

**II Міжнародна науково-
практична конференція**

.....
**II International scientific
and practical conference**

IHC INTERNATIONAL
HUMANITARIAN
RESEARCH CENTER

25 лютого 2025 р.
м. Чернігів, Україна

.....
February 25, 2025
Chernihiv, Ukraine

**Наука та освіта в умовах
викликів сьогодення**

.....
**Science and education in the
conditions of today's challenges**

II Міжнародна
науково-практична
конференція

**Наука та освіта
в умовах викликів
сьогодення**

Матеріали

25 лютого 2025 р.

м. Чернігів, Україна

II International
scientific and practical
conference

**Science and education
in the conditions of
today's challenges**

Proceedings

February 25, 2025

Chernihiv, Ukraine

УДК 37

Наука та освіта в умовах викликів сьогодення : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (Чернігів, 25 лютого 2025 р). Research Europe, 2025. 282 с.

До збірника ввійшли матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Наука та освіта в умовах викликів сьогодення", яка відбулася 25 лютого 2025 року. Збірник розрахований на науковців, освітян, студентів, державних службовців, представників бізнесу та широку громадськість.

Робочі мови конференції: українська, англійська та польська.

Публікується в авторській редакції

Матеріали збірника подаються в авторській редакції та публікуються мовою оригіналу. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність наведених фактів, власних імен, цитат, статистичних даних, галузевої термінології та іншої інформації.

Відповідно до Закону України "Про авторське право і суміжні права", при використанні наукових ідей та матеріалів цього збірника, посилання на авторів і видання є обов'язковим.

**Research
Europe.org**

IHC INTERNATIONAL
HUMANITARIAN
RESEARCH CENTER

© Міжнародний гуманітарний
дослідницький центр, 2025

© Research Europe, 2025

Офіційний сайт: researcheurope.org

UDC 37

Science and education in the conditions of today's challenges : proceedings of the II International scientific and practical conference / International Humanitarian Research Center (Chernihiv, 2025, February 25). Research Europe, 2025. 282 p.

The collection includes the proceedings of the II International scientific and practical conference "Science and education in the conditions of today's challenges", which took place on 25th February 2025. The collection is aimed at scientists, educators, students, government officials, business representatives and the wider public.

Working languages of the conference: Ukrainian, English, and Polish.

Published in the author's edition

The collection's proceedings are presented in the author's edition and published in the original language. The authors of published materials hold complete responsibility for the precision of facts, proper nouns, quotes, statistical data, industry terminology, and other information presented.

According to the Ukrainian Law on Copyright and Related Rights, it is mandatory to cite the authors when using scientific ideas and materials from this collection.

**Research
Europe.org**

IHR INTERNATIONAL
HUMANITARIAN
RESEARCH CENTER

© International Humanitarian
Research Center, 2025

© Research Europe, 2025

Official website: researcheurope.org

ЗМІСТ

.....

TABLE OF CONTENTS

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

.....

SECTION 1. THEORY AND TEACHING METHODS

Адамовська М. С.

Формування культурологічної компетентності студентів
дизайнерських спеціальностей: сучасні технології. 14

Бирюк О. В.

Coursebook contributions to developing mediation skills. 18

Бодок Е.-Е. О.

Activities in the communicative EFL-classroom. 22

Glóger, K.

Gamification in teaching EFL in upper secondary classes. 26

Єрко Г. І., Казмірчук О. А.

Критичне мислення на заняттях з історії: формування
вміння аналізувати історичні події. 30

Лучкевич В. В.

Конструктивістський підхід у навчанні
іноземних мов: інновації та перспективи. 33

Стешенко О. Л.

Теоретичний аналіз поняття професійної кар'єри студентів
економічних спеціальностей: педагогічний аспект. 35

**СЕКЦІЯ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ В ОСВІТІ**

.....

**SECTION 2. INFORMATION TECHNOLOGIES
AND INNOVATIVE METHODS IN EDUCATION**

Абрамова Л. С., Абрамова О. С.

Вплив штучного інтелекту на розвиток
аналітичного мислення в освіті. 39

Бандурка Л. В., Москаленко О. Л., Нечай А. М. Формування етичних та громадянських компетенцій у студентському середовищі на тлі використання генеративного штучного інтелекту (ГШІ).	44
Гончар Л. В. Роль педагогів у запобіганні та подоланні булінгу серед підлітків у цифровому освітньому середовищі.	48
Комарова Г. Л., Приміський І. В., Крамаренко С. Б. Використання віртуальної та доповненої реальності в навчальному процесі технічних спеціальностей.	51
Новікова О. В. The use of artificial intelligence at English language lessons.	54
Ridel, T. M., Virtual and augmented reality in language education: immersive experiences for language learners.	56
Самойленко М. А. Роль інформаційних технологій в модернізації освіти.	59
Ящук В. І. Використання віртуальних машин на базі платформи TryHackMe для підготовки фахівців зі спец. 125 "Кібербезпека та захист інформації".	62

СЕКЦІЯ 3. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

.

SECTION 3. PRESCHOOL EDUCATION

Косс В. А. Психолого-педагогічний і правовий характер дошкільного виховання в Китаї.	66
Манчур Л. Р. Моніторинг розвитку дітей з особливими освітніми потребами в умовах ЗДО № 134 м. Львів.	67
Товкач І. Є. Теоретичні аспекти підтримки дитини дошкільного віку в умовах емоційного напруження.	70

СЕКЦІЯ 4. ШКІЛЬНА ОСВІТА

.....

SECTION 4. SCHOOL EDUCATION

Горбульова В. Р.

Психологічна адаптація дітей і батьків до
змін в освітньому процесі в умовах війни. 74

Деордіца Т. Ю., Вороніна М. В.

Конструкт "грамотність читання": спроба
спростування суперечливих інтерпретацій. 76

Коваленко К. М.

Розвиток логічного мислення молодших
школярів на уроках математики. 81

Лаппо В. В.

Гуманістичні засади педагогічної
взаємодії в умовах НУШ. 85

Tarasenko, G., Derkacz, O.

Kultura wprowadzenia bajki psychokorekcyjnej
do pracy z młodszymi ucznia. 89

Химич М. А.

Цифрова компетентність вчителя як засіб формування
соціальних навичок учнів початкової школи. 92

СЕКЦІЯ 5. ВИЩА ОСВІТА

.....

SECTION 5. HIGHER EDUCATION

Бардашевська Я. М.

Ключові аспекти формування диригентсько-хорової
компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва. 95

Василевська І. В.

Значення психологічних аспектів формування
компетенцій сімейного лікаря. 98

Воровка М. І.

Діяльність викладачів закладів вищої
освіти в умовах військового стану. 100

Галушко Н. А.

Формування громадянської відповідальності
як складова професійної підготовки педагога. 103

Гапонюк М. А., Бороденко Т. М.

Інтеграція штучного інтелекту в академічне середовище: виклики та можливості. 105

Гордійчук Я. А.

Організаційно-педагогічні умови становлення екзистенціально значущих якостей особистості студентів у процесі інтерактивного навчання. 112

Зеня Л. Я., Анісімова А. О.

Урахування принципів нейродидактики як фактор удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови. 115

Ляшкевич А. І.

Підвищення ефективності освітнього процесу та професійної підготовки військових моряків із відповідним рівнем компетентності. 117

Міщук Д. М., Бойко Г. Л.

Вплив стресу на психологічний стан людини в умовах російсько-української війни. 121

Омельяненко Г. А., Парій С. Б.,

Мотков В. В., Сахно В. В.

Компетентнісний підхід та сучасні дидактичні засоби у навчанні курсу "Вступ до спеціальності": формування професійної ідентичності студентів. 124

Платонова О. Г.

Зміст професійного самовизначення молоді у сучасному світі. 127

Стаценко Н. В.

Метод кейс-стаді в професійній підготовці майбутніх освітніх менеджерів. 131

Фу Хун

Сутність поняття "інноваційна компетентність керівника закладу освіти". 135

СЕКЦІЯ 6. ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ

SECTION 6. ADULT EDUCATION

Новгородська Ю. Г.

Медіаграмотність педагогів як вимога інформаційного суспільства. 140

СЕКЦІЯ 7. ТОЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

SECTION 7. EXACT AND NATURAL SCIENCES

Жикевич Є. І., Верховцев В. Г.

Ремедіація підземних вод забруднених хлорорганічними
сполуками методом хімічного окислення. 145

Nagorniuk, O. M., Ciepiela, M.,

She, V., Sobczyk, W.

Influence of microclimatic factors on the dispersion
rate of particulate pollutants. 149

Ciepiela, M., She, V.,

Nagorniuk, O. M., Sobczyk, W.

The issue of the sources of emissions and
chemical composition of dust pollutants. 152

СЕКЦІЯ 8. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

SECTION 8. SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

Бачеріков О. В.

Вплив самоспівчуття дорослої особистості
на її соціально-психологічну адаптацію. 157

Благодатна А. Г.

Шляхи забезпечення кібербезпеки
в міжнародному морському праві. 160

Дічек Н. П.

Характеристичні моделі українця-патріота-державника. 162

Жалко Т. Й.

Конфліктний дискурс у професійному
спілкуванні: комунікативні бар'єри. 166

Карпенко Є. В., Ніцевич О. В.

Життя-соло як соціально-психологічний
феномен в умовах глобалізації. 171

Kolosok, V., Nechepurenko, K.

Digital transformation trends of marketing business processes. 173

Марцев О.

Конфліктні ситуації та булінг у закладах освіти. 175

Мудрий Я. С.	
Фандрайзинг у діяльності недержавних організацій.	179
Ордатій Н. М., Ангельська В. Ю.	
Забезпечення точності та надійності психодіагностичних методик в умовах сучасної України.	182
Патlachук В. Н.	
Гармонізація регламенту Верховної Ради України із європейськими стандартами парламентської діяльності.	185
Полесов С. С.	
Сучасна система пенсійного забезпечення в Україні.	189
Поляков О. П.	
Ключові аспекти системи управління ризиками небанківських надавачів платіжних послуг.	193
Рудакевич О. М.	
Безпекові проблеми української нації в контексті російсько-української війни.	196
Semigina, T.	
Digitalization of social services in Ukraine: when technology outpaces reality.	200
Фісун Д. Є.	
Суспільне мовлення в Україні – особливості жанрів, контент та його функціональність.	205
Хоменко В. В.	
Цифрова трансформація суспільства як предмет соціально- філософського аналізу: концептуальні дискусії.	207
Четверик В. В.	
Державний устрій та структура влади в Швейцарії.	209
Чиханцова О. А.	
Життестійкість та копінг-стратегії: фактори збереження психічного здоров'я людини.	212
Шипоша А. В.	
Правові засади та особливості середньовічної нотаріальної діяльності.	215
Шипоша А. В.	
Особливості ранньохристиянської концепції справедливої війни (Оріген, Тертуліан, Амвросій Медіоланський, Аврелій Августин).	217
Штиршов О. М.	
Роль соціогуманітарної політики у процесі розвитку освіти.	220

СЕКЦІЯ 9. ЕКОНОМІКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ

SECTION 9. ECONOMICS AND TECHNOLOGY

Єсипенко В. В.

Реверсивна логістика – це шлях до сталого розвитку і зростання бізнесу. 223

Косс А. В.

Підтримка відповідності міжнародним стандартам якості молочної галузі України. 225

Ліхота О. В.

Інституційне забезпечення інформаційної діяльності в США. 229

Марущенко О. О.

Визначення механізмів державної підтримки інноваційного розвитку аграрного бізнесу на екологічних засадах. 231

Мухін В. А.

Роль державної підтримки бізнесу в Харківській області. 235

Патлачук Т. В.

Підвищення рівня залученості та лояльності клієнтів в умовах поведінкової економіки. 238

Подаков Є. С.

Сучасні фактори інвестиційної привабливості туристичної сфери Херсонської області. 241

Попович М. В.

Інструменти фінансової підтримки бізнесу та реального сектору економіки України. 246

Шостак К. С.

Формування цін на товари на підприємствах торгівлі та контроль за їх дотриманням. 249

Ян Буюнь

Сталий розвиток у металургійній промисловості України: диференціація підприємств за рівнем адаптації. 252

СЕКЦІЯ 10. ІНОЗЕМНІ МОВИ

SECTION 10. FOREIGN LANGUAGES

Бакша Р. К.

Differentiation in the EFL classroom: opportunities and challenges. 257

Yelisieieva, S. V.

The perlocutionary effect of legal communication
and peculiarities of translation. 262

Yemets, O. V.

The category of temporality in the contemporary
short fiction: lexical and stylistic aspects. 266

Тернова О. І.

Поняття "юридичний термін";
його основні властивості та ознаки. 268

Chernionkov, Y.

AI in learning foreign languages at IHE. 271

СЕКЦІЯ 11. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

.
SECTION 11. PHYSICAL CULTURE AND SPORT

Воловик Н. І., Підвальна О. В.

Застосування занять з фітнес-йоги для зниження рівня
стресу здобувачів у закладах вищої освіти в умовах війни. 274

СЕКЦІЯ 12. КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

.
SECTION 12. CULTURE AND ART

Пешкова В. А.

Вплив музики на лікування посттравматичного
синдрому у військових. 278

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

SECTION 1. THEORY AND TEACHING METHODS

Адамовська М. С.,
здобувач вищої освіти,
Інститут педагогіки Національної академії
педагогічних наук України, м. Київ

УДК 316.477:316.444.52

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ДИЗАЙНЕРСЬКИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ**

Сучасний дизайн вимагає глибокого розуміння національних та світових культурних цінностей і традицій. Тому формування культурологічної компетентності у студентів дизайнерських спеціальностей є необхідним елементом професійної освіти, а використання сучасних технологій дозволяє зробити цей процес більш ефективним, інтерактивним і доступним.

В останні десятиліття значно зросла роль цифрових технологій у навчальному процесі, однак нецифрові методи, такі як екскурсії, археологічні практики та майстер-класи, залишаються важливими складовими професійної підготовки дизайнерів. Водночас, у відповідь на домінування цифрових технологій у навчальному процесі виникає тенденція імерсивного повороту, що спрямована на повернення до безпосереднього практичного досвіду у реальному просторі та часі, реальної взаємодії з культурною спадщиною. Це явище є своєрідною рефлексією на віртуальний поворот з розвитком VR/AR технологій та масової діджиталізації освіти. Поняття "віртуальний поворот" є сучасною концепцією, що досліджує вплив цифрових та віртуальних технологій на культуру, суспільство та гуманітарні науки. Цей термін розвиває ідеї "візуального повороту", який підкреслює зростаючу роль візуальних медіа в сучасному світі.

Серед дослідників, які вивчали феномен "візуального повороту", варто відзначити В.-Дж. Мітчелл (W.J.T. Mitchell) – американського культуролога, який у своїй праці "Теорія образу: огляд" аналізує значення образів та їх вплив на культуру, що стало основою для подальших досліджень у сфері візуальних та віртуальних студій. Вагомим є науковий внесок Кита Моксі (Keith Moxey). У своїй статті "Візуальні дослідження та іконічний поворот" (2008) він розглядає розвиток візуальних студій та їх вплив на гуманітарні науки, що є важливим для

розуміння трансформацій у бік віртуальних досліджень. Джеймс Елкінс (James Elkins) – дослідник, який у своїх роботах, зокрема в збірці "Візуальні культури" (2010), аналізує національні традиції візуальних досліджень та їх вплив на формування сучасних підходів до вивчення віртуальних явищ. В українському науковому середовищі дослідження феномену "віртуального повороту" здійснюється через призму вивчення візуальної культури, цифрових технологій та їх впливу на суспільство. Хоча термін "віртуальний поворот" не завжди використовується безпосередньо, ряд дослідників аналізують пов'язані з ним аспекти. Наприклад, у статті "Туристичні практики в модусі культурних поворотів" Маріанна Адамовська розглядає зміни у сприйнятті та інтерпретації культурних феноменів у епоху цифровізації [1]. Микола Моженко та Олександр Прядко осмислюють віртуальну реальність як новий напрямок у розвитку аудіовізуальних мистецтв. У своїй роботі вони аналізують технології віртуальної реальності в історичному, технологічному та естетичному контекстах, підкреслюючи їхній вплив на сучасне мистецтво та необхідність професійного освоєння цих технологій митцями.

У колективній монографії "Проектування віртуального освітнього простору розвитку суб'єктності дорослих в умовах післявоєнного відновлення України" під редакцією М. Смульсон розглядаються концептуальні засади створення віртуальних освітніх просторів для підтримки дорослих у процесі навчання та розвитку. Це дослідження підкреслює важливість інтеграції сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у освітній процес для забезпечення ефективного навчання та психологічної підтримки дорослих [2]. Н. Сороко досліджує використання доповненої та віртуальної реальностей для підтримки STEAM-освіти. Вона аналізує вплив інформаційно-комунікаційних технологій на освіту та пропонує шляхи інтеграції віртуальних інструментів у навчальний процес, зокрема для подолання розриву між формальною та неформальною освітою. О. Бетлій розглядає "цифровий поворот" в історичних науках, акцентуючи увагу на необхідності впровадження цифрових технологій у дослідження та викладання історії. Вона підкреслює, що цифровізація може оживити історичну науку в українських університетах, привабити абітурієнтів та підготувати їх до майбутнього в епоху цифрових технологій [3].

Концепція віртуального повороту передбачає активне використання цифрових технологій у всіх сферах діяльності, в тому числі й навчальному процесі, що значно розширило можливості доступу до культурної спадщини. Завдяки цифровим інструментам студенти отримують доступ до віртуальних музеїв, інтерактивних платформ та аналітичних інструментів, що значно

розширює їхні можливості. Серед основних цифрових технологій: використання VR/AR, онлайн-курси та мультимедійні платформи, гейміфікація навчального процесу, використання штучного інтелекту тощо.

Одним із найперспективніших напрямків є використання технологій віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності. Вони дозволяють студентам відвідувати віртуальні галереї та музеї, аналізувати артефакти у 3D-форматі та навіть створювати інтерактивні простори для презентації власних проєктів. Наприклад, платформа Google Arts & Culture надає можливість переглядати колекції провідних світових музеїв, зберігаючи високу деталізацію творів мистецтва.

Онлайн-курси та мультимедійні платформи є наступною поширеною цифровою технологією, прикладом якої є сучасні освітні платформи, такі як Coursera, UdeMY та Khan Academy, пропонують курси з історії мистецтва, дизайну та культурології. Вони дозволяють студентам вивчати теоретичні аспекти, не виходячи з дому, а також отримувати доступ до лекцій провідних світових фахівців. Мультимедійні підходи, що включають відеоуроки, інтерактивні завдання та тести, сприяють кращому засвоєнню матеріалу. Ігрові методи навчання, або гейміфікація, також активно впроваджуються у дизайнерську освіту. Наприклад, освітні платформи можуть використовувати інтерактивні квести, в яких студенти досліджують історичні об'єкти або аналізують стилістику різних епох. Цей підхід підвищує мотивацію студентів та робить процес навчання більш захопливим.

Невід'ємною складовою технологій стає використання штучного інтелекту, як потужного технічного інструменту у сфері дизайну. Він може допомагати у аналізі художніх стилів, генерації креативних рішень та навіть створенні віртуальних середовищ. Наприклад, алгоритми нейромереж можуть аналізувати візуальні особливості культурних артефактів та запропонувати варіанти їхньої сучасної інтерпретації.

Все це актуалізує подальше впровадження цифрових технологій, які відіграють ключову роль у формуванні культурологічної компетентності студентів-дизайнерів. Вони дозволяють отримувати доступ до світових культурних надбань, інтегруватися у міжнародний мистецький простір та розвивати власні креативні навички. Поєднання VR/AR, мультимедійного навчання, гейміфікації та штучного інтелекту сприяє створенню інноваційної освітньої моделі. Проте, такий підхід має свої обмеження. Відсутність тактильного контакту, реального просторового сприйняття та емоційної взаємодії з об'єктами мистецтва може призвести до поверхневого розуміння культурних явищ.

Імерсивний підхід передбачає занурення студентів у реальні простори, що дозволяє глибше усвідомлювати культурні контексти та опановувати професійні

навички через особистий досвід. Наприклад, під час археологічних експедицій відбувається безпосередня взаємодія з культурними артефактами, а майстер-класи з традиційних ремесел – це "жива" тактильна практика гончарства, каліграфії, ткацтва тощо. Етнографічні експедиції забезпечують вивчення народної культури через польові дослідження. Музейні інтерактивні програми відкривають можливість роботи з історичними артефактами безпосередньо в музеях. Всі ці форми навчання дозволяють студентам не лише отримати знання, але й "відчутти культуру на дотик", повністю зануритися в її атмосферу.

Одним із реалізованих прикладів освітніх імерсивних нецифрових практик є міжнародна архітектурно-археологічна експедиція "Балтійські переселенці на східному кордоні Київської Русі. Археологічний комплекс доби пізніх вікінгів – острів на Росі (Україна)", організована Інститутом Археології НАН України (м. Київ) у співпраці з Центром Балтійської та Скандинавської Археології (Шлезвіг, Німеччина). Участь у розкопках цього стародавнього поселення вікінгів взяли студенти у 2022-2023 н.р. і 2023 - 2024 н.р. напряму "Дизайн" Арт Академії сучасного мистецтва Сальвадора Далі (м. Київ, Україна).

Під час експедиції вони не лише отримали безцінний досвід роботи в археологічній практиці, але й опанували такі важливі навички, як методика та практика польових археологічних досліджень, камеральна обробка археологічних матеріалів, а також археологічний рисунок. Ці знання є особливо цінними для дизайнерів, адже дозволяють глибше розуміти історичний контекст формотворення, символіку артефактів та взаємозв'язок між матеріальною культурою і мистецтвом. Окрім цього, студенти отримали унікальну можливість живого інтернаціонального спілкування зі спеціалістами з вивчення давніх культур, істориками, культурологами, археологами тощо. Такий досвід розширює світогляд, знайомить із сучасними методами дослідження та реконструкції історичних подій, дозволяє осмислити найкращі світові практики й інтегрувати їх у власні творчі проекти. Безпосередній діалог з експертами різних наукових дисциплін сприяє формуванню комплексного підходу до дизайну, коли кожен візуальний елемент наповнюється історичною та культурною глибиною.

Список використаних джерел

1. Адамовська М. Формування культурологічної компетентності студентів туристичних спеціальностей: виклики та сучасний стан. Scientific Collection "InterConf". 2023. № 184. 3rd ISPC "Science and Education in Progress" (December 26-28, 2023; Dublin, Ireland). С. 99–103.

2. Алексеєва С. В. Тренінгові технології розвитку кар'єри у процесі професійної підготовки фахівців з дизайну. *Професійно-технічна освіта*. 2015. № 3 (68). С. 22–25.
3. Топузов О., Алексеєва С. Можливості використання штучного інтелекту в освітньому процесі закладів середньої освіти в умовах воєнного стану. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 1. С. 5–12.
4. Топузов О., Алексеєва С. Штучний інтелект та імерсивні технології в освітніх практиках: компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті під час війни в Україні. *Освіта для цифрової трансформації суспільства* : монографія. Київ: ТОВ "Юрка Любченка", 2024. С. 249–260.
5. Laurillard D. *Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology*. New York : Routledge, 2012. 272 p.
6. Dede C. The Evolution of Constructivist Learning Environments: Immersion in Distributed, Virtual, and Augmented Realities. *Journal of Educational Computing Research*. 2018. Vol. 56 (2). P. 167–189.
7. Алексеєва С. Новації та перспективи в освітніх практиках: неформальна освіта. *Проблеми сучасного підручника*. 2024. № 1. С. 6–12.
8. Selwyn N. *Education and Technology: Key Issues and Debates*. 2nd ed. London : Bloomsbury Academic, 2017. 272 p.

Бирюк О. В.,

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та освітніх технологій, Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

УДК 372.881.111.1

COURSEBOOK CONTRIDUTIONS TO DEVELOPING MEDIATION SKILLS

The Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) (1998) initiated a paradigm shift in language education, moving from the four skills (listening, reading, speaking, writing) to the four communicative language modes: interaction, reception, production, mediation. The organisation by the four modes is considered closer to real-life language use as it underlines the link between two dimensions in language use and language learning: social and individual.

Introducing the co-construction of meaning as a new factor in interaction emphasises the importance of mediation. The concept of mediation has been further

developed in the CEFR-Companion Volume (CEFR-CV) (2020) by adding descriptors for the categories of mediation.

Mediation differs from the other three modes of communication by taking already existent content and making it accessible to learners who do not have direct access to it due to language, cultural, social barriers [1, c. 90]. In mediation, learners act as intermediaries to facilitate effective communication between people or groups of people by helping to understand a text or a concept, to achieve consensus. Mediation can take place within the same language (intralingual), or between two languages (interlingual); it can be spoken or written.

In the CEFR-CV [1, c. 90], the scales of mediation are presented in three categories: mediating a text, mediating concepts and mediating communication. Each of these categories is designed to address different communication gaps and comprises a range of key activities. Alongside the categories, there are two groups of mediation strategies: to explain a new concept and to simplify a text.

Recently published English coursebooks are aimed at developing mediation as a communicative skill, which is broken down into sub-skills within the conceptual framework outlined in the CEFR-CV.

To have a better understanding how students' mediation skills can be improved at level C1, this study aims to analyse the integration of mediation tasks in the third edition of the coursebook *Speakout. C1-C2* [2], focusing on developing skills of mediating concepts in intralingual situations.

Mediating concepts involves helping others understand knowledge and ideas, especially when they lack direct access to them [1, c. 91]. Learners can mediate meaning in two different ways: collaborating in a group and leading group work. In both contexts, it is essential to establish conditions for effective interaction as well as to develop ideas. Therefore, mediating concepts encompasses two distinct kinds of mediation: relational and cognitive [1, c. 110]. Successful collaborating in a group requires building collaborative interaction as a member of a group aimed at stimulating and developing ideas. Leading group work focuses on managing interaction between members of a group in order to encourage conceptual talk.

The research aimed to identify to what extent the mediation tasks presented in the coursebook *Speakout. C1-C2* align with the activities of mediating concepts defined in the CEFR-CV and descriptors of these activities at levels C1-C2. To achieve the goal the qualitative content analysis [3] was adopted. It included the following steps:

1) sampling mediation tasks in the coursebook: a list of mediation tasks was compiled; it included the tasks explicitly labelled with "Mediation Skills" and the tasks

which objectives were identified as developing mediation skills (based on the Learning Objectives Table in the Teacher's Book [4, с. 200-207]);

2) classification by mediation categories: the mediation tasks were categorised into three groups (mediating a text, mediating concepts, mediating communication);

3) classification by mediation activities: the tasks aimed at mediating concepts were categorised into four activities (facilitating collaborative interaction, collaborating to construct meaning, managing interaction, encouraging conceptual talk);

4) comparison of the selected activities with the illustrative descriptor scales at levels C1-C2.

The results indicate that mediation skills are developed within each of eight units as well as in standalone lessons – one for each unit that are included in the Mediation Bank at the end of the coursebook. The coursebook effectively integrates mediation tasks (explicitly and implicitly) that align with the four activities of mediating concepts:

1) students learn how to maintain and develop interaction by expressing interest, agreement, disagreement (Unit 2), showing sensitivity to other opinions (Unit 3), acknowledging other participants' contributions (Unit 7), hedging a point of view and expressing reservations (Unit 7), making concise contributions (Unit 8);

2) collaborating to construct meaning requires students to give examples, highlight inconsistencies in thinking, challenge the other students' points (Unit 2), effectively respond and counter the opposing point of view (Unit 4), weigh up multiple opinions to reach a consensus (Units 5, 7), frame a discussion to decide on a course of actions (Unit 6);

3) managing interaction during a discussion includes tasks that encourage students to interrupt, return to previous points, direct the group interaction (Unit 1);

4) encouraging conceptual talk as a member of a group includes tasks that involve students in using persuasive techniques to encourage others to decide on a course of actions (Units 5, 6).

Students are supposed to collaborate in a group or sub-groups in order to discuss ideas within a wide range of abstract complex topics e.g. ways of developing people's creativity at college or work, ways of redesigning the secondary school experience, scape exploration, social conventions and cultural heritage.

The results of the analysis indicate that mediation tasks are evenly distributed across the coursebook. Students facilitate access to knowledge and concepts in both contexts: collaborative work and leading group work. However, the preference is

given to collaborating in a group. To balance tasks in these contexts, teachers should regularly designate students the lead role / the role of facilitator during a discussion.

Another important finding is that the mediation tasks presented in the coursebook are aimed at developing the skills within the CEFR-CV illustrative descriptor scales at levels C1-C2 [1, c. 110, 113].

It is recommended that the coursebook contributions to the development of the mediation skills should be improved by linking the standalone lessons in the Mediation Bank to the corresponding units. The lessons should be linked to the themes of the units and be aimed at developing common mediation skills. For instance, the goal of the first mediation lesson is developing the skill of describing genres with the focus on writing as the final output, which does not align with the theme and objectives of Unit 1 "Learning". In terms of the theme and objectives this lesson better goes with Unit 6 "Classics".

Efficient development of mediation skills also requires further consideration of integrating mediation strategies to clarify meaning and promote understanding. Mediating concepts can be facilitated by using communication strategies to explain a new concept: linking to students' previous knowledge, adapting language to a new genre and register and breaking down complicated information [1, c. 118]. The coursebook may incorporate tasks that fulfil multiple mediation goals: developing particular mediation skill(s) alongside appropriate mediation strategies.

Summing up, the findings of the research indicate the balanced distribution of mediation tasks to mediate concepts across the units. The tasks also align with all the activities defined in the CEFR-CV. The effective integration of mediation tasks in the coursebook reflects the growing importance of mediation as one of the communicative language modes.

Список використаних джерел

1. Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment – Companion volume. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2020. 274 p.
2. Edwards L., Eales F., Oakes S. Speakout. C1-C2. Student's Book. 3rd edition. Harlow : Pearson Education Limited, 2023. 176 p.
3. Schreier M. Qualitative Content Analysis in Practice. London : SAGE Publications Ltd., 2012. 272 p.
4. Williams D. Speakout. C1-C2. Teacher's Book. 3rd edition. Harlow : Pearson Education Limited, 2023. 207 p.

Бодок Е.-Е. О.,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Закарпатський угорський інститут імені
Ференца Ракоці II, м. Берегово

УДК 371.3:811.111

ACTIVITIES IN THE COMMUNICATIVE EFL-CLASSROOM

A communicative classroom fosters meaningful discourse, enhancing language learning. The limitations of audiolingual and situational approaches led to the rise of Communicative Language Teaching (CLT) in the 1970s [3, p. 78]. Scholars such as Hymes [5], Halliday [4], Widdowson [12], Yalden [13], and Swan [9] have debated its strengths and limitations, with Swan [9] criticizing its overextension.

This study examines teachers' and students' understanding of CLT, exploring instructional strategies and common misconceptions. Surveys will assess CLT awareness and classroom practices, with future research considering online-based lessons.

General Knowledge About Communicative Language Teaching

Communicative Language Teaching (CLT) prioritizes real communication over rote memorization. Students collaborate on tasks to develop their language skills, with the teacher acting as a facilitator rather than a lecturer. While CLT enhances fluency and confidence, it requires significant preparation from educators and adjustments in teaching roles. The goal is for students to use language as a communication tool rather than a purely academic subject [8, p.4].

Today, CLT-based curricula focus on functional language use, encouraging student interaction and real-world application. [7, p.164].

Communicative Language Teaching (CLT) integrates theory with practice, ensuring coherence between theoretical beliefs and instructional strategies [5]. In the 1970s, the shift from linguistic competence to communicative competence [6] led to a focus on practical language use. CLT values fluency and accuracy, integrating grammar with communicative tasks [10], and promotes all four language skills: speaking, listening, reading, and writing [2]. Successful CLT implementation requires strong monitoring and adapting to individual student needs.

Advantages and Disadvantages of Communicative Language Teaching

CLT enhances student-teacher relationships and critical thinking, boosting confidence in communication [1]. It focuses on real-world communication and learner autonomy [11], but prioritizes fluency over accuracy, which may not suit beginners. It also downplays grammar and pronunciation corrections [1].

Teachers' Role in Communicative Language Teaching

Teachers act as facilitators, supporting communication rather than dictating content. CLT emphasizes group and pair work, where students collaborate and build interdependence [3, pp.110-112]. They act as mentors, counselors, and group dynamics managers, ensuring an inclusive and supportive learning environment [11]. Through these roles, teachers foster a dynamic, communicative classroom. Beyond facilitation, teachers take on roles as counselors, mediators, and resource developers [11, pp.167-168]. By fostering an engaging environment, they equip learners with practical language skills for real-world interactions.

Apps and Sites in Communicative Language Teaching (CLT)

During the COVID-19 pandemic, many educators embraced digital platforms like SoundCloud, Zoom, and Google Classroom to engage students. SoundCloud is primarily for audio sharing, Zoom facilitates video conferencing, and Google Classroom simplifies task assignments and feedback [10]. Other educational tools, such as Duolingo, HelloTalk, Kahoot, and Rosetta Stone, provide interactive and gamified learning experiences for language learners, enhancing vocabulary and communication skills [10].

These platforms help develop language skills in a way that aligns with communicative language teaching, promoting active student involvement and peer collaboration. Despite some challenges, these tools are integral to modern education. These tools offer innovative ways to integrate speaking, listening, writing, and reading into lessons, aligning with the goals of CLT. Despite challenges, these apps enhance the online learning environment and support language acquisition.

OUTCOMES OF THE RESEARCH

This study examined how the communicative approach to language teaching (CLT) impacts educators' practices, syllabus implementation, and student behavior in Transcarpathia, comparing online and traditional settings. It also assessed teachers' familiarity with CLT principles.

Research Tool, Procedure, Participants

The research explored CLT's effect on teaching methods in both online and offline environments. Key questions addressed teachers' familiarity with CLT, its application, and its impact on student performance. We hypothesized that CLT adapts well to both settings and that digital platforms like Zoom and Google Classroom are widely used.

An anonymous online questionnaire was used to gather data from English teachers in Transcarpathia, focusing on their experience with CLT, teaching methods, and the digital platforms they use. After reviewing literature, a questionnaire was distributed. Responses were analyzed to draw conclusions. Fifteen Transcarpathian English teachers participated in the survey: 14 women (93.3%) and 1 man (6.7%).

Participants had varying work experiences, with seven having 1–5 years, five with over 20 years, and three with 11–20 years. The majority taught students aged 6–10 (9 teachers), while others taught older age groups.

Research Results

This study gathered insights from 15 Transcarpathian educators on their perspectives regarding communicative language teaching (CLT) in both online and traditional classrooms.

Familiarity with CLT Principles

Teachers were asked to define CLT, with the correct definition being the integration of language skills based on the teaching situation, students' age, and learning goals. 53.3% chose the correct definition, while 20% misunderstood CLT as only focusing on speaking. The benefits of CLT, such as enhancing real-life simulation and student motivation, were widely acknowledged. Teachers also identified speaking as the primary skill developed through CLT, with 100% emphasizing its importance.

Online vs. Offline CLT Methodologies

Teachers were asked about the importance of correct language use in lessons. Most valued accurate grammar use but still adapted their methods when transitioning to online teaching. 46.7% of teachers believed that evaluating students' communicative competence was more achievable in offline settings, whereas 33.3% felt it was fully achievable online.

Teachers primarily used tools like Facebook, Kahoot, and Duolingo. However, many teachers also expressed limited familiarity with some apps. Platforms like Wordwall and HelloTalk were identified as most suitable for CLT, with YouTube being the most recommended for improving communication skills.

Role plays and situational tasks were favored for CLT. While grammar tasks remained important in offline settings, they were less preferred in online classes. Teachers generally believed that using varied activities, including apps, positively impacted student engagement and language learning success.

Influence of Education Mode on Student Performance

Teachers believed that students still needed more practice in communicative competence, with 60% indicating that students had not fully succeeded in CLT. The main obstacles were student shyness and limited time for communicative activities. Despite challenges, teachers remained optimistic about improving students' language abilities with continued practice and engagement.

CONCLUSION

The study examined the rise of communicative language teaching (CLT) as a method for enhancing English skills through real-life communication, replacing older

approaches like audiolingualism. It explored CLT's implementation in traditional and online settings, highlighting educators' limited understanding in Transcarpathia and the need for clearer guidance and better technology use. Inclusive communicative language education requires institutional cooperation. Debate persists on whether communicative tasks should follow form-focused activities or begin with authentic practice. Our research confirmed that CLT is viable online despite challenges, with teachers striving to apply it effectively. While platforms like Facebook, Zoom, and Google Classroom are widely used, many digital tools remain underutilized. Virtual classrooms offer greater access to technological resources, boosting engagement and motivation, with some tools extending learning beyond class hours. Despite its benefits, online education negatively impacts student performance, though both modalities present challenges. Addressing these issues is essential, and professional development should emphasize CLT principles and technology integration, as digital tools are vital in modern education.

References

1. Brown, H. (1994). *Teaching by Principles – An Interactive Approach to Language Pedagogy*. Prentice Hall Regents, Englewood Cliffs, NJ.
2. Celce-Murcia, M. (1991). Grammar pedagogy in second and foreign language teaching. *TESOL Quarterly*, 25, 459–480.
3. Demeter, É. (1991). *Új utak a nyelvoktatásban* (Kommunikatív szemlélet és a stratégiai interakciós módszer). Szeged: SZOTE Idegennyelvi Intézet, 78 – 116.
4. Halliday, M. (1970). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
5. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. In J. B. Pride; A. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics: Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin.
6. Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). *Techniques and principles in language teaching* (3rd ed.). Oxford University Press
7. Nádor, O. (2019). *Régebbi és újabb nyelvoktatási módszerek*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 162 – 188.
8. Savignon, S. J. (1983). *Communicative competence: Theory and classroom practice*. Pearson College Div, London.
9. Swan, M. (1985). A critical look at the Communicative Approach. *ELT Journal*, 39(2).
10. Papp, G. (2023). Comparison of platforms used in online education. In "Актуальні питання у сучасній науці". (Серія "Педагогіка", Серія "Право", Серія "Економіка", Серія "Державне управління", Серія "Техніка", Серія "Історія та археологія"), 11(17), 712-721.

11. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and methods in language teaching* (2nd ed.). Cambridge University Press.

12. Widdowson, H. G. (1978). *Teaching Language as Communication*. Oxford: Oxford University Press.

13. Yalden, J. (1983). *The Communicative Syllabus: Evolution, Design, and Implementation*. Oxford: Oxford University Press.

Glóger, K.,
Higher Education Student (Master's Level),
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian
College of Higher Education, Berehove

УДК 371.382:811.111

GAMIFICATION IN TEACHING EFL IN UPPER SECONDARY CLASSES

Education and games are rarely associated, yet play is fundamental not only to learning but to life itself. One of the major challenges in modern education is students' diminishing attention spans, particularly among Gen Z (1997-2012) and Generation Alpha (2010-2025), with the latter being even more affected. Born into an age of rapid technological advancements, these generations are accustomed to constant digital stimulation – social media, streaming services, and instant feedback – leading to an over-reliance on dopamine doses [1]. Without these stimuli, they struggle to focus, making it difficult for teachers to hold their attention as traditional teaching practices are not adequate for their needs [2].

Play can offer a solution – if it is incorporated effectively. As a fundamental part of human culture, the *element of play* exists in all aspects of life, from hobbies and sports to politics and language. Even animals display innate play behaviours, following unwritten rules – such as puppies growling playfully without harming each other. The participants of each of these find ways to complete their duties and still enjoy them – within a set of rules. This *element of fun* is on par with our basic biological needs. It is necessary for a healthy life. It has been and will be a major element around which we build our cultures. Play is not an optional part of our lives, but rather an aspect which most often has its importance downplayed [3].

The idea of **gamification** builds on these. While various definitions exist for the term, Su & Cheng provide a compact and concise explanation for it: *“The use of game design elements and game mechanics in non-game contexts in order to engage people*

and solve problems" [4, p. 269]. Essentially, gamification aims to transform any non-game related situation in a way that it becomes more engaging by playing on the students' motivation, and in the process enhances their learning performance. Gamification incorporates well-known elements found in many videogames, among which are the **game mechanics** (rules, rewards, points, levels, missions, badges, leaderboards and progress) and **game dynamics** (behaviours and emotions found within the players) [5].

Gamified lessons can be structured in various ways. Teachers could create their custom games with specific rules. Additionally, since it has close ties with technology itself, it is entirely encouraged to utilize other popular gamified tools like Kahoot!, Minecraft Education Edition, and the widely known mobile language learning app Duolingo. If available, VR-based learning has been shown to improve knowledge retention by 80%, as seen in medical and aviation training [6].

Despite its benefits, its implementation comes with certain challenges, including teacher hesitation and financial constraints. Surprisingly, most concerns stem from pedagogical fears rather than cost. A study by Martí-Parreño et al. found that teachers generally support gamification, with an average rating of 4.42/5 on its effectiveness [7]. Among the **driving factors** to adopt it were student engagement, interactivity, and an easiness to learn the material. However, **barriers** included the lack of resources of the educational institutions, student's apathy towards certain gamified tasks, difficulty in gamifying abstract subjects, teacher inexperience, and resistance from more traditional colleagues who viewed gamified classrooms as noisy and informal [8].

Nonetheless, studies confirm that gamification enhances learning performance, motivation, and engagement. Redjeki & Muhajir found that all 15 Indonesian students in their study found Duolingo effective for grammar learning, with 10 voluntarily exploring additional topics beyond assignments [9]. Similarly, in a Hong Kong elementary school experiment, a gamified flipped classroom model involving 277 students resulted in 95% positive feedback from students and teachers, who noted improved motivation, confidence, and self-regulated learning skills [10][11].

For gamification to be effective, playing games with educational elements does not suffice. **A clear teaching objective is a must**, ensuring that the games serve a purpose. Otherwise, the possible benefits of gamification will not come to fruition. **Collaborative brainstorming** with the students can help tailor the teachers' gamified methods to student needs while still aligning with their educational goals [12].

As gamification is still a developing method, I conducted an experiment to contribute to its research by incorporating gamified teaching techniques into upper secondary EFL classes. The experiment took place in a Lyceum in Berehove, involving two upper secondary classes (a total of 37 students) who attended regularly, along

with a lower secondary class assigned to me during my teaching practice. To assess the impact, I collected data through a questionnaire filled out by the upper secondary students at the end of the four-week experiment, alongside observations of their performance during gamified tasks. Traditional and gamified teaching methods were alternated to compare student engagement, attitudes, and learning outcomes. Due to a limited amount of resources, I developed my own gamified tasks, as the classrooms lacked working PCs, and the institution's poor internet connection made mobile-based solutions an unfeasible option.

The gamified tasks varied in format, ranging from some individual challenges to team-based activities. Each gamified task was created with the current lesson's material in mind and was typically introduced in the second half of the class. The first half focused on covering the material, while the second allowed students to apply their new knowledge in a competitive yet engaging way. Students were not always rewarded with grades, as this could have diminished the element of fun and discouraged those who performed worse. However, when grades were awarded, only the top three teams received marks, but weaker teams were not punished either – instead, they were praised verbally for their efforts to encourage them to take active part in future games.

The questionnaire consisted of three sections:

1. General questions (age, gender, attitudes toward English).
2. Prior knowledge of gamification.
3. Experiences with gamified lessons.

Even before our lessons, most students were familiar with gamification to some degree. While 29 had never heard the term, only 3 had never encountered gamified tasks. Others reported previous exposure to gamified learning in English classes (22 students), other subjects (18 students), or online platforms (18 students). Team-based gamified writing tasks were the most common in traditional lessons (24 students), whereas individual gamified tasks were more frequent online (20 students).

Students were asked to rate their preference for gamified lessons on a 1-5 scale (1 = traditional classes, 5 = fully gamified). Notably, 18 students selected option 3, indicating a balanced preference for both methods to prevent either one becoming monotonous. Regarding the perceived benefits, students noted that gamification made learning more enjoyable (18 students), more effective (14 students), and more varied (9 students). However, 11 students mentioned that they sometimes focused more on achieving high scores rather than absorbing the material – which in itself can be helpful, as they strived to do well in order to win, therefore they actually utilized the material correctly. Additionally, 17 students found the gamified tasks to be relaxing, and 10 students reported that it improved their comprehension, attention, and

motivation to use the newly learned material. 26 students said they were more engaged because the competitive aspect and the potential rewards at the end of the games encouraged participation and made the lessons more interesting to them. Both I and the mentor teacher observed similar results, concluding that gamification helped students retain the material, boosted their motivation, and increased their self-confidence due to the less rigid, more interactive nature of the lessons. However, 9 students reported feeling somewhat disconnected from the learning process during gamified lessons.

Overall, I concluded that the findings indicate a **clear interest** among upper secondary EFL students in **gamified learning**. The **four-week experiment** yielded **promising results**, highlighting the **positive impact** of gamification on **EFL learning performance and engagement**. With further **refinements** and a broader range of gamified activities, this approach has the **potential to enhance student motivation, comprehension, and overall academic success**.

References

1. **Parab N.** Generation Z vs. Generation Alpha: Understanding the youth of today. *Medium*, 19 January 2024. Retrieved 3 March 2024 from: <https://medium.com/@niliaparab/generation-z-vs-generation-alpha-understanding-the-youth-of-today-237620213102>.
2. **Rogers R.** The Roles of Dopamine and Serotonin in Decision Making: Evidence from Pharmacological Experiments in Humans. *Neuropsychopharmacology*, 2011, vol. 36, pp. 114–132. DOI: <https://doi.org/10.1038/npp.2010.179>.
3. **Huizinga J.** *Homo Ludens: A study of the play-element in culture*. Boston, MA: Beacon Press, 1950.
4. **Su C.-H., Cheng C.-H.** A mobile gamification learning system for improving the learning motivation and achievements. *Journal of Computer Assisted Learning*, 2014, vol. 31, no. 3, pp. 268–286. DOI: <https://doi.org/10.1111/jcal.12086>.
5. **Fitz Walter Z.** What is gamification? *Gamify*. Retrieved 25 January 2022 from: <https://www.gamify.com/what-is-gamification>.
6. **Satpathy A., Kenning L.** How virtual reality and gamification are transforming learning and training in the industry. *Medium*, 13 July 2023. Retrieved 10 April 2024 from: https://medium.com/@the_exploring_minds/how-virtual-reality-and-gamification-are-transforming-learning-and-training-in-the-industry-1adb627f99c2.
7. **Martí-Parreño J., Seguí-Mas D., Seguí-Mas E.** Teachers' Attitude towards and Actual Use of Gamification. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2016, vol. 228, pp. 682–688. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.07.104>.
8. **Sánchez-Mena A., Martí-Parreño J.** Drivers and barriers to adopting gamification: Teachers' perspectives. *The Electronic Journal of e-Learning*, 2017, vol. 15, no. 5, pp. 434–443. Available at: <https://academic-publishing.org/index.php/ejel/article/view/1850/1813>.

9. **Redjeki I. S., Muhajir R.** Gamification in EFL classroom to support teaching and learning in 21st century. *JEES (Journal of English Educators Society)*, 2021, vol. 6, no. 1, pp. 68–78. DOI: <https://doi.org/10.21070/jees.v6i1.1091>.

10. **Zou D., Xie H.** Flipping an English writing class with technology-enhanced just-in-time teaching and peer instruction. *Interactive Learning Environments*, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1080/10494820.2018.1495654>.

11. **Zou D.** Gamified flipped EFL classroom for primary education: Student and teacher perceptions. *Journal of Computers in Education*, 2020, vol. 7, no. 1. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40692-020-00153-w>.

12. **Maloney S.** Gamification in English language teaching: More than child's play. *Hong Kong TESOL*, 2 July 2019. Retrieved 25 January 2022 from: <https://hongkongtesol.com/blog/gamification-english-language-teaching-more-childs-play>.

Єрко Г. І.,

УДК 93/94:159.955-047.44

голова циклової комісії суспільних
та художньо-мистецьких дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
"Луцький педагогічний коледж"
Волинської обласної ради, м. Луцьк

Казмірчук О. А.,

завідувач відділення початкової,
дошкільної освіти та інформаційних технологій,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
"Луцький педагогічний коледж"
Волинської обласної ради, м. Луцьк

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ: ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ АНАЛІЗУВАТИ ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ

Критичне мислення є однією з найважливіших компетентностей сучасної освіти, особливо у вивченні історії. Мислити критично – це вміння та здатність формулювати обґрунтовані висновки, здійснювати порівняння й аналіз подій та історичних явищ, приймати рішення.

У цій статті розглянемо, як можна ефективно формувати навички критичного мислення в студентів / студенток під час вивчення історії.

Вивчення історії неможливе без аналізу, порівняння, вміння синтезувати й оцінювати інформацію з будь-яких джерел. При вивченні історії важливо бачити проблеми, ставити "товсті" запитання та обґрунтовувати відповіді на них. А також про формування критичного мислення при вивченні історії свідчить вміння приймати рішення й обґрунтовувати їх.

Важливим є те, що критичне мислення допомагає студентам / студенткам зрозуміти складність історичних процесів та усвідомити вплив різних факторів на перебіг подій.

Викладання історії має базуватися не лише на передачі фактів і заучування історичних дат та подій. Її мета – навчити молодь аналізувати історичні джерела, ставити під сумнів офіційні версії подій, зіставляти різні точки зору й оцінювати достовірність інформації.

Формування критичного мислення на заняттях з історії допомагає здобувачам / здобувачкам освіти:

- зрозуміти складність історичних подій, що включає різні інтерпретації та думки;
- розвинути здатність робити самостійно висновки й аргументувати свою точку зору;
- зіставляти кілька джерел інформації й порівнювати різні інтерпретації історичних подій.

Існує безліч методів, що допомагають студентам / студенткам розвивати критичне мислення на заняттях з історії. Наведемо кілька прикладів.

Вивчення історії неможливе без аналізу історичних джерел. Студенти / студентки мають навчитися оцінювати джерела за різними критеріями: хто їх створив, з якою метою, за яких обставин і для якої аудиторії. Наприклад, під час аналізу історичних документів студенти / студентки можуть порівнювати офіційні державні документи з приватними листами або спогадами очевидців, що допоможе їм зрозуміти різні сторони історичної події. Аналізуючи події Другої світової війни, здобувачі / здобувачки освіти можуть працювати з різними джерелами: мемуарами, державними документами, фотографіями та газетними статтями того часу. Вони мають оцінювати, наскільки об'єктивними є різні джерела, які фактори впливали на подання інформації та як це відображалось в думках громадськості. Вивчаючи трагічні події, як-от Голодомор чи репресії / депортації, студенти / студентки можуть аналізувати документи та спогади, намагаючись зрозуміти, як історія була інтерпретована в різні часи та чому події трактувалися по-різному.

Організація дискусій і дебатів на заняттях з історії є важливим інструментом розвитку критичного мислення. Наприклад, під час обговорення причин і наслідків

важливих історичних подій (революцій, війн), вони можуть представляти інтереси різних сторін, що сприяє розумінню складності історичних процесів.

Ще один метод – це *порівняльний аналіз подій різних епох або країн*. Наприклад, студенти / студентки можуть порівняти причини та наслідки Української революції 1917–1921 років, що дозволяє глибше зрозуміти соціальні й політичні процеси.

Запитання, на які немає однозначної відповіді ("товсті" запитання), сприяють більш ширшому мисленневому процесу здобувачів освіти. Викладач / викладачка може ставити питання, наприклад: "Що було б, якби подія Х сталася по-іншому?" або "Чому різні історики по-різному трактують одну й ту ж подію?". Ставлячи запитання типу "Чому?" або "Які докази ви знайшли?" "Чи згодні ви з цим?" й т. п. – це спрямовуватиме студента / студентку на те, щоб думати критично. Окрім того, важливо, щоб студенти / студентки навчались самі ставити відкриті запитання, оскільки вони стимулюють здобувачів / здобувачок освіти шукати кілька варіантів відповіді та розмірковувати над можливими наслідками різних рішень.

Кейс-методи або методи розбору конкретних ситуацій дозволяють зануритися в конкретний історичний контекст і шукати рішення або аналізувати варіанти подій. Наприклад, під час вивчення теми "Німецько-радянські переговори й пакт Молотова-Ріббентропа", студенти / студентки можуть аналізувати можливі альтернативи та вирішувати, які дії могли б призвести до інших результатів.

Критичне мислення є ключовою навичкою, яку варто розвивати на заняттях з історії. Воно допомагає студентам / студенткам стати не лише пасивними споживачами інформації, але й активними дослідниками, здатними аналізувати події, оцінювати різні джерела інформації та робити власні висновки. Використання інтерактивних методів навчання, аналіз історичних джерел й відкриті питання та ін. сприяють формуванню в молоді глибшого розуміння історії та критичного підходу до вивчення минулого.

Таким чином, розвиток критичного мислення на заняттях з історії не лише підвищує якість освіти, але й сприяє формуванню самостійних, мислячих громадян, здатних орієнтуватися в складному сучасному світі.

Список використаних джерел

1. Пометун О., Гупан Н. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії : метод. посіб. Київ : КОНВІ ПРИНТ. 2021. 250 с.
2. Шалашна Н., Проскурнін В. Методика розвитку критичного мислення студентів засобами дослідницького навчання в процесі викладання курсу історії. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. № 11. 2019. С. 178–191.

Лучкевич В. В.,

УДК 37.02+811

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри французької та іспанської філології,

Львівський національний університет

імені Івана Франка, м. Львів

КОНСТРУКТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ: ІННОВАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Конструктивізм, як філософсько-психологічний напрям, що наголошує на активній ролі учня у створенні власного знання, набуває дедалі більшої популярності в сучасній лінгводидактиці. Застосування конструктивістських принципів у навчанні іноземних мов сприяє не лише формуванню мовленнєвих навичок, але й розвитку когнітивних стратегій, необхідних для успішного самостійного навчання та міжкультурної комунікації.

Конструктивізм відмовляється від традиційного бачення учня як пасивного споживача готових знань. Натомість, учень постає активним суб'єктом, який самостійно конструює власне розуміння мови на основі особистого досвіду, попередніх знань та взаємодії з навчальним матеріалом. Знання, згідно з конструктивізмом, не є об'єктивною реальністю, що існує незалежно від учня. Воно є результатом активного процесу інтерпретації та конструювання смислів, що відбувається у свідомості учня [3; 5]. Важливим аспектом є соціальна взаємодія у процесі навчання. Спільна робота над завданнями, обмін думками та досвідом сприяють глибшому розумінню мови та формуванню навичок співпраці. Конструктивізм наголошує на важливості навчання у контексті, наближеному до реального життя. Використання автентичних матеріалів, моделювання реальних ситуацій спілкування сприяють формуванню практичних навичок використання іноземної мови [1, с. 132]. Рефлексія, тобто усвідомлення учнем власних навчальних стратегій, помилок та досягнень, є ключовим елементом конструктивістського навчання. Розвиток навичок самооцінки сприяє формуванню відповідальності за власне навчання та здатності до самовдосконалення.

Проектна діяльність, спрямована на вирішення реальних проблем або створення конкретного продукту, активно залучає учнів до навчального процесу, розвиває їх творчі здібності та навички співпраці [2; 4]. Комунікативні завдання, що передбачають активне спілкування учнів між собою, сприяють формуванню

комунікативної компетенції, розвитку навичок аудіювання та говоріння. Робота з автентичними матеріалами, такими як газетні статті, відеозаписи, літературні тексти мовою, що вивчається, сприяє ознайомленню учнів з культурою країни, мова якої вивчається, та формуванню реалістичного уявлення про її використання.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема комп'ютерів, інтерактивних дошок, онлайн-платформ, створює нові можливості для навчання, робить його більш цікавим та ефективним [4, с. 81]. Індивідуалізація навчання, що передбачає врахування індивідуальних особливостей учнів, їх навчальних стилів та потреб, сприяє досягненню найкращих результатів навчання. Створення індивідуальних навчальних траєкторій є важливим аспектом конструктивістського підходу.

Отже, застосування теорії конструктивізму у вивченні іноземної мови є перспективним напрямом, що сприяє формуванню в учнів не лише мовленнєвих навичок, але й когнітивних стратегій, необхідних для успішного самостійного навчання та міжкультурної комунікації. Конструктивістський підхід передбачає активну роль учня, конструювання знань у контексті соціальної взаємодії, використання автентичних матеріалів та інформаційно-комунікаційних технологій, а також індивідуалізацію навчання. Подальші дослідження у галузі лінгводидактики, спрямовані на розробку та впровадження ефективних методів навчання іноземних мов на основі принципів конструктивізму, є важливим завданням сучасної освіти.

Список використаних джерел

1. Лучкевич В., Кутасевич Г. Особливості використання активних методів навчання іноземних мов у закладах вищої освіти (на прикладі французької мови). *Молодь і ринок*. 2021. № 5 (191). Ч. 6. С. 130–134. doi: 10.24919/2308-4634.2021.239342/
2. Тарнопольський О. Б., Кабанова М. . Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі: підручник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.
3. Bada S. O. Constructivism Learning Theory: A Paradigm for Teaching and Learning. *ISOR Journal of Research & Method in Education*. 2015. No.5(6). P.66–70. doi: 10.9790/7388-05616670.
4. Luchkevych V. L'écriture créative: efficace technique pour favoriser l'expression écrite en classe de FLE. *Academic Journal of Modern Philology*. 2022. V. 17, P. 75–83. doi: 10.34616/ajmp.2022.17.8
5. Schneuwly B., Hofstetter R. La didactique: la science de transmission des savoirs dans la société. *Archive ouverte UNIGE*. 2020. P. 379–400.

Стешенко О. Л.,

УДК 316.477:316.444.52

здобувач вищої освіти,

Інститут педагогіки Національної академії

педагогічних наук України, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Власне професійна кар'єра стосується професійного зростання. У різних дослідженнях можна простежити думку, що проблематика професійної кар'єри має міждисциплінарний характер і стосується різних сфер та дисциплін. Ґрунтуючись на цьому, науковці виокремлюють три підходи до її вивчення:

- соціально-економічний (що фокусується на динаміці розвитку особистості, її освіти та кваліфікації впродовж життя; досягненні економічного благополуччя);
- управлінський тут акцент на вивченні професійної кар'єри в контексті фактичної посади працівника та потенційної, що має високий управлінський статус);
- організаційно-психологічний (професійна кар'єра як певне просування особи в рамках організації, оптимальна взаємодія особистості та відповідної установи, внаслідок якої кожна зі сторін реалізує власні інтереси) [1].

У науковій літературі можна простежити і більш розгорнуті класифікації, приміром, деякі дослідники виділяють різні підходи, зокрема: структурно-функціональний, соціально-психологічний, управлінсько-менеджерський, психолого-акмеологічний, процесний, статусний, ціннісний, гендерний та компетентнісний. Кожен з них відрізняється за змістовою характеристикою професійної кар'єри та питаннями, які вивчають дослідники в рамках кожного з підходів [2].

Важливим є розуміння професійної кар'єри у взаємозв'язку її трьох складових: цілі, процесу та власне результату [3]. Так, до цільового компонента науковці відносять цілі та завдання, які ставить перед собою людина, її мотиви, потреби, цінності. Процесуальний компонент стосується того, яким способом буде досягнута мета, стратегії, етапи. І кар'єра завжди має певний результат – зростання власної компетентності, досягнення певного статусу, отримання посади тощо. Професійну кар'єру людина може будувати в різних цікавих для себе сферах професійної діяльності – приміром в науці, менеджменті, військовій справі тощо. При цьому її статус, посада можуть бути різними. Водночас ми підтримуємо точку зору, що поняття професійної кар'єри семантично пов'язане з категоріями, які також часто використовуються в науковій літературі, – кар'єрне

зростання, кар'єрний розвиток, кар'єрний шлях, кар'єрна траєкторія, кар'єрна мобільність, кар'єрний напрям [4].

Д. Сьюпер (Super) опублікував свою теорію кар'єрного вибору та розвитку, яку він розвивав впродовж усієї власної наукової діяльності. Його кар'єра не зводиться до якогось вибору, не є статичною, це процес, що розгортається тривалістю в життя, як певна послідовність та поєднання життєвих етапів, професійних завдань, ролей та уявлень. Зазначимо, що в рамках теорії професійного розвитку Д. Сьюпера характер кар'єри з-поміж іншого визначається розумовими здібностями, рівнем освіти, навичками, характеристиками особистості, до яких він відносить потреби, інтереси, риси, Я-концепцію, кар'єрну зрілість та можливості, які використовує людина [5]. Крім того, Д. Сьюпер приділяє значну увагу вивченню цінностей у професійній діяльності, так званих "work values", "робочих цінностей" – як певні цілі або кінцеві стани, яких особа сподівається досягнути в професійному середовищі. Сучасні дослідження засвідчують важливість вивчення власне життєвих цінностей та цінностей у професійній діяльності або робочих цінностей [6].

Кар'єра через особливості та вимоги сучасного ринку праці стає все більш різноманітною. Так, Д. Холл (Hall) та інші науковці запропонували розглядати кар'єру як protein, таку, якою керує власне сама людина, а не організація, частиною якої вона є. Так, на відміну від теорії Д. Сьюпера, тут активна роль відводиться власне особистості. А також наголошується на ролі мотивації, що забезпечується внутрішніми цінностями людини, а саме: свободою та прагненням до розвитку [7]. Автори переконані, що вміти регулювати власну поведінку та керуватися власними цінностями – це аж ні як не даність в сучасному невизначеному та мінливому середовищі. Окрім protein кар'єри, також виділяють так звану "безмежну" кар'єру. Важливою відмінністю між ними є те, що в контексті безмежної кар'єри орієнтація стосується мобільності, а protein кар'єра – це орієнтація цінностей та самонаправлення, тобто керування власною поведінкою (хоча було встановлено, що вона корелює з відкритістю до змін, проте не пов'язана з мобільністю). У свою чергу, мобільність може бути організаційною або географічною, стосуватись співпраці з різними працедавцями тощо. Важливий нюанс полягає в тому, що ця кар'єрна орієнтація, чи іншими словами – форма кар'єри, стосується способу, яким людина реагує на зменшення організаційних ресурсів, шукаючи їх або інші можливості поза межами свого поточного місця праці, приміром, змінюючи працедавця чи шляхом створення власної зовнішньої професійної [8]. І хоча "безмежна"

кар'ерна орієнтація може стосуватися організації, її доречно розглядати і в контексті професійної кар'єри людини загалом.

Важливим конструктом є і поняття готовності студентів економічних спеціальностей до здійснення кар'єри як "сукупність якостей, необхідних для ефективної професійної кар'єри". У структуру цього поняття входять чотири компоненти – мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний [9].

Наш огляд був би не повним, як би ми не згадали ще і про вивчення кар'єри в контексті організації. Так, у цьому аспекті актуальним є дослідження, які ґрунтуються на основі відповідності особистості та організації, зокрема, що студенти економічних спеціальностей частіше вибирають кар'єру в тих організаціях, які відповідають їхнім особистим цінностям [10]. Економіст – це фахівець, який займається вивченням економічних процесів, аналізом фінансових даних та розробкою рекомендацій для покращення економічної ситуації. Такі спеціалісти досліджують різні аспекти економіки, такі як ринок, попит і пропозицію, інфляцію, безробіття та міжнародну торгівлю. Економічні спеціалісти виконують ряд важливих завдань, які сприяють розвитку як бізнесу, так і суспільства в цілому. Основні з них: аналіз економічних даних (економісти збирають, обробляють і аналізують кількісні та якісні дані для виявлення тенденцій, закономірностей і аномалій у економічних процесах); прогнозування економічних змін (використовуючи статистичні методи та економічні моделі, прогнозуються майбутні економічні події, такі як зміни в інфляції, безробітті, зростанні ВВП та інших ключових показниках); розробка економічних стратегій. (економісти допомагають організаціям і державним установам формулювати стратегії, що сприяють досягненню фінансових цілей, оптимізації витрат і максимізації прибутків); консультування (вони надають рекомендації бізнесам, урядам і міжнародним організаціям щодо ефективних рішень в умовах економічних викликів, таких як кризи, зміни у регуляторному середовищі або глобалізація); оцінка впливу економічної політики (економісти аналізують ефективність різних економічних заходів і політик, таких як податкові реформи, регулювання ринку та соціальні програми); вивчення ринкових структур. (досліджуються, як функціонують різні ринки, оцінюють рівень конкуренції та виявляють фактори, що впливають на ціноутворення); формування економічних моделей (розробка моделей, які відображають взаємозв'язки між різними економічними змінними, допомагає в проведенні глибшого аналізу і прийнятті рішень) [12]. Ці задачі роблять економістів важливими гравцями на політичній, бізнесовій та академічній арені, що підкреслює їхній внесок у сталий розвиток суспільства.

Список використаних джерел

1. Алексеєва С. В. Формування готовності учнівської молоді до вибору і реалізації професійної кар'єри: від теорії до практики. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2013. Вип. 5. С. 80–85.
2. Алексеєва С. Форми та методи он-лайн консультування майбутніх фахівців з розвитку професійної кар'єри. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.* 2016. Вип. 44. Київ ; Вінниця : ТОВ фірма "Планер". С. 194–198.
3. Алексеєва С. Організація освітнього процесу в старшій профільній школі в умовах непередбачуваних глобальних впливів. Scientific Collection "InterConf". 2022. № 114 (June 26-28, 2022). Melbourne, Australia : CSIRO Publishing House. С. 102–108.
4. Карамушка Т. В. Професійна кар'єра особистості: сутність, основні види та функції. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2015. № 1. С. 181–190.
5. Алексеєва С. В. Тренінгові технології розвитку кар'єри у процесі професійної підготовки фахівців з дизайну. *Професійно-технічна освіта: науково-методичний журнал*. 2015. № 3 (68). С. 22–25.
6. Алексеєва С. Основні підходи до визначення професійної придатності особистості в умовах сучасної професійної освіти. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка: зб. наук. пр.* Київ : Пед. думка, 2013. Вип. 4. С. 60–65.
7. Лозовецька В. Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах. Київ : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2015.
8. Алексеєва С. Індивідуальна освітня траєкторія: від побудови – до реалізації. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент: зб. наук. пр. Серія: Педагогічні науки*. Київ : "Вид-во Людмила", 2021. Вип. 17. С. 74–82.
9. Алексеєва С. Новації та перспективи в освітніх практиках: неформальна освіта. *Проблеми сучасного підручника*. 2024. № 1. С. 6–12.
10. Алексеєва С. Дидактичний алгоритм розроблення індивідуальної освітньої траєкторії. *Витоки педагогічної майстерності*. Полтава, 2023. Вип. 32. С. 5–9.
11. Овсяннікова В. В. Особливості професійної кар'єри особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 1. С. 91–104.
12. Алексеєва С., Стешенко О. Професійна кар'єра як сучасний феномен успішності: від планування до успішної реалізації. *Věda a perspektivy*. 2024.

**СЕКЦІЯ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ В ОСВІТІ**

.....

**SECTION 2. INFORMATION TECHNOLOGIES
AND INNOVATIVE METHODS IN EDUCATION**

Абрамова Л. С.,

УДК 37.04:004.8

д-р техн. наук, доцент, професор кафедри
організації та безпеки дорожнього руху,
Харківський національний автомобільно-
дорожній університет, м. Харків

Абрамова О. С.,

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, м. Харків

**ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА
РОЗВИТОК АНАЛІТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ОСВІТІ**

Генеративний штучний інтелект (ШІ), зокрема мовні моделі, такі як ChatGPT, Google Gemini, Claude, DALL·E та інші, суттєво змінюють підхід до навчання та викладання. Нині тривають масштабні дискусії щодо співвідношення користі та ризиків застосування ШІ в освіті. Зараз складно спрогнозувати, яким саме чином найближчими роками ШІ буде залучено в освіту, наскільки масово, наскільки сильну підтримку отримає від здобувачів та надавачів освітніх послуг. Але абсолютно точно можна сказати, що ШІ в освіті ігнорувати вже не можна [1]. Завдяки здатності генерувати текст, зображення, код та інші матеріали, ШІ може виступати як помічник у навчальному процесі, спрощуючи створення навчальних матеріалів, надаючи пояснення складних концепцій і підвищуючи інтерактивність занять та ефективність освітнього процесу загалом [2].

Відповідно до одного з визначень, освіта є процесом поширення знань і культури в суспільстві [3]. Освіта – важлива складова духовного, культурного, наукового, технічного поступу людства, в сучасному світі ще й необхідна умова всебічного розвитку людини як особистості. Економічний і соціальний розвиток держав зазвичай прямо корелює з рівнем освіти [3]. Тож відповідно до такого кута зору, освіту не слід розглядати суто як побічний процес донесення знань

від викладача до студента. Виникає сенс також дослідити напрямки одночасного розвитку як рівня професіоналізму викладачів, так і розвитку самостійності студентів у навчанні – у відповідь на виклик технологічного сьогодення та використання ШІ на користь соціального розвитку загалом.

Отже доцільно розглянути можливості та переваги використання ШІ в освіті – як викладачами, так і студентами. Вже класичним прикладом спільного застосування ШІ є швидкий пошук коротких відповідей, міжмовний переклад, аналіз академічних джерел та генерація текстових рефератів для швидкого ознайомлення з літературою.

Також вельми корисною функцією ШІ є підтримка академічного письма: створення чернеток наукових робіт, рефератів, есе; автоматизоване редагування та корекція текстів, аналіз стилістики та унікальності.

Трохи ширший аналіз можна провести, порівнявши можливості у використанні навчальних матеріалів, створених за допомогою ШІ (табл. 1).

Таблиця 1

**Порівняння переваг від створення
навчальних матеріалів за допомогою ШІ**

Можливості викладача	Переваги для студента
1.1. Генерація тестових завдань, підсумків лекцій, конспектів	
<ul style="list-style-type: none"> - автоматизація рутинних завдань задля зменшення витрат часу - адаптація тестів до рівня студентів - швидке створення презентацій, конспектів і підсумків для кращого засвоєння матеріалів 	<ul style="list-style-type: none"> - доступ до якісних конспектів (студенти можуть <i>самостійно</i> використовувати ШІ для отримання конспекту з лекції або підсумкового аналізу) - швидке створення карток для повторення матеріалу (картки у стилі Anki [4] для запам'ятовування ключових понять) - персоналізоване тестування, коли студенти можуть <i>самостійно</i> перевіряти власні знання зі ШІ, який створює тестові питання на основі прочитаного матеріалу
1.2. Автоматичне створення навчальних кейсів, сценаріїв ситуаційного аналізу	
<ul style="list-style-type: none"> - розширення практичного навчання (розробка сценаріїв для обговорення на семінарах) - генерація варіативних ситуацій / варіантів одного й того ж кейсу, що дозволяє студентам розглядати проблему з різних точок зору - створення реальних кейсів (ШІ вміє аналізувати реальні події та створювати сценарії для обговорення, що робить навчання більш практичним) 	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток аналітичного мислення (використання ШІ для <i>самостійного</i> створення альтернативних сценаріїв вирішення проблеми) - індивідуалізація навчального досвіду (можливість <i>самостійного</i> вибору рівня складності кейсів, адаптації завдань під свої потреби) - підготовка до обговорень і дебатів (<i>самостійне</i> опрацювання певної теми й генерація аргументів "за" і "проти")

1.3. Використання ШІ для адаптації матеріалів під індивідуальні потреби студентів	
- персоналізація навчального процесу з урахуванням рівня знань, інтересів чи стилю навчання - автоматизоване надання рекомендацій (ШІ може пропонувати викладачу додаткові матеріали або вправи для студентів з різним рівнем підготовки) - формування інтерактивних навчальних модулів (використання адаптивних освітніх платформ, які підлаштовують контент під кожного студента)	- персоналізація навчального процесу (можливість <i>самостійно</i> налаштувати складність матеріалу та отримувати пояснення в зручному форматі) - покращення розуміння складних тем (пошук / генерація альтернативних пояснень, прикладів і аналогій для кращого засвоєння матеріалу) - самостійне створення навчальних планів (ШІ може формувати персоналізовані рекомендації з вивчення тем, на які студенту потрібно звернути більше уваги)

Джерело: систематизовано авторами із використанням матеріалів ChatGPT (OpenAI, 2025) [5].

Отже за результатами порівняння слід відмітити, що використання генеративного ШІ викладачем дозволяє значно розширити освітні компетенції, підвищити рівень інклюзивності та надати значно більший та якісніший обсяг інформації за темою у нових, цікавих для студентів форматах. Досить захоплюючим досвідом є використання ШІ безпосередньо на занятті для тематичних дискусій та дебатів, де студенти мають аналізувати правильність і логіку його відповідей.

З іншого боку, для студентів ШІ є не просто інструментом швидкого пошуку короткої відповіді, але й потужним засобом розвитку самостійності у навчанні. Певним викликом є недостовірність інформації: генеративний ШІ може створювати неправдиві або неточні факти (так звані "галюцинації" ШІ), також має місце відсутність гарантій наукової достовірності інформації, що вимагає додаткового критичного аналізу. Саме тому доречними мають стати аналітичне мислення студентів та певні дослідницькі навички, оскільки у освітньому середовищі аналіз відповідей ШІ на предмет їх повноти, достовірності, релевантності та наукової обґрунтованості є обов'язковим.

Разом з тим технології ШІ поряд із широким спектром переваг несуть певні ризики їх використання, на які слід звернути увагу освітян та здобувачів освіти:

1. Правові аспекти: регулювання авторського права при використанні ШІ-генерованого контенту; політика університетів щодо застосування ШІ у навчальному процесі.

2. Етичні питання: питання відповідальності за використання ШІ у навчанні; баланс між автоматизацією процесів та розвитком у студентів власних навичок; питання авторства (якщо текст створений ШІ, чи можна вважати його авторською

працею студента? чи повинні викладачі оцінювати роботи, згенеровані ШІ?) та академічної доброчесності.

Питання академічної доброчесності завжди посідали важливе місце у наукових та освітніх колах, але у сучасних умовах цифровізації величезних обсягів інформації та використання ШІ постає проблемою більших масштабів. Адже у згенерованих роботах однозначно існує ризик плагіату, труднощі в перевірці авторства текстів та автентичності студентських робіт. Така особливість тягне за собою інші, негативні результати: використання ШІ студентами для створення курсових, дипломних та інших академічних робіт без розуміння та самостійного аналізу матеріалу, що зводить застосування новітніх технологій ШІ нанівець та однозначно шкодить освітньому процесу.

Отже, впровадження генеративного ШІ в освіті вимагає формування культури академічної доброчесності, що охоплює такі ключові аспекти:

1. Розробка правил використання ШІ у навчальному закладі: університети та викладачі мають визначити межі використання ШІ в навчальному процесі; включення теми етики використання ШІ до навчальних програм. Деякі університети вже розробили політики щодо відповідального використання ШІ у навчальному процесі, передбачаючи обов'язкове зазначення випадків його застосування у дослідницькій роботі студентів. Провідні заклади Великої Британії – Оксфорд, Кембридж, Брістоль і Дарем – розробили керівні принципи для вирішення проблем, пов'язаних із зростаючим використанням генеративного штучного інтелекту в освітньому процесі [6]. Університет Каліфорнії (США) став першим у світі університетом, який інтегрував ChatGPT у всі свої системи, демонструючи активне впровадження ШІ в освітню діяльність [7].

2. Інтеграція ШІ у навчальні програми як допоміжного інструмента: як інструмента підтримки, а не заміни навчання, використання генеративного ШІ для пояснення матеріалу, а не для автоматичного виконання завдань.

3. Розвиток цифрової грамотності студентів і викладачів для ефективного використання ШІ: користувачі повинні розуміти, як працює ШІ, щоб використовувати його етично; курси з інформаційної грамотності, які навчають критично оцінювати згенеровану інформацію.

4. Розвиток комбінованих методик навчання, де ШІ тільки доповнює, але не замінює викладача: зміна форматів оцінювання на користь усних іспитів, відкритих дискусій, проектних завдань, командних кейсів; впровадження тематичних креативних завдань, що неможливо виконати за допомогою ШІ.

Отже з розвитком технологій нейромереж у викладачів та студентів з'явилися нові сучасні можливості для якісного навчання, але водночас існують певні труднощі. Генеративний ШІ однозначно має стати ефективним інструментом в освіті, але його застосування потребує чітко окреслених етичних рамок для всіх користувачів. Це сприятиме формуванню відповідального ставлення до технологій і підвищенню академічної доброчесності. Використання ШІ для написання лише простих есе, виконання однозначних завдань або автоматичної генерації відповідей може спричинити зниження якості освіти та втрату навичок самостійного критичного мислення. Тому основним завданням викладачів зараз має стати навчання студентів використовувати технології відповідально, зберігаючи академічну доброчесність та розвиваючи навички аналітичного мислення як у рамках професійних компетенцій, так і у широкому колі загальноосвітніх питань – задля формування якомога більш повного світогляду сучасної освіченої особистості.

Список використаних джерел

1. Перспективи використання штучного інтелекту в шкільній освіті. Освітній проект "На Урок" : сайт. URL : <https://naurok.com.ua/post/perspektivi-vikoristannya-shtuchnogo-intelektu-v-shkilniy-osviti> (дата звернення: 20.02.2025).
2. Шевченко Л. С., Уманець В. О., Розпутня Б. М. Застосування генеративного ШІ для автоматизації завдань викладачів у ЗП(ПТ)О. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*, № 17, 2024. С. 160–170. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2024.1711>.
3. Освіта. Енциклопедія сучасної України : сайт. URL : <https://esu.com.ua/article-76778> (дата звернення: 20.02.2025).
4. Anki. Official site. URL : <https://apps.ankiweb.net/> (дата звернення: 20.02.2025).
5. OpenAI. ChatGPT (модель GPT-4). URL : <https://openai.com> (дата звернення: 20.02.2025).
6. Найкращі університети Великобританії розробляють керівні принципи етичного використання ШІ в освіті. Metaverse Post : сайт. URL : https://mpost.io/uk/top-uk-universities-develop-guiding-principles-for-ethical-use-of-ai-in-education/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 21.02.2025).
7. OpenAI and the California State University system bring AI to 500,000 students and faculty. OpenAI : site. URL : <https://openai.com/index/openai-and-the-csu-system> (дата звернення: 21.02.2025).

Бандурка Л. В.,

УДК 378.1

завідувач відділення "Будівництво
будівель і споруд та землевпорядкування",
Відокремлений структурний підрозділ
"Класичний фаховий коледж Сумського
державного університету", м. Конотоп

Москаленко О. Л.,

викладач ЗФПО,
Відокремлений структурний підрозділ
"Класичний фаховий коледж Сумського
державного університету", м. Конотоп

Нечай А. М.,

викладач ЗФПО,
Відокремлений структурний підрозділ
"Класичний фаховий коледж Сумського
державного університету", м. Конотоп

ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНИХ ТА ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ НА ТЛІ ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (ГШІ)

Світова наукова спільнота дізналася про запуск штучного інтелекту (ШІ) в листопаді 2022 року. Відтоді ШІ набув швидкого поширення і – як наслідок - слугував появі значної кількості інновацій, які впливають на багатоаспектне життя людини. Чимало інноваційних інструментів штучного інтелекту не вимагають додаткових технічних знань, отже, можливість їх використання є простою для користувачів; ці інструменти функціональні, продуктивні, швидкісні.

У сучасних умовах використання різноманітних інноваційних технологій є досить актуальним з погляду якості освіти в цілому та дотримання академічної доброчесності зокрема. Перед освітянською спільнотою постала необхідність критичної оцінки підходів до навчання, зваженого розмежування переваг та недоліків використання ШІ в освітньому процесі.

Не викликає сумніву той факт, що використання інструментів штучного інтелекту має потужний потенціал щодо впровадження деталізованого аналізу даних та оптимізації алгоритмів вирішення широкого кола завдань. Проте прогресивний, досить ефективний, але людинонеспівмірний підхід має також і суттєві недоліки, і один з найважливіших – надмірне зловживання інструментами штучного інтелекту здобувачами освіти.

Розвиток технологій ШІ на сьогодні презентований такими інструментами: ChatGPT, Compose AI, Runway, Adobe Podcast, Midjourney, Tome. Зазначені чат-боти демонструють стрибок від веб-пошуку до динамічної взаємодії з інформаційним простором. Водночас ми є свідками того, що цифрові технології вже здатні до адаптивності та самооптимізації. Сучасні дослідники, всебічно вивчаючи можливості ШІ, також висловлюють занепокоєння щодо конфіденційності даних та етичності використання автоматизованих систем у створенні та оцінюванні наукових робіт. Означена проблема висуває як перед науковою, так і перед освітньою спільнотою виклики, пов'язані з адаптацією до сучасних тенденцій цифровізації освіти.

Зважаючи на те, що штучний інтелект виник приблизно два з половиною роки тому, в Європейському Союзі сьогодні законодавство в цій сфері знаходиться на стадії формування. Для освітнього середовища Єврокомісія ще 2022 року розробила "Етичні рекомендації щодо використання штучного інтелекту та даних у викладанні та навчанні". ЮНЕСКО зі свого боку опублікувала своєрідний путівник "ChatGPT і штучний інтелект: короткий посібник". ChatGPT у ньому розглядається як один з інструментів штучного інтелекту, що стрімко захоплює світ.

Також ЮНЕСКО опублікувала звіт "Картографування схвалених урядом навчальних програм ШІ". Представники цієї організації акцентують увагу на тому, що генеративний штучний інтелект (ГШІ) радикально змінив якість і спосіб взаємодії людей як в окремих соціальних групах, так і в суспільстві в цілому. З нашого погляду, важливим і морально виправданим є оприлюднення Європейською федерацією академій природничих і гуманітарних наук Європейського кодексу академічної доброчесності, положення якого базуються на основі взаємодопомоги та взаємодовіри, прагненні до формування сприятливого академічного середовища для забезпечення отримання цінних наукових результатів.

В Україні лише 08.01.2024 було зареєстровано проєкт Закону "Про академічну доброчесність". Відповідно до вказаного закону, серед основних цінностей академічної доброчесності названо: довіру, відповідальність, мужність, чесність, справедливість та повагу.

В умовах сьогодення ГШІ змінює плин життя та роботи, а, отже, розуміння його на базовому рівні є надважливим для будь-якого громадянина. Варто зазначити, що в світі досить невелика кількість країн інтегрувала технологічні тренди генеративного штучного інтелекту в освітню сферу.

Європейською асоціацією університетів EUA представлено такі міркування щодо відповідального використання інструментів ШІ в освіті:

1. У навчальному закладі має пройти офіційне обговорення щодо відповідального, етичного та прозорого використання інструментів штучного інтелекту як студентами, так і викладачами.

2. Практика викладання та оцінювання, наприклад, курсових робіт має бути переглянута.

3. Центральним елементом діяльності навчального закладу є те, що він виробляє знання для нових технологій та соціальних інновацій.

Вважаємо, що вивчення європейського досвіду щодо формування етичних та громадянських компетенцій на фоні використання генеративного штучного інтелекту допоможе ЗВО України впровадити ефективні підходи до цифрового навчання та посили цей потенціал.

У своєму дослідженні "П'ять способів, якими штучний інтелект вже змінив вищу освіту" Том Вільямс та Джек Гроува констатують, що технології ШІ вже докорінно змінили роботу університетів. Ці вчені називають 5 способів, які конкретизують трансформувальний вплив генеративного штучного інтелекту (ChatGPT, GPT-4):

1. Відчутні втрати бізнес-моделей освітніх компаній, зокрема видавничого та освітнього секторів.

2. Застосування ботів для допомоги в навчанні. Можливість їх використання студентами в плані особистої підтримки та допомоги, консультування 24/7 – це те, чого раніше не могли мати здобувачі освіти.

3. Зниження навантаження на репетиторів, застосування ГШІ дозволяє змінювати на ще не визначений відсоток ступінь підготовки, наприклад, абітурієнта до вступних випробувань.

4. Нові способи пошуку журнальних статей і аналізу цитувань.

5. Пошук текстів для читання. Отже, немає необхідності опрацьовувати першоджерела, тому що згенеровані ШІ резюме є більш корисними, бо не потребують витратити багато зусиль, часу та інтелектуальної праці.

Етичній проблемі використання ChatGPT, який вже майже знищив сенс студентських ЕСЕ як дзеркала морально-етичної зрілості, а також докорінно змінив суть наукових досліджень присвячено наукову працю Джека Гроува "Революція в академічних дослідженнях з ChatGPT розпочалася". Вчений висловлює пересторогу стосовно використання ГШІ у створенні наукових робіт.

На сьогодні перед викладачами українських ЗВО також постає досить складна задача – впоратися з плагіатом у роботах студентів. Адже відомо про чат-бот, що здатен уникати плагіату, тобто він вміє здійснювати апгрейд знайденої інформації. Тож викладач вже не зможе виявити запозичення.

Навчальний процес в умовах цифровізації та значного впливу ГШІ все ж являє собою багатогранну структуру, в якій розв'язання навчальних задач тісно пов'язане з вихованням здобувачів освіти з формуванням у них базових етичних

та громадянських компетенцій; в якій відбувається людська взаємодія, що пов'язана з великою кількістю соціально значущих задач. Вважаємо, що це адаптація до нового академічного середовища, соціалізація, розвиток емоційного інтелекту, виховна функція, розвиток мотиваційних складових, контроль, система заохочень та стягнень, індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти, диференційований підхід до постановки навчальних завдань.

Метою навчального процесу є формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості, яка матиме власні чіткі переконання та цінності. В сучасному світі технологій набір знань, умінь та навичок для виконання завдань має поєднуватися з емоційно-ціннісним компонентом.

Етична взаємодія особистості з технологіями генеративного штучного інтелекту може привести як до нових наукових зрушень, так і до зловживань.

Викладачі сучасних ЗВО повинні усвідомлювати нову реальність, в якій здійснюється надання освітніх послуг.

Тому, комунікуючи зі студентами, варто наголошувати, що для кожної особистості ChatGPT – це виклик її інтелекту, виклик не завжди раціональний. Варто акцентуватися на справжніх людських цінностях. Наприклад, на заняттях з дисциплін гуманітарного циклу цілком органічним буде поставлене запитання: "Базовим моральним цінностям людства же багато століть. Якщо, наприклад, ми попросимо чат ChatGPT згенерувати відповідь про моральність/аморальність брехні, то наскільки чесними ми будемо перед собою і чи не знівелює ШІ наші моральні цінності зрештою?"

У Класичному фаховому коледжі Сумського державного університету належну увагу приділяємо формуванню етичних та громадянських компетенцій на тлі використання ГШІ. Серед складових тематики годин спілкування виділимо такі:

1. ШІ – набагато більше ніж пошуковик.
2. ШІ – друг чи ворог Google?
3. Етичною чи не етичною є взаємодія особистості з технологіями ШІ?
4. Якщо захворієте, то кому (чому) більш довірятимете: порадам сімейного лікаря чи ChatGPT?
5. Обговорімо звернення в ChatGPT: "Я не вірю, що зможу зробити людей-дослідників не потрібними. Дослідники-люди мають унікальні навички та перспективи, які мають вирішальне значення для просування наукового розуміння".
6. Штучний інтелект – виклик для всієї людської цивілізації.
7. Твій інтелект і ШІ: чи співмірними вони є.

Попри зростання кількості наукових досліджень як українських, так і зарубіжних вчених, присвячених етичності використання технологій штучного інтелекту, проблемам формування концепту академічної доброчесності,

формуванню етичних та громадянських компетенцій у студентському середовищі на тлі використання ГШІ, необхідно відзначити, що в нашій державі не прийнято дієвих та ефективних законодавчих актів, які спеціалізувалися б навколо застосування технологій генеративного штучного інтелекту в освітній сфері. Через відсутність належної законодавчої бази інкорпорація ШІ в освітній процес викликає багато не тільки академічних, але й морально-етичних, філософських дискусій про людинонеспівмірність штучного інтелекту та креативності, критичного мислення особистості. Тож у процесі навчання викладач акцентує увагу здобувачів освіти на тому, що ШІ – це інструмент, який розширює, а не замінює можливості дослідника.

Список використаних джерел

1. Вікторова, Л. Перспективи застосування сучасних технологій та штучного інтелекту у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип. 35. Том 2. С.180 - 188. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-2-29> (дата звернення 17.02.2025).
2. Наливайко О. О. Перспективи використання нейромереж у вищій освіті України. Інформаційні технології і засоби навчання. 2023. Том 97. №5. С. 1–17. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v97i5.5322> (дата звернення 18.02.25).
3. Nguyen, A., Ngo, H.N., Hong, Y., Dang, B. and Nguyen, B.P.T. (2023) Ethical Principles for Artificial Intelligence in Education. Education and Information Technologies, 28, 4221-4241. URL: <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11316-w> (дата звернення 17.02.2025).

Гончар Л. В.,
д-р пед. наук, професор, головний науковий
співробітник лабораторії інституційного виховання,
Інститут проблем виховання Національної академії
педагогічних наук України, м. Київ

УДК 37.018.1:173:165.742

РОЛЬ ПЕДАГОГІВ У ЗАПОБІГАННІ ТА ПОДОЛАННІ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Педагоги, зокрема, класні керівники відіграють ключову роль у процесі запобігання та подолання булінгу серед підлітків у цифровому освітньому середовищі. Їхня діяльність має бути спрямована як на профілактику проявів

агресії, так і на своєчасне реагування у разі виникнення конфліктних ситуацій. Ефективна стратегія запобігання і подолання булінгу серед дітей підліткового віку у цифровому освітньому середовищі потребує комплексного підходу, що включає педагогічну, психологічну та організаційну роботу.

Ключові напрями такої роботи включають:

1. Модерацію онлайн-комунікації учнів – створення та дотримання чітких правил поведінки у цифровому просторі класу та навчальної платформи; регулярне проведення моніторингу групових чатів, форумів та інших онлайн-ресурсів, що використовуються учнями для навчання; виявлення ранніх ознак булінгу, таких як ігнорування окремих учасників групи, поширення образливих коментарів чи мемів; організацію тематичних бесід та занять, спрямованих на формування культури спілкування у цифровому середовищі. Для прикладу, педагог може впровадити щотижневі онлайн-зустрічі, під час яких учні обговорюватимуть правила етикету в цифровому середовищі, ділячись власним досвідом та прикладами.

2. Інформування про небезпеку кібербулінгу та методи його запобігання, що передбачає постійне підвищення рівня обізнаності учнів щодо ризиків кібербулінгу. Це може бути реалізовано через: проведення інтерактивних занять, лекцій та семінарів, під час яких обговорюються приклади кібербулінгу та його наслідки; залучення експертів із цифрової безпеки та психологів для проведення тренінгів; поширення інформаційних матеріалів (пам'яток, буклетів, відеороликів) з порадами, як захистити себе від кібербулінгу та куди звернутися по допомогу. Ефективними формами роботи з підлітками у плані запобігання булінгу, для прикладу, є проведення рольових ігор, де учні отримують різні сценарії поведінки в мережі та обговорюють, як діяти у випадках прояву кібербулінгу.

3. Створення довірливих відносин з учнями. Довіра між учнями та педагогом – важливий чинник, що допомагає запобігти булінгу. Учні мають відчувати, що можуть звернутися до вчителя за допомогою без страху осуду чи покарання. Для цього педагогу варто: виявляти емпатію та відкритість у спілкуванні з підлітками; підтримувати позитивний психологічний клімат у класі; проводити індивідуальні консультації для учнів, які можуть стикатися з особистими чи міжособистісними проблемами; бути уважним до змін у поведінці школярів, що можуть свідчити про наявність проблеми. Рекомендовано створення анонімної онлайн-скриньки для повідомлень про випадки булінгу, що дозволить учням ділитися проблемами без страху бути викритими.

4. Підвищення власної кваліфікації. Для ефективної протидії булінгу педагоги повинні постійно вдосконалювати свої професійні навички у таких напрямках: а) **психологія підлітків** (розуміння особливостей розвитку підлітків, причин виникнення агресивної поведінки та механізмів її подолання); б) **цифрова грамотність** (знання сучасних онлайн-платформ, додатків та соціальних мереж, у яких найчастіше відбувається кібербулінг); в) **методики медіаосвіти** (використання інтерактивних методів навчання для формування критичного мислення та навичок безпечної поведінки в інтернеті).

Для прикладу, педагоги можуть проходити онлайн-курси на платформах Coursera або Prometheus, присвячені питанням цифрової безпеки та психології підлітків.

5. Організація співпраці з батьками та іншими педагогами, оскільки запобігання і подолання булінгу має носити комплексний характер. Тому важливо налагодити ефективну співпрацю між усіма учасниками освітнього процесу, що включає такі форми, як: **спільні зустрічі та тренінги для батьків – з метою** інформування батьків про ознаки булінгу та методи його попередження; **колегіальні обговорення серед педагогів – з метою** розробки єдиної стратегії реагування на випадки булінгу у навчальному закладі; **залучення шкільних психологів – для** проведення діагностичних та корекційних заходів з метою подолання наслідків булінгу.

Таким чином, педагоги відіграють багатогранну роль у забезпеченні безпечного цифрового середовища для підлітків. Їхнє завдання полягає не лише у навчанні предметним знанням, а й у формуванні моральних та етичних норм поведінки, розвитку емоційного інтелекту та навичок конструктивної комунікації. Комплексний підхід до запобігання та подолання булінгу, доповнений практичними методами, забезпечить здорову атмосферу в освітньому середовищі та сприятиме гармонійному розвитку підлітків.

Список використаних джерел

1. Гончар Л.В. Підвищення професійного саморозвитку класних керівників з проблеми запобігання булінгу серед підлітків. Наукові інновації та передові технології (Серія "Педагогіка"). 2024. № 1(29). С.627-635.

2. Шахрай В. М. Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі: критерії, показники, рівні виміру. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Івано-Франківськ: "НАІР". С. 276-282.

Комарова Г. Л.,

УДК 004.946:378

канд. техн. наук, доцент, доцент
кафедри інженерії вагонів та якості продукції,
Український державний університет
залізничного транспорту, м. Харків

Приміський І. В.,

здобувач вищої освіти,
Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського", м. Київ

Крамаренко С. Б.,

канд. екон. наук,
Приватна наукова установа "Міжгалузева
науково-дослідна установа цифровізації та
технологій штучного інтелекту", м. Київ

ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ ТА ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Сучасні технології відіграють вирішальну роль у реформуванні освітнього процесу, особливо у підготовці фахівців технічних спеціальностей. Віртуальна (VR) та доповнена реальність (AR) відкривають нові можливості для покращення навчання студентів, забезпечуючи їм інтерактивне занурення в складні технічні процеси. Український державний університет залізничного транспорту є ідеальним майданчиком для впровадження VR/AR технологій у навчальний процес, зокрема для спеціальності "Інформаційно-вимірювальні технології".

Застосування VR/AR у викладанні технічних дисциплін забезпечує кілька ключових переваг. По-перше, такі технології дозволяють студентам практично взаємодіяти зі складними технічними системами та обладнанням, не ризикуючи їх пошкодженням. VR-лабораторії створюють змодельовані робочі середовища, що імітують реальні процеси експлуатації, діагностики та налаштування інженерних систем. Це особливо важливо для підготовки спеціалістів з інформаційно-вимірювальних технологій, оскільки практичний досвід у віртуальному середовищі може значно покращити розуміння реальних технологічних процесів.

По-друге, VR/AR дозволяють значно підвищити рівень безпеки навчального процесу. У сфері технічних спеціальностей багато операцій вимагають роботи з

високоточним обладнанням, яке є дорогим та чутливим до механічних впливів. Завдяки віртуальному моделюванню студенти можуть проводити експерименти у безпечному цифровому середовищі, аналізуючи помилки та їхні наслідки без фізичних ризиків.

Третім важливим аспектом є можливість доступу до навчальних матеріалів незалежно від місця розташування. В Українському державному університеті залізничного транспорту впровадження AR-технологій дозволяє студентам взаємодіяти з 3D-моделями обладнання та їхніх компонентів за допомогою мобільних пристроїв. Це забезпечує можливість дистанційного навчання, що особливо актуально в умовах гібридної або дистанційної освіти.

Ще одним вагомим аспектом використання VR/AR є можливість детального вивчення інженерних стандартів і методик експлуатації обладнання. У VR-середовищі можна створити інтерактивні симуляції міжнародних технічних стандартів, що допоможе студентам краще зрозуміти принципи їхнього застосування у реальній практиці. Крім того, AR може використовуватися для доповнення друкованих та цифрових навчальних матеріалів, інтегруючи мультимедійні пояснення та візуалізацію даних безпосередньо в підручники.

Значну роль відіграє й гейміфікація навчального процесу. Використання VR-ігор для технічних дисциплін сприяє кращому засвоєнню матеріалу через інтерактивні завдання та реалістичні сценарії. Наприклад, студенти можуть брати участь у віртуальних експериментах з вимірювання фізичних параметрів, що імітують реальні промислові умови. У рамках спеціальності "Інформаційно-вимірвальні технології" VR-симуляції дозволять моделювати роботу вимірвального обладнання, налаштування систем контролю та аналіз даних у реальному часі.

VR/AR також знаходять широке застосування в автоматизованих системах контролю та управління. Завдяки інтеграції з датчиками та пристроями інтернету речей (IoT), студенти можуть отримувати реальні дані та моделювати роботу складних інженерних систем у режимі реального часу. Такі інструменти дозволяють розробляти та тестувати алгоритми обробки сигналів, прогнозування стану систем та контролю якості на виробництві.

Одним із перспективних напрямів є розробка VR-симуляторів для навчання роботи з важкою технікою та залізничним транспортом. Український державний університет залізничного транспорту може створити спеціальні навчальні курси, у яких студенти освоюватимуть принципи керування залізничним рухом, роботи з інфраструктурними об'єктами та моделювання аварійних ситуацій. Такі симулятори допоможуть студентам спеціальності "Інформаційно-вимірвальні технології" глибше розуміти роботу систем моніторингу та керування рухом транспорту.

Завдяки AR-технологіям можна інтегрувати в навчальний процес розширені інструкції для роботи з лабораторним обладнанням. Наприклад, студент може навести камеру смартфона на певний пристрій, і система покаже інтерактивну інструкцію з кроками його використання. Це значно підвищить ефективність практичних занять та сприятиме кращому засвоєнню матеріалу.

Для ефективного впровадження VR/AR технологій у навчальний процес необхідно вирішити кілька ключових завдань (рис.1). По-перше, слід створити лабораторію віртуальної реальності, обладнану сучасними VR-шоломами та потужними комп'ютерами для обробки графічних даних. По-друге, важливо розробити навчальні програми, що включають інтерактивні симуляції технічних процесів та методик експлуатації обладнання. По-третє, потрібно забезпечити підготовку викладачів, які будуть здатні ефективно використовувати нові технології у навчальному процесі.

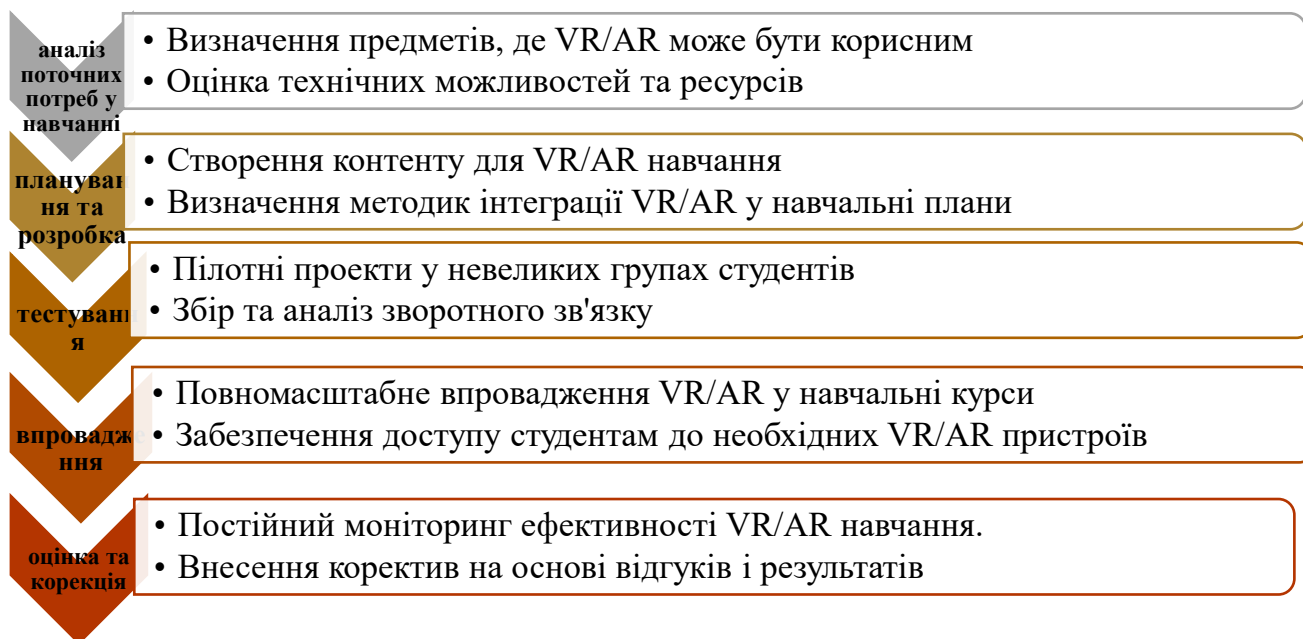

Рис. 1. Схема впровадження VR/AR у навчальний процес

Висновки. Впровадження VR та AR у підготовку спеціалістів технічних спеціальностей сприяє значному підвищенню рівня навчання, зменшенню ризиків при роботі з обладнанням та підвищенню доступності освітніх матеріалів. Застосування цих технологій в Українському державному університеті залізничного транспорту дозволить створити сучасну навчальну платформу, яка відповідатиме міжнародним стандартам та сприятиме підготовці висококваліфікованих фахівців у сфері технічних наук, інженерії та інформаційно-вимірювальних технологій.

Список використаних джерел

1. Матвієнко Ю. С. Використання доповненої реальності в навчальному процесі. *Сучасні інформаційні технології в освіті і науці* : З Всеукр. наук. Інтернет-конф., (м. Умань, 26–27 березня 2021 р.). Умань, 2021. С. 68–70. URL: https://informatika.udpu.edu.ua/?page_id=6530 (дата звернення: 18.02.2025).
2. Тарангул Л., Романюк С. Використання технології доповненої реальності в освітньому процесі закладів вищої освіти. *Проблеми освіти*. 2022. № 1 (96). С. 187–204.
3. Volynets V. Use of virtual reality technologies in education. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*. 2021. № 2. P. 40–47.
4. Бондар Я. Доповнена реальність як спосіб урізноманітнення освітнього процесу. Національна освітня платформа. 2025. URL: <https://vseosvita.ua/news/dopovnena-realnist-iak-sposib-uriznomanitnennia-osvitnoho-protsesu-29405.html> (дата звернення: 18.02.2025).

Новікова О. В.,

УДК 378.016

канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови
для нефілологічних спеціальностей,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара, м. Дніпро

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AT ENGLISH LANGUAGE LESSONS

Artificial Intelligence (AI) is rapidly transforming the field of education, making learning more interactive, accessible, and efficient. In English language teaching, AI offers innovative tools that help students develop their skills in grammar, vocabulary, pronunciation, writing, and comprehension. By integrating AI into language lessons, both teachers and students can benefit from personalized learning experiences, real-time feedback, and immersive engagement.

One of the biggest advantages of AI in education is its ability to tailor learning materials to each student's needs. Traditional classrooms often follow a one-size-fits-all approach, but AI-powered platforms like Duolingo, Rosetta Stone, and Babbel adjust lessons based on individual progress. These systems analyze a learner's strengths and weaknesses and provide targeted exercises to improve specific language skills [1].

Writing in English can be challenging, especially for non-native speakers. AI-driven tools like Grammarly, Hemingway Editor, and QuillBot help students refine their writing by:

- Detecting and correcting grammatical errors;
- Suggesting better vocabulary and sentence structures;
- Analyzing writing tone and clarity;
- Offering plagiarism detection.

These tools provide instant feedback, allowing students to improve their writing skills without waiting for a teacher's review.

Speaking English fluently requires proper pronunciation and confidence. AI speech recognition tools such as ELSA Speak, Google Assistant, and Say It: English Pronunciation help learners practice their pronunciation by:

- Identifying mispronounced words;
- Providing phonetic breakdowns;
- Offering real-time corrections;
- Allowing users to compare their pronunciation with native speakers.

This technology is especially useful for students who do not have access to native English speakers or live tutors.

Conversational AI has made practicing English easier than ever. AI chatbots like Replika, ChatGPT, and Mondly simulate real-life conversations, helping students:

- Practice grammar and sentence structure;
- Improve fluency and confidence;
- Learn conversational phrases and idioms;
- Engage in interactive storytelling and role-play;

Since these chatbots are available 24/7, learners can practice anytime, anywhere, without feeling pressured or judged.

AI-powered platforms like LingQ and FluentU enhance listening skills by:

- Providing interactive subtitles for videos;
- Offering transcripts of spoken content;
- Allowing users to adjust playback speed for better understanding;
- Using voice recognition to test comprehension.

These tools help learners grasp different accents, speech patterns, and contextual meanings, improving their overall listening abilities [3].

AI can grade assignments, track student progress, and generate reports, allowing teachers to focus more on interactive teaching. Enhancing Lesson Planning: AI suggests personalized teaching materials and activities based on students' proficiency levels. Providing Instant Assessments: AI-driven quizzes and tests provide real-time analysis of a student's strengths and weaknesses.

Some AI-based educational platforms, like Kahoot and Quizlet, allow teachers to create engaging quizzes and interactive learning sessions, making English lessons more dynamic.

AI is revolutionizing English language learning by providing personalized education, instant feedback, and interactive learning experiences. While AI cannot replace human teachers, it serves as a powerful supplement, making learning more efficient and accessible. By combining AI with traditional teaching methods, students can achieve fluency faster and more effectively than ever before.

References

1. Chinnery G. M. "You've Got Some GALL: Google-Assisted Language Learning." *Language Learning & Technology*, 2008. 12(1). P. 3-11.
2. Godwin-Jones R. "Emerging Technologies: AI and Language Learning." *Language Learning & Technology*, 2019. 23(3). P. 5-14.
3. Schmid E. C. *Artificial Intelligence in Language Learning: Pedagogical Considerations*. Springer, 2021.
4. Warschauer M., Liaw M. "Emerging Technologies for Autonomous Language Learning." *Studies in Self-Access Learning Journal*, 1(2). 2010. P. 107-118.

Рідель Т. М.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов,
Сумський національний аграрний
університет, м. Суми

УДК 378.147:004.942

VIRTUAL AND AUGMENTED REALITY IN LANGUAGE EDUCATION: IMMERSIVE EXPERIENCES FOR LANGUAGE LEARNERS

Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR) technologies have gained increasing attention in language education due to their potential to create immersive and interactive learning environments. This paper explores the pedagogical benefits of VR and AR for language acquisition, focusing on engagement, contextualized learning, and skill development. The study also examines challenges such as accessibility, technological requirements, and pedagogical integration.

VR creates fully immersive digital environments where learners can engage in realistic conversations, navigate foreign cultural settings, and practice language skills

in lifelike scenarios. For example, a learner studying French can virtually visit a Parisian café, interact with digital avatars, and practice ordering food in French. This level of immersion facilitates deeper language acquisition by simulating authentic linguistic and cultural experiences [3].

AR, on the other hand, overlays digital content onto the physical world, enhancing the learning experience without removing the learner from their real-world surroundings. AR applications in language education can provide real-time translations, interactive vocabulary exercises, and pronunciation assistance. For instance, an AR-based mobile app might allow learners to point their smartphone camera at objects and receive instant translations in their target language, reinforcing vocabulary acquisition in a natural, contextualized manner [2].

By integrating these technologies into language education, students benefit from a more engaging and interactive approach to learning. VR and AR create opportunities for experiential learning, enabling learners to practice listening, speaking, reading, and writing skills in meaningful contexts. Furthermore, they support multimodal learning by combining visual, auditory, and kinaesthetic elements, catering to different learning styles [4].

Despite their potential, several challenges hinder the widespread adoption of VR and AR in language education. These include issues of accessibility, as high-quality VR headsets and AR applications can be expensive and require advanced technological infrastructure. Additionally, educators need proper training to integrate these tools effectively into curricula, ensuring that they align with pedagogical objectives and language proficiency goals [5].

This paper explores the pedagogical benefits of VR and AR in language learning, focusing on engagement, contextualized learning, and skill development. It also examines the challenges associated with implementing these technologies, such as technological barriers, pedagogical integration, and the cognitive demands of immersive learning environments. By addressing these aspects, this study aims to contribute to the ongoing discussion on the role of VR and AR in modern language education.

Pedagogical Benefits of VR and AR in Language Learning.

Immersive Language Exposure: VR environments simulate real-world settings, allowing learners to engage in authentic conversations and cultural experiences [3].

Contextualized Learning: AR applications overlay digital information onto physical surroundings, facilitating vocabulary acquisition and situational language use [2].

Increased Motivation and Engagement: Gamification elements in VR/AR encourage active participation and sustained learning motivation [4].

Pronunciation and Communication Skills: VR speech recognition tools provide immediate feedback on pronunciation and fluency [8].

Challenges and Limitations.

Technological Barriers: High costs of VR/AR devices and limited access in some educational institutions [7].

Teacher Training and Pedagogical Integration: Educators require training to effectively implement VR/AR in language curricula [5].

Cognitive Load and Distraction Risks: Excessive multimedia elements can overwhelm learners and hinder language acquisition [6].

Further research is needed on adaptive VR/AR systems that personalize learning experiences based on learners' proficiency levels. Additionally, the development of low-cost solutions can improve accessibility for broader educational adoption.

VR and AR have the potential to revolutionize language education by offering learners immersive, engaging, and contextualized experiences that go beyond traditional teaching methods. These technologies allow students to practice real-world conversations, interact with virtual environments, and experience cultural immersion without leaving their classrooms. By simulating authentic linguistic and social situations, VR and AR can enhance pronunciation, listening comprehension, and conversational fluency more effectively than conventional learning tools.

However, successful implementation depends on overcoming several technological and pedagogical challenges. Technologically, high-quality VR headsets and AR applications can be expensive and require robust infrastructure, limiting accessibility for some learners and institutions. Additionally, technical limitations such as lag, poor speech recognition, or motion sickness can impact the learning experience.

From a pedagogical perspective, integrating VR and AR into language education requires carefully designed curricula that align with language proficiency goals. Educators must be trained to use these tools effectively and ensure that immersive experiences provide structured learning outcomes rather than just novelty. Furthermore, balancing cognitive load is essential—while VR and AR can enhance engagement, excessive multimedia elements may distract learners and reduce retention.

By addressing these challenges, VR and AR can be powerful tools in modern language education, making learning more interactive, personalized, and effective for diverse learners.

References

1. Godwin-Jones R. Emerging technologies: Augmented reality and language learning. *Language Learning & Technology*. 2020. Vol. 24, № 2. 9-19. URL: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1690496>.

2. Huang H. C., Yang S. J., Chu H. C. Using augmented reality to enhance situated vocabulary learning in language education. *Educational Technology & Society*. 2021. Vol. 24, № 1. 1-14.
3. Lan Y. J. Immersion, interaction, and experience-oriented learning: Bringing virtual reality into EFL instruction. *Journal of Educational Technology & Society*. 2020. Vol. 23, № 3. 1-15. URL: <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/server/api/core/bits/treams/b15e61e5-1a83-4dfe-94a6-f7820707016b/content>.
4. Li J., Chen G. D., Gao C. Gamified augmented reality for second language acquisition: A systematic review. *Computer Assisted Language Learning*. 2022. Vol. 35, № 4. 679-701. DOI: 10.4018/978-1-6684-3710-0.ch064.
5. Liu T. Y., Tsai C. C. Teachers' perspectives on adopting VR-based language learning tools: Challenges and opportunities. *Educational Research Review*. 2022. Vol. 36, 100-448.
6. Mayer R. E. Multimedia learning (3rd ed.). Cambridge University Press, 2021. 450p. DOI: 10.1017/9781108894333.
7. Parmaxi A., Demetriou A. A. Augmented Reality in Language Learning: A State-of-the-Art Review of 2014-2019. *Journal of Computer Assisted Learning*. 2020. Vol. 36. 861-875. <https://doi.org/10.1111/jcal.12486>.
8. Yang S. C., Liao F. Y. Exploring the impact of VR speech recognition on pronunciation learning. *ReCALL*. 2021. Vol. 33, № 2. 175-192.

Самойленко М. А.,
здобувач вищої освіти,
Державний заклад "Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського", м. Одеса

УДК 378.141

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Сучасний світ характеризується стрімким розвитком науки і технологій, що ставить перед освітою нові виклики та завдання. В умовах глобалізації та інформатизації суспільства, освіта має забезпечити підготовку фахівців, здатних адаптуватися до змін, критично мислити, креативно вирішувати проблеми та ефективно використовувати інформаційні технології.

Інформаційні технології (ІТ) відіграють ключову роль в модернізації освіти, відкриваючи нові можливості для навчання та розвитку учнів чи студентів. Завдяки ІТ, освіта стає більш доступною, гнучкою та індивідуалізованою. Сучасні технології дозволяють створювати інтерактивні навчальні матеріали, використовувати віртуальні навчальні середовища, організовувати дистанційне навчання та забезпечувати доступ до освітніх ресурсів з усього світу. Традиційні методи навчання поступово трансформуються, роблячи освітній процес більш інтерактивним. Використання ІТ в освіті дозволяє створювати нові форми подання матеріалу, забезпечувати постійний зв'язок між комунікантами та полегшувати інтеракцію між учасниками освітнього процесу.

Сьогодні на перший план в галузі освіти висуваються такі інноваційні методики навчання, як: проблемно-орієнтоване навчання, проектна діяльність, collaborative learning, що сприяють розвитку критичного мислення, креативності, комунікативних навичок та вміння працювати в команді. А використання ІТ в поєднанні з інноваційними методиками навчання дозволяє створювати ефективне освітнє середовище, яке відповідає вимогам сучасного суспільства.

Важливість розвитку ІТ в освіті підкреслюється в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. У документі зазначається, що одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти є "цифрова трансформація освітнього процесу, а однією зі стратегічних цілей є забезпечення якості та доступності вищої освіти для різних верств населення, що включає модернізацію інфраструктури та впровадження сучасних технологій в освітній процес" [2]. Це положення передбачає створення сучасної цифрової інфраструктури, розробку якісного цифрового контенту, навчання педагогів використанню ІТ в освітньому процесі та забезпечення рівного доступу до цифрових технологій для всіх учасників освітнього процесу. В документі наголошується на необхідності оснащення закладів вищої освіти сучасними інформаційними технологіями та цифровою інфраструктурою, що сприятиме підвищенню ефективності навчання та наукових досліджень.

Однак в той же час реалізація ідеї про широке застосування ІТ в освіті стикається з низкою викликів. Серед них можна назвати такі: недостатнє фінансування, нерівномірний доступ до цифрових технологій, необхідність постійного оновлення знань та навичок педагогів, а також питання безпеки та захисту даних. Для подолання цих викликів необхідно створити умови для розвитку цифрової інфраструктури, постійно розробляти і удосконалювати якісний цифровий контент, підтримувати інноваційні проекти в сфері освіти та забезпечувати підвищення кваліфікації педагогів.

Професор О. Шевченко акцентує, що "застосування інформаційних технологій та інноваційної методики в освіті сприяє збагаченню змісту освітнього процесу; підвищенню мотивації до вивчення рідної чи іноземної мови; створенню умов для більш тісної співпраці між викладачами та студентами; поліпшенню ефективності засвоєння студентами матеріалу; формуванню навичок спілкування та взаємодії у колективі" [4]. Однак, як зазначає О. Семенов, "значною проблемою залишається низький рівень інформаційної культури професорсько-викладацького складу, відсутність бажання у викладачів розробляти нові інформаційні освітні ресурси, відсутність матеріального і морального заохочення такої роботи" [3]. В нових умовах університетської освіти роль викладача має змінитися: зі статусу "репродуктора" знань викладач повинен перетворитися на консультанта, помічника, розробника нових технологій навчання, зокрема програмно-методичних комплексів, що, з одного боку, підвищує його активність, а з іншого, – вимагає високого рівня технологічної і методологічної підготовленості. І. Гевко підтримує це твердження і додає, що із носія готових знань викладач перетворюється в організатора пізнавальної діяльності студентів, а останні стають рівноправними суб'єктами в навчанні, а не пасивними отримувачами знань [1].

Отже, розвиток ІТ та інноваційних методик в освіті є важливим фактором успіху України в умовах сучасних викликів. Інвестиції в освіту – це інвестиції в майбутнє країни, її економічне зростання та соціальний розвиток. Таким чином, інтеграція інформаційних технологій в освітній процес є ключовим фактором підвищення якості освіти, її доступності та відповідності сучасним вимогам суспільства та ринку праці.

Список використаних джерел

1. Гевко І. В. Використання інтерактивних технологій в освіті. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*: збірник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. СХХХІХ (139). С. 53–60.
2. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки від 23.02.2022 р. № 286-р. Дата оновлення: 23.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80> (дата звернення: 18.02.2025).
3. Семенов О. М. Сучасні інформаційні технології у професійній філологічній освіті: проблеми, пошуки, перспективи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник. Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. С. 631–638.

4. Шевченко О. М. Інноваційні методи та сучасні інформаційні технології у навчанні української мови іноземних студентів. *Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика* : матеріали Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. участю (Полтава, 19 бер. 2020 р.). Полтава: 2020. С. 256–258.

Ящук В. І.,

УДК 004.056

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри управління інформаційною безпекою,
Львівський державний університет безпеки
життєдіяльності, м. Львів

**ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ МАШИН НА БАЗІ
ПЛАТФОРМИ TRYHACKME ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ЗІ СПЕЦ. 125 "КІБЕРБЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ"**

Сучасні виклики в галузі кібербезпеки вимагають підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно реагувати на загрози та захищати інформаційні системи. Використання віртуальних машин на базі платформи TryHackMe дозволяє створювати реалістичні сценарії для відпрацювання практичних навичок у виявленні вразливостей, тестуванні на проникнення та аналізі інцидентів безпеки. Такий підхід сприяє формуванню компетентностей, необхідних для професійної діяльності в сфері кібербезпеки, та підвищує якість підготовки фахівців відповідно до сучасних вимог ринку праці.

Використання віртуальних машин на базі платформи TryHackMe має низку переваг та функціональних можливостей, що сприяють ефективній підготовці фахівців з кібербезпеки. Однією з ключових переваг є можливість отримання практичного досвіду в безпечному середовищі, що дозволяє відпрацьовувати навички кібербезпеки без ризику для реальних систем. Платформа забезпечує доступність та гнучкість навчання, оскільки користувачі можуть виконувати завдання онлайн у зручний для них час, використовуючи лише браузер.

Різноманітність навчальних сценаріїв охоплює різні рівні складності, починаючи від базових концепцій і закінчуючи просунутими темами, такими як етичне хакерство, цифрова криміналістика, криптографія та адміністрування мереж. Інтерактивний підхід до навчання, що поєднує теоретичний матеріал з практичними завданнями на віртуальних машинах, сприяє кращому засвоєнню

знань. Крім того, платформа надає можливість відстежувати власний прогрес завдяки системі балів та досягнень, що додатково мотивує користувачів до подальшого навчання.

Серед основних функціональних можливостей варто виділити запуск віртуальних машин у хмарному середовищі, що дозволяє взаємодіяти з різними операційними системами без потреби встановлення додаткового програмного забезпечення. Платформа пропонує симуляцію реальних атак для виявлення вразливостей, тестування на проникнення та аналізу інцидентів безпеки. Крім того, користувачі мають змогу досліджувати роботу мережевих протоколів та налаштовувати захист комунікаційних каналів. TryHackMe підтримує спільну роботу та командні виклики, зокрема участь у CTF-змаганнях (Capture The Flag), що розвиває навички командної взаємодії та стратегічного мислення. Автоматична перевірка виконання завдань забезпечує миттєвий зворотний зв'язок, що сприяє швидкому коригуванню помилок та підвищенню ефективності навчання. Таким чином, використання платформи TryHackMe дозволяє здобувати практичні навички в реалістичних умовах, що сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців у сфері кібербезпеки.

Після перевірки з'єднання між користувачем та віртуальною машиною за допомогою введення команди `ping` та `ip` адреси нашої віртуальної машини, створюємо деректорію робіт та переходимо в неї. Для сканування IP адреси (10.10.94.9) з метою виявлення відкритих портів, сервісів, що працюють на них, і збору додаткової інформації про ці сервіси використаємо інструмент `nmap`. Детально розглянемо кожен частину введеної команди та отриманий результат: команда - `nmap -sC -sV -oA nmap_results 10.10.94.9`. Розбір команди:

`nmap` – запускає інструмент для сканування мережі.

`-sC` – виконує скриптове сканування за допомогою базових скриптів із `Nmap Scripting Engine (NSE)`. Ці скрипти можуть надавати більше інформації про сервіси, сертифікати SSL, конфігурацію HTTP тощо.

`-sV` – визначає версії сервісів, які працюють на відкритих портах. Це корисно для отримання конкретної інформації про сервери чи додатки.

`-oA nmap_results` – зберігає результати сканування в трьох форматах:

`.nmap` – стандартний читаємий формат.

`.gnmap` – зручний для обробки іншими програмами.

`.xml` – у форматі XML для автоматичної обробки.

Результат сканування IP адреси 10.10.94.9 наведений на рис. 1.

```
hacker@kali:~/robot$ nmap -sV -sC -oA nmap.results 10.10.94.9
Starting Nmap 7.94 ( https://nmap.org ) at 2023-11-17 11:47 EST
Nmap scan report for 10.10.94.9
Host is up (0.092s latency).
Not shown: 997 filtered tcp ports (no-response)
PORT      STATE SERVICE VERSION
22/tcp    closed ssh
80/tcp    open  http    Apache httpd
|_http-title: Site doesn't have a title (text/html).
|_http-server-header: Apache
443/tcp   open  ssl/http Apache httpd
|_http-server-header: Apache
|_http-title: Site doesn't have a title (text/html).
|_ssl-cert: Subject: commonName=www.example.com
|_Not valid before: 2015-09-16T10:45:03
|_Not valid after: 2025-09-13T10:45:03

Service detection performed. Please report any incorrect results at https://nmap.org/submit/ .
Nmap done: 1 IP address (1 host up) scanned in 25.84 seconds
```

Рис. 1. Результат сканування IP адреси 10.10.94.9

Загальна інформація:

Сканування виконане на IP-адресі 10.10.94.9.

Хост активний (затримка 0.092 секунди).

Порти:

22/tcp (SSH):

Стан: закритий.

Це означає, що доступ до цього порту заблокований, і він не приймає з'єднання.

80/tcp (HTTP):

Стан: відкритий.

Сервіс: Apache HTTPD.

Деталі:

Сервер відповідає на HTTP-запити.

Заголовок сервера містить значення Apache.

Заголовок http-title каже, що сайт не має встановленого заголовка (title).

443/tcp (HTTPS):

Стан: відкритий.

Сервіс: Apache HTTPD (з SSL/HTTPS).

Деталі:

Сервер відповідає на HTTPS-запити.

Сертифікат SSL:

Видавець: www.example.com.

Діє: з 16 вересня 2015 року до 13 вересня 2025 року.

За даним скануванням можна зробити висновки що 80/tcp і 443/tcp відкриті, тобто цільовий сервер приймає HTTP та HTTPS-запити. Використовується веб-сервер Apache. Сертифікат SSL вказує на те, що HTTPS захищений, хоча ім'я хоста www.example.com – це зазвичай шаблонне значення.

В результаті проведеного сканування виявлено відкриті порти і сервіси, проаналізовано безпеку, оцінено потенційні вразливості веб-сервера.

У ході дослідження встановлено, що використання віртуальних машин на базі платформи TryHackMe є ефективним інструментом для підготовки фахівців зі спеціальності 125 "Кібербезпека та захист інформації". Дана платформа забезпечує практичний досвід у виявленні вразливостей, тестуванні на проникнення та аналізі інцидентів безпеки в умовах, наближених до реальних. Її інтерактивні навчальні модулі сприяють розвитку навичок роботи з мережами, операційними системами та інструментами кібербезпеки, що відповідає сучасним вимогам галузі.

Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка адаптованих навчальних курсів на основі платформи TryHackMe для різних рівнів підготовки студентів, інтеграція її з навчальними планами закладів вищої освіти та оцінювання ефективності такого підходу шляхом аналізу успішності випускників на ринку праці. Крім того, доцільним є вивчення можливостей використання інших подібних платформ для розширення спектра практичних завдань та підвищення рівня підготовки майбутніх фахівців з кібербезпеки.

Список використаних джерел

1. TryHackMe Documentation. TryHackMe: Learn Cyber Security, The Fun Way! URL: <https://tryhackme.com> (дата звернення: 25.02.2025).
2. TryHackMe Practice Rooms. Blue, Mr Robot URL: <https://tryhackme.com> (дата звернення: 25.02.2025).

СЕКЦІЯ 3. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

SECTION 3. PRESCHOOL EDUCATION

Косс В. А.,
здобувач вищої освіти,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків

УДК 373

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ І ПРАВОВИЙ
ХАРАКТЕР ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В КИТАЇ**

Система освіти Китаю привертає увагу дослідників завдяки своїм масштабам і динамічному розвитку. Особливий інтерес становить дошкільна освіта, яка закладає фундамент для подальшого розвитку особистості дитини. Розуміння психолого-педагогічних і правових аспектів дошкільної освіти в Китаї дає змогу виявити ефективні практики та підходи, що сприяють всебічному розвитку дітей.

Мета дослідження – аналіз психолого-педагогічних і правових аспектів дошкільної освіти та виховання в Китаї.

Завдання дослідження:

- Вивчити історичний розвиток системи дошкільної освіти в Китаї.
- Розглянути психолого-педагогічні підходи, що застосовуються в дошкільних закладах.
- Проаналізувати правову базу, що регулює діяльність дошкільних освітніх закладів.
- Визначити сучасні тенденції та перспективи розвитку дошкільної освіти в Китаї.

Історичний розвиток системи дошкільної освіти в Китаї

Сучасна система дошкільної освіти Китаю має законодавчу базу, різні види дошкільних закладів та регламент діяльності в дитячих садках. В останні десятиліття система дошкільної освіти Китаю зазнала значних змін, спрямованих на підвищення якості та доступності освітніх послуг.

Психолого-педагогічні підходи в дошкільних закладах Китаю

У китайських дошкільних закладах велика увага приділяється всебічному розвитку дитини, включно з когнітивними, емоційними та соціальними аспектами. Програми дошкільної освіти спрямовані на формування в дітей навичок спілкування, розширення словникового запасу та розвиток здатності висловлювати свої думки. Особлива увага приділяється навчанню дітей іноземних мов, зокрема англійської, що сприяє їхній успішній соціалізації в глобальному суспільстві.

Правові засади дошкільної освіти в Китаї

Дошкільна освіта в Китаї регулюється Міністерством освіти КНР, яке встановлює стандарти та контролює якість послуг, що надаються. Останніми роками уряд Китаю вжив низку заходів, спрямованих на поліпшення системи дошкільної освіти, включно з розробленням нових освітніх програм і підвищенням кваліфікації педагогів.

Сучасні тенденції та перспективи розвитку дошкільної освіти в Китаї

Останніми роками в Китаї спостерігаються значні реформи в системі дошкільної освіти, спрямовані на підвищення якості та доступності освітніх послуг. Уряд активно впроваджує інноваційні методики навчання, спрямовані на розвиток критичного мислення та творчих здібностей у дітей. Крім того, приділяється увага підвищенню кваліфікації освітян та покращенню матеріально-технічної бази дошкільних закладів.

Висновки. Дошкільна освіта в Китаї являє собою поєднання традиційних цінностей і сучасних освітніх підходів. Система спрямована на всебічний розвиток дітей, включно з когнітивними, емоційними та соціальними аспектами. Виховання поваги до старших, колективізму та прагнення до знань поєднується з інноваційними методиками, що сприяють розвитку критичного мислення та творчих здібностей. Правове регулювання з боку Міністерства освіти КНР забезпечує стандартизацію та контроль якості дошкільних закладів. Сучасні тенденції свідчать про зростаючу державну підтримку та реформування системи дошкільної освіти, що сприяє її подальшому розвитку та підвищенню якості.

Список використаних джерел

1. Дошкільна освіта в Китаї: етапи становлення та розвитку.
2. Дошкільна освіта в Китаї: стан і перспективи розвитку.
3. Дошкільна освіта в Китаї: досвід змін.

Манчур Л. Р.,
Національний університет
"Львівська Політехніка", м. Львів

УДК 376:373.2:37.018(477.83)

МОНІТОРИНГ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗДО №134 М. ЛЬВІВ

В системі освіти України з ухваленням змін до Закону "Про освіту" окреслено пріоритетні завдання, пов'язані з розумінням важливості особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, наданням їм психолого-педагогічних послуг, корекційно-розвиткової допомоги, їх реабілітації та інтеграції в суспільство [3].

Особливості дітей із порушенням психофізичного розвитку неможливо нівелювати, тому потрібно змінювати організацію навчально-виховного процесу в закладах дошкільної освіти.

За статистикою в Україні близько 700 тисяч дітей з ООП (особливими освітніми потребами). Інклюзивна освіта спроможна допомогти їм відчувати себе самостійними, сильними, соціалізованими та потрібними. Інакше кажучи, це можливість для всіх дітей повною мірою брати участь у повсякденному житті садочку, школи та вищого навчального закладу. [2, 126]

Кількість дітей з порушеннями нормального розвитку в сучасному світі значно зросла: якщо усередині ХХст. 60–70 % новонароджених були практично здоровими, то сьогодні до 40–50 % дітей мають певну схильність до змін у розвитку. Кількість дітей зі складними розладами розвитку за цей час майже не змінилась (4–5 %), однак стало значно більше дітей із так званим "межовим". Їх розвиток може бути наблизений до нормального лише за умови правильного виховання і спеціального навчання [1, 44]

З цією метою було проведене комплексне оцінювання розвитку дітей з ООП різних вікових груп, за напрямами, встановленими і запланованими в індивідуальних програмах розвитку кожної дитини. Діагностичні зрізи щодо результативності корекційно-розвивальної роботи з дітьми проводились у січні-лютому 2025 року. Результати оцінювання, відображені в індивідуальних освітніх планах, були узагальнені в графічну картину динаміки розвитку кожної дитини з особливими освітніми потребами ЗДО №134 м. Львова.

Кількісна характеристика показників відповідає таким умовним позначенням:

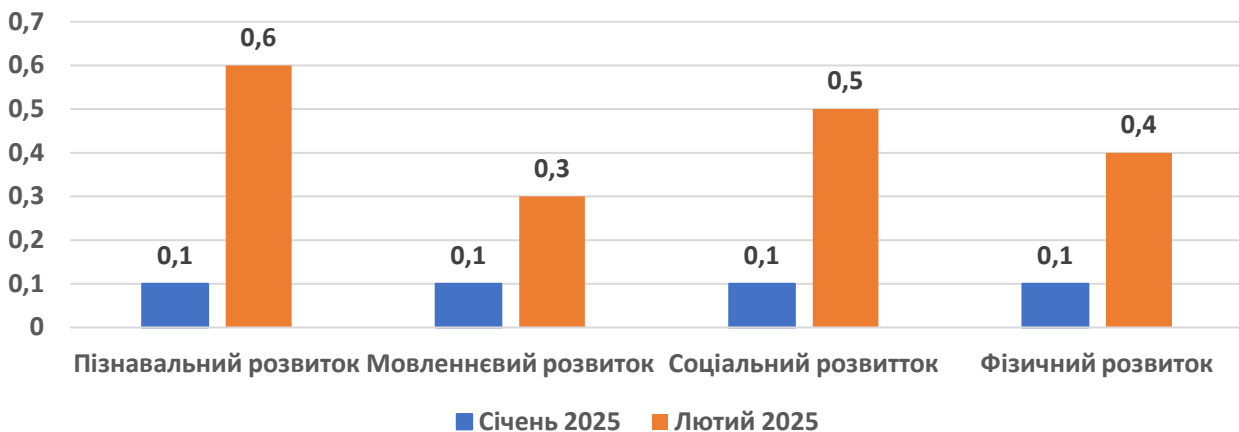
0 балів – прогрес у досягненні мети відсутній (ПН);

1 бал – незначний прогрес (НП);

2 бали – суттєвий прогрес (СП);

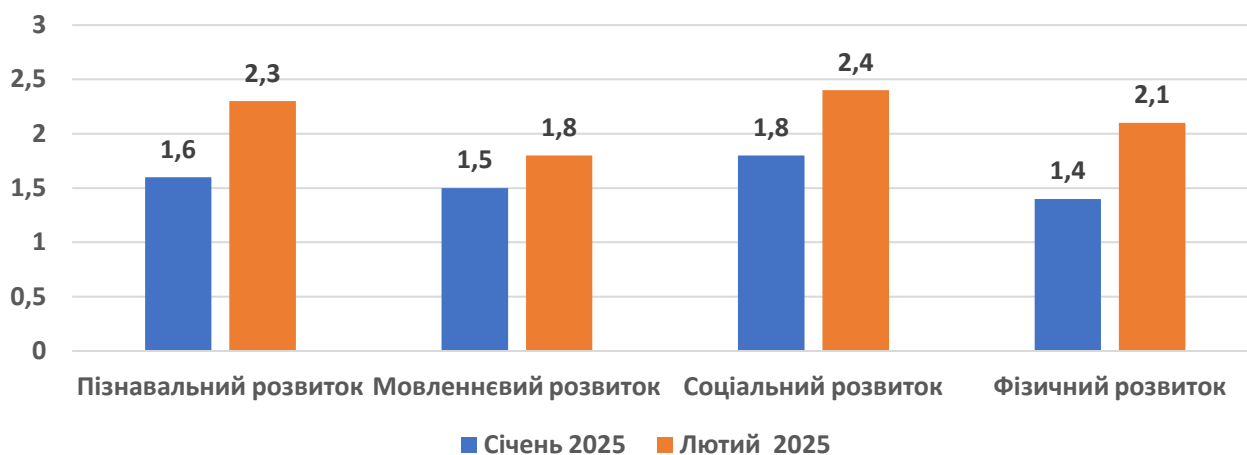
3 бали – дитина набула вмінь, досягла значної мети (О).

1. Молодший дошкільний вік.

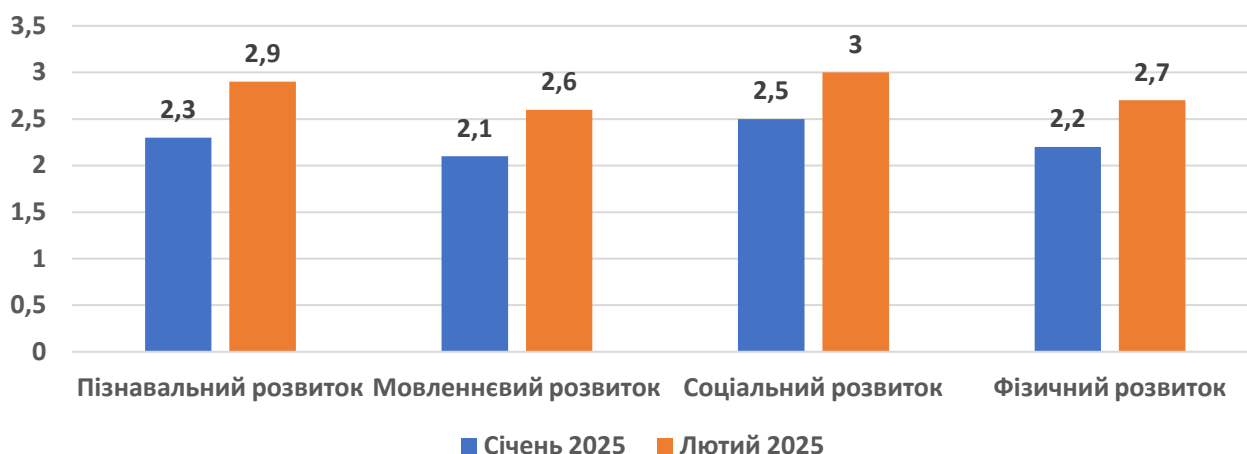
Усі заплановані в індивідуальній навчальній програмі напрямки розвитку дитини мають позитивні кількісні та якісні зміни. Варто звернути увагу на те, що первинні результати діагностики відповідали відсутності прогресу взагалі. Але після внесення корективів до індивідуального навчального плану та певного спрощення завдань корекційно-розвивальної мети (лютий 2025р.) у дитини почався незначний прогрес (НП – 1 бал) за результатами оцінювання визначених показників розвитку.

2. Середній дошкільний вік.

Значно поліпшилися показники соціального розвитку (суттєвий прогрес). Вдосконалились мовленнєві вміння дитини (повне опанування, досягнення поставленої мети).

3. Старший дошкільний вік.

Простежується позитивна динаміка всіх визначених напрямків розвитку дитини (пізнавального, мовленнєвого, соціального, фізичного). Досягнуті результати відповідають суттєвому прогресу.

Таким чином, підбиваючи підсумки щодо результатів оцінювання, можна зробити висновок про загальну позитивну динаміку розвитку дітей з особливими освітніми потребами та доцільність і ефективність спланованої корекційно-розвивальної роботи.

Список використаних джерел

1. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник / Тамара Поніманська. – 4-те вид., переробл. – Київ: ВЦ „Академія”, 2018. – 104 с.
2. Молодушкіна І.В. На допомогу практичному психологу ЗДО / І.В.Молодушкіна. – Х.: Вид.група „Основа”, 2021.– 208 с.
- 3.[http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/vypuski/1_2021/Гладуш_В.А.,Землянс_ка_О.В._\(до_Вісника\).pdf](http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/vypuski/1_2021/Гладуш_В.А.,Землянс_ка_О.В._(до_Вісника).pdf).

Товкач І. Є.,

УДК 373.2.015.3:159.942

канд. психол. наук,
доцент кафедри педагогіки та психології,
Приватна установа "Заклад вищої освіти
"Міжнародний гуманітарно-педагогічний
інститут "Бейт-Хана", м. Дніпро

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДРИМКИ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЕМОЦІЙНОГО НАПРУЖЕННЯ

Дошкільний вік є найважливішим етапом створення передумов для подальшого становлення пізнавальної сфери, усіх психічних функцій і особистісного зростання дитини в цілому. Тому актуальним питанням у сьогоденні є організація підтримки дитини дошкільного віку, що спрямована на створення дієвих психолого-педагогічних умов для успішного розкриття потенційних можливостей кожної дитини з урахуванням її вікових та індивідуальних особливостей, у тому числі під час певних негативних впливів соціального оточення в ситуації війни в Україні.

Нажаль, вже підростає ціле покоління дітей дошкільного віку, які майже не бачили нормального щасливого дитинства. Замість цього вони ховаються від війни, виживають як переселенці в Україні та біженці за кордоном в країнах Європи, стоять в чергах за гуманітарною допомогою замість того, щоб гратися, спілкуватися з однолітками тощо.

Одним з першочергових завдань дорослих (батьків і педагогів) є допомога дитині дошкільного віку щодо подолання емоційного напруження, підвищення її життєстійкості, підтримки здатності розвиватися, щоб бути готовою до викликів сучасного життя.

Спершу розглянемо ключові поняття теми: "емоція", "емоційне напруження", "стрес".

"Емоція – просте, безпосереднє, поверхове, короткоплинне переживання людини в певний момент; активна форма переживання організмом своєї життєдальності; реакція психіки на задоволення чи незадоволення потреби" [3, с. 274].

Розуміємо поняття "емоційне напруження" як стан, який може виникати у дітей внаслідок впливу яскраво вираженого подразника. Таким подразником може бути травмуюча ситуація, яка викликає стрес.

Важливо вказати, що аналіз наукових досліджень дав змогу проаналізувати проблему емоційного реагування на стресові ситуації, зокрема проблему вивчення стресу досліджували: Л. Балабанова, Е. Бистрицька, Є. Ільїна, Г. Костюка, В. Моляко, С. Максименко, О. Прохорова, Н. Самоукіна, В. Татенко, О. Тімченко, О. Чебикін, О. Черепанова та багато інших [1].

Так, Р. Лазарус визначає стрес як "зв'язок людини із середовищем, який оцінюється людиною як той, що обтяжує або перевищує його ресурси і піддає небезпеці його благополуччя" [4].

Група дослідників І. Лінський, В. Кузьмінов, Л. Шестопалова називають війну травматичною епідемією, де йдеться не лише про тілесні травми, а насамперед про душевні страждання, наслідки від яких можуть бути такими ж руйнівними, як і наслідки від фізичних ран [1].

Для профілактики негативних наслідків стресових ситуацій, пережитих дітьми, педагогам у взаємодії з батьками вихованців необхідно підібрати ефективні засоби, форми, методи, прийоми, особливо ігрові.

Серед дієвих методів є індивідуальні бесіди та ігри з Лялькою – персоною, де основним принципом впливу цієї ляльки на дитину є організація зустрічі Ляльки-персони та ідентифікація самої дитини з нею (порівняння з собою) тощо.

"Як свідчать спостереження, спілкування українською мовою з дитиною не лише сприяє формуванню активного українського мовлення, а й піднімає настрій не лише дитині, а й дорослим..., які можуть не розуміти цієї мови, але відчувати її мелодійність, пестливість, позитив" [3, с. 69]. Так, співаючи разом з дитиною української заклички : "Сонечко, сонечко, виглянь у віконечко, дітки гуляють, тебе виглядають...", ми позитивно впливаємо не лише на її активне мовлення державною мовою, а й підіймаємо настрій усім, хто чує цей жанр українського фольклору [там само].

"Для дитини дуже важливо знати, що саме ви вірите в її сили, можливості, що радієте її успіхам, здобуткам" [3, с. 205], а для цього маєте вірити в себе.

Дослідниця І. Грузинська пише, що для підвищення адаптаційного потенціалу особистості в складних життєвих ситуаціях пропонується використовувати *копінг-стратегії* [1].

Важливо вказати, що в психології *копінг* від англ. *Coping* – долати) можна розуміти як розширення (збільшення) свідомого зусилля задля вирішення особистих та міжособистісних проблем і намагання опанувати, мінімізувати або переносити стрес чи конфлікт.

Отже, *копінг* – це психологічна стратегія та спосіб подолання людиною стресової ситуації. Копінг об'єднує когнітивні, емоційні та поведінкові стратегії, які використовуються, щоб впоратися із запитами буденного життя. Ефективність копінгових зусиль (копінгу) залежить від типу стресу і/або конфлікту, індивідуальних особливостей кожної окремої людини та обставин.

Зокрема, виділено такі види копінг-стратегій: пошук соціальної підтримки; копінги, що використовуються в складних ситуаціях; мимовільні психічні механізми, які змінюють внутрішню та зовнішню реальність задля зменшення стресу, спрямованість на емоції, відволікання від них, контроль над неприємними почуттями, використання прийомів розслаблення (особистісних ресурсів, як проактивна установка (Р. Шварцер), загальна самоефективність (А. Бандура, Р. Шварцер, С. Шіман, Дж. Кемпбелл), відчуття когеренції (А. Антоновський, І. Галецька), навченої ресурсності (Д. Майхенбаум, М. Розенбаум, Бірон) [1, с. 104].

С. Мадді вважає, що саме життєстійкість, як внутрішній ресурс людини, перешкоджає виникненню внутрішнього стресу в складних життєвих ситуаціях та допомагає подолати стрес [5, с. 104].

Також переконані, що *"позитивний емоційний стан батьків і педагогів, які знаходяться поряд із дитиною, важливіший за будь-які слова та фрази. Коли дитина бачить, що дорослі не контролюють ситуацію, не контролюють себе – це дуже її лякає, і тут важливе виникнення тривожності, яку потім важко подолати. Адже дитина весь час перевірятиме, чи з дорослим все гаразд, що з нею відбувається. Це дуже виснажує її емоційно і фізично"* [3, с. 69-70].

Таким чином, щоб здійснити ефективну допомогу дитині дошкільного віку щодо подолання емоційного напруження, підвищення життєстійкості дитини, підтримки здатності розвиватися, щоб бути готовою до викликів сучасного життя, самим дорослим варто бути життєстійкими в складних життєвих ситуаціях, мати позитивний емоційний стан, впевненість в своїх силах, віра в ЗСУ, перемогу України у війні, знаходячись біля дитини дошкільного віку.

З метою зниження впливу негативних психогенних факторів та оптимізації психоемоційного стану як дорослого так і дитини в надзвичайній ситуації,

пов'язаній з воєнним станом, пропонується використання методів, спрямованих на покращення мобілізаційних захисних реакцій, збільшення стійкості організму до дії стресорів, підвищення адаптаційних резервів, розкриття власного унікального творчого потенціалу, подолання емоційного деструктивного настрою.

Список використаних джерел

1. Грузинська І.М. Проблема емоційного реагування на стресові ситуації в умовах воєнного стану // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр. Київ. : Національний авіаційний університет, 2022. Вип. 2(21). С. 97-107
2. Лінський І.В., Кузьмінов В.Н., Шестопалова Л.Ф. Розлади адаптації серед цивільного населення, що пережило бойові дії, через місяць після їхнього припинення. Український вісник психоневрології. 2014. Т.22. Вип. 3. С. 5-12.
3. Товкач Ірина Психологічні нотатки для батьків і вихователів дітей від народження до семи років: метод. посіб. Київ : Грамота, 2023. 304 с. : (Серія "Батьки-вихователі", заснована 2022 р.).
4. Lazarus & Folkman (1984). Stress, appraisal, and coping, New York: SpringerPub.
5. Maddi, S. (2004). Hardiness: An operationalization of existential courage. Journal of Humanistic Psychology, 44, 279–298.

СЕКЦІЯ 4. ШКІЛЬНА ОСВІТА

SECTION 4. SCHOOL EDUCATION

Горбульова В. Р.,

УДК 159.9:37.015+316.4(477)

здобувач вищої освіти,

Центральний інститут післядипломної освіти

Державного закладу вищої освіти "Університет

менеджменту освіти", м. Київ

**ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ І БАТЬКІВ ДО
ЗМІН В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Війна завжди супроводжується значними змінами в усіх сферах життя, зокрема в освітньому процесі. Для багатьох сімей військові дії стають не лише випробуванням для фізичного та емоційного благополуччя, а й викликом у контексті освіти дітей. Психологічна адаптація до нових умов стає критично важливою як для дітей, так і для батьків, оскільки зміни в навчанні, вихованні та повсякденному житті можуть серйозно впливати на їх емоційний стан і взаємодію в сім'ї, також на мотивацію в цілому.

Війські дії в Україні дестабілізувала весь освітній процес. Навчальні заклади тільки почали налагоджувати нові гнучкі процеси після глобальної пандемії, як військові дії знову дестабілізували її. Освітній процес наразі часто стикається з безліччю труднощів: пошкодження або руйнування інфраструктури закладів освіти, зменшення фінансування освітніх закладів, збільшення потоку кадрів, зменшення учнів та студентів в закладах освіти [1]. Через часті тривоги та ракетні небезпеки в школах діти змушені переривати навчання та спускатись в укриття задля своєї безпеки. Безперервні загрози для життя можуть викликати у дітей відчуття тривоги, що негативно впливає на їхню здатність зосереджуватися та засвоювати нову інформацію. Постійний стрес може спричинити втомленість та емоційне виснаження, що знижує ефективність навчання і запам'ятовування. Крім того, хронічна тривожність може призвести до психологічної дезорієнтації, коли зміни в умовах життя зменшують впевненість у завтрашньому дні. Це може викликати відчуття безнадійності щодо майбутнього та зниження мотивації до навчання [2].

Кожна сім'я в Україні стикнулася з безліччю змін, невизначеності та непередбачуваних ситуацій, що часто викликає тривогу та фрустрацію. Це стосується як батьків, так і дітей. Продовжуючи жити в умовах невизначеності,

дорослі можуть потрапити в стан постійної тривоги, що порушує їх здатність адекватно сприймати та оцінювати реальність, знижуючи якість життя. У таких умовах особливо важливою є увага батьків до себе і своїх дітей. Діти відчують переживання дорослих і починають сприймати ситуацію як загрозу, яку дорослі не здатні подолати. Батьки намагаються приховати свої емоції і заспокоїти дітей, але діти помічають невідповідність між словами дорослих і їх реакцією на ситуацію [3]. Психологічна стійкість батьків є ключовим фактором у забезпеченні психологічного благополуччя дітей.

Щоб полегшити адаптацію дітей до змін в освітньому процесі під час війни, важливо використовувати різні стратегії. Батьки можуть створити для дітей щоденну стабільність, дотримуючись чіткого розпорядку дня, звичок і ритуалів [3]. Таким чином, в дитини буде вибудовуватись безпечне середовище, де нічого не міняється, все передбачувано і тут немає чому тривожитись. Для підвищення виховного потенціалу батьків та підтримки дітей у подоланні наслідків травматичних подій варто зосередитися на взаємодії з різними фахівцями. При цьому доцільно використовувати ігрові елементи, такі як арт-терапія, творчі завдання та обговорення батьками складних ситуацій, що сприятиме досягненню бажаних результатів [4, с. 213]. Поділяю думку науковців, які вказують, що соціально-педагогічна підтримка батьків у допомозі дітям під час війни повинна охоплювати такі важливі аспекти: способи виходу зі складних ситуацій разом із дітьми, надання їм необхідної підтримки, турботу про власний емоційний стан, а також подолання страху та тривожності з урахуванням вікових особливостей і реакцій дитини [5]. У дослідженнях Т. Житнік науково обґрунтовано значення мистецтва для емоційного розвитку дітей раннього та дошкільного віку, а також його вплив на формування у них емоційного інтелекту, адаптивності та моральних якостей, дарує спокій та впевненість [6].

В умовах війни освітній процес зазнає значних змін, що впливає на психологічний стан як дітей, так і їхніх батьків. Постійна загроза безпеці, нестабільність та невизначеність майбутнього створюють додаткове емоційне навантаження, що може призводити до стресу, тривожності та втрати мотивації до навчання. Діти, відчуючи емоційний стан батьків, переймають їхню тривожність, що ще більше ускладнює процес адаптації до нових освітніх реалій. Забезпечення психологічної адаптації дітей та батьків до змін в освітньому процесі під час війни вимагає комплексного підходу, що включає емоційну підтримку, використання стабілізуючих методик та активну участь батьків у формуванні безпечного середовища для дитини. Враховуючи значущість цих факторів, подальші дослідження у сфері психологічної підтримки сімей в умовах кризових ситуацій залишаються актуальними та необхідними.

Список використаних джерел

1. Шевчук І. Б., Шевчук А. В. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80> (дата звернення: 01.02.2025).
2. Горкуша В. Проблеми мотивації до навчальної діяльності здобувачів освіти під час війни. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 4 березня – 14 квітня 2024 р.). Львів, 2024. С. 100.
3. Якщо не полишає тривога перед невідомістю: як підтримати себе і дитину. 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/if-anxiety-of-the-unknown-does-not-leave> (дата звернення: 10.08.2022).
4. Новоселецька І. Соціально-педагогічна підтримка батьків та дітей раннього віку в умовах війни. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 4 березня – 14 квітня 2024 р.). Львів, 2024. С. 213.
5. Лях Т., Лехолетова М., Петрович В., Спіріна Т. Соціально-педагогічна робота з батьками щодо підтримки ними дітей у період війни. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 2. С. 24–30. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41460> (дата звернення: 01.02.2025).
6. Житнік Т. Онлайн-технології інтеграції дітей-біженців з України в Німеччині засобами культури та мистецтва. *Science and Education*. 2023. № 2. С. 15–21. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2023-2-3> (дата звернення: 01.02.2025).

Дєордіца Т. Ю.,

д-р пед. наук, доцент,
директор БФ "e-Terra", м. Київ

Вороніна М. В.,

канд. пед. наук, старший науковий співробітник,
Державний навчально-методичний центр змісту
культурно-мистецької освіти, м. Київ

УДК 37.02::159.95

КОНСТРУКТ "ГРАМОТНІСТЬ ЧИТАННЯ": СПРОБА СПРОСТУВАННЯ СУПЕРЕЧЛИВИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Наш аналіз україномовних інтерпретацій абстракції "*Reading Literacy*" (грамотність читання) свідчить про наявність логічних помилок у його сприйнятті вітчизняними дослідниками. Метою доповіді є аналіз та спростування деяких із них.

Перекладаючи словосполучення "*Reading Literacy*" українською, ми керувалися принципом взаємозамінності імен Фреге – Рассела. Наш варіант перекладу –

"грамотність читання" – є таким самим, як у Постанові Кабінету Міністрів України про "Порядок проведення моніторингу та оцінки якості освіти" від 14.12.2011 № 1283.

У нашому дослідженні [3] ми з'ясували, що грамотність читання – це конструкт (абстрактне поняття), покликане слугувати теоретичним підґрунтям у розробленні надійних та дієвих психометричних тестів для оцінювання учнівських досягнень у читанні. Як усякий конструкт, грамотність читання має два визначення – словникове та операційне. Перше фіксує загальне значення конструкта, друге описує, як його вимірюватимуть у реальних умовах. Крім того, ми розмежували поняття "читання" і "грамотність читання": читання – це пізнавальна діяльність, а грамотність читання – міра вправності людини у цій діяльності.

Перейдемо до розгляду прикладів суперечливих інтерпретацій конструкта "грамотність читання", які ми виявили на сторінках освітянських сайтів.

1. "...*Читацька грамотність – це не про техніку, виразність чи швидкість читання. Поняття змінювалося з розвитком суспільства, культури, економіки й техніки. І нині читання не є навичкою, яку опановують лише в дитинстві. Воно є важливим для навчання впродовж життя...*" [5].

1. Виразність і швидкість читання є характеристиками навички "плавність читання" (*Reading Fluency*). У 2018 р. аналітики PISA додали її до складу операційного визначення конструкта "грамотність читання" [1].

2. Твердження про те, що на еволюцію поняття "грамотність читання" вплинув розвиток суспільства, культури, економіки й техніки, вважаємо необґрунтованим. Тому наведемо результати наших власних розвідок щодо його виникнення й еволюції.

Найперша англомова стаття зі словосполученням "*Reading Literacy*", яку нам вдалося знайти, вийшла з-під пера американського професора *J. Bormuth* у 1974 р. Можемо припустити, що саме він увів у науковий обіг конструкт з такою назвою. Ось словникове визначення грамотності читання за *J. Bormuth*: це змога людини вправно виконувати різні читацькі завдання. До вимірюваних показників цього конструкта дослідник відніс такі сім змінних: 1) розпізнавання слів; 2) дослівне розуміння прочитаного; 3) розуміння прихованого смислу тексту; 4) критичне читання; 5) естетичне оцінювання прочитаного; 6) гнучке читання; 7) використання різних довідкових засобів для пошуку інформації [6].

Вірогідно, що вперше конструкт "*Reading Literacy*" був обґрунтовано переведений у комплекс психометричних тестів у межах міжнаціонального порівняльного дослідження "*IEA Study of Reading Literacy*" (1990–1991). Результати цього проекту детально висвітлені у брошурі [7]. Її автор, новозеландський професор *W. Elley*, репрезентував у складі конструкта "грамотність читання" дві здатності: розуміння і використання тих форм

письмової мови, які необхідні суспільству та/або цінуються особистістю. На його думку, такий конструкт водночас є і достатньо загальним, аби врахувати різноманіття традицій і мов, представлених у країнах-учасницях, і досить конкретним, щоб надати деякі вказівки для побудови тестів. Методологія вимірювання рівнів грамотності читання, відпрацьована у межах зазначеного дослідження, стала прототипом методологій для масштабних міжнародних оцінювальних досліджень в освіті – *PIRLS* і *PISA*.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) надає порівняльні дані на міжнародному рівні про те, наскільки добре читають випускники початкової школи. Його проводять на ключовому перехідному етапі розвитку читання дітей: від "навчання читати" до "читання, щоб вчитися".

PISA (Programme for International Student Assessment) надає порівняльні дані на міжнародному рівні про досягнення 15-річних підлітків за трьома напрямками: грамотність читання, математична грамотність і науково-природничу грамотність. Оцінювання учнівських досягнень у читанні проводять на ключовому перехідному етапі становлення навчальної самостійності підлітків: від читання в освітніх цілях до читання у професійних цілях.

Конструкт "грамотність читання" виступає в обох цих дослідженнях мірою вправності учнів у читацькій діяльності.

Словникове визначення конструкта "грамотність читання", за версією *PIRLS* [9], є таким самим, як у дослідженні "*IEA Study of Reading Literacy*".

Ми звернули увагу, що аналітики *PIRLS* не змінювали ні словникове, ні операційне визначення конструкта "грамотність читання" з моменту започаткування (2001) цього дослідження. Натомість, аналітики *PISA* з моменту заснування цього оцінювання (2000) двічі змінювали словникове визначення конструкта "грамотність читання" (2009, 2018) і один раз (2018) – операційне. Ми припускаємо, що останнє оновлення змісту досліджуваного конструкта спричинив відкритий лист на ім'я директора *PISA*, підписаний авторитетними вченими з різних країн. У ньому підписанти закликають призупинити реалізацію цієї програми у зв'язку зі значною шкодою, якої вона, на їхнє переконання, завдає світовій освіті. Висловлені зауваження до *PISA* ретельно обґрунтовані [8].

3. Твердження про те, що "нині читання не є навичкою, яку опановують лише в дитинстві", викликає певне напруження, бо, традиційно, люди опановують її саме у дитинстві, а потім удосконалюють упродовж життя.

II. "...Читацька грамотність – це не лише складання букв у складі, а здатність інтерпретувати прочитане та робити із цього певні висновки. Наприклад, прочитавши афішу про виставу в театрі, можемо спланувати

свій маршрут. Тобто це значно ширше поняття, ніж просто читати книжку й переказувати її зміст. До слова, переказування і завдання на зразок "поміркуй про головного героя твору" не зовсім стосуються читацької грамотності" [4].

1. З погляду лінгвістики, склади засновані на фонетичних звуках, а не на графічних символах (буквах). Тому точніше сказати так: склади формуються зі звуків, які представлені буквами. Маніпулювання звуковими структурами мови уможливорює фонологічна обізнаність – одна з базових навичок здатності розпізнавати слова. За нашими спостереженнями, цю навичку не згадано в жодному визначенні грамотності читання за версією PISA будь-якого року.

2. Перегляд усіх версій словникового визначення "*Reading Literacy*" дозволяє нам стверджувати, що в жодному наявному формулюванні за версією PISA не вжито слово "*ability*". В україномовному перекладі рамкового документа PISA також відсутнє слово "здатність": читацька грамотність – це розуміння, використання, оцінювання, осмислення писемних текстів і виявлення зацікавленості ними з метою досягнення певних цілей, розширення своїх знань і розвитку [1].

З позицій логіки, наведене визначення терміна "грамотність читання" за структурою є перераховувально-цільовим, адже його визначальна частина містить перелік когнітивних процесів, які підпадають під цей термін, а також вказівку на цільове призначення позначуваного ним поняття. Додавання слова "здатність" вважаємо спробою змінити зазначену структуру родовидовою формою. Наслідками такого перетворення є зміна акцентів і неоднозначна інтерпретація досліджуваного терміна.

3. Наведений приклад вважаємо алогічним, оскільки причинно-наслідковий зв'язок між читанням афіші про виставу в театрі та плануванням власного маршруту не є очевидним.

4. У наступному реченні стверджується, що поняття "читацька грамотність" є ширшим, ніж читання книги і переказ її змісту.

Цей аргумент є хибним, адже він не спирається на прийняте у формальній логіці визначення порівнюваних понять. Два поняття можна порівнювати, якщо вони мають спільний рід. Відсутність визначень понять "читання" і "грамотність читання" з використанням спільного родового терміна унеможливорює їх об'єктивне порівняння.

5. Аргумент про те, що переказування і завдання на зразок "поміркуй про головного героя твору" не зовсім стосуються читацької грамотності, теж вважаємо хибним. Адже осмислений переказ тексту часто свідчить про розуміння основного змісту, а роздуми про головного героя можуть сприяти конструюванню вивідного розуміння тексту і формуванню оціночних суджень.

III. *"...Читацька грамотність допомагає людині критично ставитися до отриманих знань, легше орієнтуватися у політичних і фінансових інститутах, збагачувати особисте життя та ефективно займатися самоосвітою" [2].*

На наш погляд, цей уривок є прикладом некритичного гіпостазування абстракції "грамотність читання". Йдеться про надання їй самостійного існування. Ця логічна помилка має кілька унікальних ознак. В аналізованому висловлюванні ми виявили дві: відрив від контексту та персоніфікацію.

У чому ми вбачаємо ознаку "відриву від контексту"? Слід наголосити, що грамотність читання – це конструкт, тобто умоглядна побудова, яка набуває цінності через встановлення її вимірювальних показників. Тож, коли їй приписують допомогу у збагачуванні особистого життя, це, безсумнівно, є відривом від контексту.

Проявом персоніфікації абстракції "грамотність читання" є те, що у наведеному уривку її описано як суб'єкт, здатний впливати на дії та рішення людини.

Насамкінець, варто зазначити, що суперечливі інтерпретації конструкта "грамотність читання" можуть суттєво вплинути на його ефективне впровадження у навчальний процес. Адже вчителям необхідні чіткі та зрозумілі настанови щодо набору розумових операцій – базових складників навички читати усвідомлено.

Список використаних джерел

1. Вакуленко Т., Ломакович С., Терещенко В. PISA: читацька грамотність Київ : УЦОЯО, 2017. 123 с.
2. Гришко О. Читацька грамотність: поняття, рівні, перевірка, вікові норми і оцінки. URL: <https://bigbro.com.ua>.
3. Деордіца Т., Гладушина Р., Вороніна М., Толмачев В. Конструкт "грамотність читання": спроба пояснення у термінах психології. Фізико-математична освіта, 2025, № 1. С. 18-26. URL: <https://doi.org/10.31110/fmo2025.v40i1-03>.
4. Лиховид І. Читацька грамотність VS вміння читати: із чим насправді мають труднощі українські підлітки та як цьому зарадити. URL: <https://nus.org.ua>.
5. Пройдаков А. Читацька грамотність: що це таке і чому варто зменшити кількість творів у програмі з літератури? URL: <https://osvitoria.media>.
6. Bormuth J. Reading Literacy: Its Definition and Assessment. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED088040.pdf>.
7. Elley, W. How in the world do students read? IEA Study of Reading Literacy. International Association for the Evaluation of Educational Achievement, 1992.
8. Strauss V. Academics call for pause in PISA tests. The Washington Post, 2014.05.13. URL: <https://www.washingtonpost.com>
9. Von Davier M., Kennedy A. PIRLS 2026: Assessment Frameworks. Boston : TIMSS & PIRLS International Study Center, 2024. 71 p. URL: <https://timssandpirls.bc.edu/pirls2026/frameworks/index.html>.

Коваленко К. М.,

УДК 159.955:373.3:51

асистент кафедри початкової освіти навчально-наукового інституту педагогіки і психології,
Державний заклад "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", м. Лубни

РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

У сучасних умовах розвитку освіти важливою метою є формування у здобувачів освіти здатності до логічного мислення, яке є основою для ефективного засвоєння різних освітніх компонентів. Математика, завдяки своїй системності та структурованості, сприяє розвитку логічних вмінь у молодших школярів, допомагаючи їм аналізувати, порівнювати, робити висновки та приймати обґрунтовані рішення. Це має особливе значення в умовах навчання, яке орієнтоване на розвиток критичного мислення та самостійності здобувачів освіти початкової ланки. У зв'язку з цим важливою є робота вчителів, спрямована на використання ефективних методів і прийомів, що допомагають формувати у молодших школярів логічні навички через інтеграцію математичних задач та вправ у освітній процес. Підвищення уваги до розвитку логічного мислення молодших школярів стає необхідністю в умовах, коли здобувачі освіти стикаються з усе більшими вимогами до критичного підходу до вирішення різноманітних проблем і задач у навчанні та повсякденному житті.

Дослідженням розвитку логічного мислення у молодших школярів займалися видатні педагоги й методисти, зокрема: Байбара Т., Виготський Л., Я. Пономарьов, Савченко О., Савчин М. Стеценко І., Щербакова К та ін.. Окремі аспекти розвитку логічного мислення здобувачів освіти на уроках математики досліджували Т. Гончарук, І. Глодан, Ю, Гуртовий, М. Ковальчук, Т. Кривошея, З. Сердюк, О. Смалько, Ю. Смержевський, Н. Теровець та ін..

У психолого-педагогічних дослідженнях логічне мислення визнається важливим фактором, що сприяє підвищенню якості освітнього процесу. Воно є результатом розвитку образного мислення та складає вищий етап еволюції дитячого мислення. Перехід до цього етапу є складним і вимагає не лише активної розумової діяльності, а й уміння робити узагальнені висновки про суттєві ознаки явищ та предметів. Логічне мислення, яке також називають дискурсивним, відрізняється від інтуїтивного тим, що забезпечує перехід від одного чіткого уявлення до іншого через логічні міркування. Л. С. Виготський

ззначає, що основними логічними формами мислення є аналітична і синтетична діяльність розуму, що полягають у розкладі на складові елементи та їх подальшому поєднанні для створення нових моделей [2, с 123].

Розвиток логічного мислення здобувачів освіти – це озброєння їх знаннями законів логіки і формування навичок використання цих законів у навчальній та практичній діяльності [2, с 123].

Розвиток логічного мислення у молодших школярів є поступовим процесом, що розпочинається ще в дошкільному віці та продовжується під час навчання в початкових класах. Завдання вчителя початкових класів полягає в тому, щоб допомогти здобувачам освіти навчитися застосовувати логічне мислення в повсякденному житті, розуміти основи моделювання, будувати прості моделі та досліджувати їх за допомогою доступних методів. Важливим аспектом є формування математичної грамотності, що включає вміння інтерпретувати результати, розв'язувати проблеми і здійснювати зв'язок між теорією та практикою. Формування математичної грамотності в молодших школярів забезпечується поєднанням традиційних (пояснювально-ілюстративного, репродуктивного) і нетрадиційних (пошуково-дослідницького, творчого) методів навчання, а також впровадженням завдань і вправ, що стимулюють розвиток аналітичних та дослідницьких здібностей учнів [1, с. 161].

Логічне мислення можна ефективно розвивати на уроках математики, оскільки цей предмет сприяє розвитку вмінь аналізувати, порівнювати, робити висновки та вирішувати проблеми. Математика надає учням можливість тренуватися в логічному міркуванні через виконання різноманітних завдань, розв'язування задач, побудову моделей та використання математичних правил. Важливим аспектом є не лише виконання механічних операцій, але й розуміння причинно-наслідкових зв'язків між математичними поняттями та їх застосування в реальних ситуаціях. Використання інтерактивних методів навчання, таких як групові вправи, ігри, математичні дослідження, допомагає учням активніше залучатися до процесу, розвивати критичне мислення та здатність до самостійного вирішення задач.

Розвиток логічного мислення у школярів на уроках математики можна забезпечити через використання різноманітних методів і прийомів, які сприяють активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти [3].

Одним із ефективних способів є розв'язання логічних завдань і головоломок, що допомагають молодшим школярам розвивати аналітичні навички. Наприклад, під час уроку можна запропонувати завдання на пошук закономірностей або вирішення класичних головоломок, що стимулює розумову активність і сприяє розвитку логічного мислення.

Важливим інструментом є використання графічних організаторів, таких як схеми, діаграми та таблиці. Вони допомагають візуалізувати логічні зв'язки між поняттями та полегшують розуміння складних математичних концепцій. Так, під час вивчення основ геометрії можна застосовувати таблиці для порівняння властивостей різних геометричних фігур, що дозволяє здобувачам освіти чітко зрозуміти їхні особливості.

Ще одним важливим аспектом є застосування методів дедукції та індукції, які допомагають учням усвідомити процес логічного виведення. Наприклад, при розв'язанні математичних задач школярі можуть використовувати дедуктивний підхід для формулювання загальних правил на основі конкретних прикладів, або індуктивний метод для пошуку закономірностей в ряді чисел чи фігур.

Групова робота є ефективним способом розвитку логічного мислення, оскільки вона сприяє обміну ідеями та думками серед учнів, а також допомагає розвивати колективне мислення. Коли молодші школярі працюють разом над розв'язанням задачі, вони можуть обговорювати різні підходи до вирішення, що активізує їхнє критичне мислення і сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Використання логічних ігор є ще одним методом, що дозволяє учням засвоювати матеріал в ігровій формі. Такі ігри, як математичне доміно або задачі на логіку, допомагають дітям швидше вчитися та робити це з задоволенням. Таким чином, ігри не лише розвивають логічне мислення, але й формують вміння приймати рішення, що важливо для розвитку аналітичних навичок.

Важливим етапом розвитку логічного мислення є аналіз помилок під час вирішення задач. Обговорення помилок допомагає учням краще зрозуміти, чому той чи інший підхід не працює, і знаходити правильні шляхи до розв'язку. Наприклад, після розв'язання задачі вчитель може з учнями разом розглянути типові помилки, що виникають, і пояснити, як їх уникнути в майбутньому.

Застосування казкових історій також є дієвим методом у навчанні. Математичні казки, які поєднують елементи вигадки та реальних математичних завдань, можуть сприяти розвитку уяви та інтересу до предмету, одночасно розвиваючи логічне мислення учнів.

Збалансоване використання цих методів дає можливість не лише розвитку логічного мислення, але й створенню сприятливого навчального середовища, де учні можуть активно взаємодіяти з матеріалом та один з одним, що забезпечує глибше засвоєння математичних понять і навичок. Крім того, інтеграція сучасних технологій у процес навчання, таких як комп'ютерні програми та онлайн-ресурси, розширює можливості для активної та інтерактивної роботи, сприяючи розвитку логічного мислення та математичної грамотності.

У висновку можна стверджувати, що розвиток логічного мислення у молодших школярів є важливою складовою їхнього навчання, особливо на уроках математики. Використання різноманітних методів, таких як розв'язання логічних завдань, графічні організатори, застосування методів дедукції та індукції, а також групова робота, сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів та формуванню аналітичного і критичного мислення. Важливим аспектом є також інтеграція інноваційних методів, зокрема математичних ігор та сучасних технологій, що дозволяють зробити процес навчання більш динамічним і цікавішим для дітей.

Таке збалансоване використання традиційних та нетрадиційних методів забезпечує не лише розвиток логічного мислення, а й створює сприятливе освітнє середовище, де здобувачі освіти активно взаємодіють з матеріалом і розвивають свої навички через вирішення математичних задач. Залучення молодших школярів до колективної роботи, аналіз помилок та використання казкових історій також сприяють глибшому засвоєнню математичних понять і формуванню загальних когнітивних здібностей, що є основою для подальшого навчання та розвитку в інших галузях. Таким чином, ефективне поєднання різних педагогічних підходів забезпечує гармонійний розвиток логічного мислення, що є необхідною умовою для успішного навчання в початковій школі та майбутнього навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Григорчук Т., Кривошея Т. Особливості розвитку логічного мислення першокласників на уроках математики в контексті ідей Нової української школи. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : зб. матеріалів II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 17-18 квітня 2019 р.) / за ред. О. А. Голюк. Вінниця: ТОВ "Меркьюрі-Поділля", 2019. Вип. 8. С. 158-162.

2. Мілян Р. С. Порівняльний аналіз дефініцій "критичне мислення" та "логічне мислення". *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2019. Вип. 54. С. 121-125.

3. Терновець Н. Розвиток логічного мислення школярів на уроках математики. *Наукові записки молодих учених*. № 12. 2023. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/2020>.

Лаппо В. В.,

УДК 373.3/.5.014.3(477):37-043.5

д-р пед. наук, професор,
професор кафедри педагогіки і психології,
Коломийський навчально-науковий інститут
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника, м. Коломия

ГУМАНІСТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ НУШ

Педагогічна взаємодія відображає взаємну активність і взаємозумовленість дій педагога та учнів, обов'язковий зворотній зв'язок та самостійний взаємовплив суб'єктів, що виявляється у самовихованні і самоосвіті.

Сутність педагогічної взаємодії, тобто її внутрішня сторона, детермінується спілкуванням, стосунками і впливом.

Спілкування виступає як засіб вирішення навчальних задач, як система забезпечення навчально-виховного процесу і є важливою умовою встановлення взаємодії між учителем і учнями.

Педагогічне спілкування – це є професійне спілкування викладача з учнями на уроці та поза ним, яке має певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне і оптимальне) на створення позитивного психологічного клімату, а також психологічну оптимізацію навчальної діяльності, стосунків між педагогом і учнями і в середині учнівського колективу.

Спілкування може виражати такі категорії аналізу взаємодії:

Мовчання: а) продуктивне; б) непродуктивне.

Похвала: а) коротка, одним словом; б) раціональна, з поясненням.

Акцентування думки учнів: а) з повторенням думки учнів; б) з висновками і узагальненнями.

Запитання учнів:

а) запитання, що вимагають короткої відповіді (запитання про факти, слова і т.п.);

б) запитання, які вимагають розгорнутої відповіді;

в) запитання з метою виправлення чи доповнення відповіді іншого учня;

г) повторення запитання чи повторення його в іншому словесному оформленні.

Подача інформації.

Розпорядження.

Критика (осудження): а) коротка, одним словом; б) раціональна, з поясненнями.

Відповіді учнів на запитання вчителя: а) на запитання, яке вимагає короткої відповіді (назвати слово, факт, пояснення, висловлювання і т.п.); б) на запитання,

яке вимагає розгорнутої відповіді (приклад, оповідання); в) виправлення чи доповнення іншого учня.

У системі освіти відбувається гуманізація навчання і шкільного життя загалом. Цей процес визначено як мету і стратегію діяльності школи. Як альтернативу авторитарному стилю педагогічного керівництва вчителі сприйняли ідеї педагогіки співробітництва, організації навчання на особистісно гуманній основі спілкування з учнями. Сутність цих ідей полягає у створенні комунікативного забезпечення навчання шляхом встановлення контакту з учнями, ведення з ними діалогу.

Удосконалення системи взаємодії вчителя з учнями на уроках нині сприймається як істотний резерв поліпшення якості шкільного навчання, активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку їхніх пізнавальних інтересів. Якими є шляхи розв'язання цих завдань?

Урок повинен цікавити учня, бути орієнтованим на забезпечення його природних пізнавальних потреб, з одного боку, і стимулювати нові пізнавальні інтереси, поглиблювати їх – з іншого. Учень на уроці має реалізувати власний творчий потенціал – знання, здібності, вміння, відчувати себе в ситуації успіху, вірити у свою спроможність розв'язувати пізнавальні завдання. Для дітей важливо відчувати на уроці зацікавленість учителя у спільній з ними діяльності. Про це говорили школярі, коли давали відповідь на запитання про улюблені уроки. Інакше кажучи, їм хотілося, щоб урок був для них своєрідним діалогом з учителем. Не лише виклад і закріплення нового матеріалу має відбуватися на уроці, а й ще щось дуже важливе для дитини: встановлення духовних зв'язків між нею і вчителем, обмін думками, поглядами, поглиблення суто людських стосунків. Усе це – внутрішній, невидимий бік уроку, на відміну від зовнішнього, очевидного, з його структурою, методами, засобами, формами навчання. Цей внутрішній бік не завжди сприймається учнями на рівні свідомості, проте він бажаний, адже дає можливість краще зрозуміти вчителя і себе, краще і з більшою охотою вчитися.

Важливою передумовою проведення таких уроків є побудова їх на діалогічній взаємодії вчителя з учнями. **Діалог** – специфічна форма спілкування, коли людина сприймається як партнер із правом на власну позицію, на свій індивідуальний спосіб сприйняття світу. Діалог дає змогу самовираження кожному з партнерів спілкування.

Спільно з учителем учні розмірковуюватимуть над проблемою, шукатимуть правильної відповіді, емоційно відгукуватимуться на його слова. Це буде не зовнішній, а внутрішній діалог учнів з учителем, який зумів створити в класі

ситуацію співроздумів і співпереживання. І буде добре, якщо цей діалог, зрештою, переросте в діалог учня із самим собою і він намагатиметься самостійно осмислити почуте від учителя.

Трапляється, проте, й інакше: урок проводять у формі бесіди, вчитель ставить запитання, учні відповідають, а ситуації діалогу при цьому не виникає. Відчувається, що кожен ніби виконує свою роль, а спільного пошуку немає. Партнери відчужені один від одного, їхня діяльність має формальний характер. Як люди вони не цікаві одне одному. Учням нецікаво вчитися, бо педагог не сприймає їх як особистостей, не зацікавлений у результатах навчання своїх вихованців.

Загалом діалог на уроці – це вияв своєрідної філософії професійної діяльності вчителя, його поглядів на характер шкільного навчання, свою позицію і позицію учнів.

Викладені міркування дають можливість визначити характеристики уроку, який будується на ґрунті діалогічної взаємодії вчителя з учнями (в подальшому називатимемо його "урок-діалог"):

а) рівність особистісних позицій учителя й учнів у процесі навчання полягає в тому, що вчитель сприймає учня як особистість і реагує на нього як на особистість, в особистісному включенні вчителя і учнів у розв'язання дидактичних завдань уроку;

б) наявність контакту, емоційно-інтелектуальної спільності між учителем та учнями – відчуття учнями у спілкуванні з учителем своєї психологічної захищеності; доброзичлива, творча атмосфера уроку;

в) високий рівень мотивації навчання учнів – активність у пізнавальній діяльності; свідомий характер навчання; забезпечення успіху у навчанні;

г) оптимальне співвідношення між свободою учня у виборі змісту, методів навчання і педагогічним керівництвом його діяльністю; збільшення числа елементів навчальної самодіяльності в роботі учнів;

д) творче самопочуття вчителя і учнів під час роботи на уроці, відчуття ними задоволення від спільної праці; реалізація потреби учнів у персоналізації, в суспільному визнанні.

Проаналізуємо п'ять, на наш погляд, головних технологічних елементів організації навчання на уроці:

- 1) мета уроку, спрямування;
- 2) завдання і професійна позиція вчителя;
- 3) головний механізм педагогічного керівництва навчанням;
- 4) характер пізнавальної діяльності й позиція учнів у навчанні;
- 5) оцінювання навчання.

Аналізуючи кожен з цих елементів з двох позицій, поміркуймо, що стверджує й що заперечує при цьому ідея організації уроку як діалогу вчителя з учнями. Роздуми й висновки можна узагальнити в порівняльній таблиці. Для зручності користування нею назвімо першу модель уроку "урок-діалог", а другу – "урок-монолог".

Найкращі педагоги сучасної школи будують навчання на ґрунті діалогічної взаємодії з учнями, яка забезпечує школярам активну позицію у навчальному діалозі з учителем, дає змогу відчувати і виразити себе як особистість. Звичайно, технологія уроку-діалогу потребує від учителя високого рівня володіння розвивальними методиками навчання, розвитку гуманістичної спрямованості його особистості, вміння сприймати, слухати, розуміти своїх таких різних учнів, прогнозувати їхнє зростання. Проте й педагогічна ефективність таких уроків справді значуща і очевидна. Якими ж є її показники?

1. Високий рівень мотивації навчання учнів. Їм цікаво вчитися, вони помічають, що вчителю також цікаво їх навчати. На уроці панує творча атмосфера пізнання, спільного пошуку. Урок – це час спільної праці, спільного життя вчителя та учнів.

2. Взаєморозуміння між учителем і учнями. Довіра до вчителя як до фахівця – його сприймають як авторитетне джерело знань, повага до нього як до особистості. Вимоги вчителя справедливі, учні сприймають їх спокійно. Є контакт, взаємне бажання працювати разом.

3. Високий рівень пізнавальної активності учнів. Їхня думка розкута, вони не бояться помилитися під час розв'язання нової задачі. Можливість творчо працювати стимулює їхню активність. Вони бачать реальну зацікавленість учителя в їхніх відповідях, роздумах, висновках. Взаємна задоволеність учителя і учнів спільною працею на уроці учні збагатилися новою цікавою інформацією, виявили свої здібності, здобули визнання у класі, вчитель задоволений співпрацею з учнями, тим, що віддав їм часточку свого інтелектуального, духовного надбання, переконався, що його робота дала позитивні результати.

Педагог має право на вільний вибір будь-якої моделі організації уроку, але при цьому він мусить пам'ятати, що бере на себе і відповідальність за результати навчання. Прогностичним результатом навчання для моделі "урок-діалог" є формування знань учнів як власної цінності, вмінь, духовного надбання, яке сприяє особистісному зростанню, входженню у непростий світ взаємин з оточенням. У ситуації "урок-монолог" процес навчання зводиться до виконання вчителем формальних функцій, ігнорується особистість учня як суб'єкта

навчання. Він отримує знання, але вони формальні, як і стосунки з учителем, який не вплинув позитивно на формування особистості свого учня, не став для нього справжнім радником.

Список використаних джерел

1. Вердіна С. В. Секрети педагогічної майстерності : уроки для вчителя. Харків : Основа, 2018. 111 с.
2. Матвеева Н.О. Педагогічна майстерність: практикум: навч.-метод. супровід самост. роботи студентів. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 328 с.
3. Педагогічна майстерність: підручник / за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища школа, 2014. 422 с
4. Практикум педагогічної майстерності: навч. посіб. / за ред. В.В. Олійника. Київ : ТОВ "Етіс Плюс", 2018. 184 с.
5. Хімчук Л. І. Учіння молодшого школяра та його психологічний супровід. Івано-Франківськ : НАІР, 2016. 103 с.

Tarasenko, G.,

doktor habilitowany,

profesor w dziedzinie pedagogiki,

Akademia Kujawsko-Pomorska, Bydgoszcz

Derkacz, O.,

doktor, kierownik ośrodka "Asocjacja

artterapeutyczna", Winnica

УДК 159.922.8

KULTURA WPROWADZENIA BAJKI PSYCHOKOREKCYJNEJ DO PRACY Z MŁODSZYMI UCZNIAMI

Bajka jest najdawniejszą pedagogiczną i psychologiczną metodą przekazania wiedzy o świecie i filozofii życia. Właśnie w takiej formie świadomości społecznej przez stulecia utrwały się i kumulowały się: samoświadomość etniczna, pamięć historyczna, tradycje mitologiczne, stereotypy socjonormatywne każdego narodu. Bajki odzwierciedlają elementy duchowej i materialnej kultury różnych epok, społeczne sprzeczności oraz światopoglądowe wyobrażenia swoich autorów. Poprzez

bajki przekazywane są z pokolenia na pokolenie etyczno-moralne, estetyczne oraz normy prawne, właśnie w wyobrażeniach artystycznych odkrywa się najlepsze cechy o charakterze narodowym. Znani ukraińscy badacze podkreślają, że „zawdzięczając właśnie bajce dziecko poznaje otaczający świat nie tylko rozumem, ale i sercem, reaguje na zjawiska społeczne, wykazuje swój stosunek do relacji pomiędzy dobrem a złem” (Suchomłyński 1972, s. 29).

Jakakolwiek bajka ludowa, czy też autorska, jest zorientowana na szczególny efekt społeczno-pedagogiczny: ona naucza, wychowuje, ostrzega, budzi natchnienie, napełnia wiarą we własne siły i możliwości, pobudza do działania. Lecz największy potencjał wychowawczy posiadają *bajki psychokorekcyjne (terapeutyczne)*, to znaczy bajki, których celem jest pośredni wpływ na zachowanie dziecka. Wobec tego korekcja rozumiana jest jako zmiana nieefektywnego stylu zachowania na bardziej produktywny. Jest to stworzenie warunków, w których dziecko świadomie miałoby porozmyślać nad niektórymi aspektami swojego zachowania (Zinkiewicz-Jewstigniejewa 2000, s. 87).

Wykorzystanie bajek terapeutycznych w większości jest ograniczone wiekowo od dzieci w starszym wieku przedszkolnym po uczniów młodszych klas szkoły podstawowej. Problematyka, na którą nakierowane jest działanie takiej bajki, obejmuje zagadnienia dotyczące destruktywnych charakterologicznych przejawów i nawyków dziecka, antyspołecznych modeli zachowania, zniekształconych orientacji aksjologicznych etc. Jak twierdzą psychologowie, za pomocą takiej bajki można skorygować lęk i trwogę, niepewność i wstydlivość, nadmierne gadulstwo lub chwalenie się, zarozumiałość, bycie bijaczem w klasie, dziecięce kaprysy i bezmierne zachcianki, skłonność do kradzieży i problem klasowego wyrzutka etc. Jednak tworzenie takich bajek wymaga przestrzegania odpowiedniego *algorytmu budowania bajki psychokorekcyjnej* o nieskomplikowanej strukturze oraz przewiduje wykonanie następujących kroków:

- Wybór Bohatera, który byłby bliski dziecku (grupie dzieci) ze względu na płeć, wiek, charakter;
- Opowieść o życiu Bohatera w bajkowej krainie w taki sposób, by dziecko znalazło podobieństwo ze swoim życiem;
- Stworzenie sytuacji problemowej, podobnej do tej, która ma miejsce w prawdziwym życiu dziecka oraz nadanie głównemu Bohaterowi uczuć analogicznych do przeżyć dziecka;

– Poszukiwanie przez Bohatera możliwych opcji rozwiązania sytuacji problemowej (zadaniem pedagoga jest poprzez skomplikowanie sytuacji zaproponowanie dziecku alternatywnych modeli zachowania na przykładzie innych bohaterów czy też za pomocą „mądrzego opiekuna” etc);

– Uświadomienie sobie przez Bohatera nieefektywności początkowego modelu zachowania i pragnienie zmian.

Podczas słuchania takich bajek w wyobraźni dzieci powstaje obraz pewnej paralelnej rzeczywistości o charakterze bajkowym, której głównymi bohaterami są takie same postacie „jak ja”. One myślą „jak ja”, działają „jak ja”, odczuwają „jak ja”. W efekcie w podświadomości dziecka powstają ścisłe związki pomiędzy dwiema równoległymi rzeczywistościami (bajkowo-fantastyczną i swoją własną) oraz uruchamiane są projekcyjne mechanizmy przenoszenia uczuć, myśli oraz stereotypów zachowania z wyobrażeń jednej na drugą (jak z prawdziwej na bajkowo-fantazyjną, tak i na odwrót). Tym samym pedagog otrzymuje unikalną możliwość wywierania korekcyjno-wychowawczego wpływu na dziecko (jego wartości, pragnienia, potrzeby, gusta i zainteresowania) za pomocą bohaterów stworzonej bajkowo-fantastycznej rzeczywistości, jej reguł i zasad istnienia.

Wykorzystując bajkę terapeutyczną w warunkach edukacyjno-wychowawczego procesu szkoły podstawowej, ukraińscy pedagodzy skupiają swoją uwagę przede wszystkim na takich oto kierunkach pracy wychowawczej:

– kształtowanie wewnętrznej pozycji „Ja – uczeń” poprzez kształtowanie wartościowego i świadomego stosunku do szkoły;

– kształtowanie przyjaznego zespołu oraz doświadczenia efektywnego społecznego współdziałania w nim;

– kształtowanie doświadczenia dokonywania wyboru moralnego;

– wychowanie do wartościowego stosunku do rodziców;

– wychowanie do wartościowego i świadomego stosunku do ojczyzny, języka, tradycji i historii swojego narodu i in.

Szczególną uwagę poświęca się tradycyjnie metodycznym zasadom organizacji artepдагоgicznego współdziałania w warunkach przestrzeni edukacyjnej szkoły podstawowej w jej kontekście multimodalnym.

Bibliografia

1. Suchomłyński W. (1972), Oddaje serce dzieciom, Radiańska szkoła, Kijów.
2. Zinkiewicz-Jewstigniejewa T. (2000), Warsztaty z bajkoterapii, Riecz, Sankt Petersburg.

Химич М. А.,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ

УДК 373.3.091.12:[005.336.2:004]:
373.3.011.3-052:[37.015.311:316.42

Науковий керівник:

Матвієнко О. В.,
д-р пед. наук, професор, завідувач кафедри
початкової освіти та інноваційної педагогіки,
Український державний університет імені
Михайла Драгоманова, м. Київ

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У сучасному освітньому просторі цифрова компетентність педагога є ключовим фактором, що визначає ефективність навчального процесу та сприяє розвитку соціальних навичок учнів. Цифрові технології надають педагогам широкі можливості для організації навчальної діяльності, формування інтерактивного середовища та розвитку комунікативних і кооперативних навичок дітей. В умовах цифровізації освіти особливу увагу слід приділяти вивченню та застосуванню цифрових технологій для розвитку соціальної компетентності молодших школярів.

Соціальна компетентність молодших школярів є важливим показником їхньої готовності до взаємодії в суспільстві. Вона включає вміння ефективно комунікувати, співпрацювати, висловлювати власну думку та враховувати думки інших. У початковій школі саме педагог відіграє ключову роль у формуванні цих навичок через застосування сучасних методик і технологій [2].

Сучасні інформаційні технології значно розширюють можливості педагогів у навчальному процесі. Вони сприяють активному залученню учнів до освітньої діяльності, забезпечують доступність навчальних матеріалів, а також створюють умови для колективної роботи [1]. Основні напрямки використання цифрових технологій у розвитку соціальної компетентності включають:

– **Організацію взаємодії між учнями та педагогом** через платформи дистанційного навчання (Google Classroom, Microsoft Teams, Moodle), що дозволяють ефективно спілкуватися, працювати в групах та обмінюватися знаннями.

– **Використання інтерактивних інструментів** (Padlet, Kahoot, Quizizz), які стимулюють групову діяльність, сприяють розвитку комунікативних навичок та навчають дітей працювати у спільному цифровому просторі.

– **Створення мультимедійного контенту** (відеоуроки, презентації, інтерактивні вправи), який підвищує мотивацію учнів, робить навчальний процес більш цікавим та зрозумілим.

– **Забезпечення безпечного цифрового середовища**, що передбачає знання основ кібербезпеки, цифрової етики та відповідального ставлення до інтернет-комунікації.

Практичне застосування цифрових інструментів для розвитку соціальної компетентності:

1. **Онлайн-співпраця та командна робота.** Використання хмарних сервісів, таких як Google Docs або Microsoft Teams, дозволяє учням навчитися співпрацювати, узгоджувати рішення та аргументовано відстоювати власну позицію. Робота над спільними проектами сприяє розвитку взаєморозуміння та емпатії.

2. **Освітні ігри та моделювання реальних ситуацій.** Ігрові платформи, зокрема Minecraft: Education Edition та Classcraft, допомагають дітям розвивати комунікативні навички, приймати рішення в команді та адаптуватися до різних соціальних ситуацій. Завдяки таким інструментам діти можуть вчитися через досвід, що значно підвищує рівень засвоєння матеріалу.

3. **Розвиток емоційного інтелекту через цифрові технології.** Використання віртуальних тренажерів, відеокейсів і симуляторів (наприклад, емоційних аватарів) сприяє розвитку емоційного інтелекту учнів. Завдяки таким методам діти краще розуміють власні емоції та почуття оточуючих, що є важливим компонентом соціальної компетентності [3].

Щоб цифрові інструменти максимально сприяли розвитку соціальних навичок молодших школярів, необхідно враховувати наступні педагогічні умови:

– **Поєднання онлайн- та офлайн-навчання**, що дозволяє створити баланс між цифровими технологіями та безпосередньою взаємодією учнів у класі.

– **Розвиток цифрової грамотності учнів**, що включає навчання основам безпечної поведінки в інтернеті, етичного спілкування та відповідального використання цифрових ресурсів.

– **Адаптивний підхід до використання цифрових платформ**, який враховує рівень підготовки кожного учня та їхні індивідуальні потреби.

– **Мотиваційне освітнє середовище**, що базується на застосуванні гейміфікації, інтерактивних методів навчання та персоналізованого підходу до кожного учня.

Отже, цифрові навички сучасного педагога є потужним інструментом для розвитку соціальної компетентності молодших школярів. Завдяки інтеграції

цифрових технологій у навчальний процес діти отримують можливість покращувати комунікативні, емоційні та кооперативні навички. Ефективне використання сучасних освітніх технологій сприяє підготовці учнів до життя в цифровому суспільстві, розвитку їхньої здатності до співпраці, вирішення проблем та адаптації до змін. Таким чином, педагогам необхідно постійно вдосконалювати свої цифрові компетенції та впроваджувати новітні методики для забезпечення якісного та інноваційного навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Komar O. Digital competence of the future primary school teacher: preparation for the mathematics lesson. *Academic Notes Series Pedagogical Science*. 2024. Т. 1, № 215. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-51-55>.
2. Matviienko O., Hubarieva D. Diagnosis of the levels of social competence among elementary school pupils. Intellectual archive. 2021. Т. 10, № 2. URL: https://doi.org/10.32370/ia_2021_06_15.
3. Stakhiv M., Kovalska O., Marko H. Didactic game as a means of shaping key competencies in primary school children. *Young Scientist*. 2019. Т. 9, № 73. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-22>.

СЕКЦІЯ 5. ВИЩА ОСВІТА

.....

SECTION 5. HIGHER EDUCATION

Бардашевська Я. М.,

УДК 37.013.43

канд. мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри
методики музичного виховання та диригування,
Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

**КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

Перехід на дистанційне навчання та самоосвіту викликало шквал проблем, справлятися з якими доведеться саме молодим спеціалістам, випускникам та студентам педагогічних закладів. Безумовно багато питань виникає сьогодні у сфері музичного мистецтва. Деякі погляди на освітній процес, на сприйняття та засвоєння інформації, психологію взаємовідношень, а ще цілу низку технічних та методичних питань варто переглянути.

Специфіка роботи з школярами потребує від майбутнього вчителя музичного мистецтва не тільки глибоких теоретичних знань, а й навичок вокально-хорової роботи та особливих особистісних якостей. Оскільки вчитель мистецтва у загальноосвітній школі - це професійний музикант, який нерідко організовує хорові колективи, керує театральними та музичними постановками, проводить святкові заходи. Компетентність вчителя музичного мистецтва, який буде усвідомлювати значущість хорового мистецтва у розвитку духовної культури молодого покоління, повинна відповідати вимогам сучасності. Саме тому видається актуальним, особливо в нових умовах існування освітнього процесу, переосмислення методики підготовки компетентних педагогів музичного мистецтва до майбутньої педагогічної діяльності за допомогою диригентсько-хорових дисциплін.

Багато хто з дослідників, (зокрема, О. Козіна) підкреслюють важливість предметів диригентсько-хорового циклу для розвитку у студентів уміння аналізувати образно-емоційну сферу твору, творчо мислити, характеризувати засоби музичної виразності (зокрема, музичну форму, фактуру), формують

готовність до публічних виступів, шліфують організаційні здібності та вміння працювати з колективом.

Враховуючи сучасні суспільні вимоги до формування компетентного педагога музичного мистецтва, освітні програми детально переглядаються, переосмислюються та не просто коректуються, а часто кардинально переробляються.

Розглядаючи власне компетентність в контексті освітнього процесу необхідно зазначити, що визначити основні критерії, зміст та структуру професійної компетентності вчителя дуже важливо саме перед початком його навчання у ЗВО та перед проходженням практики.

Навички, які повинен здобути вчитель музичного мистецтва у ЗВО потребують використання компетентнісного підходу до навчання. Методика та безпосередньо реалізація такого підходу при підготовці майбутнього вчителя перш за все залежить від правильної організації навчального процесу. Специфіка даної спеціальності обумовлена необхідністю враховувати те, що у подальшій педагогічній діяльності випускнику потрібно буде поєднувати освітній процес з мистецтвом, працювати з колективом дітей, більшість з яких не відвідують додатково музичну школу та не володіють музичною термінологією. Тому при формуванні професійної диригентсько-хорової компетенції в процесі підготовки вчителя музичного мистецтва необхідно поєднувати загально-педагогічні методи, які виконують освітню, мотиваційну, виховну, пізнавальну, організаційну функції та спеціальні методи, які виконують ці самі функції, але вже крізь призму музично-фахового напрямку.

Досить ефективним методом розвитку фахової компетентності майбутніх учителів музики є широке використання можливостей індивідуального підходу в засвоєнні дисциплін диригентсько-хорового циклу. Оскільки в процесі використання цього підходу відбувається оволодіння диригентськими-виконавськими навичками, мануальною технікою, а також розвивається вміння працювати з хором колективом учнів над інтонацією, динамікою, музичним текстом тощо.

Успішна педагогічна діяльність залежить не тільки від професійних навичок майбутнього вчителя. Відповідно структура диригентсько-хорової компетентності складається з багатьох компонентів, в тому числі з особистих якостей особистості. Серед них виділимо організаційні та соціальні навички, які дозволяють успішно взаємодіяти з педагогічним колективом та з дітьми.

До дієвих засобів розвитку організаційно-педагогічних умінь майбутніх учителів музики в процесі диригентсько-хорової підготовки можна віднести

метод постановки та вирішення завдань організаційного характеру на заняттях з хорознавства і хорового диригування, моделювання педагогічних ситуацій на заняттях з хорового класу й практикуму роботи з хором, а також виконання індивідуальних практичних завдань під час проходження педагогічної практики студентів в ЗЗСО, пов'язаних із організацією вокально-хорової діяльності школярів.

Ще одним необхідним та визначальним аспектом під час навчання та практики є мотивація та бажання працювати у сфері освіти.

Успішність засвоєння всіх компонентів навчальної програми безпосередньо залежить від глибоких міжпредметних зв'язків. Інтеграція знань, вмінь і навичок широкого кола професійних дисциплін в системі диригентсько-хорової підготовки є важливим чинником у формуванні унікального освітнього середовища, якого вимагає специфіка диригентсько-хорової навчальної діяльності майбутніх музичних педагогів.

Отже, професійна діяльність вчителя музичного мистецтва є багатоаспектною і включає в себе виконавський, педагогічний і управлінський компоненти. Підготовка майбутнього компетентного вчителя загальноосвітньої школі вимагає серйозного підходу як зі сторони викладачів, так і з позиції студентів, оскільки успіх їхньої майбутньої практичної роботи значною мірою залежить від фундаментальних знань, які вони засвоять у навчальному закладі.

Список використаних джерел

1. Доронюк В. Д. Методика викладання диригування: навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2005. 128 с.
2. Кабріль К.В. Критерії сформованості ціннісних компетентностей майбутнього вчителя музики в процесі диригентсько-хорової підготовки. *Актуальні питання мистецької педагогіки*. 2013. Вип. 2. С. 46-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apm_p_2013_2_12 (дата звернення 28.08.2023).
3. Козир А. Диригентсько-хорова підготовка як основа фахового становлення майбутнього вчителя музики. *Молодь і ринок*. 2011. №11 (82). С. 19-24.
4. Козіна О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях хорового диригування. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2019. Вип. 1(19). С. 64-71.
5. Кучай О.В. Компетенція і компетентність – відображення цілісності та інтеграційної суті результату освіти. *Рідна школа*. 2009. №11. С. 44-48.

Василевська І. В.,
канд. мед. наук, доцент,
асистент кафедри сімейної медицини ФПО
та пропедевтики внутрішньої медицини,
Дніпровський державний медичний
університет, м. Дніпро

УДК 614.253.1/.2-051:316.36:
364.628:005.963.1:005.336.2

ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ СІМЕЙНОГО ЛІКАРЯ

Одним з актуальних завдань Української держави в сфері охорони здоров'я є подальший розвиток системи надання первинної медичної допомоги (ПМД).

Процес навіть якісно керованих змін в цій галузі не відбувається легко та швидко, оскільки перебудова системи включає в себе чисельні організаційні дії, реалізація яких в значній мірі залежить від безпосередніх виконавців. В цьому сенсі перехід від намічених планів до фази досягнення кінцевої мети вельми обумовлений якістю психологічної підготовки майбутніх лікарів за фахом "Загальна практика- сімейний лікар" (ЗПСЛ), що є надважливою складовою професійної діяльності, особливо в умовах воєнного стану.

Керування процесом реформування медичної допомоги починається з підготовки кадрів для безпосереднього впровадження реформ - лікарів ЗПСЛ, ґрунтуючись на відмінностях їх психологічного підґрунтя, а саме:

1. Психологічна компетентність як складова професійної підготовки сімейного лікаря
 - Визначення психологічної компетентності лікаря
 - Вплив емоційного інтелекту на ефективність роботи сімейного лікаря
 - Психологічні характеристики успішного сімейного лікаря
2. Комунікативні навички та їх роль у роботі сімейного лікаря
 - Ефективна взаємодія з пацієнтами та їх родинами
 - Методи подолання комунікативних бар'єрів
 - Використання технік активного слухання та емпатії
3. Управління емоційним вигоранням у практиці сімейного лікаря
 - Причини та наслідки емоційного вигорання
 - Методи профілактики стресу та психоемоційного виснаження
 - Баланс між професійним і особистим життям
4. Психологічні аспекти прийняття клінічних рішень
 - Вплив когнітивних викривлень на діагностичний процес
 - Стресостійкість і швидкість прийняття рішень в екстремальних ситуаціях

- Роль інтуїції та аналітичного мислення у медичній практиці

5. Психологія довіри та лікарське консультування

- Формування довіри між лікарем і пацієнтом
- Робота з тривожними та складними пацієнтами

• Особливості консультування в умовах хронічних захворювань та паліативної допомоги

6. Етичні та психологічні аспекти прийняття рішень у сімейній медицині

- Конфлікти інтересів у лікарському середовищі
- Етика спілкування з пацієнтами різних вікових груп
- Робота з етичними дилемами у медицині

Емоційно позитивний супровід забезпечує подальший успіх реформ у учасників процесу, в іншому випадку навіть добре економічне підґрунтя буде малоефективним. Таким чином будь-які перетворення вимагають зміни світогляду певного кола осіб, приймаючих участь в реформуванні. Це ланцюжок з представників органів центральної та місцевої влади, адміністраторів закладів охорони здоров'я (ЗОЗ), сімейних лікарів та самих мешкаців.

Ступень готовності лікарів ЗПСЛ до самостійної діяльності, окрім опанування власне професійних компетенцій з основних медичних знань, практичних навичок та вмінь використовувати оснащення сімейної амбулаторії, ведення медичної документації і т. п., в значній мірі ще й визначається здатністю вирішувати багаточисельні поточні проблеми за рахунок опанування комунікативних навичок для налагоджування продуктивної взаємодії з особами з різними психологічними портретами, вибудови конструктивних взаємовідносин в системах сімейний лікар і "вузький спеціаліст", сімейний лікар і пацієнт, сімейний лікар і члени родини. Психологічна та емоційна складова у компетенціях майбутніх лікарів ЗПСМ напряду залежить від активного пошуку викладачів щодо формування дієвої мотивації за рахунок чіткого викладання стратегії перетворення, реальності її виконання, заснованої на досвіді інших розвинутих країн та алгоритмізації ефективних методів реалізації перетворення.

В умовах навчального процесу це не тільки академічно сформульована викладачем мета перетворень, а ще й має значення особистість викладача, який повинен бути носієм яскравих ідей, людиною гаряче в цьому переконаною. Реально це означає: формування комунікативних здібностей та вмінь по вибудові довгострокових відносин; здатності до системного мислення; почуття відповідальності і самостійного прийняття рішення; вмінь через окремі приватні прояви бачити цілісну особистість пацієнта; інтегрувати його проблеми; усвідомлювати межу своєї компетенції і за потреби своєчасно скеровувати пацієнтів до фахівців інших спеціальностей.

На теперішній час підготовка сімейного лікаря в психологічному аспекті все ще має ознаки "переформатування" поглядів. В майбутньому підготовка лікарів ЗПСМ повинна починатися з моменту відбору абітурієнтів з огляду на специфіку цієї спеціальності, тобто бажаючих працювати з людьми і для людей, оскільки лікар ЗПСЛ не тільки професія, а ще й покликання.

Як підсумок, для отримання ефективного лікаря ЗПСЛ запотрібне управління основними напрямками педагогічної діяльності на принципі андрагогіки, тобто "бажання дати повинно дорівнювати бажанню взяти" і бути яскраво забарвленим. Несформований психологічний компонент навіть при достатньому рівні суто медичних знань та практичних навичок не надасть змоги відбутися ефективним лікарем ЗПСЛ.

Список використаних джерел

1. Vasylevska I. Psycho-emotional state of doctors listeners as a predictor of productive learning (Психоемоційний стан лікарів-слухачів як предиктор продуктивного навчання). *Sciences of Europe*. 2022. № 88-2. С. 38–40. Global Science Center LP.
2. Чухрієнко Н. Д., Василевська І. В. Досвід підготовки сімейних лікарів в Дніпропетровському регіоні України. *Pedagogical Sciences*. 2017. Т. 4, № 11. С. 53–57.

Воровка М. І.,
д-р пед. наук, професор, професор
кафедри освітології та педагогіки мистецтва,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя

УДК 378.091.12.011.3-
051:316.485.26

ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

В умовах війни система вищої освіти зазнає серйозних викликів, що впливають на організацію освітнього процесу, психоемоційний стан учасників і учасниць освітнього середовища та якість освітніх послуг. Викладачі продовжують виконувати щоденну рутинну роботу, забезпечуючи організацію освітнього процесу. Вони проводять заняття, перевіряють роботи, надають консультації студентству і

вдосконалюють навчальні матеріали, щоб підтримувати якість освіти на високому рівні, забезпечують методичну, наукову і організаційну роботу.

Діяльність викладачів і викладачок вищої школи в умовах невизначеності супроводжується численними викликами, які впливають на всі аспекти освітнього процесу. Ось основні з них:

1. Психологічне навантаження та зниження рівня навчальної мотивації:

– *Підтримка студентства* у складних життєвих обставинах, коли люди переживають травми, стреси, втрати або перебувають у зоні бойових дій. Важливим аспектом діяльності викладацтва є надання психологічної допомоги студентству, яке можливо перебуває в зоні бойових дій, втратили рідних або знаходяться на окупованій території тощо. Здобувачі і здобувачки через психологічний стан або вимушене переселення часто не здатні зосередитися на процесі навчання.

Викладачі організують зустрічі, спілкуються зі студентами і студентками особисто або через соціальні мережі, допомагаючи їм справлятися зі стресом. Додатково проводять тренінги та вебінари на теми психологічної стійкості, подолання тривожності та збереження мотивації до навчання в кризових умовах. Це при тому, що викладачі і викладачки перебувають у точно таких життєвих обставинах.

– *Поєднання навчання із військовою службою чи волонтерською діяльністю* учасників і учасниць освітнього процесу. Викладачі і студенти долучаються до волонтерської діяльності: організують гуманітарну допомогу, допомагають переміщеним особам, підтримують військових і медиків. Викладачі також беруть участь у створенні освітніх ініціатив для дітей та молоді, які залишилися без доступу до навчання через воєнні дії. Важливим напрямком є координація ресурсів та проведення благодійних заходів для підтримки тих, хто постраждали від війни.

2. Організаційні труднощі:

– *Перехід на змішаний, дистанційний або асинхронний режим навчання*, через проблеми з інтернет-зв'язком і технічним забезпеченням. У зв'язку з небезпекою для життя та руйнуванням інфраструктури, значна частина освітнього процесу переходить в онлайн-формат. Викладачі застосовують різні цифрові платформи для проведення лекцій, практичних занять і консультацій. Важливим аспектом є адаптація навчальних матеріалів для онлайн-формату, розробка інтерактивних завдань та використання методик викладання, що сприяють залученню студентства до активного навчання.

– *Адаптація змісту освітніх компонентів до нових реалій*, включаючи скорочення часу на навчання через повітряні тривоги. Особливу увагу

приділяють практичним аспектам навчання, розвитку навичок самостійної роботи та критичного мислення. Викладачі розробляють нові методичні матеріали, адаптують тематику занять до актуальних викликів та застосовують міждисциплінарний підхід, що допомагає студентам глибше розуміти сучасні проблеми.

3. Фінансові та матеріальні труднощі:

– Скорочення фінансування та об'єднання закладів освіти.

– Втрата навчальних корпусів і матеріально-технічної бази через обстріли чи евакуацію закладу.

4. Наукова діяльність:

– Викладачі та студенти *виїжджають за кордон*, що призводить до відтоку інтелектуального потенціалу.

– Викладачі продовжують займатися науковими дослідженнями, адаптуючи тематику до актуальних викликів (наприклад, дослідження воєнних конфліктів, їхнього впливу на економіку, психологію тощо). Відбувається активізація міжнародної наукової співпраці, участь у грантових програмах, написання статей у міжнародні видання та створення проектів, спрямованих на відбудову країни після війни.

5. Безпека освітнього процесу:

– Постійна загроза життю та здоров'ю викладачів і студентів через ракетні удари та обстріли.

– Необхідність організації укриттів та проведення евакуаційних заходів у закладах освіти.

6. Інформаційна безпека:

– необхідність розвивати медіаграмотність у учасників і учасниць освітнього процесу, щоб протидіяти пропаганді.

– захист від кібератак, що можуть впливати на освітні онлайн-платформи.

Зазначені виклики не єдині, з якими доводиться стикатися викладацтву у своїй діяльності в умовах війни. Крім того, названі і коротко схарактеризовані виклики потребують детального вивчення і опису.

Проте, попри всі виклики, викладачі відіграють ключову роль у збереженні освітнього процесу, підтримці студентства та розвитку наукової діяльності. Їхня робота є критично важливою для майбутнього країни, оскільки освіта залишається стратегічним ресурсом навіть у найважчі часи. Вони не лише передають знання, а й допомагають формувати нове покоління фахівців, які зможуть відбудувати країну після завершення воєнних дій.

Галушко Н. А.,

УДК 378.015.31:172.13(043)

канд. пед. наук, доцент, доцент
кафедри історії, археології та гуманітарних наук,
Комунальний заклад "Харківська гуманітарно-
педагогічна академія" Харківської
обласної ради, м. Харків

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА

Виховання особистості завжди було найважливішим завданням суспільства. Очевидним є факт, що в сучасних умовах суспільствознавча освіта виступає своєрідною серцевиною моральності, патріотичності, правової культури і поведінки, формування честі і гідності у молодого покоління.

Сьогоднішні виклики, які постали перед нашим суспільством потребує активних і залучених громадян, яким притаманна громадянська культура, громадянська свідомість, потреба в суспільній діяльності, почуття обов'язку, патріотизм, справедливість, вміння робити свідомий моральний вибір. Виховання громадянськості є однією з умов становлення людей, що спроможні відновити суспільство і дух нації та розвинути ідею державності, спрямовану на особистість.

У сучасних умовах проблема формування громадянської відповідальності привертає до себе увагу всієї світової спільноти, заклопотаної загостренням суперечностей між вихованням громадян у дусі демократії і волі, і зниженням рівня громадянської відповідальності, посиленням дестабілізації суспільства і відсутністю гарантій безпеки особистості. Про це свідчить "Декларація і програма виховання громадян у дусі волі і демократії, виховання, заснованого на усвідомленні людиною своїх прав і обов'язків", яку було ухвалено на 104-ій сесії Комітету Міністрів Ради Європи (членом якого є й Україна) 6–7 травня 1999 р. в Будапешті. Громадянськість у даному документі визначається як соціальна свобода особи і її вища відповідальність перед своєю Батьківщиною.

Закон України "Про освіту" зазначає, що одним з напрямів реалізації мети освіти формування відповідальних громадян, які здатні здійснити свідомий вибір своєї діяльності та спрямувати її на користь людям та суспільству, забезпечувати сталий розвиток України [4].

Концепція розвитку громадянської освіти в Україні (2018 р.) базується на необхідності створити сприятливі умови для формування та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти та в усіх складниках освіти, що дасть змогу громадянам краще розуміти та реалізувати свої права в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав та

обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження та розвиток демократії [5].

Звернемося до Великого тлумачного словника сучасної української мови та Українського педагогічного словника щодо визначення поняття "громадянськість". Відповідно до словників дане визначення характеризується як "усвідомлення кожним громадянином своїх прав та обов'язків щодо держави та суспільства, почуття відповідальності за їхнє становище" [2; 3].

Стосовно громадянської відповідальності, то це свідоме ставлення особистості як члена суспільства до його вимог, уміння відповідати за власне життя, дії, учинки [5].

Сьогодні актуальним є питання практичного забезпечення нової системи громадянського виховання, мета якого полягає у формуванні в здобувачів, особливо педагогів, комплексу громадянських якостей, глибокого розуміння ними належності до українського народу, до своєї Батьківщини, готовність відстоювати й захищати її інтереси, реалізовувати свій потенціал на благо України.

Щоб бути відповідальним в подальшій педагогічній діяльності, та просто в житті, громадянська компетентність майбутнього педагога формується саме в закладі вищої педагогічної освіти. Тож на вчителів покладена відповідальність не лише надати необхідні для подальшого життя знання, а й створити умови для формування свідомого громадянина. Слушно зазначити, що відповідно до концепції Нової української школи, громадянська компетентність є однією з ключових компетентностей випускника [1, с. 3–11].

У сучасному освітньому процесі звертається увага й на історичні знання, які займають важливе місце з такими поняттями, як знання й компетентність. Від історичних знань суспільства залежить формування свідомої нації та незалежної держави.

Громадянська відповідальність майбутнього педагога забезпечує національну самоідентифікацію, збереження й примноження національних традицій, цінностей, розвиток національної культури, сприяє формуванню національної свідомості, патріотизму, відповідальності за країну та її громадян.

Саме на здатності й готовності захищати права, потреби та інтереси свої та своїх учнів як громадян нашої держави і суспільства, відповідальності за всі свої дії та їх наслідках має базуватися діяльність педагога. Основою формування громадянської відповідальності є громадянська зрілість, що характеризується не віком особистості, а її поглядами, діями, вчинками, гуманістичним світоглядом. Важливим фундаментом для формування громадянської відповідальності є наявність таких особистісних якостей у майбутнього педагога як громадянська активність, принциповість, справедливість, чесність, патріотизм, національна свідомість, гуманістична спрямованість та ін.

Отже, у реаліях сьогодення перед педагогом постає низка проблем: дотримання прав і свобод кожної людини, розбудова суспільства й держави на

гуманістичних засадах й чіткої громадянської позиції. Всім нам відомо, що педагог як осередок державницької політики відіграє роль провідника до створення свідомо-патріотичного громадянина країни та допомагає у світосприйнятті молоддю державних ідей та цілей. Все це повинно так би мовити "закладатися" ще в роки навчання. Забезпечення цих аспектів покладається на вчителя, які формують особистість, майбутніх громадян України.

Список використаних джерел

1. Андрощук І. Формування громадянської відповідальності у майбутніх учителів як важлива складова професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : зб. наук. праць. 2022, № 1 (115). URL : <https://elar.khmnmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9cdc4f0f-7cca-48cf-a0fa-0a3a235cd727/content> (дата звернення : 21.02.2025).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII. 1728 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 75.
4. Закон України "Про освіту". URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення : 21.02.2025).
5. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80> (дата звернення : 21.02.2025).

Гапонюк М. А.,
канд. екон. наук, професор,
професор кафедри фінансів імені В. Федосова,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

УДК 378

Бороденко Т. М.,
канд. екон. наук, доцент
кафедри фінансів імені В. Федосова,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АКАДЕМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Використання штучного інтелекту (ШІ) у всіх сферах наукової роботи вже стало реальністю завдяки появі загальнодоступних AI-ботів, таких як ChatGPT.

Можна припустити, що ШІ вже використовується для створення студентських письмових робіт: у 2023 році приблизно третина студентів коледжів у США використовували ШІ для виконання письмових домашніх завдань [1; с.13]. 30 % з них також вважали, що їхні викладачі про це нічого не знають [2;с.20]. Оскільки традиційні класи замінюються цифровими та дистанційними, ШІ впливає на сучасну та майбутню освіту. Потреба в надзвичайно персоналізованому навчанні призвела нас до використання інструментів ШІ, які також використовуються для підтримки освітніх установ на всіх рівнях, від адміністрації до викладачів і студентів.

Стрімкий розвиток штучного інтелекту ставить перед академічною спільнотою нові виклики. Постає не лише питання законодавчого регулювання, а й необхідність технологічного вдосконалення здобувачів освіти, що змінить підходи до академічного письма. Університети відіграють ключову роль у формуванні навичок читання, розуміння та письма, тож інтеграція новітніх технологій у навчальний процес і дослідження є неминучою. Це дозволить ефективно реалізувати освітню місію та зробити внесок у благо суспільства [2; с.22].

Для академічного письма за допомогою штучного інтелекту університети повинні створити середовище, де штучний інтелект використовується як інструмент для підтримки навчання та досліджень без шкоди для академічної доброчесності. Важливо, щоб моделі, пропоновані в цьому середовищі, були гнучкими та розвивалися, щоб йти в ногу з технологічним прогресом, зберігаючи при цьому основні цінності академічної освіти. Особлива проблема полягає в тому, щоб використовувати штучний інтелект таким чином, щоб він не брав на себе завдання студентів, а служив інструментом, який сприяє їхній творчості та індивідуальному стилю письма [3; с.16].

Інтеграція командної роботи в процес навчання і виконання завдань за підтримки ШІ відіграє важливу роль у розвитку співпраці та обміну ідеями між студентами, викладачами й самим ШІ. Поєднання технологічної допомоги з живим спілкуванням і зворотним зв'язком сприяє ефективнішій комунікації, генерації нових ідей та спільному створенню якісних письмових матеріалів.

Слід підкреслити, що штучний інтелект не призначений для заміни людської взаємодії, а скоріше доповнює її, щоб повною мірою використовувати переваги командної роботи. Використання штучного інтелекту також може допомогти краще організувати час, доступний для виконання завдань, шляхом структурування процесу письма, підвищення ефективності та забезпечення належної якості та вчасного виконання їх роботи. Щоб гарантувати, що студенти розуміють роль штучного інтелекту в їхній роботі та визнають обмеження штучного інтелекту, не стаючи від нього залежними, навчання, прозорість і критичне мислення мають

вирішальне значення. ШІ завжди повинен бути "інструментом, а не повною заміною людської творчості та винахідливості" [4, с.13].

Деякі країни вже активно інтегрують штучний інтелект у систему освіти на національному рівні. Так, Міністерство освіти Південної Кореї планує з 2025 року впровадити цифрові підручники на базі ШІ в початкових і середніх школах. [5,С.21]. Ця ініціатива спрямована на зменшення освітньої нерівності, зниження залежності від приватного навчання та пом'якшення наслідків високої конкуренції в освітньому середовищі країни. Використання ШІ дозволить створювати індивідуальні навчальні маршрути, що дасть змогу учням освоювати матеріал у власному темпі. Першими предметами для впровадження стануть математика, англійська мова та інформатика, а згодом система охопить усі дисципліни. Міністерство підкреслює важливість поєднання роботи викладачів із можливостями штучного інтелекту для забезпечення якісного навчання.

Міністерство цифрової трансформації та Міністерство освіти і науки України спільно з Робочою групою з питань розроблення інструктивно-методичних рекомендацій щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти розробили також рекомендації, які визначатимуть підхід до відповідального, етичного та ефективного використання систем ШІ в закладах загальної середньої освіти [6].

У майбутньому варто очікувати, що тексти, створені за допомогою штучного інтелекту, суттєво збільшать кількість публікацій окремих дослідників, проте не завжди відобразатимуть їхню реальну незалежну наукову діяльність. Тому необхідно створити прозорість щодо використання ШІ на всіх рівнях академічної роботи. Алекс Барретт і Остін Пек справедливо зазначають, що викладачі університетів є прикладом для наслідування: "Якщо вчителі зберігають прозорість і чітко визначають і моделюють прийнятні варіанти використання генеративного ШІ, студенти можуть слідувати їм" [7, с.32].

У сучасному навчальному процесі дедалі важливіше усвідомлювати, що обсяг письмових робіт не є визначальним критерієм наукової якості. Тому академічне навчання має зосереджуватися на створенні меншої кількості, але більш ґрунтовних і прозорих робіт. Це може сприяти скороченню кількості домашніх завдань, залишаючи лише кілька добре контрольованих, що, своєю чергою, підвищить їхню змістову, мовну та формальну якість.

З огляду на сучасний рівень технологічного розвитку, використання штучного інтелекту в науці потребує уважного ставлення до його неоднозначного впливу. Важливо розрізняти як ризики, так і можливості, що

виникають у цьому процесі. Науковці – у ролі викладачів, дослідників і редакторів – мають усвідомлювати ці аспекти та вміти їх об'єктивно оцінювати.

Як показало опитування, проведене Європейською дослідницькою радою (ERC) у 2023 році серед 1034 грантоотримувачів ERC, більшість провідних дослідників очікують, що до 2030 року використання штучного інтелекту спричинить кардинальні зміни в науковому ландшафті, що принесе з собою як можливості, так і ризики [8, с.10].

Найбільші ризики полягають у недостатній прозорості та повторюваності, підвищеному ризику упередженості та нав'язливому та дискримінаційному використанні ШІ.

До основних ризиків, які можуть виникнути з використанням ШІ віднесемо:

1. Проблеми автентичності та плагіату: межі між внесками здобувачів і створеним штучним інтелектом контентом можуть стати розмитими, що викликає сумніви щодо академічної доброчесності. Питання авторства, відповідальності та умов використання авторських прав на тексти, створені за допомогою штучного інтелекту, залишається дискусійним. Наразі більшість фахівців схиляється до думки, що технології ШІ не можуть мати авторських прав. Проте виникає важливе питання: які права на згенерований текст мають його користувачі, та де можуть бути обмеження у його використанні? Авторське право поширюється навіть на результати, якщо вхідні дані вже є об'єктом інтелектуальної власності, наприклад, у випадку перекладу захищеного тексту. Водночас, якщо початковий матеріал не підпадає під авторське право або ж результат зазнав суттєвих змін, тексти, створені ШІ, зазвичай вважаються суспільним надбанням. Проте відсутність прозорості у використанні таких матеріалів може призвести до помилкових заяв про авторство, що буває складно спростувати. Функціонування мовних моделей штучного інтелекту потребує значного попереднього навчання, що також ставить під питання правову регуляцію використаних даних. Вирішення цих питань вимагає перегляду існуючих правових норм. Технологія ШІ, зокрема ChatGPT, працює за запитом користувачів, виконуючи їхні інструкції, але не розуміє контексту чи наслідків створеного контенту у людському сенсі. Тому відповідальність за правомірність використання згенерованого тексту, зокрема щодо дотримання авторських прав і законодавства про відтворення, повністю лежить на користувачеві.

2. Надмірна залежність від технологій: сильна залежність від інструментів штучного інтелекту може призвести до того, що здобувачі не зможуть належним чином розвинути базові дослідницькі та письмові навички та здійснювати аналіз.

3. Питання якості та надійності: не весь контент, створений штучним інтелектом, є надійним або точним, що може вплинути на якість і достовірність академічної роботи. Оскільки відповіді, згенеровані штучним інтелектом, наразі надають лише дуже неповні посилання на джерела, існує не лише небезпека навмисного плагіату чи пропуску джерел, а й несвідомого цитування чи неправдивого посилання на джерела.

4. Економічна нерівність: використання штучного інтелекту стане все більш комерціалізованим після поточної піонерської фази, тому може виникнути глобальна та індивідуальна нерівність у можливостях використання. Це, у свою чергу, може поглибити "цифровий розрив".

Навчальне середовище найближчого майбутнього характеризуватиметься системами персоналізованого навчання та діалогу з підтримкою ШІ, дослідницьким навчанням за допомогою ШІ, інтелектуальними агентами в ігрових середовищах, чат-ботами та особистим рівнем взаємодії між учнями та комп'ютерами, аж до загальноінституційних підходів. У цьому середовищі студенти практикуватимуть академічне письмо. Це вимагає докорінного оновлення того, як досі навчали письма.

Широка доступність технологій штучного інтелекту сприяє їхньому активному впровадженню в освіту. Науковці та академічна спільнота не можуть залишатися осторонь, адже сучасний світ динамічно змінюється, вимагаючи адаптації до новітніх тенденцій [9,с.80]. Оновлення освіти неможливе без цілісної, продуманої стратегії.

Для ефективного впровадження штучного інтелекту у викладання та дослідження вищої освіти необхідно зосередитися на кількох ключових аспектах:

1. Етична відповідальність та академічна доброчесність. Визначення та запобігання науковій недоброчесності при використанні генеративного ШІ. Виявлення та аналіз етичних дилем. Формування усвідомлення етичних аспектів серед студентів.

2. Регулювання використання ШІ: прозорість, безпека та підзвітність. Впровадження політик захисту даних. Забезпечення відкритості рішень щодо використання ШІ. Усунення упереджень та стереотипів у ШІ.

3. Моніторинг та оцінка впливу ШІ. Проведення експериментальних досліджень для аналізу ефективності ШІ. Отримання зворотного зв'язку від викладачів і студентів

4. Забезпечення рівного доступу до технологій. Надання необхідних ресурсів та підтримки всім студентам та викладачам. Гарантія доступу до інструментів ШІ для всіх учасників освітнього процесу.

5. Чітке визначення ролі ШІ в освітньому процесі. Сприяння академічній доброчесності при використанні ШІ. Розробка критеріїв оцінювання внеску генеративного ШІ у студентські роботи.

6. Навчання та підтримка викладачів, студентів та персоналу. Формування впевненості та компетентності у використанні ШІ. Надання знань про можливості, обмеження та етичні аспекти ШІ. Навчання критичному аналізу результатів, отриманих за допомогою ШІ.

7. Оновлення підходів до оцінювання та іспитів. Використання ШІ у процесі оцінювання для покращення навчальних результатів. Розробка методик, що акцентують увагу на критичному мисленні та аналізі

8. Баланс у використанні ШІ. Усвідомлення переваг і ризиків генеративних технологій. Уникнення надмірної залежності від ШІ. Використання ШІ як допоміжного інструменту, а не заміни людських навичок.

9. Підготовка студентів до ринку праці в умовах розвитку ШІ. Формування навичок відповідального використання ШІ. Адаптація навчальних програм відповідно до потреб сучасного ринку праці. Ознайомлення студентів із технологіями, які вони використовуватимуть у професійній діяльності.

10. Розвиток загальних компетентностей студентів. Формування критичного мислення для ефективного застосування ШІ. Розвиток навичок, які не може замінити ШІ, зокрема командної роботи та лідерства.

Отже, ефективне впровадження штучного інтелекту в освіту має здійснюватися на трьох рівнях: управлінському, операційному та педагогічному, забезпечуючи гармонійне поєднання технологій та освітніх цінностей.

Використання штучного інтелекту в освіті та наукових дослідженнях відкриває нові можливості для персоналізації навчання, підвищення ефективності академічної роботи та вдосконалення процесів досліджень. Водночас виникають суттєві виклики, зокрема проблеми академічної доброчесності, питання авторських прав, ризик надмірної залежності від технологій та необхідність забезпечення прозорості використання ШІ.

Для ефективного впровадження штучного інтелекту в освітній процес необхідна комплексна стратегія, що включає етичне регулювання, моніторинг його використання, забезпечення доступу до технологій та навчання студентів і викладачів. Особливо важливо розробити нові підходи до оцінювання академічної роботи, які стимулюватимуть критичне мислення та творчий підхід до навчання. Збалансований підхід до інтеграції ШІ дозволить не лише підвищити якість освіти та наукових досліджень, а й зберегти ключові академічні

цінності, сприяючи розвитку компетентностей, необхідних для успішного функціонування в суспільстві майбутнього.

Список використаних джерел

1. Titko J., Steinbergs K., Achieng M. und Uzule K. Artificial Intelligence for Education and Research: Pilot Study on Perception of Academic Staff. *Virtual Economics*. 2023. №6 (3). S. 7–19. DOI: [https://doi.org/10.34021/ve.2023.06.03\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2023.06.03(1)).

2. Chan, C.K.Y. A comprehensive AI policy education framework for university teaching and learning. *Int J Educ Technol High Educ*. 2023. №20:38. DOI: <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00408-3>.

3. Візьнюк І., Буглай Н., Куцак Л., Поліщук А., Киливник В. Використання штучного інтелекту в освіті. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2021. №59. С.14-22. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22>.

4. Dergaa I., Chamari K., Zmijewski P. und Helmi Ben Saad. From human writing to artificial intelligence generated text: examining the prospects and potential threats of ChatGPT in academic writing. *Biology of Sport*. 2023. № 40.2. S. 615–622. DOI: <https://doi.org/10.5114/biol sport.2023.125623> (siehe S. 3, 5, 13, 23).

5. Белінська Я. В. Можливості використання штучного інтелекту у вищій освіті. *Штучний інтелект у вищій освіті: ризики та перспективи інтеграції*: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, м. Львів, 1 липня – 11 серпня 2024 року, Торунь : Liha-Pres, 2024. 328 с.

6. Інструктивно-методичні рекомендації щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти. Проект. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf>.

7. Barrett A. und Pack A. Not quite eye to A.I.: student and teacher perspectives on the use of generative artificial intelligence in the writing process. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2023. № 20.59. DOI: <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00427-0>.

8. European Research Council. Hrsg. Foresight: Use and impact of Artificial Intelligence in the scientific process. URL: https://erc.europa.eu/sites/default/files/2023-12/AI_in_science.pdf. Luxembourg. doi: <http://doi.org/10.2828/10694>.

9. Паламар С., Науменко М. Штучний інтелект в освіті: використання без порушення принципів академічної чесності. *Освітологічний дискурс*. 2024. № 1(44), с. 68–83. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.15>.

Гордійчук Я. А.,

УДК 378.091.2

здобувач вищої освіти,

Кам'янець-Подільський національний університет

імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

У сучасному суспільстві все частіше виникають ситуації, коли соціальні істини та дії політичних сил перебувають у суперечності. Це проявляється в тому, що, з одного боку, констатується факт дегуманітаризації та дегуманізації освітнього середовища, а з іншого - чітко виражається технократизація ухвалення рішень щодо його реформування. Моделі, які пропонуються управлінськими структурами, орієнтовані на викладача вищої школи як ретранслятора знань, умінь і навичок. Феномен "усунення екзистенціальних якостей" сьогодні вже не можна назвати чимось унікальним – він став поширеною характеристикою суб'єктів педагогічного процесу. Більше того, окремі аспекти розвитку соціально-педагогічних систем призводять до того, що "криза незнання" та відмова від екзистенційного пошуку, вирішуються шляхом жорсткої авторитарної регламентації. Зникає пошук сенсу буття людини, зникає самотрансценденція, а разом із ними - креативність, що становить основу стратегічного мислення майбутнього фахівця. У межах нашого дослідження фундаментальне значення набуває розгляд проблеми становлення особистості в контексті її розуміння як гетеростатичної гуманітарної системи. У зв'язку з цим необхідно згадати праці таких дослідників, які розглядають особистість як гуманітарну систему та аналізують її, зокрема Віктор Франкл, Жан-Поль Сартр, Альбер Камю, Карл Ясперс та інші.

Зростаюче використання в суспільстві таких концептів, як "права людини", "соціальна держава", "права і свободи меншин", а також жорстке нав'язування глобалізацією прагнення до мінімізації ролі держави веде до зниження значущості таких понять, як "відповідальність перед суспільством", "громадянський обов'язок", "службовий обов'язок", "національна безпека", "любов до Батьківщини", "творча самореалізація у професійній діяльності". Стан соціального буття "молодий педагог" позначається на його розумінні сенсу людського існування загалом. У таких умовах педагогічний пошук все більше потребує створення умов для самоактуалізації особистості шляхом формування екзистенційно значущих якостей суб'єкта, з одного боку, та їх

експериментального впровадження – з іншого. Більше того, у закладах вищої освіти освітнього спрямування педагогічні теорії та експерименти повинні, з одного боку, мати більш прогресивний характер, а з іншого – демонструвати затребуваність критичного осмислення досягнень вітчизняної педагогіки вищої школи та філософії освіти в суб'єктному дискурсі [1].

Продовження традицій педагогічної науки та філософії стане тим засобом, який допоможе і педагогу, і здобувачу освіти зрозуміти, що система інтеракції "суб'єкт-суб'єкт" дозволяє реалізувати мету освіти, а саме – самотрансценденцію суб'єкта.

Основу сучасної системи виховання у вищій освіті повинні складати такі концептуальні педагогічні та психологічні положення:

- особистість, що розвивається, як вища соціальна цінність;
- ставлення до здобувача як до суб'єкта власного розвитку, що відбувається за педагогічними та психологічними закономірностями;
- активізація вольової сфери під час формування системи життєвих цінностей, моральних норм і правил;
- формування та розвиток особистісних якостей, спираючись на мотиваційну сферу здобувачів відповідного віку;
- організація життєдіяльності здобувачів як фактора їхнього виховання;
- гуманізація міжособистісних відносин;
- взаємодія ЗВО із середовищем, перетворення його на культурно-духовний центр мікросоціуму, що нейтралізує можливий негативний вплив оточення.

Звернення до широкого кола теоретичних і прикладних досліджень, їх глибокий аналіз з позиції суб'єктного буття особистості студента приводять до висновку, що в сучасній вітчизняній і зарубіжній філософії, психології та педагогіці існує велика кількість унікальних теоретичних концепцій, а також експериментальних методик, які визначають необхідність становлення екзистенціально значущих якостей особистості суб'єкта в освітньому середовищі.

Ключове місце у визначенні методологічної основи дослідження слід відвести працям, присвяченим аналізу сутності особистісного саморозвитку як педагогічного феномену. Аналіз педагогічного процесу в освітніх організаціях показав, що становлення екзистенціально значущих якостей особистості здобувачів у процесі інтерактивного навчання не було проблемою, спеціально орієнтованою на її вирішення в наукових дослідженнях, а фундаментальна монографічна література з цього питання сьогодні практично відсутня [2;3;4].

Інтерактивний методичний підхід до становлення екзистенціально значущих якостей особистості має значний педагогічний потенціал завдяки орієнтованості на діалог, у якому особистісний вибір може бути визначений у процесі рівноправного використання життєвого досвіду. У цьому контексті події вибору сенсу життя як педагога, так і здобувача освіти відіграють ключову роль у

формуванні глибокої комунікації. Поєднання цих якостей з інтерактивним навчанням було здійснене лише Ганною Скубієвою під час досліджень впливу екзистенційних аспектів на освітній процес та розвиток особистості студентів. Поряд із цим варто зазначити, що в освітніх організаціях недостатньо досліджень, спрямованих на цілеспрямоване і системне вирішення проблеми створення педагогічних умов для становлення екзистенційально значущих якостей особистості здобувачів у рамках освітнього та виховного процесів. Більше того, впроваджувані форми інтерактивного навчання не пов'язані з екзистенційально значущими якостями особистості здобувачів, а у педагогічній взаємодії не знаходять відображення необхідність застосування фасилітаторської позиції.

На нашу думку, такі характеристики освітнього процесу можуть призвести до того, що у системі вищої освіти буде втрачена можливість актуалізації особистісно-центрованого педагогічного процесу, а також можливе неповне розкриття потенціалу інтерактивного навчання. Це може загострити кризу системи оптимізації освітнього процесу через відсутність можливості підготовки спеціалістів із яскраво вираженими екзистенційальними якостями, здатних до відповідального вибору способів виконання професійного, службового, громадянського та людського обов'язку. Більше того, дегуманізація системи призведе до значних освітніх втрат. Такі екзистенційально значущі якості особистості, як відповідальність, креативність, емпатія, здатність до саморефлексії та самотрансценденції, будучи фундаментом професіоналізму майбутнього педагога, визначаються як основа усвідомлення процесів самоактуалізації та особистісного зростання. Педагогічний потенціал інтерактивного навчання полягає у зміні позиції педагога-авторитарія на позицію фасилітатора, що передбачає становлення екзистенційально значущих якостей особистості як у педагога, так і у студента. Перехід від ретрансляції знань до суб'єктного способу їх засвоєння є сутнісною характеристикою цілей інтерактивного навчання.

Список використаних джерел

1. Білик В. М., Яліна В. Л. Досвід використання інтерактивних методів навчання для формування soft skills у майбутніх учителів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2021. № 2 (37). С. 105–113.
2. Голубова Г. В. Педагогічні умови розвитку обдарованості студентів. *Науковий вісник. Серія: Педагогічні науки*. 2012. № 3. С. 47–52.
3. Піддячий М. І., Доротюк В. І., Левченко Н. Г. Організаційно-педагогічні засади формування інформаційного простору профільної школи : монографія. Київ : Освіта, 2013. 216 с.
4. Чумак Д. І. Формування емоційного інтелекту майбутнього фахівця : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. 248 с.

Зєня Л. Я.,

УДК 378,091:[81'243+82](045)

д-р пед. наук, доцент, професор кафедри
педагогіки та методики навчання іноземних мов,
Київський національний лінгвістичний
університет, м. Київ

Анісімова А. О.,

канд. пед. наук, доцент, викладач,
Навчальний центр "Панда Плюс", м. Київ

УРАХУВАННЯ ПРИНЦИПІВ НЕЙРОДИДАКТИКИ ЯК ФАКТОР УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

На сторінках наукової літератури активно ведеться пошук нових напрямів підвищення якості освіти. Розробляються нові професійні стандарти [6], швидко змінюється перелік компетентностей, якими має володіти сучасна особистість і сучасний фахівець. Науковцями обговорюються проблеми оптимізації навчання як школярів, так і студентів, з урахуванням принципів нейродидактики як міждисциплінарної науки, яка, за Г. Прайсом, існує на перетині педагогіки, психології, дидактики, а також нейронаук, які досліджують нервову систему людини, зокрема, роботу головного мозку [5].

В педагогіці принципи визначаються як основні вихідні вимоги до організації навчального процесу. Вітчизняна педагогічна наука розкриває систему дидактичних принципів, виходячи з наукового розуміння сутності виховання і навчання [1, с. 713].

Принципи нейродидактики ґрунтуються на результатах фундаментальних досліджень нейронаук, пов'язаних з вивченням мозку і процесів його функціонування. Так, науковцями виділяється низка принципів нейродидактики, які структурують навчальний процес, а саме:

- "ті, хто навчаються повинні мати можливість здобувати конкретний досвід;
- якщо процес навчання містить у собі соціальні ситуації, він буде більш ефективним;
- процес навчання стає найбільш ефективним, якщо враховуються інтереси та ідеї тих, хто навчається;
- навчання з позитивними емоціями має більший ефект;
- мобілізація вже наявних знань створює позитивний ефект у ході навчання;
- якщо ті, хто навчається, розуміють, як деталі, що вивчаються, пов'язані із цілим, вони краще запам'ятовують ці деталі;
- у відповідному середовищі навчання є більш інтенсивним;
- навчання покращується, якщо залишається час для рефлексії;

- навчання стає ефективнішим, якщо учні пов'язують інформацію та досвід;
- навчальний процес буде більш результативним, якщо враховуються індивідуальні особливості тих, хто навчається;
- ті, хто навчаються, працюють більш ефективно, якщо оточення їх підтримує, мотивує та викликає бажання вирішувати поставлені задачі;
- навчання стає більш ефективним, якщо беруться до уваги здібності та вміння кожного" [5, с. 156].

Предметом наукових розвідок є висвітлення результатів упровадження в освітній процес принципів нейродидактики, значущих для формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів технічних спеціальностей [5]; лінгвістичної, комунікативної, професійної компетентностей майбутніх фахівців з використанням нейродидактичних методів, які сприяють активізації когнітивної діяльності, передбачають інтерпретацію результатів, розвивають критичне мислення та спектр навичок і умінь міжособистісного спілкування [7]; мовленнєвої компетентності в учнів у шкільному курсі української мови з використанням цілісного, холістичного підходу [4] тощо.

В попередніх публікаціях нами висвітлювалися результати дослідження щодо врахування нейродидактичних принципів в професійній підготовці майбутніх учителів іноземних мов, зокрема необхідність створення безпечного освітнього середовища відповідно до дизайн-ергономічних вимог, як у закладах вищої освіти, так і в закладах загальної середньої освіти; врахування в навчальному процесі індивідуальних особливостей тих, хто навчається; формування у майбутніх учителів іноземних мов компетентності психотерапевтичної культури тощо [4; 3; 8].

Однак, сучасні дослідження нейронаук значно розширюють можливості впровадження їх результатів в освітній процес закладів різного рівня. Йдеться не лише про використання принципів нейродидактики на рівні методів формування певних компетентностей, а й на концептуальному рівні проектування освітнього середовища як відкритої системи. Такий напрям застосування даних нейронаук і, зокрема принципів нейродидактики, в освітньому середовищі вимагає спеціального дослідження, що і становитиме предмет наших подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти / акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер. 2008. 713 с.
2. Зєня Л. Я. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до навчання іноземних мов учнів профільної школи : моногр. / Л. Я. Зєня. Горлівка: Вид-во ГДПІІМ, 2011. 436 с.
3. Зєня Л. Я. Психотерапевтична компетенція вчителя як основа психологічно безпечного середовища старшої профільної школи. RESEARCH of educational practice / edited by Janez Vogrinc, Hana Kasikova. – Ljubljana: Faculty of Arts, 2009. С. 141-151.

4. Кучерук О. А. Шляхи формування мовленнєвої компетентності: психолінгвістичний підхід до навчання рідної мови. Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" : Науково-теоретичний збірник. 2007. № 12. С. 37-41. URL: http://eprints.zu.edu.ua/19922/1/Кучерук_1.pdf.

5. Машкіна О. М., Самофалова О. В. Викладання іноземної мови для студентів технічних спеціальностей з використанням принципів нейродидактики: постановка проблеми. Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. 2017. № 1. С. 153-160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2017_1_26.

6. Професійний стандарт "Вчитель закладу загальної середньої освіти". 2024. URL: <https://mon.gov.ua/news/informatsiine-povidomlennia>.

7. Сергієнко М. С., Пантелеєва О. Я., Підлужна І. А. Формування лінгвістичної компетентності з використанням нейродидактики. Formation of linguistic competence using neuro-didactics. Теорія та методика навчання (з галузей знань). 2020. Випуск 22. Т. 3. С. 41-45.

8. Vovk O., Zenya L., Brovarska I. Neuropedagogy: a Concept of Brain Compatible Teaching a Foreign Language. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія : Педагогічні науки. 2022. Вип. 2. С. 64-73.

Ляшкевич А. І.,

д-р пед. наук, професор,
професор кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін та інноваційної педагогіки,
Херсонська державна морська
академія, м. Херсон

УДК 378.147:355.5

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ МОРЯКІВ ІЗ ВІДПОВІДНИМ РІВНЕМ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Актуальність цієї теми є беззаперечною, оскільки вона потребує адаптації підготовки офіцерів Військово-Морських Сил Збройних Сил України до міжнародних стандартів, зокрема стандартів НАТО. Відповідність цим вимогам сприятиме підвищенню рівня професійної підготовки військових, що, своєю чергою, посилить національну безпеку та забезпечить ефективну участь України в міжнародних військових операціях. Крім того, така підготовка сприятиме

гармонізації з військовими стандартами і практиками країн-членів НАТО, що є першим етапом інтеграції України до євроатлантичних структур.

В Інституті Військово-Морських Сил Національного університету "Одеська морська академія", який є спеціалізованим вищим військовим закладом освіти державної форми власності, створено умови для здійснення підготовки військових моряків. Інститут забезпечує підготовку курсантів на шостому та сьомому рівнях вищої кваліфікації для подальшої служби на офіцерських посадах у Військово-Морських Силах Збройних Сил України [2].

Майбутні офіцери, які є висококваліфікованими фахівцями у справах військово-морських сил, розподіляються за своїми функціональними обов'язками на рядовий, сержантський (старшинський) та офіцерський склад. Підготовка цих категорій здійснюється відповідно до визначених освітніх програм. Військові моряки мають відповідати сучасним вимогам, таким як володіння сучасною зброєю, здатністю приймати рішення з використанням сил згідно стандартів країн-членів НАТО та виявлення лідерських якостей як військових службовців та громадян країни. Офіцерський склад отримує вищу військову освіту у військово-морських закладах, залежно від рівня займаної посади, тактичного, оперативного або стратегічного рівнів.

Вища військово-морська освіта є важливим елементом системи військової підготовки, що надає глибокі спеціалізовані знання, практичні навички та вміння у сфері військово-морської справи. Вона спрямована на підготовку кваліфікованих фахівців, які володіють необхідними компетентностями, стратегічним мисленням, світоглядними та громадянськими якостями, морально-етичними цінностями та професійними навичками [1].

Заклади вищої військово-морської освіти впроваджують сучасні освітні методики, щоб забезпечити підготовку фахівців на належному науковому рівні у визначених галузях знань за відповідними спеціальностями. Вони займаються як фундаментальними, так і прикладними науковими дослідженнями, виступаючи провідними науковими та методичними центрами. Завдяки розвиненій інфраструктурі, ці заклади створюють умови для ефективного навчання, дослідницької діяльності та науково-виробничих процесів. Окрім цього, вони активно сприяють поширенню знань і ведуть культурно-просвітницьку роботу.

Для досягнення поставленої мети дослідження важливими є кілька основних аспектів. Стандарти НАТО та їх значення для підготовки офіцерів ВМС України вбачають розгляд основних принципів та вимог, що містяться в стандартах НАТО, та визначають фактори, що є найбільш критичними в цьому процесі. Існує ряд вимог щодо підготовки офіцерів Військово-Морських Сил

Збройних Сил України, які допоможуть забезпечити готовність офіцерів ВМС ЗСУ ефективно та безпечно виконувати свої обов'язки на високому рівні, відповідно до стандартів НАТО, а саме: професійна компетентність (офіцери повинні мати високий рівень знань і навичок у своїй області військової спеціалізації, включаючи морську навігацію, військову тактику, морську безпеку та оборону, технічне обслуговування кораблів тощо); фізична готовність (офіцери повинні мати високий рівень фізичної підготовки, щоб витримувати значні навантаження та діяти ефективно в умовах морського середовища); лідерські навички (офіцери повинні бути знатними ефективно керувати екіпажем та приймати рішення в стресових ситуаціях; міжнародний досвід (офіцери повинні володіти знаннями міжнародних стандартів та протоколів, які можуть бути використані в морських операціях у межах міжнародного співробітництва); технічна компетентність (офіцери повинні мати розуміння і навички у застосуванні сучасного обладнання та технологій, що використовуються на кораблях та у військових підрозділах ВМС; дотримання стандартів безпеки і законодавства (офіцери повинні дотримуватися стандартів безпеки на морі та міжнародного морського права і правил міжнародного військового конфлікту).

Стандарти НАТО є набором визнаних міжнародних норм та вимог, які стосуються багатьох напрямів військової діяльності, включаючи підготовку та тренування військових кадрів. Для підготовки офіцерів Військово-Морських Сил (ВМС) України стандарти НАТО мають значення професійні стандарти, які встановлюють вимоги до рівня професійної підготовки офіцерів, включаючи знання та навички, які необхідні для ефективного виконання їх обов'язків у морських умовах. Ці стандарти допомагають у визначенні обсягу та змісту навчальних програм та тренувань для забезпечення відповідності вимогам міжнародного рівня. Дотримання стандартів НАТО дозволяє забезпечити єдність та сумісність у підготовці офіцерів ВМС України з колегами з країн-членів НАТО та інших партнерів. Це важливо для спільних військових операцій, морських навчань та інших міжнародних взаємин. Стандарти НАТО стимулюють офіцерів ВМС до постійного підвищення професійного рівня, бо мають привчатися до виконання завдань за високими міжнародними стандартами та вимогами. Урахування стандартів НАТО в підготовці офіцерів ВМС України сприяє її інтеграції до євроатлантичних структур та зближенню з партнерами країн-членів НАТО.

Підготовка військового фахівця у вищих військових навчальних закладах має на меті забезпечити випускника оволодінням не лише загальними академічними знаннями, але й військово-фаховими компетентностями, які відповідають стандартам НАТО. Важливо враховувати, що вся діяльність зі стандартизації в

НАТО базується на положеннях, визначених у новій Політиці НАТО зі стандартизації, яку було ухвалено в березні 2016 року [3]. Цей документ встановлює основні принципи стандартизації НАТО, описує її функції, повноваження та взаємодію між основними учасниками цієї спільноти.

Стандартизація в НАТО передбачає розробку та впровадження процедур, проектних рішень та термінології з метою досягнення необхідного рівня взаємовідповідності, який вимагається від членів Альянсу, або для надання рекомендацій щодо багатонаціонального співробітництва. Отже, основою стандартизації в НАТО є забезпечення взаємовідповідності та підтримки багатонаціонального співробітництва [4]. Приймаючи рішення про використання збройних сил і органів управління, офіцерам потрібно керуватися критеріями взаємодопустимості відповідно до стандартів НАТО. Під час таких рішень слід дотримуватися однакових професійних стандартів, що характерні для офіцерів країн-членів НАТО. Проведення таких процедур включає ряд аспектів, таких як узгоджена організаційно-планова діяльність штабів за єдиним алгоритмом, спілкування між керівними особами управління в спільній мові Альянсу, використання єдиної системи розрахунків і технічних характеристик зброї та техніки [4]. Тому одним із основних завдань військової освіти є включення в освітні програми та стандарти підготовки офіцерів компетенцій, що відповідають професійним вимогам офіцерів країн-членів НАТО.

Висновуємо, що інтеграція стандартів НАТО в підготовку офіцерів ВМС України відіграє ключову роль у підвищенні їхньої ефективності, здатності до адаптації та взаємодії з міжнародними партнерами.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про вищу освіту" № 1556-18 від 01.07.2014. (*Law of Ukraine "On Higher Education" No. 1556-18 dated July 1, 2014.*) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 20.07.2020).
2. Інститут Військово-Морських Сил НУ "ОМА". Офіційний сайт. (*Institute of Military and Naval Forces of NU "OMA". Official site.*) URL: <https://ivms.mil.gov.ua> (дата звернення: 29.07.2022).
3. НАТО та стандарти. Журнал 04, 2023, Україна до НАТО. (*NATO and standards. Journal 04, 2023, Ukraine to NATO.*) URL : <https://ukrainetonato.com.ua/standarty-nato/nato-ta-standarty> (дата звернення: 29.11.2020).
4. Федоркін М. Що треба знати про стандарти НАТО. (*Fedorkin M. What you need to know about NATO standards.*) URL : <https://armyinform.com.ua/2020/09/shho-treba-znaty-pro-standarty-nato> (дата звернення 11.12.2021).

Міщук Д. М.,

УДК 613.8

канд. наук фіз. вих. і спорту, доцент,
кафедра технологій оздоровлення і спорту,
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського", м. Київ

Бойко Г. Л.,

канд. пед. наук, доцент, завідувач
кафедри технологій оздоровлення і спорту,
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського", м. Київ

ВПЛИВ СТРЕСУ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабна російсько-українська війна, що триває протягом трьох років, призвела до вимушеного переміщення населення України як всередині країни, так і переїзду громадян за кордон, зміни ними мовного середовища, і, як наслідок до появи в громадян України розладів адаптації, психологічних розладів та травм [1, 4]. Додатковими викликами для сучасної молоді в Україні є невизначеність нею майбутнього, соціально-економічна нестабільність, відсутність можливості для здобуття якісної освіти, що призводить до розвитку фізичного та психологічного стресу [3, 5].

Відповідно до результатів наукових досліджень, за звичайних умов, частота розвитку ПТСР становить 10-15% серед осіб, які зазнали впливу травматичних подій [2]. Сучасні проблеми психоемоційного характеру, пов'язані з війною, нашаровуються на події, що виникли внаслідок пандемії COVID-19, а саме,: перехід на дистанційне навчання, обмеження пересування і відсутність можливості вести активний спосіб життя. Наявність всіх вищезазначених чинників призводить до посилення дистресу, збільшення рівня тривожності та депресивних станів у населення України, зокрема, у молоді [1, 2, 4].

Мета роботи – визначити факт наявності/відсутності психоемоційних розладів у здобувачів вищої освіти "КПІ імені Ігоря Сікорського".

Організація досліджень: учасники дослідження взяли участь в опитуванні, з метою скринінгу посттравматичного стресового розладу ("Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги, реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад", затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23.02.2016 № 121). Опитувальник містить сім запитань з двома варіантами відповідей – так/ні, де чотири і більше відповідей "так" вказують на наявність посттравматичного стресу.

В опитуванні взяли участь здобувачі вищої освіти "КПІ імені Ігоря Сікорського" I-II курсу всіх факультетів (1808 осіб). Конфіденційність персональних даних респондентів гарантовано, а одержана інформація використовувалася виключно в наукових цілях. Для захисту приватності учасників усі дані було знеособлено. Статистична обробка отриманих даних здійснювалась, з використанням програм MS Excel і "Statistica 10.0".

В результаті проведених досліджень отримано такі дані: серед всіх здобувачів (1808 осіб), без урахування статі, віку, місця проживання, 542 особи мають ознаки посттравматичного синдрому, це становить 30 % здобувачів.

В таблиці представлено результати проведених досліджень.

У результаті розподілу учасників дослідження за статевою ознакою встановлено, що серед чоловіків (1084 особи) ознаки посттравматичного синдрому мають 292 особи або 27 % учасників чоловічої статі. Натомість, серед жінок (713 осіб) факт наявності посттравматичного синдрому виявлено в 249 осіб, що становить 35 % від загальної кількості осіб. Порівняння показників наявності ПТСР, з урахуванням статі учасників, засвідчує факт фіксації статистично достовірної відмінності на рівні ($<0,05$) між чоловіками і жінками. Отримані дані узгоджуються з даними науковців про те, що жінки є більш вразливими до негативних психоемоційних впливів [2].

Аналіз результатів опитування, з урахуванням розподілу учасників дослідження за спрямуванням їхнього навчання (технічні/гуманітарні факультети) показало, що серед здобувачів технічного напряму навчання (1498 осіб) ознаки ПТСР мають 438 осіб, що становить 30 % від загальної кількості учасників. Натомість, серед представників гуманітарного напряму навчання (311 осіб) виявлено 104 особи з проявами ПТСР, що становить 34 % опитаних осіб. Отримані дані пояснюються тим, що на факультетах гуманітарного спрямування серед здобувачів вищої освіти переважають жінки.

Визначення факту відсутності/наявності посттравматичного синдрому в здобувачів вищої освіти "КПІ імені Ігоря Сікорського"

	Чоловіки (n=1094)	Жінки (n=713)	Здобувачі технічного спрямування (n=1498)	Здобувачі гуманітарного спрямування (n=311)
Відсутність посттравматичного синдрому	802 (73%)	464 (65 %)	1060 (70%)	207 (66 %)
Ймовірність посттравматичного синдрому	292 (27%)	249 (35 %)*	438 (30%)	104 (34 %)**

Примітка 1. * – статистично значуща різниця по відношенню до чоловіків на рівні $p < 0,05$;

Примітка 2. ** – статистично значуща різниця по відношенню до здобувачів технічного напрямку навчання на рівні $p < 0,05$.

Висновки:

– в результаті проведеного опитування встановлено, що 30% здобувачів вищої освіти НТУУ "КПІ" мають ознаки посттравматичного синдрому;

– аналіз результатів, з урахуванням статі, свідчить, що серед чоловіків показник ймовірності ПТСР становить 27%, що є достовірно відмінним на рівні ($< 0,05$) від показника ПТСР у жінок (35%);

– аналіз результатів, з урахуванням розподілу здобувачів за технічним/гуманітарним спрямуванням їхньої підготовки, свідчить про більшу кількість випадків наявності ознак ПТСР серед здобувачів гуманітарного спрямування підготовки: 34% проти 30% у здобувачів технічного спрямування підготовки.

Список використаних джерел

1. Микитчик, О., Кошелева, О., Сидорчук, Т., Демідова, О., & Афанасьєв, Д. Залученість здобувачів вищої освіти до раціонально організованої рухової активності в умовах воєнного стану. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. 2025. Серія 15, (1(186)), 91-94. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.01\(186\).18](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.01(186).18).

2. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. К. Педагогічна думка, 2016. 219 с.

3. Марченко О., Бричук М., Дєдх М. Особливості мотивації студентів до самостійних занять руховою активністю в умовах воєнного стану. Теорія і методика фізичного виховання. 2022. No 3. С. 44-50. <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2022.3.44-50>.

4. Андрєєва, О. В., Степанюк, В., Хрипко, І. В., & Івчатова, Т. В. (2024). Рухова активність і здоров'я студентів: сучасний стан, проблеми і перспективи. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, (12(185)), 9-14. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.12\(185\).01](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.12(185).01).

5. Byshevets, N., Andrieieva, O., Dutchak, M. et al. The Influence of Physical Activit on Stress-associated Conditions in Higher Education Students. Physical Education Theory and Methodology. 2024. 24(2), 245–253. <https://doi.org/10.17309/tmfv.2024.2.08>.

Омельяненко Г. А.,

УДК 378.093.5:796]:005.336.5

канд. пед. наук, доцентка кафедри
теорії та методики фізичної культури і спорту,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

Парій С. Б.,

старша викладачка кафедри теорії
та методики фізичної культури і спорту,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

Мотков В. В.,

здобувач першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

Сахно В. В.,

здобувач першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ТА СУЧАСНІ ДИДАКТИЧНІ ЗАСОБИ У НАВЧАННІ КУРСУ "ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ": ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ

Компетентісний підхід у вищій освіті передбачає не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування у студентів ключових компетентностей, необхідних для їхньої майбутньої професійної діяльності. Компетентісний підхід є ключовим чинником успішної навчально-пізнавальної діяльності студентів, впливаючи на якість освіти та особистісний розвиток [1, с. 165].

У контексті фізичної культури та спорту компетентісний підхід включає:

– професійно-практичні навички (організація освітнього та тренувального процесів, методика фізичного виховання тощо);

– соціально-комунікативні компетентності (взаємодія з учнями, спортсменами, колегами);

– особистісну рефлексію та саморозвиток (професійна мотивація, усвідомлення ролі фізичного виховання).

Компетентнісно-орієнтована освіта передбачає не просто засвоєння теоретичних знань, а їхнє практичне застосування в професійній діяльності. Основний акцент робиться на формуванні навичок, які дозволяють випускнику бути конкурентоспроможним, адаптивним, соціально незалежним і здатним до ефективного вирішення професійних та життєвих завдань. Такий підхід сприяє професійній мобільності, розвитку критичного мислення та здатності швидко реагувати на зміни в суспільстві та на ринку праці [2, с. 100].

Саме особистісна рефлексія та саморозвиток відіграють ключову роль у формуванні професійної ідентичності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, особливо на молодших курсах навчання, коли студенти лише починають усвідомлювати свою професійну роль.

Навчальний курс "Вступ до спеціальності" відіграє ключову роль у професійному становленні студентів, адже саме на початковому етапі навчання відбувається розуміння майбутньої професії, її завдань та викликів; формується мотивація до навчання та професійної діяльності; усвідомлюється особиста відповідальність за фізичний розвиток і здоров'я майбутніх поколінь.

Усвідомлення студентами значущості фізичного виховання для суспільства та особистого розвитку сприяє зміцненню їхнього інтересу до майбутньої професійної діяльності. Висока мотивація допомагає подолати труднощі навчання та формує внутрішню потребу в самовдосконаленні. Полегшує адаптацію до нових умов навчання.

Аналіз власних успіхів, труднощів та особистих якостей дозволяє студентам оцінити свої сильні та слабкі сторони, визначити напрями розвитку і скоригувати навчальну та професійну траєкторію. Розуміння ролі фізичного виховання, його значення для здоров'я, соціальної інтеграції та якості життя підвищує рівень відповідальності студентів за власний професійний розвиток і мотивує їх до активного навчання.

Відбувається формування професійної ідентичності. Через взаємодію з викладачами, куратором, участь у спортивних заходах та педагогічну практику студенти починають ототожнювати себе з професією, приймаючи її цінності, етичні норми та стиль мислення [3, с. 105].

Таким чином, особистісна рефлексія, професійна мотивація та усвідомлення ролі фізичного виховання є взаємопов'язаними процесами, що сприяють становленню майбутніх фахівців фізичної культури та спорту, забезпечуючи їхню готовність до професійної діяльності. Натомість ефективне викладання курсу "Вступ до спеціальності" сприяє розвитку професійної ідентичності студентів через поєднання теоретичних знань і практичного досвіду.

З метою сприяння формуванню професійної ідентичності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в межах курсу "Вступ до спеціальності" доцільно застосовувати такі методи навчання:

- інтерактивні лекції з обговоренням професійних викликів, аналізом реальних кейсів;
- практичні заняття з ознайомлення з роботою тренерів, учителів фізичної культури, спортивних менеджерів;
- проєктне навчання з розробкою освітніх або спортивних ініціатив (майстер-класів з видів спорту, спортивних таборів, туристичних злетів);
- рефлексивні методи, що передбачають складання індивідуального професійного плану розвитку, SWOT-аналізу своїх сильних і слабких сторін у контексті обраної професії.

Важливим аспектом є впровадження сучасних дидактичних засобів у фізичній культурі та спорті, зокрема: цифрових технологій (мобільні додатки для моніторингу фізичної активності, інтерактивні платформи для дистанційного навчання); використання VR- та AR-технологій для симуляції спортивних ситуацій та розвитку моторних навичок; інноваційних тренажерів та сенсорних комплексів для вдосконалення фізичної підготовленості [4, с. 143].

Ключовим аспектом у формуванні професійної ідентичності студентів є їх інтеграція у реальне професійне середовище вже на ранніх етапах навчання можлива через: екскурсії та практику до спортивних шкіл та інтернатів, фітнес-центрів, освітніх установ; співпрацю з фахівцями через гостьові лекції та майстер-класи від відомих тренерів, вчителів фізичної культури та викладачів фізичного виховання; участь, на волонтерських засадах, у спортивних заходах масового характеру для набуття першого практичного досвіду.

Зокрема, заклади вищої освіти успішно реалізують практику гостьових лекцій від стейкхолдерів [5], майстер-класів від провідних фахівців галузі [6], спортивно-культурних заходів [7] тощо.

Висновки. Компетентнісний підхід в межах навчального курсу "Вступ до спеціальності" забезпечує не лише засвоєння студентами базових знань про професію, а й формує їхню професійну ідентичність. Використання інтерактивних методів, сучасних дидактичних засобів та практичного досвіду дозволяє студентам усвідомити свою роль у сфері фізичної культури і спорту, що сприяє їхньому подальшому професійному розвитку.

Список використаних джерел

1. Малихін О. В., Загорулько М. О. Індивідуалізація навчання в закладах загальної середньої освіти як психолого-педагогічна проблема. *Світ дидактики: дидактика в сучасному світі*: зб. матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (07-08 листопада 2023 р.). Київ : Видавництво "Людмила", 2024. С. 165–170.

2. Горохов С., Яременко С. Методологічні підходи у професійній підготовці майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. *Педагогічні науки*. 2024. №1. С. 96–102.
3. Мосьпан М.О. Психологічні особливості формування рівня домагань у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Психологія*. 2024. Том 35 (74) № 5. С.100–106.
4. Шукатка О.В. Цифровізація професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту як закономірність інформатизації суспільства. *Фізико-математична освіта. Науковий журнал*. 2021. С. 141–147.
5. До освітнього процесу на факультеті фізвиховання, здоров'я та туризму залучають стейкхолдерів. URL: <https://surl.li/shmulj> (дата звернення 20.02.2025).
6. Представники ЗНУ дізнавалися: FOLLOW-UP – революція у фізичному вихованні чи мистецтво навчання руху? URL: <https://surl.li/ietcwn> (дата звернення: 20.02.2025).
7. "Оздоровча толока": студенти факультету фізичного виховання, здоров'я та туризму відновлюють етнічні традиції URL: <https://surl.li/ktnqir> (дата звернення: 20.02.2025).

Платонова О. Г.,
канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук,
Національний університет "Чернігівський
колегіум" імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

УДК 331.548-053.6

ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Професійне визначення у сучасному світі – це складний і багатогранний процес, який обумовлений різноманітними факторами та вимагає глибокого розуміння власних цілей, здібностей і можливостей. У сучасному світі швидкі зміни у технологіях, економіці та суспільстві роблять професійний вибір особливо важливим та складним завданням. У цілому, професійне визначення у сучасному світі вимагає комплексного підходу, що базується на збалансованому поєднанні особистих інтересів, здібностей, ринкових потреб та соціальних тенденцій.

Серед дослідників існує певна неоднозначність у тлумаченні понять "визначення" та "самовизначення", особливо коли йдеться про їх застосування у контексті професійного розвитку та кар'єрного вибору [3; 38]. Варіації у розумінні

цих понять можуть виникати через різні підходи, теоретичні уявлення та методологічні підґрунтя в дослідженнях.

Одна з можливих інтерпретацій полягає в розгляді "визначення" як процесу, в якому зовнішні фактори, такі як соціальне середовище, ринкові умови або поради оточуючих, впливають на вибір кар'єри особи [3, с. 44]. У цьому контексті визначення кар'єри може бути залежним від зовнішніх обставин.

З іншого боку, "самовизначення" може розглядатися як внутрішній процес, в якому людина визначає свої цілі, цінності та прагнення щодо кар'єрного шляху, незалежно від зовнішніх впливів [3, с. 44]. У цьому випадку самовизначення є результатом внутрішньої самоідентифікації та особистого розвитку.

Згідно з великим тлумачним словником сучасної української мови, поняття "самовизначатися" означає знаходити, визначати своє місце в житті та суспільстві [1, с. 1287]. Таке самовизначення передбачає свідомий вибір особистих цілей, ставлення до різних аспектів життя та визначення свого місця в суспільстві з урахуванням різноманітних соціокультурних чинників.

Український дослідник Закатнов Д. відзначає різноманітність тлумачень терміну "самовизначення" у соціально-психологічній та педагогічній літературі, які охоплюють особистісні, соціальні, життєві, професійні, моральні, сімейні, релігійні аспекти тощо. Дослідник вважає проблему самовизначення основною у взаємодії індивіда і суспільства, де розглядаються соціальна детермінація індивідуальної свідомості та роль власної активності суб'єкта в цьому процесі [2, с. 20].

У наукових дослідженнях Бернса Р., Беха І., Кона І. та інш, самовизначення молоді розглядається в контексті таких процесів, як "пошук себе", "відкриття Я" та "усвідомлення Я". Ці дослідники вважають, що саме формування образу "Я" або "Я-концепції" у період юнацтва є ключовим психологічним аспектом для подальшого самовизначення особистості [3, с. 45].

Таким чином, формування "Я-концепції" є важливим елементом розвитку особистості, що визначається не лише внутрішніми процесами самовизначення, але і зовнішніми факторами, зокрема, професійною діяльністю та загальним світоглядом.

Професійне визначення включає в себе усвідомлення особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності. Це означає, що людина оцінює свої індивідуально-психологічні якості та порівнює свої можливості з вимогами, що пред'являються до спеціаліста в обраній галузі.

Ошуркевич Н. розглядає професійне визначення як активний та тривалий процес вибору професії, а також як емоційне ставлення особистості до її місця в професійному світі. За словами авторки, хоча соціально-економічні умови та міжособистісні відносини можуть впливати на професійне визначення, головна

роль належить самій особистості [3, с. 45]. Її активність та відповідальність за власний професійний розвиток є важливими чинниками в цьому процесі.

Професійне визначення, за думкою авторки, є важливим фактором самореалізації особистості не лише у конкретній професії, але й в культурному контексті загалом [4]. Постійний пошук свого місця у світі професій дозволяє особистості знайти галузь діяльності для власної реалізації. Крім того, професійне визначення передбачає виявлення власної позиції та творчості в проблемних ситуаціях.

Отже, ці визначення вказують на складний і багатогранний характер процесу професійного визначення, який відбувається у взаємодії із зовнішніми факторами та внутрішніми якостями особистості.

Українські вчені Костюк Г. і Закатнов Д. поділяють думку щодо того, що професійне визначення – це процес, що починається на дошкільному етапі і триває протягом усього активного життя людини [2]. Згідно з цією концепцією, вибір професії є лише одним з етапів професійного визначення.

Закатнов Д. підкреслює, що професійне самовизначення не завершується лише вибором професії [2]. Цей процес продовжується протягом усього життя, оскільки людина може змінювати свою професійну діяльність з різних особистих причин. Це може бути пов'язано з розвитком самої особистості, зміною професійних уподобань або з потребою у перепідготовці чи підвищенні кваліфікації внаслідок зміни вимог чи змісту професії.

У сучасному світі професійне визначення стає все більш складним та різноманітним процесом, що включає в себе наступні основні аспекти:

- розвиток технологій і новітні підходи до праці – швидкий технологічний прогрес і зміни в економіці змінюють ландшафт ринку праці, створюючи нові види робіт та професій. Люди повинні адаптуватися до цих змін і змінювати свої професійні напрямки відповідно до потреб ринку;

- гнучкість та мобільність – сучасні робітники відчують більшу потребу у гнучкості та мобільності в своїй кар'єрі. Вони шукають можливості працювати здалеку, вести власний бізнес або працювати в різних країнах;

- наголос на навчанні та розвитку – зростаюча конкуренція на ринку праці підкреслює важливість навчання та постійного професійного розвитку. Освіта стає ключовим елементом для успіху в сучасному світі, а самовдосконалення стає необхідністю для підтримання конкурентоспроможності;

- зростання інтернаціоналізації ринку праці – завдяки розвитку технологій та зв'язків, ринок праці стає все більш глобальним. Людям доводиться конкурувати не лише з місцевими, а й зі спеціалістами з усього світу, що вимагає розширення їх професійних знань і навичок;

- зміна уявлень про успіх та задоволення від роботи – велика кількість людей шукає не лише високооплачувані роботи, а й такі, що відповідають їхнім цінностям, інтересам та бажанням до самореалізації;

- розширення визначення "кар'єра – кар'єра вже не обмежується лише професійним зростанням у певній галузі. Вона може включати різні види діяльності, такі як фріланс, підприємництво, волонтерство тощо [6].

Усі ці аспекти відображають складність та різноманітність сучасного ринку праці та наголошують на необхідності постійного розвитку і адаптації для досягнення успіху в професійній сфері.

Професійне самовизначення у педагогічних наукових колах розуміється як послідовна зміна самопізнання та об'єктивної оцінки особистістю власних індивідуальних особливостей, уподібнення своїх професійно важливих якостей, можливостей та вимог щодо опанування конкретною обраною професією. Це процес прийняття особистістю конкретного рішення у виборі майбутньої професійної діяльності, сукупністю якого є вибір професії та конкретної її спеціалізації, вибір навчального закладу вищої освіти чи лише коледжу, місце щодо працевлаштування.

Отже, можна стверджувати, що професійне визначення молоді є процесом, що включає в себе ретельний аналіз власних здібностей, інтересів, цінностей та життєвих цілей, а також врахування вимог і можливостей майбутньої професійної діяльності. Цей процес не тільки передбачає вибір конкретної професії, але й постійну адаптацію до змін у власному житті та на ринку праці. Таким чином, професійне визначення є складним і багатограним процесом, що визначається як зовнішніми умовами, так і індивідуальними особливостями кожної особистості.

Крім того, професійне визначення може бути розглянуте з різних підходів, які відображають його складність і багатогранність:

- як момент вибору професії – у цьому варіанті професійне визначення розглядається як конкретний момент у житті особистості, коли вона обирає конкретну професію або напрямок діяльності;

- як компонент особистісного новоутворення старшого шкільного віку, тобто особистісного самовизначення – у цьому варіанті професійне визначення розглядається як частина процесу формування особистості в старшому шкільному віці, коли людина вирішує, ким вона хоче стати у майбутньому;

- як тривалий процес освоєння професії й самореалізації в ній – цей підхід описує професійне визначення як постійний процес, що триває протягом усього життя людини, включаючи процес освоєння та розвитку у обраній професії [5, с. 46].

Узагальнюючи ці підходи, можна запропонувати таке робоче визначення поняття "професійне визначення особистості": це продовжений у часі, динамічний і поетапний процес самопізнання та професійного вибору, на який впливають зовнішні та внутрішні чинники суб'єкта.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Бусел. Ірпінь : ВТФ "Перун", 2005. 1728 с.
2. Закатнов Д. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія. Київ : Пед. думка, 2012. 160 с.
3. Ошуркевич Н. Генеза та сутнісний зміст професійного самовизначення особистості. Педагогічний процес: теорія і практика (серія: педагогіка). 2018. № 4 (63). С. 43-49.
4. Піддячий М. І. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах: дис. канд. пед. наук : 13.00. К., 2017. – 292 с.
5. Пророк Н. В. Психологічні особливості особистісно-професійного саморозвитку практичного психолога. Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць К-ПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НаПНУ. 2019. №14. С. 655-665.
6. Розвиток професійної орієнтації в Україні: наук.-допом. бібліогр. покажч. Черкаси, 2009. 196 с.

Стаценко Н. В.,
здобувач вищої освіти,
Державний заклад "Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського", м. Одеса

УДК 37.091.12:005.336.2

МЕТОД КЕЙС-СТАДІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ОСВІТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Метод кейс-стаді є однією з провідних технологій навчання, спрямованих на розвиток аналітичного мислення, здатності до ухвалення рішень, критичного аналізу ситуацій і розроблення стратегій дій. У контексті професійної підготовки майбутніх освітніх менеджерів цей метод набуває особливого значення, оскільки традиційні підходи до навчання, орієнтовані переважно на засвоєння теоретичних знань, не забезпечують формування необхідних управлінських

компетентностей. В умовах динамічного розвитку освітньої сфери, що супроводжується децентралізацією, інтеграцією цифрових технологій, зростанням конкуренції між закладами освіти та необхідністю адаптації до кризових ситуацій, ефективний менеджер освіти має бути готовим до роботи в умовах нестабільності та швидких змін. Саме тому постає проблема пошуку оптимальних методів навчання, які сприятимуть не лише отриманню знань, а й розвитку професійних навичок, необхідних для управління закладом освіти [2].

Актуальність дослідження методу кейс-стаді у професійній підготовці майбутніх освітніх менеджерів зумовлена зростаючими вимогами до керівників освітніх установ. Від них очікують не просто володіння загальними принципами управління, а й здатності до ефективної комунікації, стратегічного планування, кризового менеджменту, аналізу фінансових потоків та впровадження інновацій. Традиційні підходи до підготовки освітніх менеджерів часто не враховують необхідності розвитку саме цих компетенцій, що призводить до невідповідності випускників реальним викликам професійної діяльності. Метод кейс-стаді дозволяє змоделювати реальні управлінські ситуації, аналізувати їх з різних точок зору, обговорювати можливі варіанти розв'язання проблем і прогнозувати їх наслідки. Завдяки цьому майбутні освітні менеджери отримують не лише знання, а й практичний досвід прийняття управлінських рішень у безпечному навчальному середовищі.

Аналіз джерельної бази свідчить про значну увагу дослідників до проблеми використання методу кейс-стаді в освітньому процесі. Зокрема, Ю. Сурмінім [4] було ґрунтовно досліджено процес становлення та розвитку кейс-методу в Україні, що є важливим для розуміння специфіки його адаптації в національному освітньому контексті. Т. Алєксєєнко [1] підкреслює розвивальний потенціал кейс-методу, розглядаючи його як ефективний інструмент формування ключових компетентностей здобувачів освіти, що підтверджує його значущість у підготовці майбутніх освітніх менеджерів.

Л. Козак [3] висвітлює специфіку застосування кейс-методу у підготовці викладачів до інноваційної професійної діяльності, що дозволяє розширити розуміння його можливостей у контексті підготовки освітніх менеджерів, зокрема у сфері впровадження освітніх інновацій. Робота М. Швардак [5] також присвячена застосуванню кейс-методу в професійній підготовці вчителів, що дозволяє простежити загальні тенденції його використання у педагогічній освіті.

Проблему особливостей використання методу кейс-стаді у професійній підготовці майбутніх менеджерів освіти детально досліджують Н. Безлюдна та Н. Дудник [2]. Зокрема, дослідниці зосереджуються на питаннях формування

професійно-етичної компетентності майбутніх управлінців освіти шляхом використання кейс-стаді під час ухвалення управлінських рішень, що підкреслює важливість методу для розвитку ціннісно-орієнтованого менеджменту.

Попри значний науковий інтерес до проблематики професійної підготовки управлінців освіти, ряд питань залишається недостатньо розкритим. Зокрема, потребує подальшого дослідження питання ефективності методу кейс-стаді в контексті формування конкретних управлінських компетентностей, таких як стратегічне планування, фінансовий менеджмент, комунікаційна взаємодія та управління персоналом. Недостатньо вивчено також механізми інтеграції кейс-методу у зміст навчальних програм підготовки освітніх менеджерів та критерії оцінювання результативності його використання.

Метод кейс-стаді є інтегральним інструментом навчання, що спрямований на комплексне осмислення певної проблеми та пошук її оптимального вирішення. Його сутність полягає у створенні навчальних ситуацій, які моделюють реальні проблеми професійної діяльності, з метою їх аналізу, обговорення та розроблення стратегій вирішення [235]. На думку Т. Алексеєнко особливістю кейс-методу є активізація когнітивних процесів, що сприяє формуванню усвідомленого підходу до прийняття рішень та розвитку професійних компетентностей [1, с. 8]. Тобто учасники навчального процесу не лише засвоюють інформацію, а й розвивають навички критичного мислення, аналізу, прогнозування та практичного застосування знань у професійній сфері.

Як відзначає Ю. Сурмін функціональне поле кейс-методу є доволі широким і включає низку ключових аспектів [4]. Насамперед, кейси виконують навчальну функцію, оскільки забезпечують отримання знань щодо динамічних і стохастичних об'єктів, що є особливо важливим для професійної підготовки менеджерів освіти. Виховна функція кейсів полягає у формуванні професійних компетентностей, зокрема управлінських, етичних та комунікативних навичок, необхідних для ефективної діяльності у сфері освітнього менеджменту. Тренувальна функція сприяє відпрацюванню навичок діяльності в умовах постійних змін, що дозволяє майбутнім управлінцям адаптуватися до нестабільного освітнього середовища. Аналітична функція передбачає розвиток здатності до критичного аналізу ситуацій, що є основою для прийняття ефективних управлінських рішень. Дослідницька функція кейс-методу полягає в отриманні нового знання про специфіку освітнього менеджменту та прогнозуванні наслідків управлінських рішень. Важливою є систематизуюча функція, яка дозволяє структурувати знання, що здобуваються в процесі навчання, та інтегрувати їх у цілісну систему професійних компетентностей. Прогностична функція кейс-методу забезпечує можливість прогнозування

розвитку подій у стохастичній системі, що є необхідним для стратегічного планування та ефективного управління освітніми установами [4, с. 21].

У контексті окресленої проблематики важливим є питання про конкретні шляхи впровадження методу кейс-стаді у практику професійної підготовки майбутніх менеджерів освіти. На нашу думку цей процес передбачає реалізацію наступних етапів: 1) розробка спеціалізованих навчальних програм, які інтегрують кейс-стаді як основний метод навчання – передбачає відбір релевантних реальних ситуацій з управління освітніми закладами, що дозволить студентам аналізувати складні управлінські проблеми та знаходити ефективні рішення; 2) забезпечення якісної підготовки викладачів, які зможуть ефективно використовувати цей метод; 3) створення оновлюваної бази кейсів, що мають відображати актуальні виклики в освітній сфері; 4) синтез методу кейс-стаді з іншими інтерактивними методами навчання, що спрямовані на формування комплексних навичок управління; 5) розробка системи оцінювання результативності застосування методу кейс-стаді для чого може використовуватись зворотній зв'язок від студентів та аналіз досягнень.

Таким чином, метод кейс-стаді є багатофункціональним педагогічним інструментом, який сприяє не лише засвоєнню теоретичних знань, а й формуванню ключових компетентностей, необхідних для професійної діяльності в освітньому менеджменті. Його використання дозволяє інтегрувати навчання з практичною діяльністю, що забезпечує підготовку конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно діяти в сучасному освітньому середовищі.

Список використаних джерел

1. Алексеєнко Т. Розвивальний потенціал case-study (кейс-технології) у формуванні ключових компетентностей здобувачів освіти: до методичного інструментарію сучасного підручника. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. № 29. С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-29-5-13>.

2. Безлюдна Н., Дудник Н. Використання кейс-стаді в процесі формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів освіти під час прийняття управлінських рішень. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022. № 2. С. 106–114. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2022.262938>.

3. Козак Л. В. Кейс-метод у підготовці майбутніх викладачів до інноваційної професійної діяльності. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 3 (11). С. 153–162. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/12809/1/Kozak_L_OD_3\(11\).pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/12809/1/Kozak_L_OD_3(11).pdf) (дата звернення: 19.02.2025).

4. Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник НАДУ*. 2015. № 2. С. 19–28. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Vnadu_2015_2_5.pdf (дата звернення: 19.02.2025).

5. Швардак М. Кейс-метод у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. *Вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 33. С. 209–211. URL: https://www.researchgate.net/publication/348688127_KEJS-METOD_U_PROCESI_PROFESIINOI_PIDGOTOVKI_MAJBUTNIH_UCITELIV (дата звернення: 19.02.2025).

Фу Хун,

УДК 37.014.62:004(043.2)

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ "ІННОВАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ"

У сучасному світі, де інноваційний розвиток стає основним рушієм соціального прогресу, перед Україною стоїть складне, але стратегічно важливе завдання – створення інноваційного суспільства. Це передбачає формування ефективної національної інноваційної системи, розвиток високотехнологічного сектору, диверсифікацію економіки та забезпечення умов для реалізації творчого потенціалу кожного громадянина. Інноваційність, яка визначає напрям і темпи соціальних змін, має стати невід’ємною характеристикою українського суспільства в процесі його трансформації.

У зв’язку з цим відбувається суттєві зміни суспільних пріоритетів щодо вимог до компетентностей керівних кадрів, що зумовлює необхідність їхнього безперервного професійного розвитку як ключового фактора забезпечення якості професійної діяльності. Відповідно до Професійного стандарту керівника (директора) закладу загальної середньої освіти (2021 р.), одним із ключових професійних завдань є формування інноваційної компетентності. Дана компетентність є визначальним чинником у реалізації завдань модернізації соціально-педагогічних систем, забезпечуючи адаптацію освітнього процесу до сучасних викликів та потреб суспільства.

Попри активну увагу науковців до проблеми інноваційної компетентності фахівця як важливої складової професійної діяльності, це питання потребує не лише розширення емпіричних досліджень, але й глибшого теоретичного аналізу в психолого-педагогічному аспекті. Останнім часом в українській науці з’явилася

значна кількість наукових розвідок, предметом дослідження яких стала інноваційність майбутніх фахівців. Зокрема, варто відзначити дисертаційні роботи О. Ковальчук, Ю. Лукомської, Н. Тубальцевої, О. Цюняк В. Чудакової, В. Ягоднікової та ін.

На сьогодні науковий дискурс містить широкий спектр трактувань поняття "інноваційна компетентність", що зумовлює наявність певних теоретичних розбіжностей у визначенні цього феномена. Для ґрунтовного аналізу даного поняття доцільно звернутися до найбільш змістовних і концептуально значущих його інтерпретацій, представлених у сучасних наукових дослідженнях.

Вперше теоретичне обґрунтування поняття "інноваційна компетентність" було здійснене Міністерством освіти Данії, яке ґрунтувалася на напрацюваннях, започаткованих у межах діяльності Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Точним і таким, що враховує вимоги сьогодення, є розуміння інноваційної компетентності, подане у Професійному стандарті керівника (директора) закладу загальної середньої освіти. У цьому документі зазначається, що це "здатність генерувати і впроваджувати в управлінську практику нові, перспективні ідеї, освітні інновації" [7].

У дослідженнях вітчизняних науковців І. Кореневої та О. Кириєнко інноваційна компетентність майбутнього вчителя характеризується як "необхідний складник професійної компетентності педагога, що об'єднує знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, що визначають здатність успішно розв'язувати професійні завдання шкільної біологічної освіти на основі застосування наукових методів пізнання та інновацій" [5, с. 373].

А. Різниченко потрактовує інноваційну компетентність викладача як "поєднання основних компонентів, до яких відносяться: поінформованість щодо інноваційних педагогічних технологій, належне володіння предметною методикою викладання, висока культура використання інновацій, особиста позиція у необхідності застосування інноваційних технологій" [10].

Вивчаючи науковий доробок Н. Калюжки, ми з'ясували, що вчена розглядає досліджуваний феномен як "систему мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує здійснення ним усіх етапів інноваційної професійної діяльності: від моделювання та прогнозування до впровадження нововведення [4, с. 273].

Інноваційна компетентність фахівця стала предметом дослідження вітчизняних науковців, які розглядають її як "обов'язкову компетенцію, без наявності якої унеможлиблюється ефективне виконання професійної діяльності особистістю, оскільки потребує від неї готовності до змін у зв'язку з постійними нововведеннями та модернізаціями, що відбуваються в суспільстві [3].

Нам імпонує визначення інноваційної компетентності керівника, презентоване С. Загороднім, який визначає дане поняття як "інтегральну особистісну характеристику, що визначає здатність до розробки, освоєння та втілення інновацій у діяльності освітніх закладів, ґрунтується на відповідних знаннях, уміннях, особистісних якостях і наявності управлінського досвіду" [2, с. 7]. Учений слушно зауважує, що інноваційна компетентність забезпечує особистісно-професійний розвиток керівника, сприяє успішному освоєнню та використанню педагогічних інновацій, генеруванню креативних ідей та творчому перетворенню нововведень у ході реалізації колективної педагогічної діяльності.

Цікавим є бачення О. Цюняк, яка потрактовує інноваційну компетентність як "інтегральну характеристику, яка включає здатність до розробки, освоєння та втілення інновацій у практику професійної діяльності, що ґрунтуються на відповідних знаннях та уміннях фахівця, через сформованість необхідних якостей, здібностей та досвіду" [11, с.146].

М. Радченко інтерпретує інноваційну компетентність як "досягнення фахівцем певного рівня особистісного та професійного виявів майстерності в інноваційній діяльності; результат теоретичної і практичної готовності фахівця до професійної діяльності, що передбачає використання ефективних нововведень" [9, с. 114].

Нам імпонує трактування інноваційної компетентності, запропоноване Т. Атрощенко: "Інноваційна компетентність майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти – це основа професійної спрямованості, що вирізняється теоретичною й практичною готовністю до сприйняття та використання інновацій у професійній діяльності, забезпечує перетворення особистісного потенціалу як дітей дошкільного віку, так і фахівців" [1, с. 52].

Досить змістовним, на нашу думку, є визначення, подане О. Мариновською, яка визначає інноваційну компетентність педагога як "інтегровану особистісно професійну якість, динамічну за суттю; як поєднання знань, умінь, навичок, цінностей, поглядів, способів мислення, особистих якостей, сформованих на основі власного суб'єктного досвіду, що визначає його здатність успішно здійснювати діяльність засобами освітніх інновацій" [6, с.12].

Представляє науковий інтерес трактування аналізованого поняття, презентоване Л. Штефан, згідно з яким інноваційна компетентність розглядається як "інтегративне утворення, яке визначає здатність якісно розв'язувати завдання педагогічної діяльності на базі педагогічної інноватики через синтез необхідних знань, умінь, досвіду діяльності за умови сформованості відповідних професійних якостей" [12, с. 172].

Здійснивши ґрунтовний аналіз проблеми формування інноваційної компетентності фахівця, О. Проценко та С. Юрочко виокремили характерні риси досліджуваного феномену:

- особистісна орієнтованість на опанування нового досвіду, здатність до модернізації стилю мислення та трансформації власних професійних підходів;
- суб'єктивна активність у визначенні цілей, їх досягненні та самореалізації;
- усвідомлення значущості соціальних інновацій та залученість до процесів соціальної творчості;
- відповідність професійних компетентностей учителя структурі інноваційної діяльності;
- ефективність застосування знань і навичок на всіх етапах інноваційного процесу, здатність до креативного розв'язання професійних завдань;
- інтегративність сукупності компетентностей, що формують інноваційну компетентність як системне утворення;
- високий рівень професіоналізму, який базується на рефлексії власного управлінського досвіду та усвідомленні необхідності його постійного вдосконалення [8, с. 54].

Отже, інноваційну компетентність майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти слід розглядати як невід'ємну складову загальної професійно-педагогічної компетентності. Її зміст визначається специфікою інноваційної діяльності, її суспільною значущістю, творчим характером, а також орієнтацією на безперервне генерування нових ідей та розвиток особистісного й професійного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Атрощенко Т. О. Інноваційна компетентність майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти: теоретичні та методичні площини. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 75, Т. 1. С.50-54. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/75/part_1/11.pdf.
2. Загородній С. П. Розвиток у керівників загальноосвітніх навчальних закладів інноваційної компетентності у системі післядипломної освіти: автореф. дис... канд. пед. наук. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Вінниця, 2017. 22 с. URL: https://vspu.edu.ua/science/dis/des_17_1.pdf.
3. Євдокімова О.О., Алексеєнко Н.В. Інноваційна компетентність як професійно важлива риса сучасного фахівця. *Право і Безпека*. 2017. № 2. С. 146-152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2017_2_28.
4. Калюжка Н. С. Закономірності та принципи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні науки: теорія, інноваційні технології*. 2016. № 2. С. 270-277. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2016_2_35.

5. Коренева І. М., Кириєнко О. О. Аналіз сучасних підходів до визначення інноваційної компетентності педагога. *Перспективи та інновації науки* (Серія "Педагогіка", Серія "Психологія", Серія "Медицина"). 2022. №2(7) С.369-380. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/1108/1105>.

6. Мариновська О. Поняття "інноваційна компетентність педагога". *Освітні обрії*. 2023. №1(56). С.11-15. URL: file:///D:/Doc/Downloads/osv_obr_1_2023-11-15.pdf (Стаття надійшла 17.05.2023 р).

7. Професійний стандарт "Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти". *Наказ Міністерства економіки України "Про затвердження професійного стандарту "Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти"* від 17 вересня 2021 року № 568-21. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf>.

8. Проценко О., Юрочко С. Інноваційна компетентність педагога: зміст і структура. *Молодь і ринок*. 2015. № 5 (124). С. 51–55. URL: file:///D:/Doc/Downloads/Mir_2015_5_14.pdf.

9. Радченко М. Шляхи формування інноваційної компетентності студентів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія*. 2017. № 11. С. 112–116. URL: <file:///D:/Doc/Downloads/alexi,%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.PDF.pdf>.

10. Різниченко А.В. Інноваційна компетентність викладача іноземної мови. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції "Інноваційні технології у контексті іншомовної підготовки"*. Полтава : ПолтНТУ, 2015. С. 121-122.

11. Цюняк О.П. Формування інноваційної компетентності майбутніх магістрів початкової освіти у закладах вищої освіти. *Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 21–22 березня 2019 р.) Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2019. С. 145-148. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12311/1/46.pdf>.

12. Штефан Л. В. Інноваційна компетентність сучасного педагога. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 24(2). С. 170-173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2020_24%282%29__36.

СЕКЦІЯ 6. ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ

SECTION 6. ADULT EDUCATION

Новгородська Ю. Г.,

УДК 374.7:004(043.2)

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки,
початкової освіти, психології та менеджменту,
Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

**МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ЯК
ВИМОГА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

На сучасному етапі розвитку українського суспільства медіаосвіта виступає ключовим компонентом процесу модернізації освітньої сфери. Реалії сьогодення потребують від кожного володіння навичками критичного мислення, перевірки та верифікації інформації й контенту, високого рівня сформованості медіакомпетентності. Освітній простір, у межах якого відбувається педагогічна взаємодія усіх суб'єктів, вимагає від педагога високого рівня медіаграмотності. що утворює професійну культуру фахівця педагогічної сфери.

Виокремлення медіаграмотності як окремого виду грамотності зумовлене суперечністю між зростаючою невідповідністю між життєвими цінностями, що пропагуються мас-медіа, та реальними суспільними цінностями, які з часом втрачають свою важливість. Посилення негативного впливу медіа актуалізує необхідність кваліфікованого управління процесом розвитку медіаграмотності педагогічного колективу. Зважаючи на це, керівник закладу освіти відповідно до своїх кваліфікаційних характеристик має виконувати функцію медіапедагога, сприяючи підвищенню рівня медіаграмотності та формуванню медіаімунітету кожного педагогічного працівника зокрема та колективу в цілому.

У результаті аналізу наукової літератури виявлено різноманітність тлумачень, зумовлених специфічністю підходів. Зокрема, зарубіжні науковці розглядають медіаграмотність, як:

– результат медіаосвіти, вивчення медіа; здатність експериментувати, інтерпретувати/аналізувати та створювати медіатексти (Chris Worsnop);

– здатність використовувати, аналізувати, оцінювати та передавати повідомлення у різних формах (R. Kubey).

В українській медіапедагогіці є вже перші теоретичні розробки та напрацювання щодо визначення медіаграмотності. Зокрема, в "Концепції впровадження медіаосвіти в Україні" вказано, що "медіаграмотність – це рівень знань про медіа, який стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіа-засобів, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, факти від погляду автора" [4].

У контексті нашого дослідження цінним вважаємо "Дорожню карту з медіаосвіти і медіаграмотності" (2016), розміщену на порталі "Медіаосвіта і медіаграмотність" (<https://medialiteracy.org.ua/>) Академії Української Преси, в якій досліджуване поняття трактується як:

- активне чи пасивне сприйняття і використання матеріалів медіа, включаючи їх критичне сприйняття й усвідомлену оцінку, розуміння методів, які використовують медіа і їх вплив;

- здатність читати, аналізувати, оцінювати і здійснювати комунікацію з використанням різних форм медіа (наприклад, телебачення, преси, радіо тощо);

- сукупність компетенцій, які дозволяють людям отримувати доступ, аналізувати, оцінювати і створювати повідомлення в різних видах медіа, жанрах і формах для особистого самовираження і реалізації своїх цивільних прав та, тим самим, забезпечення фундаментальних свобод суспільства" [3].

Заслужують на увагу дослідження вітчизняних науковців, які визначають медіаграмотність як "професійну якість особистості, яка є умовою успішної самореалізації в професії, творчості, житті та виражається в здатності адекватно оцінювати реальність, в тому числі і медіареальність, наповнену текстами різної модальності і спрямованості, в поєднанні з відповідальністю за зміст певної інформації" [2, с. 69].

О. Волошенюк та В. Іванов потрактовують медіаграмотність як "сукупність мотивів, знань, умінь і можливостей, що сприяють добиранню, використанню, критичному аналізу, оцінюванню, створюванню та передаванню медіатекстів різних форм, жанрів, а також аналізу складних процесів функціонування медіа в суспільстві" [7].

Важливими для нашого дослідження є погляди П. Хмарної, яка розглядає медіаграмотність учителів мистецьких дисциплін як "здатність особистості свідомо сприймати і критично оцінювати мистецьку інформацію, отриману із різних медіа; орієнтуватися в жанрах та особливостях мови мистецтва (візуальних та звукових), що використовуються для впливу на свідомість аудиторії; володіти вміннями й навичками аналізу та створення власних медіаресурсів з допомогою цифрових технологій; мати сформовані художньо-естетичні ціннісні орієнтири" [9, с. 90].

Соціально-психологічні аспекти формування медіакультури особистості стали предметом дослідження ряду вітчизняних науковців, які відзначають, що "медіаграмотність – це комплекс навичок та вмінь не лише користуватися технікою мас-медіа та спілкуватися з її допомогою, а насамперед розрізняти першорядну й другорядну інформацію, абстрагуватися від надлишкової, сповна сприймати зміст, "прочитувати" підтекст і тлумачити його" [1, с. 37].

Проблема формування медіаграмотності майбутніх соціальних педагогів є предметом дослідження М. Матвійчук, яка визначає досліджуваний феномен як "результат систематичної та цілеспрямованої медіаосвіти, який характеризується оволодінням знаннями у сфері мас-медіа, вміннями і навичками аналізувати, оцінювати й використовувати медіа у соціально-педагогічній діяльності та визначати вплив різних мас-медіа на соціалізацію особистості" [6, с. 9].

На актуальності проблеми формування медіаграмотності фахівців освітньої сфери наголошує О. Ільченко. За визначенням дослідниці, медіаграмотність – це "вміння приймати і критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від віртуальної симуляції, яка покликана забезпечувати процес асиміляції та використання цифрового подання сучасних медійних засобів, а також практичних навичок, необхідних для правильного використання цифрових технологій" [4, с. 114].

Медіаграмотність є необхідною умовою формування автономної особистості, здатної до усвідомленого та критичного сприйняття медіаконтенту, а також до його використання відповідно до власних інформаційних потреб. У сучасному інформаційному суспільстві, де засоби масової комунікації відіграють ключову роль у формуванні світогляду індивідів і суспільної думки, медіаграмотність слід розглядати як одну з фундаментальних компетенцій.

Варто зазначити, що медіаграмотність не обмежується лише здатністю сприймати інформацію. Вона передбачає також сформованість умінь аналізувати та адекватно оцінювати цю інформацію, вмотивованість до створення власних медіапродуктів. Це зумовлює в свою чергу необхідність оволодіння не лише теоретичними знаннями про функціонування медіатехнологій, а й практичними навичками їх застосування для творчої діяльності та ефективної комунікації [8].

Сформованість медіаграмотності в учителів забезпечує спроможність аналізувати та критично оцінювати медійну інформацію, яка сприймається через зображення, звуки та повідомлення, що існують у повсякденному житті. Вона характеризується навичками комунікування із доцільним застосуванням ІКТ. Медіаграмотність педагога охоплює комплекс компетенцій, необхідних для ефективного функціонування в сучасному інформаційному середовищі. До ключових складових медіаграмотності належать:

- аналітичні уміння – здатність до аналізу, критичного осмислення інформації, створення медіатекстів;
- уміння визначати походження медіатекстів, враховуючи їхні соціально-політичні, комерційні та культурні контексти;
- здатність до розпізнавання й оцінювання цінностей та ідей, що транслюються через медіа;
- уміння добирати доцільні медіа з метою створення та поширення власного контенту та спонукання зацікавлених в них адресатів;
- уміння вільно споживати та продукувати медіаконтент;
- усвідомлення важливості міжособистісного спілкування в професійній діяльності;
- прагнення до постійного вдосконалення комунікаційної та медіакомпетентності;
- телекомунікаційна комунікація – ефективне використання цифрових каналів зв'язку для професійної взаємодії.

Зазначені компоненти є визначальними для керівника закладу освіти та кожного педагогічного працівника, оскільки сприяють підвищенню рівня управлінської діяльності, інформаційної безпеки та комунікаційної ефективності у сфері освіти.

На основі проаналізованих вище наукових напрацювань можемо зробити висновок, що медіаграмотність – це здатність особистості до формулювання медійної потреби, здійснення пошуку, аналізу, оцінки та інтерпретації отриманих медійних даних; уміння презентувати їх у вигляді нового медійного продукту або власної аргументованої позиції. У цьому контексті виокремлюються два ключові аспекти. По-перше, медіаграмотність передбачає не лише формулювання медійної потреби, але й усвідомлення її змістовного наповнення, що включає вміння окреслювати межі наявних і відсутніх знань, відповідно до сучасних педагогічних підходів. По-друге, важливим компонентом є здатність до критичного осмислення медіатекстів, формулювання обґрунтованих висновків та чітке представлення результатів медійного пошуку.

Таким чином, медіаграмотний педагог здатен швидко знаходити необхідну інформацію, усвідомлено її сприймати, критично аналізувати та визначати її достовірність; розпізнавати маніпуляції, фейки та пропаганду; моделювати власну інформаційну стратегію, уникаючи перевантаження та дезінформації; застосовувати цифрові технології для пошуку, перевірки та обробки інформації.

Список використаних джерел

1. Баришполець О. Т., Голубева О. Є., Климчук Н. В., Мироненко Г. В., Найдьонова Л. А. Медіакультура особистості : соціально-психологічний підхід : навч.-метод. посіб. / за ред. Л. А. Найдьонова, О. Т. Баришполець. Київ : Міленіум, 2009. 440 с.

2. Вербівський Д. С., Сікора Я. Б., Усата О. Ю. Медіаграмотність як один зі складників процесу підготовки сучасного педагога професійного навчання. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. № 1 (48). С. 69–72. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.69-72> (дата звернення: 12.04.2024).

3. Дорожня карта з медіаосвіти і медіаграмотності України. *Академія української преси* : вебсайт. URL: https://www.aup.com.ua/ml/Media_Literacy_Road_Map_AUP_2016.pdf.

4. Ільченко О. Медіаграмотність в освітньо-професійній програмі підготовки здобувачів вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 28, том 2, С 113-119. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/28_2020/part_2/19.pdf.

5. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні : нова редакція / за ред. Л. А. Найдьонові, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с. URL: <http://mediaosvita.org.ua/book/kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosvity> (дата звернення: 04.03.2020).

6. Матвійчук М. М. Формування медіаграмотності майбутніх соціальних педагогів у процесі фахової підготовки: автореф. дис....канд. пед. наук. 13.00.05 – соціальна педагогіка. Київ, 2014. 21 с.

7. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк ; за наук. ред. В. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.

8. Падалко Я., Слаба О. Значення медіаосвіти та медіаграмотності у сучасному суспільстві. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 61, том 2. С.295-299. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/61_2023/part_2/49.pdf.

9. Хмарна Л. В. Структурно-компонентний аналіз поняття "медіаграмотність учителів мистецьких дисциплін". *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2020. Вип. 54. С.89-102. URL: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2020.54.06>.

СЕКЦІЯ 7. ТОЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

SECTION 7. EXACT AND NATURAL SCIENCES

Жикевич Є. І.,

УДК 504.5:556.3

здобувач вищої освіти,

Державна установа "Інститут геохімії

навколишнього середовища Національної

академії наук України", м. Київ

Верховцев В. Г.,

д-р геолог. наук,

Державна установа "Інститут геохімії

навколишнього середовища Національної

академії наук України", м. Київ

**РЕМЕДІАЦІЯ ПІДЗЕМНИХ ВОД ЗАБРУДНЕНИХ ХЛОРООРГАНІЧНИМИ
СПЛУКАМИ МЕТОДОМ ХІМІЧНОГО ОКИСЛЕННЯ**

Підземні води, як ключовий джерело питної води та підтримки екосистем, відіграють важливу роль у забезпеченні життєвих потреб людства. Однак техногенне забруднення та інші антропогенні дії можуть погіршити їхню якість та доступність. Саме тому розвиток та впровадження ефективних методів ремедіації підземних вод стає надзвичайно важливим завданням сучасної екології. [1, 245]

Забруднення підземних вод є однією з найгостріших екологічних проблем сучасності, що потребує розробки та впровадження ефективних методів ремедіації. Забруднення підземних вод хлорорганічними сполуками характеризується високою токсичністю, стійкістю до природного розкладання та здатністю до біоаккумуляції в живих організмах. Особливу небезпеку становлять такі поширені хлорорганічні сполуки як трихлоретилен, перхлоретилен, дихлоретан та інші галогеновані вуглеводні.

Серед існуючих технологій ремедіації особливе місце займає метод хімічного окислення, який дозволяє досягати високих показників очищення води від широкого спектру забруднювачів.

Традиційні методи очищення підземних вод, такі як відкачування та очищення (pump-and-treat), часто виявляються малоефективними при роботі з хлорорганічними забруднювачами через їх фізико-хімічні властивості. Метод

хімічного окислення *in situ* зарекомендував себе як перспективний підхід до вирішення цієї проблеми. [2, 1-32]

Хімічне окислення *in situ* є перспективною технологією, що базується на введенні окислювальних агентів безпосередньо у забруднений водоносний горизонт з метою перетворення забруднюючих речовин у менш токсичні сполуки або їх повної мінералізації. Як зазначається [2. 1-32], ця технологія набуває все більшого поширення завдяки своїй ефективності, відносній простоті реалізації та економічній доцільності.

Метод хімічного окислення *in situ* демонструє значний потенціал у вирішенні проблеми забруднення підземних вод хлорорганічними сполуками. В основі методу лежить використання сильних окислювачів, здатних руйнувати молекулярну структуру забруднюючих речовин. Найбільш поширеними окислювачами є перманганат калію (KMnO_4), пероксид водню (H_2O_2), персульфат натрію ($\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_8$) та озон (O_3). Кожен з цих окислювачів має свої особливості застосування та механізми дії. [3,337-347]

За даними дослідження [4, 241], на ефективність процесу окислення суттєво впливають фізико-хімічні параметри середовища. рН середовища визначає форму існування окислювача та його реакційну здатність. Температура впливає на швидкість реакцій окислення, причому її підвищення зазвичай призводить до інтенсифікації процесу. Окислювально-відновний потенціал та буферна ємність ґрунту можуть значно змінювати ефективність окислення. Ключовими факторами є концентрація забруднювача. Гідрогеологічні умови також відіграють важливу роль у розподілі та транспорті окислювачів у водоносному горизонті. [5. 1304]. Проникність порід визначає можливість рівномірного розподілу окислювача в забрудненій зоні, тоді як гідравлічний градієнт впливає на швидкість міграції реагентів. Неоднорідність середовища може призводити до утворення преференційних шляхів фільтрації, що знижує ефективність очищення.

Забруднюючі речовини, які зазвичай усуваються за допомогою технологій окислення, включають хлоровані розчинники, поліароматичні вуглеводні і нафтопродукти. До даного переліку належать: перхлоретилен і похідні речовини бензол, толуол, етилбензол, ксилоли, а також нафталіни. Доведено ефективність більш сильних окислювачів при хлорованих алканах (хлороформ, чотирихлористий вуглець та ін.). У таблиці 1 більш детально наведено спроможність ремедіації окислювачів для окремих забруднювачів. [6,16-17]

Спроможність ремедіації окислювачів для окремих забруднювачів

Окислювач	Піддаються окислюванню	Частково піддаються окислюванню	Неокисні
H ₂ O ₂ /Fe	1,1,1- трихлоретан, перхлоретилен, трихлоретилен, дихлоретилен, вінілхлорид, бензол, толуол, етилбензол, ксилоли, хлоровані бензоли, феноли, 1,4-діоксан, метилтретинний бутиловий етер, трет-Бутанол, вибухові речовини	дихлоретан, CH ₂ Cl ₂ , поліароматичні вуглеводні, чотирихлористий вуглець, поліхлоровані біфеніли	CHCl ₃ , пестициди
Озон	перхлоретилен, трихлоретилен, дихлоретилен, вінілхлорид, бензол, толуол, етилбензол, ксилоли, хлоровані бензоли, феноли, метилтретинний бутиловий етер, трет-Бутанол, вибухові речовини	дихлоретан, CH ₂ Cl ₂ , поліароматичні вуглеводні	1,1,1-трихлоретан, чотирихлористий вуглець, CHCl ₃ , поліхлоровані біфеніли, пестициди
Озон/H ₂ O ₂	1,1,1- трихлоретан, перхлоретилен, трихлоретилен, дихлоретилен, вінілхлорид, бензол, толуол, етилбензол, ксилоли, хлоровані бензоли, феноли, 1,4-діоксан, метилтретинний бутиловий етер, трет-Бутанол, вибухові речовини	дихлоретан, CH ₂ Cl ₂ , поліароматичні вуглеводні, чотирихлористий вуглець, поліхлоровані біфеніли	CHCl ₃ , пестициди
Перманганат (K/Na)	перхлоретилен, трихлоретилен, дихлоретилен, вінілхлорид, бензол, толуол, етилбензол, ксилоли, поліароматичні вуглеводні, феноли, вибухові речовини	Бензол, пестициди	1,1,1-трихлоретан, чотирихлористий вуглець, CHCl ₃ , поліхлоровані біфеніли
Активованій персульфат	перхлоретилен, трихлоретилен, дихлоретилен, вінілхлорид, бензол, толуол, етилбензол, ксилоли, хлоровані бензоли, феноли, 1,4-діоксан, метилтретинний бутиловий етер, трет-Бутанол	поліароматичні вуглеводні, вибухові речовини, пестициди	поліхлоровані біфеніли

Джерело: складено за [6].

Метод хімічного окислення є ефективним інструментом для ремедіації підземних вод від хлорорганічних забруднювачів. Дослідження та практичний досвід демонструють, що при правильному підборі окислювачів та технологічних

параметрів можна досягти зниження концентрації забруднюючих речовин. Ключовими факторами успішного застосування методу є вибір оптимального окислювача, розробка ефективної системи доставки реагентів та постійний моніторинг процесу очищення.

Список використаних джерел

1. Жикевич Є. І., Верховцев В. Г. Сучасні методи ремедіації підземних вод. Сталий розвиток: захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування IX міжнародний молодіжний конгрес 28-29 березня 2024 Львів, Україна, 28–29 берез. 2024. Київ : Ярученко Я.В., 2024. С. 225. ISBN 978-617-7826-43-8. URL: <https://doi.org/10.51500/7826-43-8>.
2. Siegrist R. L., Crimi M., Brown R. A. In Situ Chemical Oxidation: Technology Description and Status. In: Siegrist R., Crimi M., Simpkin T. (eds). In Situ Chemical Oxidation for Groundwater Remediation. SERDP/ESTCP Environmental Remediation Technology. Vol. 3. New York: Springer, 2011. P. 1–32. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7826-4_1.
3. Gates-Anderson D. D., Siegrist R. L., Cline S. R. Comparison of potassium permanganate and hydrogen peroxide as chemical oxidants for organically contaminated soils. Journal of Environmental Engineering. 2001. Vol. 127, No. 4. P. 337–347. DOI: [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)0733-9372\(2001\)127:4\(337\)](https://doi.org/10.1061/(ASCE)0733-9372(2001)127:4(337)).
4. Baciocchi R., D'Aprile L., Innocenti I., Massetti F., Verginelli I. Development of technical guidelines for the application of in-situ chemical oxidation to groundwater remediation. Journal of Cleaner Production. 2014. Vol. 77. P. 47-55. ISSN 0959-6526. DOI: [10.1016/j.jclepro.2013.12.016](https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.12.016).
5. Li Y., Liu G., He J., Zhong H. Activation of Persulfate for Groundwater Remediation: From Bench Studies to Application. Applied Sciences. 2023. Vol. 13. P. 1304. DOI: <https://doi.org/10.3390/app13031304>.
6. Interstate Technology & Regulatory Council. Technical and Regulatory Guidance for In Situ Chemical Oxidation of Contaminated Soil and Groundwater. 2nd ed. Washington, D.C.: Interstate Technology & Regulatory Council, In Situ Chemical Oxidation Team, 2005. Доступно на: <http://www.itrcweb.org>.

Nagorniuk, O. M.,

УДК 502:504: 551.58

Candidate of Agricultural Sciences,
Associate Professor Senior Researcher, Rural
Development Sector, Department of Environmental
Economics in the Agricultural Sector, Institute of
Agroecology and Environmental Management of the
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Ciepiela, M.,

PhD. Chief Inspectorate of Envir. Prot., Central
Research Lab. Krakow Branch, Field Lab., Krakow

She, V.,

Candidate for the degree of Doctor of Philosophy
Department of Envir. Economics in the Agricultural
Sector, Institute of Agroecology and Environmental
Management of the NAAS, Kyiv

Sobczyk, W.,

Prof. PhD. D.Sc. Eng. AGH University of
Krakow, Faculty of Energy and Fuels, Krakow

INFLUENCE OF MICROCLIMATIC FACTORS ON THE DISPERSION RATE OF PARTICULATE POLLUTANTS

Microclimatic factors influencing the degree of dust pollution dispersion include the state of vertical equilibrium of the atmosphere, horizontal air movement, pressure systems, and relative humidity.

By the state of vertical equilibrium of the atmosphere we mean the difference between the actual vertical gradient of air temperature and the dryadiabatic or humidadiabatic gradients. The degree of dispersion depends on the geographical location of the analysed area, the time of year, but also the time of day. The vertical stability of the air is an important physical parameter of the atmosphere. The three degrees of this parameter are inversion, convection and isotherm. Inversion occurs when the temperature near the surface is lower than that in the higher layers of the atmosphere. The literature [2, 4] distinguishes: radiative, mechanical, frontal and advective inversions. Radiative inversions occur most often at night and in winter when the ground surface loses heat rapidly. This causes the adjacent atmospheric layers to cool, leading to a denser atmosphere and reducing the spread of pollutants. Mechanical inversions form during high systems when cold air settles, forming stable layers that impede the mixing of air components. The phenomenon leads to an increased concentration of pollutants in a given area [3].

Frontal inversions occur when warm air flows over cool air on the opposite side of the front. This pattern is stable on both sides of the front and favours increased concentrations of pollutants. Advection inversions occur during the horizontal movement of air coming over a cool land surface or cool layer of the atmosphere. This results in a build-up of warm air over cool air and deterioration of air quality.

Convection occurs when the layer of air near the ground surface is warmer and less dense than that in the higher layers of the atmosphere. It most often occurs in summer, when the ground surface heats up faster than the air. The warmer air rises and the cooler and denser air sinks, affecting the vertical accommodation of the layers. The process accelerates the dispersion of pollutants, which penetrate into the higher layers of the atmosphere. Isothermia occurs when the temperature at 30 metres above the land surface is constant. The phenomenon is common when there is a lot of cloud cover, when clouds prevent the air layers from heating up near the ground surface. Isothermia also occurs in winter with cloudless skies when heating of the lower layers of the atmosphere is limited. This usually leads to a high concentration of pollutants near the ground surface [5].

Equally important is the horizontal movement of the air, i.e. the speed, direction and turbulence of the wind. Horizontal movement occurs as a result of pressure differences over a given area. The degree of dispersion of pollutants takes into account the actual distributions of wind speeds and directions near the land surface and the time of occurrence. It is assumed that the degree of pollutant concentration is inversely proportional to wind speed. As the wind moves away from the source of emission, some pollutants rise to the higher layers of the atmosphere as their amount decreases in the lower layers. Higher wind speeds favour a greater spread of pollutants. The plume of pollutants travels at the speed of the surrounding air masses, and a change in their direction results in a change in the movement of pollutants. As a result of atmospheric turbulence and mixing of the cloud with the surrounding air, its volume gradually increases and the concentration of pollutants decreases as it moves away from the emission source. The most unfavourable conditions occur at wind speeds below 2 m/s and during the wind quiet phenomenon [6].

The degree of pollutant dispersion is also influenced by air temperature, which shapes many physical and chemical processes in the atmosphere. These processes include coagulation, sorption and diffusion. The temperature difference between the emitted pollutants and the surrounding air plays a major role. Particularly in winter, the temperature distribution near the ground surface is of great importance in the dispersion of pollutants: hot gases rise faster in a cool environment as a result of the density difference. As a result, this leads to a better dispersion of pollutants, but at the same time promotes chemical reactions between airborne substances [1].

The degree of pollution is influenced by pressure systems. During lows, the air rises, which favours the dispersion of pollutants. There is often high cloud cover, which stabilises the state of the atmosphere, but also limits the heating of the land surface during the day and cooling at night. Highs, on the other hand, are characterised by a thickening and settling of the air and the occurrence of an inversion layer that limits air exchange. Stable conditions in highlands favour surface heating during the day and rapid cooling at night. Particularly areas located in the basin are prone to stagnation of cool air, which favours the formation of inversions. In the presence of a river or other bodies of water, fog can form, exacerbating this phenomenon [4].

Another element is the relative humidity of the air. Under conditions of increased humidity, dust particles are combined to form larger particles and reduce their amount in the environment. The activity of some gaseous compounds, e.g. sulphur oxides, increases when there is a high water vapour content in the air. If the relative humidity exceeds 70%, there is a noticeable acceleration of the conversion of SO₂ to sulphuric acid in the atmosphere. The conversion process occurs during condensation of water vapour, but also in the presence of catalysts such as iron, copper or manganese [7].

As with atmospheric humidity, precipitation as a natural atmospheric cleansing phenomenon has the effect of reducing pollutant concentrations. The diameter of raindrops plays an important role in the purification of dusty air. Droplets with a diameter of 0.45 mm provide the best purification properties. In addition to the size of the raindrops, the initial concentration of pollutants, which determines the efficiency of particle removal from the atmosphere, is an important factor in air purification. Snowfall also improves air quality due to its large absorptive surface area and low falling speed.

References

1. Bokwa A. Air pollution [in:] Matuszko D. (ed.). The climate of Krakow in the 20th century. Institute of Geography and Spatial Management, Jagiellonian University, Cracow 2007, p. 187-199.
2. Ciepela M., Sobczyk W. A Study of PM 10, PM 2.5 Concentrations in the Atmospheric Air in Kraków, Poland. Journal of the Polish Mineral Engineering Society, vol. 1, no. 1, 2021, pp. 129-135.
3. Ciepela M., Sobczyk W. Transboundary Air Pollution in the Krakow Agglomeration Using the HYSPLIT Model. Journal of the Polish Mineral Engineering Society, vol. 1, no. 51, 2023, pp. 161-167.
4. Kleczkowski P. Smog in Poland. Cause, effects, counteraction. PWN, Warsaw 2020, pp. 382.
5. Korzeniowska-Rejmer E., Generowicz A. Influence of microclimatic and terrain conditions on the dispersion of pollutants from municipal landfills in atmospheric air. Environment, vol. R. 109, z. 1-S, 2012, pp. 113-127.

6. Pałasz J.W. Low emission from coal combustion and methods for its reduction. Silesian University of Technology, Gliwice 2016, pp. 243.

7. Wierzbńska M. Modelling the dispersion of pollutants emitted from point emitters. Ecological Engineering, vol. 18, no. 2, 2017, pp. 199-209.

Ciepiela, M.,

PhD. Chief Inspectorate of Envir. Prot., Central
Research Lab. Krakow Branch, Field Lab., Krakow

УДК 502:504:54.05

She, V.,

Candidate for the degree of Doctor of Philosophy
Department of Envir. Economics in the Agricultural
Sector, Institute of Agroecology and Environmental
Management of the NAAS, Kyiv

Nagorniuk, O. M.,

Candidate of Agricultural Sciences,
Associate Professor Senior Researcher, Rural
Development Sector, Department of Environmental
Economics in the Agricultural Sector, Institute of
Agroecology and Environmental Management of the
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Sobczyk, W.,

Prof. PhD. D.Sc. Eng. AGH University of
Krakow, Faculty of Energy and Fuels, Krakow

THE ISSUE OF THE SOURCES OF EMISSIONS AND CHEMICAL COMPOSITION OF DUST POLLUTANTS

For billions of years, the Earth's environment has been changing. Genetic adaptations have enabled species to survive, and climate has played a key role in these processes. In addition, the Earth's history records revolutionary changes that may pose a significant threat to life on the planet [11]. Natural sources of dust emissions, independent of human activity, include volcanic eruptions, soil and rock erosion, cosmic dust fallout, forest fires, and biological processes of plants involving pollen production [12].

The primary sources of anthropogenic air pollution include industry, transport, fuel combustion in boiler rooms and domestic furnaces, and agricultural activities [10]. The following economic sectors exert the greatest pressure on the environment: resource extraction, power generation, cement production and the chemical sector [4, 8].

Particulate matter is a dispersed phase in a two-phase system, where the solid is dispersed in a gas. When the particle dimensions of the dispersed phase do not exceed 0.1 μm , they are called aerosols, while when they are larger, they are called suspensoids [1, 6].

The issue of particulate matter requires an explanation of what it is and how it is formed. Atmospheric air is contaminated with numerous substances. The most common and abundant pollutants are particulate matter, namely the PM10 and PM2.5 fractions. The literature most commonly classifies total particulate matter according to particle diameter [2]:

- PM10 dust - inhalable dust with a diameter of 10 μm or less;
- PM2.5 dust - respirable dust with a diameter of less than 2.5 μm ;
- PM1 dust - submicron dust with a diameter of less than 1 μm ;
- PM0.1 - ultrafine dust with a diameter of less than 0.1 μm .

It is worth noting that PM2.5 particles differ not only in size, but also in the processes that lead to their formation in the atmosphere, creating different sets of particles [9]:

- particles in the nucleation state - the smallest particles with equivalent diameters of less than 10 nm (0.01 μm). Their origin is related to nucleation phenomena occurring in the atmosphere;

- Aitken particles - a group of particles with equivalent sizes ranging from 10 nm to 100 nm (0.01 μm - 0.1 μm). These particles are formed by nucleation processes, which can be either homogeneous or heterogeneous, from supersaturated chemical gas vapour;

- particles in accumulation - the fraction with equivalent diameters between 0.1 μm (PM0.1) and 1 μm (PM1). Typically, their formation is the result of agglomeration and condensation processes of Aitken particles. During these processes, droplets of sulphuric acid in the atmosphere, for example, can form. Their dimensions are similar to visible wavelengths and play an important role in the radiation processes of the atmosphere.

Most of the dust in the environment is larger than 2.5 μm in diameter. Their composition can vary depending on the factors that create them. Dust in urban areas is characterised by different properties from dust in suburban and rural areas. Urban dust contains a large range of constituents, including heavy metals and hydrocarbons. In suburban and rural areas with industrial development, the composition of dust can be similar to urban dust, while in agricultural and natural areas organic substances, such as those resulting from soil erosion, predominate.

Atmospheric pollutants that are present in significant quantities in dust particles include:

- heavy metals - elements exceeding a density of 4.5 g/cm^3 . These include lead (Pb), cadmium (Cd), zinc (Zn), copper (Cu), arsenic (As), nickel (Ni). Alkali cations of alkali metals such as calcium (Ca), magnesium (Mg), sodium (Na) and potassium (K) can also be distinguished. The degree of toxicity of these elements is directly related to their chemical nature and forms of occurrence. Together with dust, heavy metals can migrate in nature, causing disturbances in the dynamic equilibrium of the aquatic and soil environments;

- polycyclic aromatic hydrocarbons (PAHs) - persistent pollutants of organic origin, forming complex mixtures, the quantity and quality of which depend on the type of material burned and the conditions under which the combustion process takes place. The main source of these substances is the incomplete combustion of fuels. PAHs include the carcinogenic compounds benzo(a)pyrene, dibenzo(a,h)anthracene, benzo(a)anthracene, benzo(b)fluoranthene and dibenzo(a,e)pyrene. These substances can be present in solid form in the atmosphere, accumulating on the surface of dust particles, mists or smoke. In addition, when reacting with nitrogen oxides, nitro derivatives of PAHs are formed, which are characterised by even greater mutagenicity and carcinogenicity;

- polychlorinated biphenyls (PCBs) - synthetic liquids that are mixtures of congeners and isomers with different numbers of chlorine atoms. These compounds enter the environment through evaporation and the disposal of industrial effluents, as well as during waste disposal. It is estimated that these sources account for 80% of these compounds in the environment [3].

In terms of how pollutants are spread, anthropogenic sources can be divided into three main categories - point, line and surface sources. Point sources are those from which pollutants are introduced into the atmosphere in an organised manner, most commonly by individual chimneys or sets of chimneys. They are described by their specific height and diameter and the way in which they emit pollutants. They are mostly industrial installations characterised by a variety of emitted substances, high emission heights, large quantities of emitted gases and high parameters of these gases [4, 7].

Linear emitters include road, air, rail and water transport. Linear sources of pollution are emitters located along a specific line, such as traffic routes with heavy vehicle traffic, as well as chimneys that are close together and aligned.

Line source pollution often results from the operation of internal combustion engines. In the case of diesel engines, particulate matter is more common than in the case of spark-ignition engines. An important type of communication in terms of emissions is air transport. Pollutants mainly come from the combustion of fuel in aircraft engines. Aircraft manoeuvres at airports also emit particulate matter as a

result of the abrasion of runway surfaces and tyres. However, compared to the exhaust emissions generated by road traffic, aircraft generate large amounts of ultrafine dust, as well as nitrogen oxides, carbon dioxide and carbon monoxide.

Surface pollutants originate from area sources. They are characterised by the specific and uncontrolled type of substances emitted, the low height of emission sources, limited gas extraction and low temperatures, and low discharge velocities. Surface emitters include installations in the municipal sector: domestic furnaces, landfills, open-pit mines, agricultural areas and car parks, paved areas.

Analyses by research institutions focus on the observation of trace elements in particulate matter fractions and the monitoring of mass concentrations [2].

Most of these substances are emitted during industrial processes associated with the processing or use of coal for energy production. Global projections show that global coal production and consumption peaked in 2023 and then began a gradual decline due to the decarbonisation of economies. By 2026, global production is projected to decline by 4% and demand by 2%. Further projections predict significant reductions of up to 75% in coal production by 2050.

In the context of analysing atmospheric pollutants, there are various categories that help to better understand their nature and impact on air quality. The mode of formation classifies dust into primary and secondary. The former are present in the air in the form in which they were emitted from the source, while secondary pollutants arise from chemical or photochemical reactions between atmospheric constituents and pollutants. Another criterion for the division is the source of particulate matter, which can be natural or anthropogenic [5].

The human-environment relationship involves complex interactions. Mankind cannot exist outside the ecosystem, and the impact on it depends on the level of economic development and environmental awareness of society. The higher the level of development, the greater the chance for rational resource use. But only an opportunity, as there are still challenges in maintaining a balance between human needs and environmental protection.

References

1. Anigacz W., Zakowicz E. Ochrona środowiska. Politechnika Opolska Wydział Budownictwa, 2003, ss. 386.
2. Barchańska H., Danek M., Dudziak M., Fross K., Kłusek M., Kudlek E., Mainka A., Pawełczyk S., Pawłyta J., Piotrowska N., Płonka J., Słomka-Słupik B., Szojda L., Tomiczek K., Zajusz-Zubek E. Climate and environmental change and air pollution reduction, [in:] Werle S., Ferdyn-Grygierek J., Szczygieł M. (eds.), Monograph Climate

and environmental protection, modern energetics, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2021, pp. 363.

3. Bell J.N.B., Treshow M. Air pollution and plant life, Wyd. Naukowo-Techniczne, Warsaw 2004, pp. 526.

4. Ciepiela M., Sobczyk W. Zanieczyszczenie powietrza ze źródeł antropogenicznych, Ekonatura 4, 2018, pp. 24-26.

5. Hys A., Dumańska J., Tworek K. Concentration of PM10 particulate matter in Poland in 2015 - comparison of data from CAMS service of the Copernicus programme with data of the Main Inspectorate of Environmental Protection, Metrology and Probation - Bulletin of the Main Office of Measures, vol. 1, no. 20, 2018, pp. 12-19.

6. Juda-Rezler K., Toczko B. (ed.). Fine dust in the atmosphere, Kompendium wiedzy o zanieczyszczeniu powietrza pyłem zawieszonym w Polsce. Inspekcja Ochrony Środowiska, BMŚ, Warsaw 2016, pp. 279.

7. Krystek J. (ed.). Environmental protection for engineers, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warsaw 2018, pp. 400.

8. Lewandowski W.M., Aranowski R. Technologie ochrony środowiska w przemyśle i energetyce, PWN, Warszawa 2016, pp. 485.

9. Markowicz K. Radiation processes in the atmosphere, Lecture materials, Institute of Geophysics, Faculty of Physics, University of Warsaw, 2013, pp. 186.

10. Mazurek H., Badyda A. (eds.). Smog. Konsekwencje zdrowotne zanieczyszczeń powietrza, PZWL, Warsaw 2018, pp. 212.

11. Prandecki K., Sadowski M. International evolution of environmental protection, LAM - Wydawnictwo Akademii Finansów, Warsaw 2010, pp. 173.

12. Weiner J. Life and evolution of the biosphere, PWN, Warsaw 2008, pp. 816.

СЕКЦІЯ 8. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

.....

SECTION 8. SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

Бачеріков О. В.,

здобувач вищої освіти,

Центральний інститут післядипломної освіти

Державного закладу вищої освіти "Університет

менеджменту освіти", м. Київ

УДК 159.942:159.922.8:

159.9.072+316.6

**ВПЛИВ САМОСПІВЧУТТЯ ДОРОСЛОЇ ОСОБИСТОСТІ
НА ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНУ АДАПТАЦІЮ**

В умовах війни, що триває вже четвертий рік, українське суспільство проходить через великі випробування. Переживання травматичних подій, дистресу, втрати звичних зовнішніх опор потребують шукати підтримку всередині нас самих. Саме внутрішні ресурси здобувають у такі часи особливе значення, бо такі аспекти війни як економічна дестабілізація, необхідність миттєво приймати рішення та змінювати місце й умови проживання, змушує людей відчувати, що наше життя непередбачуване, і ми втрачаємо контроль над власним світом. Це зменшує відчуття безпеки та довіри до людей, а також може призвести до втрати впевненості у собі та у власних рішеннях. З'являються сумніви у своїх поглядах та почуттях до себе, до світу навколо. Тому дуже важливо знайти спосіб відновити віру в себе і повернутися до звичного життя після пережитих травм так як вони можуть зруйнувати наші життя. Перед українською нацією стоїть складне завдання: зібрати уламки, відновитися і знайти шлях до життя і віри.

Засновник теорії стресу, психолог Ганс Сельє, зазначав, що коли організм людини перебуває під впливом стресу протягом тривалого періоду, він починає втрачати здатність справлятися з ним через виснаження своїх адаптивних ресурсів. У наш час ця проблема стає однією з найбільш актуальних, що робить важливим завданням вжиття ефективних заходів для підвищення рівня адаптації. Дослідження теоретичного матеріалу (R. Bennett, R. Firestone, L. Firestone, K. Germer, P. Gilbert, D. Helge, H. Kohut, E. Miller, K. Neff, D. Oliver, M. Rosenberg та інші) дають нам можливість розглядати феномен самоспівчуття як потужний чинник соціально-психологічної адаптації, що безумовно цікавить нас в умовах вищенаведених українських реалій. Проведений аналіз останніх наукових досліджень та

публікацій свідчить про обмежену увагу до проблеми самоспівчуття в українській психологічній науці (Гарець, Гошовська & Гошовський). Зазначено лише окремі спроби вивчення стресозахисної та інших функцій самоспівчуття.

Для досягнення поставленого завдання, по-перше, необхідно дати визначення соціально-психологічної адаптації. Erik Erikson трактував соціально-психологічну адаптацію як гомеостатичну рівновагу між вимогами довкілля та внутрішніми стимулами особистості. Він зазначав, що через невідповідність потреб особистості та вимог навколишнього середовища виникає конфлікт, що породжує стан тривоги. (Erikson, 1963) Інший автор Налчаджян виділяв зовнішній та внутрішній різновиди адаптації. При зовнішній адаптації особистість пристосовується до об'єктивних зовнішніх проблемних ситуацій. При внутрішній, зазначає автор, спрямованість особистості направлена на вирішення внутрішніх конфліктів та інших внутрішніх проблем (Налчаджян, 1988)

Одним з таких механізмів гомеостатичної рівноваги між організмом та середовищем є модель запропонована Полом Гілбертом. Автор у своєму дослідженні пропонує звернутись до теорії, що мозок людини має три типи основних систем регуляції емоцій. Кожна з них має свою функцію:

- 1) система загроз та самозахисту;
- 2) система мотивації, пошуку ресурсів, драйвів та збудження;
- 3) система заспокоєння, задоволення та безпеки. (Гілберт, 2021)

Автор зазначає, що якщо ми зосередимося лише на спробі змінити систему загроз, ми можемо не зрозуміти, що частина проблеми корениться у хиткому балансі інших систем афективного регулювання, і зокрема у слабкому сигналі від системи заспокоєння. Коли ж ця система розвинена та стабільна, інші чинники значно слабшають. Таким чином, пропонуючи підтримувати систему заспокоєння за допомогою самоспівчуття, Гілберт демонструє, як вплив самоспівчуття та самокритики можуть стати чинниками соціально-психологічній адаптації особистості. Susan M. Pollak у свою чергу стверджує, що самоспівчуття може змінити хімічні процеси мозку. Співчуття змінює не тільки емоційний досвід особистості, але і її хімічні процеси, що відбуваються в організмі. Авторка підкреслює, що коли ми співпереживаємо собі, це сприяє виробленню окситоцину - гормону дружби і турботи, який викликає відчуття спокою, безпеки та чуйності. Тобто активується система заспокоєння. (Pollak, 2019) Інші дослідники зазначають, що втручання, засновані на усвідомленості, люблячій доброті, які Kristin Neff (Neff, 2011) характеризує як компоненти самоспівчуття, показують значні перспективи у полегшенні емоційного стресу та сприянні добробуту, що відбивається у зниженні негативних емоцій та підвищенні позитивних емоцій. (MacBeth & Gumley, 2012)

Інші автори в книзі *"Співчуття у терапії прийняття та відповідальності"* роблять висновок, що розвиток самоспівчуття має глибокий вплив на різні рівні психічного функціонування. Вони зазначають, **що:**

1) самоспівчуття сприяє розвитку психологічної гнучкості, що дозволяє індивіду уникати когнітивного злиття. Автори характеризують когнітивне злиття як стан, коли ментальні події, такі як думки, уявлення та емоції, починають безпосередньо впливати на поведінку людини, ніби вони є реальними фактами зовнішнього світу;

2) самоспівчуття допомагає людині дистанціюватися від деструктивних переконань та розглядати власні думки як тимчасові та змінні, а не як абсолютні істини.

3) самоспівчуття активує систему афіліації та спокою, що сприяє зниженню рівня тривоги, страху та самокритики;

4) самоспівчуття забезпечує більш адаптивне реагування на негативні емоції, сприяє їх прийняттю та зменшенню самозасудження, допомагає уникати аверсивного контролю, який утримує людину у циклі страждання;

5) самоспівчуття сприяє орієнтації на цінності, дозволяючи діяти відповідно до довгострокових цілей, а не лише відповідно до миттєвих емоцій.

6) самоспівчуття допомагає уникати пастки уникнення болючих переживань, сприяє усвідомленому прийняттю та зміні поведінки у напрямку особистісного розвитку.

Ці тези підтверджують, що самоспівчуття відіграє важливу роль у когнітивному, емоційному та поведінковому функціонуванні людини, а також дає можливість висунути гіпотезу про самоспівчуття як можливий значущий чинник соціально-психологічної адаптації.

Ми вважаємо доцільним підійти до проблеми самоспівчуття як чинника соціальної адаптації дорослої особистості з боку такого методу як гештальт-підхід. У цьому прагненні три аспекти.

По-перше, соціальна користь та зручність у застосуванні. Гештальт-спільнота України є чи не найбільшою психотерапевтичною спільнотою у державі. А отже при застосуванні отриманих у дослідженні висновків та розробленої корекційної програми на базі гештальт-підходу може бути поширено великою кількістю спеціалістів, що сприятиме більш високим показникам соціально-психологічної адаптації наших громадян під час війни.

По-друге, технічна доцільність. Вона полягає не тільки в тому, що гештальт як метод ґрунтується на підвищенні усвідомленості особистості, яка є одним із компонентів самоспівчуття. Але й тому що гештальт-терапія має низку специфічних технік, які на нашу думку можуть мати особливу користь у розвитку навичок самоспівчуття.

По-третє, новизна. Явище самоспівчуття широко вивчається у рамках когнітивно-поведінкових підходів, біхевіоризму та гуманістичної психології. Але гештальт підходу до цих пір у цьому списку не було.

Список використаних джерел

1. Erikson E. H. *Childhood and Society*. New York : W.W. Norton & Company, Inc, 1963. 445 p.
2. Гілберт П. *Терапія, сфокусована на співчутті: відмінні риси*. Київ : Діалектика, 2021. 256 с. : іл. Пер. з англ. О. М. Миколаєва. Парал. тит. англ.
3. Налчаджян А. А. *Соціально-психологічна адаптація особистості (форми, механізми та стратегія)*. Єреван : М., 1988.
4. Neff K. D. *Self-Compassion: Stop Beating Yourself Up and Leave Insecurity Behind*. New York : William Morrow, 2011. 320 p.
5. Pollak S. M. *Self-Compassion for Parents: Nurture Your Child by Caring for Yourself*. New York : Guilford Press, 2019. 246 p.
6. Тірч Д., Шендорф Б., Зільберштейн Л. Р. *Співчуття у терапії прийняття та відповідальності: практичне керівництво*. Київ : Діалектика, 2022. Пер. з англ. Д. В. Проценко.

Благодатна А. Г.,
асистент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права,
Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ

УДК 341.225.5

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В МІЖНАРОДНОМУ МОРСЬКОМУ ПРАВІ

Зростання використання інформаційних технологій породжує нові виклики, пов'язані з кібербезпекою в міжнародному морському праві. Зокрема, такі кібер-ризиками, як DDoS-атаки, які можуть спричинити збої у функціонуванні супутникових каналів зв'язку, використання шкідливого програмного забезпечення для отримання несанкціонованого доступу до систем управління супутниками, перехоплення та модифікація даних, атаки на системи позиціонування та навігації, що можуть створити ризики для морських і авіаційних перевезень, атаки на сервери та наземні шлюзи, що обробляють супутниковий трафік.

Управління кіберризиками означає процес ідентифікації, аналізу, оцінки та повідомлення про кіберризик, а також прийняття, уникнення, перенесення або пом'якшення його до прийняттого рівня, враховуючи витрати та вигоди від вжитих дій зацікавленим сторонам.

Міжнародна морська організація (далі – IMO) випустила рекомендації MSC-FAL.1-Circ.3-Rev.2 щодо управління морськими кіберризиками. Керівні принципи містять рекомендації високого рівня щодо управління морськими кіберризиками, щоб захистити судноплавство від поточних і нових кіберзагроз і вразливостей, а також містять функціональні елементи, які підтримують ефективне управління кіберризиками. Рекомендації можуть бути включені в існуючі процеси управління ризиками та є доповненням до практики управління безпекою та охороною, яка вже встановлена IMO [1].

Комітет з безпеки на морі на своїй 98-й сесії 2017 року також прийняв резолюцію MSC.428(98) – Управління морськими кіберризиками в системах управління безпекою. Резолюція заохочує адміністрацію забезпечити відповідне врахування кіберризику в існуючих системах управління безпекою (як визначено в Кодексі ISM) не пізніше першої щорічної перевірки Документа про відповідність компанії після 1 січня 2021 року [2].

Крім настанов Міжнародної морської організації (IMO) було випущено безліч настанов галузевих організацій, таких як BIMCO, Асоціація круїзних компаній (CLIA), Міжнародна палата судноплавства. Судноплавство (ICS), ІНТЕРКАРГО, ІНТЕРТАНКО, Міжнародний морський форум нафтових компаній (OCIMF) та Міжнародний союз морського страхування (IUMI).

У боротьбі з кіберризиками IMO та галузеві організації зробили достатньо багато кроків, зокрема зміцнення систем кібербезпеки, використання сучасних методів шифрування даних, впровадження багаторівневої аутентифікації для захисту доступу, моніторинг та аналіз загроз, використання штучного інтелекту для виявлення аномалій у мережевому трафіку, регулярне оновлення безпекових протоколів та проведення тестування на вразливості.

Втім, зважаючи на вище викладене, доцільно виділити шляхи вдосконалення кібербезпеки в міжнародному морському праві: розробка міжнародних стандартів кібербезпеки, зокрема гармонізація правил кіберзахисту для морського сектору під егідою IMO; внесення положення кібербезпеки до Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі у 1974 року для забезпечення правового регулювання на глобальному рівні; посилення відповідальності судновласників та операторів; введення обов'язкових аудитів кібербезпеки для морських компаній; запровадження сертифікації кібербезпеки для морських операторів та

суден; створення міжнародних освітніх програм для підготовки екіпажів суден до реагування на кібер-загрози; розвиток публічно-приватного партнерства для обміну інформацією про кібер-загрози; створення міжнародних кіберцентрів реагування на загрози у сфері морських перевезень.

Забезпечення кібербезпеки в діяльності міжнародних галузевих організацій та міжнародному морському праві загалом є критично важливим завданням, оскільки від цього залежить стабільність міжнародної комунікації. Впровадження сучасних технологій захисту, активний моніторинг загроз і співпраця на міжнародному рівні допоможуть мінімізувати ризики та забезпечити безперебійну роботу супутникових систем та морських перевезень.

Список використаних джерел

1. Guidelines on Maritime Cyber Risk Management (MSC-FAL.1/Circ.3). URL: [https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Security/Documents/MSC-FAL.1-Circ.3-Rev.2-%20-%20Guidelines%20On%20Maritime%20Cyber%20Risk%20Management%20\(Secretariat\)%20\(1\).pdf](https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Security/Documents/MSC-FAL.1-Circ.3-Rev.2-%20-%20Guidelines%20On%20Maritime%20Cyber%20Risk%20Management%20(Secretariat)%20(1).pdf) (дата звернення: 18.02.2025).

2. Maritime Cyber Risk Management in Safety Management Systems. Resolution MSC.428(98) Annex 10 (adopted on 16 June 2017). URL: [https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Security/Documents/Resolution%20MSC.428\(98\).pdf](https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Security/Documents/Resolution%20MSC.428(98).pdf) (дата звернення: 18.02.2025)

Дічек Н. П.,
д-р пед. наук, професор,
завідувач відділу історії та філософії освіти,
Інститут педагогіки Національної академії
педагогічних наук України, м. Київ

УДК 37.014

ХАРАКТЕРИСТИЧНІ МОДЕЛІ УКРАЇНЦЯ-ПАТРІОТА-ДЕРЖАВНИКА

В обставинах воєнного стану, що тягнеться в Україні вже третій рік, а точніше під час справжньої війни України проти сусіда-агресора, надзвичайно актуальним вважаємо звернення до ідейно-патріотично навантажених виховних пропозицій вчених української діаспори (вживаємо узагальнено щодо таких осередків у різних країнах світу) щодо формування в сучасній молоді щодо головних завдань національно-патріотичного виховання.

Визнаючи, що в середовищі української діаспори й донині панує високий патріотичний потенціал, до формування якого доклалися і низка учених-ідеологів національного розвитку української державності, вважаємо доцільним тезово акцентувати увагу на певних стрижневих аспектах, обстоюваних ними у полі зазначеної виховної проблематики.

Так, не втратили свого значення виховні погляди і методичні настанови Г. Ващенко, який сформулював узагальнений ідеал ""Виховний ідеал" [1] формування української молоді насамперед на засадах виховання їх як патріотів-державників. Він визначив кілька своєрідних виховних орієнтирів, в основі яких має бути закладено ідею збереження української духовності, сприяння поступу рідної мови та культури, формування поколінь національно свідомих і фізично загартованих громадян, здатних обстоювати незалежність рідної землі. Ці ідеї узгоджуються із потребами сьогодення, зокрема із засадами новітньої державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Прийнятий у грудні 2022 р. однойменний Закон України, зумовлений обставинами збройної агресії країни-окупанта проти України, акцентує на потребі посилення національно-патріотичного виховання, що розглядається як "наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України" [2].

На переконання Г. Ващенко, окреслені особистісні риси патріота-державника треба починати формувати ще з віку немовляти, в родинному колі, тому багато важить патріотичність батьків, але далі, у дошкільному віці має здійснити свій формувальний вплив відповідно налаштована робота дошкільної установи у сенсі підкріплення, доповнення і розширення усвідомлення дитиною своєї національної, державної приналежності. Із її дорослішанням особливого значення педагог надавав залученню до участі у діяльності розгалуженої мережі дитячо-юнацьких спортивно-патріотичних гуртків, об'єднань, організацій, де можна ефективно плекати "борців за свободу Батьківщини", формуючи такі особистісні якості, як воля й характер, акцентуючи увагу на становленні таких рисах, як гідність, сміливість, наполегливість, витривалість, вміння керувати своїм тілом як знаряддям духу, у поєднанні із обов'язковим фізичним гартом. Звернемо увагу, що у своєму тлумаченні поняття гідності як поняття моральної

свідомості, педагог піднімається до філософських максим, адже встановлює зв'язок між гідністю окремої людини й гідністю соціуму, до якого вона належить. Гідність як вияв особливого морального ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства, в якому визнається цінність особистості, для нього кристалізується у понятті національної гідності як чи найвищого рівня особистої людської гідності [3, с.183]. На його думку, поважаючи себе як особистість, людина "поважає себе як члена нації, члена того народу, серед якого вона народилася, якому зобов'язана своєю мовою, основами світогляду, від якого засвоїла традиції" [4, с.30]

Можливо читач завважить, а що тут нового. По-перше, варто постерегти, що такі думки вчений сформулював ще в середині ХХ ст., і вони й донині лишаються вказівними у виховному середовищі діаспори [5, с.121]. А на думку відомого українського літературознавця А.Погрібного, великою заслугою Г. Ващенка є саме те, що він залишив наступникам державницьки зорієнтовану українську національну педагогіку, "не вузько етнічно, а саме державницьки зорієнтовану – ту, яка породжує і зміцнює волю національного самоутвердження, плекає народ гордий, мужній, формує сильну, свідому своєї історичної місії націю" [6]. По-друге, наведені виховні погляди вченого свідчать про те, що він мав дар передбачення і спрацював на випередження, бо виховання молоді у руслі свідомого патріотизму – це внесок у здобуття Україною незалежності.

Вивчення виховних ідей мисленників діаспори дає підстави звернутися до міркувань етнокulturолога В.Янева щодо ідеалу виховання. Він полемізує з Г.Ващенком у сенсі вироблення практично-прагматичних засад виховання українців у тісному контексті з життям в емігрантському середовищі з його специфікою і труднощами щодо збереження вимушеними українськими вигнанцями своєї національної ідентичності. Можна виснувати, що критично оцінюючи певну гасельність ідей свого попередника, він разом з тим не володів отим даром провісника, властивим Г.Ващенку.

Проблему виховного ідеалу В.Янів розглядав на тлі української етнопсихології і ґрунтувався на напрацюваннях і європейських (К.Юнг), і українських (І.Мірчук, М.Шлемкевич, М.Костомаров) учених. Він доводив необхідність синтезу двох аспектів цільовизначення своїх розвідок, зокрема й виховного ідеалу: по-перше, ствердження самобутності українського народу; по-друге, доведення його приналежності до європейського культурного простору [7]. Думаємо, саме студіювання етнопсихології вмотивувало його роздуми про освітній ідеал українців, підходи до розроблення якого значною мірою він пов'язував з необхідністю урівноважити архетипічні позитивні й негативні

особливості, що сформувалися унаслідок історичної, географічної, духовної та філософської "межовості" українського етносу. В окресленні ідеалу виховання українців-емігрантів вчений ґрунтувався на положеннях про загальнолюдський виховний ідеал, релігійний виховний ідеал, а також національний виховний ідеал. Вважав, що згадані види виховного ідеалу мають взаємоузгоджуватися, а в їх визначенні слід урахувати етнопсихологічні характеристики певного народу: "...національний виховний ідеал не потребує, і навіть не повинен, заперечувати загальнолюдського, а навпаки: національний ідеал базується, впливає із загальнолюдського; він, апробуючи – підтверджуючи – поглинаючи вселюдські та загальноновизнані цінності, доповнює їх тими рисами, які спеціально відповідають духовності чи рисам даного народу" [8].

В.Янів убачає гальмівне значення деяких архетипічних особливостей вдачі українців, а тому і формулює авторську версію виховного ідеалу, покликаною, на його переконання, відігравати триєдину роль: коригуючу/виправляючу/вдосконалюючу функцію, унапрямуючу функцію та відповідати суспільно-державному запиту. Наголосимо, що він прагнув сформулювати дієвий за змістом ідеал, ґрунтуючись на положеннях якого педагога і виховника могли б чітко уявляти, як їм треба діяти і чого прагнути у формуванні особистості. Приділяючи найбільшу увагу функції виправлення, писав, що воно має йти "по лінії послаблення українського індивідуалізму, скріплювання дисципліни, пробудження бажання самопідпорядковуватися, визнавати іншу індивідуальність, цінити чужу заслугу" [8]. Як прихильник гуманістичної психології, він пропонує домагатися цього не обмежуванням особистості чи її виявів, а йти шляхом її активізації, формуванням у неї спрямованості на дію, що має завершуватися "виразним ефектом", який дає відчуття вдоволення успіхом і "послідовно послаблює комплекс меншоцінності та родить віру в себе, степенуючи ще більше нашу особисту діяльність, активність" [8], а також сприяє ситуаційному виплику почуття сили, що своєю чергою, впливає на формування вольових якостей.

Узагальнюючи, можемо стверджувати, що обоє вчених попри деякі розходження, сходилися у своїх вимогах щодо формування з пелюшок волі і практики діяльнісного підходу у вихованні патріотизму.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків: Т. 1. Полтава: Ред. газ. "Полтавський вісник", 1994. С.30-32.
2. Закон України "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності". Від 13.12.2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (Зчитано 1.02.2025).

3. Ващенко Г.Г. Виховання волі й характеру: Підручник для педагогів. Київ: "Школяр", 1999. Т.3.
4. Ващенко Г.Г. Гідність особиста і національна. Київ: "Школяр", 2003. Т.5.
5. Джус О. Григорій Ващенко і формування української виховної системи в діаспорі. *Обрії*. 2018. №1 (46).
6. Погрібний А. До 125-річчя від дня народження Григорія Ващенко. <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=845>
7. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / упор. М. Шафовал. Мюнхен: CICERO, (посмертне видання 1993, уперше оприлюднена – 1965).
8. Янів В. Українська вдача і національний виховний ідеал <https://ounuis.info/library/handwritten-manuscripts-typed-manuscripts/1951/volodymyr-yaniv-ukrainska-vdacha-i-nash-vykhovnyi-ideal.html> (Зчитано 1.02.2025).

Жалко Т. Й.,

УДК 81'22:316.77=161.2

канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
викладання шкільних предметів,
Волинський інститут післядипломної
педагогічної освіти, м. Луцьк

КОНФЛІКТНИЙ ДИСКУРС У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ: КОМУНІКАТИВНІ БАР'ЄРИ

Актуальність. У сучасному світі комунікація відіграє ключову роль в освітньому процесі, професійній діяльності та особистому житті. Для здобувачів освіти ефективна взаємодія є важливим фактором успіху, оскільки сприяє розвитку критичного мислення, міжособистісних навичок та академічної успішності. Однак на шляху до продуктивного спілкування часто виникають перешкоди – комунікативні бар'єри, які ускладнюють процес передачі інформації. Дослідження цієї проблеми дозволяє зрозуміти механізми виникнення бар'єрів та знайти ефективні методи їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запропонована тема була досліджена багатьма науковцями. Зокрема, Карл Роджерс та Абрагам Маслоу вивчали вплив психологічних чинників на комунікацію. Едвард Холл аналізував культурні аспекти взаємодії, а Шеннон і Вівер розробили математичну модель

комунікації, яка допомагає зрозуміти основні проблеми у передачі інформації. У наукових працях Н. Войцехівської, І. Зязюна, Г. Федосової, Г. Щілінської, Н. Яковлевої та ін. висвітлено змістовий аспект поняття "комунікативний бар'єр". Аналіз наукових джерел показав, що хоча досліджувана проблема є предметом значної уваги науковців, питання подолання комунікативно-мовленневих бар'єрів у процесі освітньої діяльності висвітлено недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що в науковій літературі поряд із терміном "комунікативні бар'єри" використовуються схожі за значенням поняття, такі як "комунікативні труднощі", "комунікативна помилка", "комунікативні перешкоди" тощо.

На думку Н. Войцехівської, бар'єри спілкування є перешкодами, які ускладнюють процес діалогу та можуть призвести до вербального конфлікту. Причини їх виникнення різноманітні: недотримання меж комунікативного простору, розбіжність у цілях і потребах учасників комунікації, особиста неприязнь, психологічні й когнітивні перешкоди, різний рівень комунікативної компетентності, а також невідповідність ситуації, в якій відбувається спілкування [2, с. 67]. Г. Федосова визначає комунікативний бар'єр як різновид психологічного бар'єра, який створює перешкоди на шляху передачі інформації від комунікатора до реципієнта. Це явище може виникати через різні внутрішні та зовнішні фактори, що обмежують ефективність комунікації і ускладнюють розуміння між людьми [4]. У своїх дослідженнях Н. Яковлева звертає увагу на особливості прояву комунікативних бар'єрів під час вивчення іноземної мови студентами. Вона вважає, що причини бар'єрів у спілкуванні можуть бути пов'язані з низьким рівнем мотивації, неадекватною самооцінкою, несприятливою психологічною атмосферою, а також відсутністю необхідних навичок і умінь для ефективного спілкування [6, с. 9].

Таким чином, узагальнюючи різні підходи науковців, під комунікативними бар'єрами розуміємо труднощі, що ускладнюють процес спілкування у процесі обміну думками, почуттями, внаслідок певних чинників, зокрема: невміння використовувати мовні засоби у процесі здійснення комунікації, порушення правил літературної мови, невміння вступати в контакт, орієнтуватися в умовах спілкування тощо.

Причини виникнення комунікативних бар'єрів можуть бути різними і пов'язані з кількома аспектами взаємодії між учасниками спілкування. Як правило, комунікативні бар'єри зазвичай умовно поділяються на три основні групи, які виникають у процесі спілкування: "авторитет", "унікнення" та "нерозуміння" [3].

Бар'єр "авторитет" у взаємодії здобувачів освіти і викладачів проявляється в ситуаціях, коли значний авторитет педагога стає перешкодою для відкритого й

ефективного спілкування. Здобувачі освіти можуть відчувати страх перед помилками, побоюватися критики або негативної оцінки, що знижує їхню активність у дискусіях, обмежує ініціативність і створює психологічний дискомфорт. З одного боку, авторитет викладача може викликати у здобувачів освіти бажання відповідати його очікуванням, що мотивує їх до навчання. Проте, якщо педагог занадто домінує в спілкуванні, постійно виправляє кожну помилку, нав'язує власну думку чи не підтримує ініціативу здобувачів освіти, – це може спричинити комунікативний бар'єр. Студенти починають уникати спілкування, боячись сказати щось "неправильне".

Подолання бар'єру "авторитет" можливе через створення сприятливого психологічного клімату, формування атмосфери довіри та взаємоповаги. Викладач може сприяти цьому, підтримуючи ініціативу здобувачів освіти, заохочуючи їх до висловлення власних думок, демонструючи толерантність до помилок і створюючи ситуації, де кожен відчуває себе комфортно під час спілкування.

Бар'єр "уникнення" у взаємодії здобувачів освіти та викладачів проявляється у свідомому або несвідомому ухилянні здобувачів освіти від комунікації. Він може виникати з різних причин, зокрема через невпевненість у своїх знаннях, страх перед помилками, низьку мотивацію до навчання або попередній негативний досвід спілкування. Здобувачі освіти, які стикаються з цим бар'єром, часто уникають відповідей на запитання, не беруть участі в дискусіях, не ініціюють спілкування з викладачем або одногрупниками. Вони можуть приховувати своє нерозуміння теми, пасивно поводитися на заняттях або шукати будь-які способи уникнути взаємодії – наприклад, переводячи розмову на іншу тему, ігноруючи запитання або займаючись сторонніми справами.

Подолати бар'єр "уникнення" можна через створення безпечного й доброзичливого навчального середовища. Викладачам варто використовувати індивідуальний підхід, заохочувати здобувачів освіти до активної участі без страху зробити помилку, давати можливість висловлюватися. Також допомагають інтерактивні методи навчання, рольові ігри та групові проекти, які поступово залучають здобувачів освіти до комунікації та сприяють розвитку впевненості у власних силах.

Бар'єр "нерозуміння" у взаємодії між студентами та викладачами виникає, коли сторони не можуть ефективно передати чи сприйняти інформацію. Це може бути спричинено різними факторами: недостатнім володінням мовою викладання, складною термінологією, невідповідністю стилю спілкування або недостатньою увагою до зворотного зв'язку.

Для здобувачів освіти цей бар'єр часто проявляється через труднощі з розумінням лекцій, інструкцій, завдань або пояснень викладача. Вони можуть втрачати зміст сказаного через швидкий темп мовлення, надмірне використання спеціалізованих термінів або складну побудову речень. Як наслідок, здобувачі освіти бояться ставити запитання, почуваються невпевнено та поступово втрачають інтерес до навчання. Викладачі також можуть стикатися з нерозумінням, коли здобувачі освіти недостатньо чітко формулюють свої думки, використовують неправильні терміни або просто не наважуються висловитися. Це створює труднощі у взаємодії та може призвести до зниження ефективності освітнього процесу.

Подолати бар'єр "нерозуміння" можна завдяки застосуванню простих і доступних пояснень, використанню візуальних матеріалів, наочних прикладів і повторенню ключових ідей у різних формах. Важливо також заохочувати здобувачів освіти ставити запитання, пояснювати власні думки і надавати їм можливість перевіряти своє розуміння через практичні завдання, дискусії та зворотний зв'язок.

Для попередження бар'єрів нерозуміння важливо враховувати чотири основні типи: фонетичний, семантичний, стилістичний та логічний [5, с. 50-58]. Кожен з них має свою специфіку, але всі вони можуть ускладнити ефективне спілкування, якщо не приділяти належної уваги.

Фонетичний бар'єр спілкування – це одна з основних перешкод у процесі мовної взаємодії, що виникає через труднощі у вимові, сприйнятті або розпізнаванні звуків мовлення. Ця проблема особливо актуальна для здобувачів освіти, які вивчають іноземну мову, оскільки вони стикаються з незнайомими звуками, специфічною інтонацією і ритмом мовлення. Основними причинами виникнення фонетичних бар'єрів є відмінності у звукових системах мов, проблеми з артикуляцією, вплив акценту, слабкі навички аудіювання та психологічні фактори, такі як страх зробити помилку або нерозуміння співрозмовника.

Подолання цього бар'єра можливе завдяки систематичній роботі над вимовою та сприйняттям мовлення. Ефективними методами є фонетичні вправи, які сприяють правильному відтворенню звуків і ритміко-інтонаційні вправи для вдосконалення наголосу. Комунікативна практика, зокрема розмовні клуби, мовні ігри, творчі вправи та словникові диктанти, значно покращує впевненість здобувачів освіти.

Семантичний бар'єр спілкування виникає внаслідок різного розуміння значення слів, термінів або виразів, що використовуються в комунікації.

До основних причин виникнення семантичного бар'єра належать багатозначність слів, наявність професійного або сленгового жаргону, відмінності між буквальним

і переносним значенням, а також використання абстрактних понять, які можуть сприйматися неоднозначно. Наприклад, у різних сферах одне й те саме слово може мати абсолютно різні значення: термін "операція" в медицині означає хірургічне втручання, у математиці – виконання дії з числами, а в військовій справі – бойові дії.

Подолання семантичного бар'єра можливе завдяки чіткому формулюванню думок, поясненню значення складних термінів, використанню прикладів і контекстуальних підказок, а також розвитку навичок критичного мислення й уточнюючих запитань. Використання мультимедійних ресурсів, інтерактивних завдань і комунікативних методик навчання сприяє покращенню розуміння мови та мінімізує семантичні непорозуміння в професійному та міжособистісному спілкуванні.

Стилістичний бар'єр спілкування виникає, коли мовленнєвий стиль одного співрозмовника не відповідає очікуванням або рівню сприйняття іншого. Це може бути спричинено надмірною офіційністю або, навпаки, невиправданою неформальністю, використанням професійного жаргону, діалектизмів чи складних синтаксичних конструкцій. У студентському середовищі цей бар'єр часто проявляється, коли викладач використовує занадто академічну або спеціалізовану лексику, яку здобувачі освіти не завжди можуть правильно інтерпретувати. Ще однією причиною стилістичного бар'єра є невідповідність мовного стилю комунікативній ситуації. Наприклад, неправильне використання емоційно забарвлених слів, сарказму або іронії може призвести до непорозумінь між співрозмовниками.

Подолання стилістичного бар'єра можливе завдяки розвитку навичок адаптації мовлення до конкретної ситуації й аудиторії. Викладачам рекомендується пояснювати складні поняття доступною мовою, а здобувачам освіти – вчитися розрізняти мовні реєстри й використовувати відповідний стиль у різних комунікативних контекстах. Використання інтерактивних методів навчання, аналіз реальних мовленнєвих ситуацій і практика ділового й академічного спілкування сприяють формуванню комунікативної гнучкості, що допомагає уникати стилістичних непорозумінь в освітньому та професійному середовищі.

Висновки. Комунікативні бар'єри є невід'ємною частиною спілкування, проте їх можна долати за допомогою відповідних стратегій. Для здобувачів освіти важливо розвивати комунікативні навички, бути уважними до співрозмовників та відкритими до діалогу. Це дозволить покращити процес навчання, взаємодію з викладачами та одногрупниками, а також підготуватися до успішної професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Мовленнєва комунікація. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 472 с.
2. Войцехівська Н. Конфліктний дискурс в українській художній літературі: структурний, семантичний, комунікативний і лінгвокогнітивний аспекти : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2019. 34 с.
3. Козирєв М. П. Бар'єри педагогічного спілкування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологія*. 2013. Вип. 2. С.136-146.
4. Федосова Г. Соціально-психологічні умови подолання комунікативних бар'єрів студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2007. 20 с.
5. Щілінська Г. Комунікативні бар'єри у процесі міжкультурної взаємодії студентів та шляхи їх вирішення. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2015. Вип. 18. С. 50-58.
6. Яковлева Н. Психолого-педагогічні умови подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2003. 20 с.

Карпенко Є. В.,

УДК 159.92

д-р психол. наук, доцент,
професор кафедри практичної психології,
Львівський державний університет
внутрішніх справ, м. Львів

Ніцевич О. В.,

здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Львівський державний університет
внутрішніх справ, м. Львів;
член Громадської організації "Спілка освітян
України", вулиця Городоцька, м. Львів

ЖИТТЯ-СОЛО ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У сучасному світі спостерігається тенденція до зростання кількості людей, які обирають самотній спосіб життя. Цей феномен відомий як "соло" характеризується свідомим вибором самотності, незалежності та самодостатності. Проте, за цим

вибором можуть стояти різні мотивації, від прагнення до свободи та самореалізації до страху перед близькими стосунками та переживання втрати.

Соціологічні концепції розглядають спосіб життя "соло" як відображення глибинних соціальних трансформацій, пов'язаних із розвитком індивідуалістичної культури, секуляризацією та глобалізацією. У постіндустріальних суспільствах, де людина має більше можливостей для самореалізації та незалежності, цінності особистого успіху та автономії часто ставляться вище за традиційні цінності сім'ї та колективу [1; 2]. Соціолог З. Бауман, підкреслює і пояснює це "текучою сучасністю", де соціальні зв'язки стають все більш тимчасовими та нестабільними.

З психологічної точки зору, самотність є складним та багатогранним явищем, яке може мати як позитивні, так і негативні наслідки для особистості. Вона може сприяти самопізнанню, розвитку креативності та незалежності. Ще К. Юнг зазначав, що усамітнення є необхідним для індивідуації, тобто процесу становлення особистості. З іншого боку, тривала самотність може призводити до відчуття ізоляції, депресії та інших психологічних проблем.

Опираючись на концепцію самоактуалізації А. Маслоу життя-соло може інтегруватися з позиції самоактуалізації як певної міри автономії та незалежності, що іноді потребує усамітнення і дозволяє максимально зосередитися на власному саморозвитку. Адаже деяких людей самотність може бути необхідною умовою для досягнення самоактуалізації, тобто реалізації свого потенціалу та досягнення особистого щастя.

Одним із ключових аспектів екзистенційного розуміння людини є самотність. Екзистенціалісти вважають, що самотність є невід'ємною частиною людського існування, оскільки кожна людина є унікальною та відокремленою від інших своїм внутрішнім світом. К. Ясперс, зазначав, "...ніхто інший не може розділити з нами наші почуття і думки; роз'єднаність є сутнісний стан наших переживань".

К. Мустакас, дослідник самотності, розрізняє "суєту самотності" та "справжню самотність". "Суєта самотності" розглядається як сукупність захисних механізмів, що відгороджують людину від вирішення важливих життєвих питань та зустрічі з власною екзистенцією. Вона є формою втечі від себе та відповідальності за своє життя. На противагу цьому, "справжня самотність" є глибоким та автентичним переживанням, що виникає внаслідок усвідомлення власної відокремленості та відповідальності за своє існування. Саме "справжня самотність" може стати джерелом особистісного зростання, творчості та самопізнання і може сприяє розвитку її потенціалу та усвідомленню сенсу життя [3].

Проте, важливо зазначити, що спосіб життя "соло" не завжди є свідомим вибором. Дехто може відчувати себе самотніми через соціальні обставини, такі як втрата близької людини, розлучення або відсутність можливості побудувати близькі стосунки. У таких випадках самотність виступає джерелом страждань та негативно впливає на якість життя [2].

Стиль життя-"соло" також має певний вплив на суспільство. З одного боку, особи-одинаки можуть бути активними споживачами та приносити прибуток різним компаніям. З іншого боку, зменшення кількості людей, які створюють сім'ї, може мати негативні наслідки для демографічної ситуації.

Життя - "соло" є складним соціально-психологічним явищем, що корелює з особистісними цінностями, соціально-культурними зрушеннями та екзистенційними потребами. Віддзеркалюючи тенденції індивідуалізації та автономії, "соло" може слугувати як шляхом до самореалізації, так і результатом соціальної ізоляції. Поглиблене вивчення цього феномену сприятиме кращому розумінню сучасних трансформацій суспільства та створенню умов для гармонійного співіснування різних життєвих стратегій.

Список використаних джерел

1. Яшкіна Д. Життя соло під час пандемії covid-19: міжнародний досвід соціологічних досліджень. *Український соціологічний журнал*. 2021. Вип. 2. С. 49-60.
2. Мовчан М.М. Самотність як феномен буття особистості : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. 265 с.
3. Мурті В. Самотність. Сила людських стосунків. Київ : Лабораторія, 2020. 304 с.

Kolosok, V.,

Doctor of Economics, Professor

Department of Transport Management and Logistics

Priazovsky State Technical University, Dnipro

Nechepurenko, K.,

PhD student, Department of

Transport Management and Logistics

Priazovsky State Technical University, Dnipro

УДК 338.4:658.8

DIGITAL TRANSFORMATION TRENDS OF MARKETING BUSINESS PROCESSES

The Fourth Industrial Revolution [1] has changed ideas about the digitalization of all spheres of public life, including the management of industrial production, services, and sales. In the context of the accelerated development of cyber-physical systems and the use of IT tools, modern management systems are adapting to new parameters of market competition. To ensure their competitiveness in the medium and long term, modern companies should introduce extensive digitalization opportunities in all areas and areas of their business processes.

Thus, Pierre Nanterme in 2016 at the World Economic Forum in Davos noted that insufficient emphasis on digital technologies was the main reason for the disappearance since 2000 of more than half of the world's largest companies from the Fortune 500 ranking [2].

The marketing sphere is becoming the first business process of companies to undergo rapid transformation due to the development of information and communication technologies. The importance of digital transformation of marketing business processes is confirmed by the words of the theorist of the concept of innovative economy P. Drucker: "... since the goal of business is to create a client, a commercial enterprise has only two main functions: marketing and innovation" [3].

One of the main definitions of digital transformation is the development of management systems, company organization, and key competencies of both personnel and the business as a whole.

Digital transformation is the profound transformation of business and organizational activities, processes, competencies, and models to fully leverage the changes and opportunities of a mix of digital technologies and their accelerating impact across society in a strategic and prioritized way, with present and future shifts in mind [4].

At its core, these changes are a complex multidimensional process that requires the enterprise to systematically invest in new digital assets and in the competencies and training of personnel [5]. The relevance of digital transformation as an objective process of social development explains the constant increase in attention to it from the international research community. At the same time, approaches to the digitalization of the economy and business processes of companies in different countries, the pace of its development, the factors that influence it, and directions of implementation depending on the level of development of countries are of particular interest [6, 7].

Summarizing the characteristics of the concept of digital transformation in society and the market, which are known today based on the results of a review of scientific research, we can conclude that there is a need for further research into the practical aspects of digital transformation of business processes of organizations, a comparative analysis of the effectiveness of digital transformation of marketing business processes in different countries, as well as various product markets.

Despite the dominant effect of digitalization of marketing business processes, it is necessary to consider this transformation in conjunction with the complex transformation of other business processes of the company; the development of scientific approaches to the implementation of digital innovation and digital transformation in the company is required.

References

1. Schwab Klaus. The fourth industrial revolution. First edition. New York : Crown Business, 2017. 192 p.
2. Nanterme P. Digital disruption has only just begun. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/digital-disruption-has-only-just-begun> (дата звернення: 01.02.2025).
3. Drucker Peter F. Management: tasks, responsibilities, practices. New York : Taylor & Francis, 2011. 576 p.
4. What is digital transformation? The essential guide to DX. URL: <https://www.i-scoop.eu/digital-transformation> (дата звернення: 01.02.2025).
5. Верескун, М. В., Колосок, В. М., Колосок Е. В. Вплив цифрової трансформації на управління промисловими підприємствами. Підприємництво і торгівля, (30), 11-16. 2021. <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2021-30-02>.
6. Vereskun M., Zaharov S., Kolosok V. The Advantages and Disadvantages of Using Different Types of Traffic in the Integrated Internet Marketing System - Бизнес информ, 2020.
7. Kolosok V., Lazarevska Y. Efficiency of digital communications in the logistics business: evaluation indicators - Intellectualization of logistics and Supply Chain Management, 2020.

Марцев О.,

здобувач вищої освіти,

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

УДК 373.3/5.015.3.159.922.7

КОНФЛІКТНІ СИТУАЦІЇ ТА БУЛІНГ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Взаємодія учасників освітнього процесу, коли їх власні цілі, очікування та потреби не збігаються, може стати джерелом різноманітних конфліктних ситуацій. Суперечності та незгоди, психологічні особливості, різний рівень їх емоційної стабільності можуть перерости в конфлікти. Конфлікти між учнями чи студентами зумовлені перш за все різницею їх психологічних характеристик та поведінки. За результатами соціологічного дослідження, проведеного у 2023 році Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) 22% українських підлітків заявили, що протягом останнього часу зазнавали булінг онлайн. Натомість за результатами опитування відсоток учасників цькування однолітків знизився у 2023 році до 15%.

Майже половина респондентів (49%) відповіли, що були свідками цькування. Водночас у 2023 році збільшився показник молоді, яка не брала участь упродовж останнього року до 76%.

Психологічна наука займає провідне місце в дослідженні проблем конфліктів та булінгу. Наразі вчені розробили понятійний апарат конфлікту: методи діагностики, сутність, структура, генезис тощо. Конфліктні ситуації стали об'єктом інших гуманітарних дисциплін, у соціології сформувалася нова теорія – соціологія конфлікту.

Проблему конфліктів та проявів булінгу обґрунтовано в наукових працях зарубіжних (Х. Лейман, Д. Лейн, К. Лоренц, Д. Ольвеус) та вітчизняних учених (В. Андрієнкова, О. Безпалько, О. Дроздов, Л. Найдьонова, О. Смірнов та ін.).

Конфліктні ситуації проявляються в соціальному середовищі, характеризуючи їх як соціальні конфлікти і розглядаються як зіткнення інтересів двох чи більшої кількості індивідів або соціальних груп. Серед причин конфліктів науковці окреслюють певні групи: соціально-політичні й економічні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні.

Для розуміння виникнення конфліктів у закладах освіти безперечно важливим є дослідження особливостей взаємин у студентських групах, групових мотивів, формування колективної думки, настроїв у групі, індивідуальних психологічних особливостей студентів (здібностей, темпераменту, характеру).

Гострою соціально-психологічною проблемою, що впливає на розвиток і формування особистості, а часом виступає і серйозним психотравмуючим фактором для особистості є булінг. Поширення цього явища в різних його проявах (фізичний, психологічний) у закладах освіти є прихованою та цілеспрямованою формою приниження людини, що пов'язана із насиллям та агресією. У студентському середовищі відсутність належної уваги з боку викладачів, можливі конфлікти між викладачами та студентами можуть перейти у форму цькування та приниження. Окрім того, конфлікти між студентами можуть виникати впродовж проживання в гуртожитку та ставати підставою для виникнення булінгу. У такому випадку причинами можуть бути відсутність уваги до проведення студентами свого дозвілля з боку викладачів, недостатнє наповнення його різноманітними формами виховної роботи.

Булінг, на жаль, набув поширення в Україні та за кордоном, основними рисами якого є нерівність соціальних, фізичних та особистісних можливостей жертви та агресора і може набувати різних сформованих стадій від дитячого булінгу до екстремізму і може бути словесним, фізичним, соціальним та кібербулінгом.

Чимало досліджень з цього питання присвячено причинам булінгу як явища, серед яких можна виокремити сімейні, ситуативні та суспільні чинники.

На думку дослідників, мотивами формування і поширення булінгу є побудова ієрархічної вертикалі в колективі, що базується на принципах самоствердження та конкурентної боротьби, а також загострене почуття справедливості, заздрість, помста і реалізація садомазохістичних схильностей [3, с. 24-25.]. Також у діях та вчинках особи відображаються особистісний розвиток та індивідуальні особливості їх поведінки. У цьому випадку виникають суперечності, коли власні потреби і цінності не збігаються із зовнішніми вимогами. Аналізуючи психологічні аспекти свободи та відповідальності індивіда, американський науковець Е. Шостром розглядає у своїх дослідженнях внутрішні конфлікти особистості. Дослідник розрізняє "людину-маніпулятора" та "людину-актуалізатора". Самоактуалізуючі особистості реалізують свій внутрішній потенціал, живучи повноцінним та наповненим життям. Натомість маніпулятори надмірно зосереджені на контролі над іншими, що призводить до втрати здатності відчувати справжню радість. Їхній стиль життя базується на обмані, цинізмі та прагненні до контролю, тоді як актуалізатори відзначаються чесністю, усвідомленістю та оптимізмом [4].

Проблеми булінгу серед учнів та студентів можуть виникати в різних місцях у закладах освіти та поза ними. Для своєчасної діагностики можливої девіантної поведінки молоді використовують певні методики, розробляються методичні рекомендації.

Поширеною є методика "Самооцінка психічних станів" (Г. Айзенк), що визначає рівні тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності серед студентів.

Ефективним є експрес-опитувальник "Індекс толерантності" Г.Солдатової, О. Кравцової, О. Хухляєва, Л. Шайгерова, який складається з 22 тверджень і спрямований на діагностику рівня толерантності та дозволяє дослідити ставлення особистості до різних соціальних груп, повагу до думки оточення, готовності до вирішення можливих конфліктних ситуацій та оцінки етнічної толерантності особистості. Результати проведення дослідження серед студентів за зазначеною методикою дозволяє визначити рівень їх толерантності та розробити методичні рекомендації щодо корегування виховного процесу в закладі.

Іншою ефективною методикою діагностики міжособистісних стосунків є методика Т. Лірі, яка спрямована на дослідження стилю та структури міжособистісних стосунків між учасників освітнього процесу та визначення ставлення до себе та уявлення про власне "Я". Отримані результати дослідження дають можливість визначити готовність студентів звернутися за допомогою в разі потреби та сформувані ефективні шляхи запобігання булінгу в закладі, сформувані безпечне оточення для гармонійного розвитку кожної особистості.

Боротьба з булінгом – комплексний підхід до підтримання безпечного та психосоціального середовища для студентів у закладах освіти, що містить: - діяльність різноманітних гуртків, клубів, спрямованих на зміцнення соціальних зв'язків між учасниками освітнього процесу;

- проведення тренінгів з питань міжособистісних стосунків, основ конфліктології для уникнення конфліктів;

- розширення уяви студентів щодо культури поведінки, поваги до інших та несприйняття булінгу за допомогою просвітницьких заходів, формування майданчиків для можливості обговорення проблем булінгу;

- надання систематичної психологічної підтримки та консультування студентів у разі потреби в психологічній допомозі в складних ситуаціях.

На нашу думку, провідне значення нині набула активна робота з профілактики булінгу в закладах освіти, яка вже на першому курсі проводиться у вигляді запланованих бесід, лекцій, тренінгів з розвитку емпатії та співпереживання, тематичних тренінгів для студентів, що підвищує їх правову обізнаність, відповідальність за власне життя, розуміння необхідності звернення про допомогу для розв'язання проблеми. Попередити явище булінгу в закладах освіти можливо також, замістивши його різноманітними колективними взаєминами у студентських групах: взаємодопомога, спільна позанавчальна діяльність, доброзичлива взаємопідтримка, створення серед студентства нетерпимості до насильства, психологічна підтримка жертв булінгу та надання їм психологічної та юридичної допомоги.

Список використаних джерел

1. Конфліктологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів юридичних спеціальностей/ За ред. Л.М. Герасіної та М.І. Панова. – Харків: Право, 2002. – 256 с.

2. Прібиткова Н. Булінг у закладах освіти: поняття, структура, причини та шляхи подолання. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2017. С. 58–61.

3. Бугайчук А. Група підтримки. Як борються зі шкідливим булінгом у США та Канаді. *Початкова освіта*. 2019. № 8. С. 34–41.

4. Shostrom E. *Man the Manipulator: The Inner Jouner From Manipulation to Actualization*. Bantan; 6th Printing Edition, 1979. 189 p.

Мудрий Я. С.,

УДК 061.2:334.7

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи,
Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича, м. Чернівці

ФАНДРАЙЗИНГ У ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Активний розвиток громадянського суспільства сприяв поширенню недержавних організацій (НДО) в Україні та світі, які фактично виступають посередниками у впровадженні соціальних ініціатив і програм, взаємодіючи між державою, комерційним сектором і громадянами. З часом, вони можуть зіткнутися з браком коштів чи інших ресурсів, необхідних для їх подальшого ефективного розвитку. У таких випадках доцільним є застосування фандрайзингу, як одного з напрямів діяльності неприбуткових організацій.

Фандрайзинг є ключовим механізмом забезпечення фінансової стійкості недержавних організацій, які не мають стабільних державних джерел фінансування. Об'єктами фандрайзингу виступають різні категорії донорів, основними з яких є благодійні фонди, приватні особи, корпорації та бізнес-структури.

Основними джерелами фінансування для НДО є:

Гранти та донорські програми.

- Пошук і подання заявок на міжнародні та національні гранти.
- Використання грантових платформ (Civic Space, USAID, Європейська комісія тощо).
- Розробка конкурентоспроможних проектних пропозицій відповідно до вимог донорів.

Краудфандинг.

- Використання онлайн-платформ для збору коштів (GoFundMe, Kickstarter, Patreon, Спільнокошт).
- Проведення рекламних кампаній у соціальних мережах для залучення більшої кількості донорів.
- Створення відео та візуального контенту для залучення уваги.

Корпоративне партнерство.

- Співпраця з бізнесом на умовах спонсорства або соціальної відповідальності.
- Залучення компаній до реалізації спільних соціальних проектів.
- Надання бізнесу можливостей рекламування через підтримку НДО.

Благодійні заходи та аукціони.

- Організація марафонів, концертів, виставок, благодійних вечорів.

- Проведення аукціонів, де виставляються цінні або унікальні лоти (автографи, твори мистецтва тощо).

- Співпраця з відомими особистостями для підвищення інтересу до заходу.

Програми членства та регулярні пожертви.

- Запровадження системи членських внесків.

- Впровадження підписки на регулярну фінансову підтримку.

- Використання CRM-систем для управління базою донорів та моніторингу їхньої активності.

Залучення ресурсів через соціальні мережі та цифровий маркетинг.

- Активна діяльність у Facebook, Instagram, LinkedIn, YouTube для збору коштів та просування ініціатив.

- Використання таргетованої реклами для поширення інформації про кампанії.

- Колаборації з блогерами та інфлюенсерами для привернення уваги до фандрайзингових ініціатив.

Спадкові та великі пожертви.

- Робота з меценатами, які можуть зробити значний фінансовий внесок.

- Програми "planned giving" – залучення донорів до заповідання частини свого майна на благодійність.

- Побудова довгострокових відносин із потенційними меценатами.

Кооперація з іншими організаціями.

- Об'єднання зусиль з іншими НДО для реалізації масштабних проєктів.

- Партнерство із ЗМІ для висвітлення благодійних ініціатив.

- Спільні кампанії з громадськими діячами [1, с. 92-95].

Наразі, одним із найбільш ефективних способів залучення ресурсів є використання цифрових технологій, оскільки вони дозволяють охопити широку аудиторію з мінімальними витратами. Використання соціальних мереж, електронної пошти та персоналізованих кампаній допомагає залучати більше коштів та покращувати взаємодію з донорами.

В сучасних умовах, основні виклики фандрайзингової діяльності недержавних організацій наступні:

- Висока конкуренція серед НДО за грантові кошти.

- Нестача досвіду та навичок у сфері фандрайзингу.

- Недовіра суспільства до благодійних організацій через випадки шахрайства.

- Складність довготривалого фінансування проєктів.

- Зміни у законодавстві та податкових пільгах для благодійних внесків.

Враховуючи це, ефективний фандрайзинг вимагає продуманої стратегії, яка базується на чітких цілях, розумінні аудиторії та використанні різних інструментів. Пропонуємо такі основні стратегії успішного фандрайзингу:

Чітке визначення мети

- Встановіть конкретну суму збору коштів та терміни.
- Поясніть, на що саме підуть зібрані кошти.
- Створіть емоційну історію, яка приверне увагу донорів.

Сегментація та розуміння аудиторії

- Визначте цільові групи (малий і середній бізнес, великі корпорації, індивідуальні донори).

- Підлаштуйте комунікацію під кожну групу.
- Використовуйте персоналізовані звернення.

Використання мультиканального підходу

- Онлайн-платформи: соцмережі, сайти, email-розсилки.
- Офлайн-заходи: зустрічі, конференції, ярмарки.
- Співпраця з медіа: статті, телебачення, радіо.

Будівництво довіри та прозорості

- Публікуйте регулярні звіти про витрати.
- Демонструйте вплив пожертв через фото, відео та історії бенефіціарів.
- Залучайте відомих людей.

Використання психології фандрайзингу

- Принцип терміновості – "Допомога потрібна вже!"
- Соціальний доказ – демонстрація внесків інших людей.
- Ексклюзивні бонуси – подарунки або подяки для донорів.

Робота з великими донорами та корпоративними партнерами

- Індивідуальний підхід до благодійників.
- Довготривалі партнерства із компаніями.
- Програми співфінансування (matching donations).

Автоматизація та аналітика

- CRM-системи для відстеження донорів.
- Аналітика ефективності кампаній.
- Автоматичні подяки та follow-up для донорів.

Волонтерські та спільнотні ініціативи

- Мотивуйте людей збирати кошти самостійно (peer-to-peer fundraising).
- Залучайте волонтерів для організації заходів.
- Будуйте спільноту навколо вашої місії.

Ефективна стратегія фандрайзингу – це поєднання всіх цих підходів.

Фандрайзинг є важливим інструментом для забезпечення фінансової стабільності недержавних організацій. Його ефективність залежить від стратегічного підходу, вибору оптимальних методів залучення коштів та довіри громадськості. Використання

сучасних цифрових технологій та інноваційних підходів у фандрайзингу може значно підвищити рівень фінансової підтримки НДО. Довгострокове планування, ефективне управління ресурсами та зміцнення зв'язків з донорами дозволить забезпечити сталість організації та сприяти реалізації її місії.

Список використаних джерел

1. Чернявська О. В. Фандрайзинг. Навч. посіб. Київ : Алерта, 2015. 272 с.

Ордатій Н. М.,

УДК 159.9

канд. мед. наук, асистент

кафедри медичної психології та психіатрії,

Вінницький національний медичний університет

імені М. І. Пирогова, м. Вінниця

Ангельська В. Ю.,

старший викладач кафедри

медицини катастроф та військової медицини,

Вінницький національний медичний університет

імені М. І. Пирогова, м. Вінниця

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОЧНОСТІ ТА НАДІЙНОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНИХ МЕТОДИК В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У сучасному світі швидких змін під впливом різних соціальних, економічних та культурних чинників важливе значення мають питання психологічного благополуччя населення. Психологічні проблеми стають більш розширеними і точна діагностика та швидке втручання- ключовий компонент у наданні якісної допомоги пацієнтам. Таким чином, використання правильних методик у психологічному обстеженні має надзвичайне значення для оцінки початкового ставлення пацієнтів та процесу моніторингу разом із виявленням групи ризику. В сучасній Україні, так само як і в усьому світі, спостерігаються певні тенденції до порушення психологічного здоров'я серед населення. Це потребує вимоги щодо індивідуальності та точності диференційно-дослідницьких методик. Для забезпечення достовірності даних, варто використовувати валідні методики. Валідність діагностичного методу- це критерій відповідності отриманих результатів фактичним даним, що забезпечує надійність діагнозу та обґрунтованість подальших корекційних заходів.

Згідно затвердженого Наказу Міністерства охорони здоров'я України "Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню" від 13 грудня 2023 року № 2118 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 25 січня 2024 р. за № 128/41473), пропонується ПЕРЕЛІК валідних методів психологічної діагностики, які можуть використовуватися для проведення психологічної діагностики та оцінки якості психологічної допомоги. Психологічні методики є направленим методом діагностики, що при комплексному обстеженні мають вагоме значення для оцінки первинного стану пацієнта, спостереження динаміки процесу, виявлення груп ризику. Широке використання психодіагностичних методик є важливим в умовах накопичення в популяції передиспозицій до порушень психологічного здоров'я задля вчасної та точної діагностики. Саме точність діагностики буде запорукою вірних корекційних заходів та якісної допомоги. Поняття психічної норми є динамічним в змінюваних умовах сучасності, здебільшого сучасні діагностичні методики спираються на діагностичні критерії Діагностичного й статистичного керівництва з психічних розладів (Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders, DSM-V). При розробці психодіагностичних методик (тести, опитувальники) обов'язковими є валідність та надійність (3,2), які особливо важомі в умовах індивідуальності психічних станів та процесів. Валідність є критерієм відповідності результатів отриманим даним. Опитування респондентів має здійснюватись серед тієї вибірки, для якої методика призначена, з узгодженістю елементів та складових методики між собою. Сама вибірка має бути репрезентативною, тобто відображувати основні характеристики генеральної сукупності. Американська психологічна асоціація, до складу якої входить комітет з психологічного тестування, сформувала "Стандарти для освітніх та психологічних тестів" (Standards for Educational and Psychological Testing) і наголосила на необхідності валідності як обов'язкової частини розробки будь-якого тесту. Виокремлюють валідності: прогностичну, конкурентну, змістову та конструктну. Конкурентна валідність – це кореляція отриманих результатів розробленого тесту з результатами однієї чи кількох валідних інших методик, змістова валідність свідчить про відповідність питань або завдань інструменту загальному змісту, критеріальна валідність перевіряє узгодженість результатів із зовнішніми критеріями, що вказувати на достовірність результатів. Процес створення нових діагностичних методик є кропітким та розтягненим у часі, як і валідизація існуючих іншомовних. Тому маємо прогалину щодо використання широкого діагностичного апарату, у порівнянні з закордонними колегами, що зумовлена певним блокуванням розвитку психологічної науки на теренах України під радянським контролем. У Переліку зазначені різні

спеціалісти, що можуть впроваджувати запропоновані валідні методики, зокрема: нейропсихологи, клінічні психологи, психологи-консультанти, практичні психологи, психіатри, сімейні лікарі, дитячі психологи, ерготерапевти, спеціалісти з мови та мови, фізіотерапевти; та інші, залежно від мети проведення дослідження окремим фахівцем. Важливим є наявність доступних валідизованих методик з урахуванням впровадження програми mhGAP серед медичних працівників первинної ланки щодо надання послуг пацієнтам із психічними розладами. З 2013р. існує Всеукраїнська психодіагностична асоціація (ВПА), створена професійними психологами, діяльність яких направлена на розробку українських тестових методик та адаптацію іншомовних із дотриманням авторських прав авторів, забезпечення українських фахівців якісними психологічними тестами. Така робота продовжується і на сьогоднішній день, наявні сучасні розробки українських науковців, що стосуються діагностичних методик, направлених на виявлення стану психічного благополуччя населення нашої країни в умовах воєнного стану. Опрацьовуючи вказаний ПЕРЕЛІК, виокремлюючи методики, що можуть впроваджуватись для обстеження дорослого населення в рамках діагностики на етапі консультування, здійснення реабілітаційних методів та контролю їх якості, оцінки терапевтичної роботи, тощо, зіштовхуємося з ситуацією відсутності україномовних перекладів, що, на жаль, унеможлиблює практичне використання запропонованих методик. Лише поодинокі з вказаних у ПЕРЕЛІКУ є валідизованими і перекладеними українською мовою, деякі перебувають у платному доступі, значна частина не є доступною. Тому на сьогоднішній день ми стикаємося в Україні з проблемою наявності малої кількості доступного валідизованого та апробованого психологічного діагностичного матеріалу, що звужує діагностичний процес та вчасне виявлення патологічних станів, а відтак їх лікування та психологічну корекцію. Така мета може бути здійснена на базі вищих навчальних закладів України у вигляді створення регіональних психодіагностичних лабораторій, впровадження навчальних програм щодо розробки та використання психологічних тестів, тощо. Варто зосередитись на активному процесі перекладу та апробації актуальних психологічних методик з подальшим наданням доступу сертифікованим фахівцям ментального здоров'я до них, що збагатить саму галузь діагностичними можливостями та об'єднає фахівців на рівні держави та світового рівня.

Список використаних джерел

1. Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.12.2023р. № 2118 (zareestrovano v Ministerstvi yustitsii Ukraini 25.01.2024r. za № 128/41473). https://moz.gov.ua/uploads/10/53865-dn_2118_13122023_dod_3.pdf (дата звернення: 20.02.2025).

2. Троценко А. Особливості розробки та валідації тестів особистості. Журнал соціальної та практичної психології. 2023. Т2. С. 64-70 <https://journals.univ.zhitomir.ua/index.php/psy/article/view/105> (дата звернення: 22.02.2025).

3. Чабан О., Бурдейний А. Рекомендовані вимоги до валідації та застосування в роботі шкал та методик в області діагностики та надання медичної та психологічної допомоги. Психосоматична медицина та загальна практика <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/534> (дата звернення: 21.02.2025).

4. Карамушка Л. М., Креденцер О. В., Терещенко К. В., Лагодзінська В. І., Івкін В. М., Ковальчук О. С. Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій: психологічний практикум/за ред. Л. М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 76 с.

5. Мазяр О. В., Фещук В.В. Основи психометрики: методичні рекомендації до навчальних занять здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 053 Психологія. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2022. 108 с. <http://eprints.zu.edu.ua/34551/1/Курс%20лекцій.%20Основи%20психометрики.pdf> (дата звернення: 21.02.2025).

Патlachук В. Н.,
д-р юрид. наук,
доцент, м. Слов'янськ

УДК 328

ГАРМОНІЗАЦІЯ РЕГЛАМЕНТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ІЗ ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У роботі досліджено процес гармонізації Регламенту Верховної Ради України із європейськими стандартами парламентської діяльності. Проаналізовано ключові принципи європейського парламентаризму, закріплені у Кодексі належної практики з питань виборів (Венеційська комісія), Європейській хартії демократії та рекомендаціях ПАРЄ.

Розглянуто напрями адаптації парламентських процедур України до стандартів ЄС, зокрема прозорість законодавчого процесу, ефективність ухвалення рішень, розширення парламентського контролю та впровадження цифрових технологій у діяльність Верховної Ради. Особливу увагу приділено викликам гармонізації, таким як політична поляризація, бюрократичний опір та фінансові обмеження.

Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення законодавчих процедур, підвищення підзвітності парламенту та впровадження європейських стандартів парламентаризму.

Гармонізація Регламенту Верховної Ради України із європейськими стандартами парламентської діяльності є важливим кроком у процесі європейської інтеграції України. Регламент визначає організацію роботи парламенту, процедуру ухвалення законів та механізми контролю за виконавчою владою. Його відповідність правовим стандартам Ради Європи, Європейського Союзу та Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) є необхідною умовою для зміцнення парламентаризму та підвищення ефективності законодавчого процесу.

Як зазначає експерт Ради Європи Жан-Клод Шнайдер: "Функціональна парламентська система – це основа демократії, а її ефективність залежить від чіткості регламентних процедур та їхньої відповідності європейським стандартам" [1].

Гармонізація Регламенту Верховної Ради України передбачає адаптацію законодавчих процедур до практики європейських парламентів, зокрема посилення прозорості, підзвітності, дотримання демократичних принципів та розширення механізмів громадської участі.

Дослідження гармонізації Регламенту Верховної Ради України із європейськими стандартами є важливим у контексті євроінтеграційного курсу України, що передбачає виконання зобов'язань щодо адаптації національного законодавства до норм ЄС. Це також сприяє підвищенню ефективності парламентської роботи, оскільки є необхідність удосконалення законодавчих процедур. Крім того, важливо забезпечити прозорість та підзвітність парламенту шляхом адаптації до міжнародних стандартів парламентського контролю. Зміцнення демократичних інститутів вимагає вдосконалення механізмів ухвалення рішень та запобігання маніпуляціям із законодавчими процедурами. Нарешті, необхідно виконати рекомендації Венеційської комісії та Ради Європи, щоб привести Регламент у відповідність із міжнародними нормами.

Як зазначає експерт ПАРЄ Анна Лінд: "Європейські парламенти функціонують за принципами демократичної легітимності, ефективності та підзвітності, і саме ці принципи мають бути основою реформи Регламенту Верховної Ради"[2].

Європейські стандарти парламентської діяльності

Гармонізація Регламенту Верховної Ради України має базуватися на таких міжнародних документах:

- Кодекс належної практики з питань виборів (Венеційська комісія, 2002) – визначає принципи прозорості та демократичності парламентських процедур.

- Європейська хартія демократії (Рада Європи, 2009) – встановлює вимоги щодо парламентського контролю та участі громадян.

- Керівні принципи для демократичного парламентаризму (ПАРЄ, 2018) – містять рекомендації щодо організації роботи законодавчих органів.

- Законодавство Європейського Союзу – визначає підходи до процедури ухвалення законів, парламентського нагляду та цифрової трансформації парламентської діяльності.

Основні принципи європейських стандартів парламентської діяльності включають прозорість законодавчого процесу, що передбачає відкритість парламентських процедур для громадськості, а також підзвітність парламенту, що забезпечує контроль за виконанням ухвалених рішень. Важливою є ефективність регламентних процедур, яка запобігає затягуванню розгляду законопроектів. Крім того, розширення громадської участі через запровадження механізмів консультацій та електронної демократії є ключовим аспектом. Як зазначає професор Кембриджського університету Д. Вільямс, "регламенти сучасних європейських парламентів забезпечують баланс між ефективністю законодавчого процесу та дотриманням демократичних процедур" [3].

Основні напрями гармонізації Регламенту Верховної Ради України

Прозорість та відкритість парламентських процедур

- Впровадження обов'язкової публікації всіх законопроектів у відкритому доступі до їх розгляду.

- Відкритий доступ до засідань комітетів та публічний звіт про їх роботу.

- Регулювання лобістської діяльності у парламенті відповідно до стандартів ЄС.

Вдосконалення законодавчих процедур

- Запровадження чітких строків розгляду законопроектів без можливості їхнього безпідставного блокування.

- Обмеження внесення "правок-заспамлення", що використовується для маніпуляцій у законодавчому процесі.

- Впровадження автоматизованої системи відстеження виконання ухвалених законів.

Розширення парламентського контролю

- Посилення механізмів контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України шляхом регулярних звітів уряду перед парламентом.

- Розширення можливостей парламентських слідчих комісій відповідно до європейської практики.

- Вдосконалення механізму депутатських запитів та відповідальності уряду за їх розгляд.

Використання цифрових технологій у парламентській діяльності

- Впровадження електронного документообігу для пришвидшення розгляду законопроектів.
- Розширення онлайн-консультацій з громадянами щодо законодавчих ініціатив.
- Використання цифрового голосування для підвищення прозорості ухвалення рішень.

Як зазначає експерт Європейського парламенту Марк Робертсон: "Діджиталізація парламентських процедур є важливою складовою демократичного врядування у XXI столітті" [4].

Виклики гармонізації Регламенту Верховної Ради України

Попри необхідність адаптації до європейських стандартів, існують певні виклики:

- Політична поляризація – складність узгодження регламентних змін між фракціями.
- Опір бюрократичної системи – інертність державного апарату у впровадженні реформ.
- Фінансові обмеження – потреба у додаткових ресурсах для цифрової трансформації парламенту.

Для успішної гармонізації необхідно залучити міжнародних експертів до реформи парламентських процедур, провести навчання депутатів та парламентських службовців щодо європейських стандартів парламентаризму, а також забезпечити незалежний моніторинг змін у регламенті Верховної Ради.

Висновки. Гармонізація Регламенту Верховної Ради України із європейськими стандартами є важливим кроком для зміцнення парламентаризму, підвищення ефективності законодавчого процесу та забезпечення прозорості парламентської діяльності.

Основні напрями реформ:

- Посилення прозорості та підзвітності парламенту.
- Оптимізація законодавчих процедур.
- Впровадження цифрових технологій у парламентську діяльність.
- Підвищення рівня парламентського контролю.

Ефективна імплементація цих змін сприятиме демократичному розвитку України та її інтеграції до Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Schneider J-C. "Parliamentary Standards in Europe". – Strasbourg: Council of Europe, 2023.
2. Lind A. "Democratic Parliamentary Governance". – PACE, 2022.
3. Williams D. "Legislative Procedures in the EU". – Cambridge: Oxford Press, 2021.
4. Robertson M. "Digitalization of Parliaments". – European Parliament Report, 2023.

Полесов С. С.,
здобувач вищої освіти,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків

УДК 364-3

СУЧАСНА СИСТЕМА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Проблема пенсійного забезпечення в Україні є однією з найгостріших соціально-економічних та правових питань сучасності. Пенсійна система відіграє ключову роль у забезпеченні гідного рівня життя громадян, які втратили працездатність, та є важливим елементом механізму соціальної держави.

Актуальність дослідження пенсійної системи України зумовлена демографічними, фінансовими, економічними та правовими викликами, які впливають на її ефективність. В умовах старіння населення, дефіциту Пенсійного фонду та низьких пенсійних виплат Україна потребує комплексного реформування пенсійної системи, включаючи стабілізацію фінансування, боротьбу з тіньовою зайнятістю та розвиток накопичувального страхування. Вивчення міжнародного досвіду та вдосконалення законодавства є ключовими факторами для побудови ефективної, стійкої та справедливої пенсійної системи.

Пенсійна система України є багаторівневою та складається з державного та недержавного секторів. Вона забезпечує виплати пенсій особам, які досягли пенсійного віку, втратили працездатність або мають право на соціальні виплати відповідно до законодавства.

Структура пенсійної системи України

Сучасна пенсійна система України функціонує за трирівневою моделлю, яка закріплена в законодавстві. Перший рівень, солідарна система, базується на принципі перерозподілу коштів між працюючими громадянами та пенсіонерами. Внески працюючих використовуються для виплати пенсій тим, хто вже вийшов на пенсію. Ця система є обов'язковою, фінансування відбувається через Пенсійний фонд України, а розрахунок пенсій залежить від стажу та офіційної заробітної плати. Однак, вона стикається з проблемами, такими як дефіцит через демографічні зміни, велика частка тіньової зайнятості та низький рівень пенсій.

Другий рівень, накопичувальна система, передбачає, що громадяни роблять відрахування на індивідуальні пенсійні рахунки, з яких у майбутньому отримуватимуть пенсії. Хоча законодавчо ця система закріплена, фактично вона не працює через відсутність механізмів реалізації та інституційної бази. Основна мета цього рівня – зменшити навантаження на солідарну систему та надати

громадянам додаткове джерело доходу на пенсії, але для її запуску потрібні стабільні економічні умови.

Третій рівень, недержавне пенсійне забезпечення, включає добровільну участь громадян у недержавних пенсійних фондах, які накопичують кошти для майбутніх виплат. Ця система працює на основі приватних пенсійних фондів, страхових компаній та банків, де громадяни можуть самостійно вибирати фонд та умови внесків. Проте, вона стикається з проблемами, такими як недовіра до приватних фондів та відсутність державних гарантій збереження внесків.

Пенсійний вік і стаж

Згідно з чинним законодавством, пенсійний вік в Україні поступово підвищується для чоловіків і жінок до 60 років, при цьому необхідний страховий стаж становить від 30 до 35 років. Особи, які не мають достатнього стажу, можуть отримувати соціальні виплати, які є нижчими за мінімальну пенсію.

Фінансування пенсійної системи

Основним джерелом фінансування пенсійної системи є єдиний соціальний внесок (ЄСВ), сплачуваний роботодавцями (22% від заробітної плати), а також державний бюджет, який покриває дефіцит Пенсійного фонду. Власні доходи фонду також включають інвестиційну діяльність та адміністративні збори.

Основні проблеми пенсійної системи України

Серед основних проблем пенсійної системи можна виділити демографічну кризу, дефіцит Пенсійного фонду, низький рівень пенсій, тіньову економіку та затримку впровадження накопичувальної системи.

Однією з основних причин актуальності дослідження є демографічна криза. В Україні спостерігається швидке старіння населення та скорочення частки працездатних осіб, що створює значне навантаження на солідарну пенсійну систему. Співвідношення працюючих громадян до пенсіонерів постійно зменшується, що призводить до дефіциту Пенсійного фонду та необхідності його дотацій з державного бюджету.

Розмір середньої пенсії в Україні залишається низьким, часто не покриваючи навіть базових потреб пенсіонерів. Значна частина громадян отримує мінімальні пенсійні виплати, що спричиняє соціальну незахищеність та зростання рівня бідності серед літнього населення. Водночас значний дефіцит Пенсійного фонду унеможливорює суттєве підвищення пенсій без додаткових реформ.

В Україні значна частка працівників отримує заробітну плату в конвертах, що призводить до недостатніх надходжень у Пенсійний фонд. Відсутність легальних внесків до системи призводить до того, що багато громадян у майбутньому не матимуть права на повноцінну пенсію. Боротьба з тіньовою економікою та

стимулювання офіційного працевлаштування є необхідними для забезпечення стійкості пенсійної системи.

Незважаючи на законодавчо закріплену трирівневу модель пенсійного забезпечення, накопичувальна система в Україні досі не запущена. Відсутність механізмів її реалізації та гарантій збереження коштів призводить до фінансової нестабільності та залежності пенсійного забезпечення лише від солідарної системи, яка вже є кризовою.

Відставання від міжнародного досвіду

У країнах Європи пенсійні системи постійно реформуються, адаптуючись до змін демографічної та економічної ситуації. Досвід Німеччини, Швеції, Польщі та інших держав показує, що ефективна модель пенсійного забезпечення повинна базуватися на поєднанні солідарної, накопичувальної та приватної пенсійної систем. В Україні необхідно врахувати цей досвід та адаптувати його до національних умов.

Перспективи розвитку пенсійної системи в Україні

Для стабілізації системи необхідно провести реформу солідарної системи, запустити накопичувальну систему з механізмами гарантування внесків, розвивати недержавне пенсійне страхування, підвищити пенсійний вік у разі погіршення демографічної ситуації та запровадити стимули для офіційного працевлаштування.

Необхідність правового вдосконалення

Незважаючи на наявність нормативно-правової бази, законодавство у сфері пенсійного забезпечення потребує суттєвого вдосконалення. Зокрема, необхідно:

- чітко визначити механізми запуску накопичувальної пенсійної системи;
- запровадити дієві стимули для участі громадян у недержавних пенсійних фондах;
- забезпечити фінансову прозорість Пенсійного фонду;
- адаптувати пенсійну політику до європейських стандартів.

Висновки. Сучасна пенсійна система України перебуває у стані трансформації. Солідарна система, що є основною, стикається з фінансовими труднощами через демографічні зміни та тіньову зайнятість. Водночас накопичувальна система досі не запущена, а недержавні пенсійні фонди не відіграють значної ролі в загальному забезпеченні пенсіонерів.

Реформування пенсійної системи має ґрунтуватися на комплексному підході, який включає фінансову стабілізацію Пенсійного фонду, розвиток накопичувальної моделі та підвищення рівня соціального захисту пенсіонерів. Врахування міжнародного досвіду та адаптація його до українських реалій допоможе створити ефективну, стійку та справедливую пенсійну систему.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
3. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.
4. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 9 липня 2003 р. № 1057-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
5. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
6. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
7. Болотіна Н.Б. Пенсійне забезпечення в Україні: теоретико-правові аспекти. – К.: Юридична думка, 2019. – 320 с.
8. Васильєв В.А. Реформування пенсійної системи в Україні: виклики та перспективи. – Харків: Право, 2021. – 280 с.
9. Гончарова Н.П. Соціальна політика та пенсійне забезпечення в умовах економічної нестабільності // Науковий вісник Київського національного університету. – 2022. – №3 (45). – С. 78–92.
10. Демченко В.О. Порівняльний аналіз пенсійних систем ЄС та України // Юридична наука. – 2021. – №2. – С. 45–57.
11. Коломієць І.О. Соціальна держава і пенсійне забезпечення: правові аспекти. – Львів: Світ, 2020. – 256 с.
12. Лібанова Е.М. Демографічні зміни та їх вплив на пенсійну систему України. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2021. – 312 с.
13. Світовий банк. Реформа пенсійної системи України: рекомендації та аналіз. – Вашингтон: World Bank Group, 2021. – Режим доступу: <https://www.worldbank.org>.
14. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD). Pensions at a Glance 2022. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/pensions/>.
15. Пенсійний фонд України. Щорічний звіт про діяльність та фінансовий стан. – Київ: ПФУ, 2023. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua>.
16. Міністерство соціальної політики України. Стратегія реформування пенсійної системи на 2021-2025 роки. – Київ: Мінсоцполітики, 2021. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua>.
17. Європейська комісія. Соціальне забезпечення та пенсійні системи в ЄС: порівняльний аналіз. – Брюссель: Європейська комісія, 2022.

Поляков О. П.,

УДК 347.73:336.22:341.24

д-р філос. наук, завідувач
навчально-методичної лабораторії,
Криворізький фаховий коледж торгівлі та
готельно-ресторанного бізнесу, м. Кривий Ріг

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НЕБАНКІВСЬКИХ НАДАВАЧІВ ПЛАТІЖНИХ ПОСЛУГ

Система управління ризиками в небанківських надавачах платіжних послуг покликана забезпечувати сталий розвиток підприємства та запобігати виникненню збитків, погіршенню ділової репутації та іншим негативних наслідкам. Водночас система управління ризиками, як і будь-яка система, є багатокомпонентним процесом та включає в себе різноманітні компоненти різного ступеня важливості. О.Чечуліна при дослідженні управління ризиками як компонента системи внутрішнього контролю звертається до концептуальних основ управління ризиками COSO, відповідно до яких процес управління ризиками складається з восьми взаємозв'язаних компонентів: внутрішнє середовище, постановка цілей, визначення подій, оцінка ризиків, реагування на ризик, засоби контролю, інформація і комунікації, моніторинг. [1, с.41] Водночас якщо аналізувати саме систему, а не процес управління, то очевидно, що всі компоненти управління ризиками: по – перше, здійснюються відповідними працівниками і в межах виконання ними визначених посадових обов'язків; по-друге, мають своє документальне вираження у вигляді внутрішньої документації підприємства; по-третє, здійснюються в рамках горизонтальної і вертикальної комунікації, а також комунікації з третіми особами.

Насамперед чинне законодавство України вимагає наявності в організаційній структурі небанківських надавачів платіжних послуг структурних підрозділів чи осіб, які будуть виконувати обов'язки щодо управління ризиками та нести відповідальність за належну побудову і функціонування системи управління ризиками. Так, Положення про вимоги до системи управління надавача фінансових платіжних послуг, затверджене Постановою Правління НБУ від 10 жовтня 2024 року № 123, встановлює, що надавач фінансових платіжних послуг зобов'язаний створити у своїй структурі окремі підрозділи внутрішнього аудиту, з управління ризиками та контролю за дотриманням норм (комплаєнс) або покласти виконання відповідних функцій на внутрішнього аудитора / головного внутрішнього аудитора, головного ризик-менеджера, головного

комплаєнс-менеджера та забезпечити їх належними ресурсами для ефективного та належного виконання їхніх функцій. [2] Відповідно першою і чи не найголовнішою складовою частиною системою є фахівці в сфері управління ризиками, які володіють навичками та досвідом, а також необхідним інструментарієм, для виконання функцій управління ризиками. В цьому напрямку від кожного підприємства вимагається докладати зусиль в пошуку професіоналів в сфері ризик-менеджменту та забезпечувати на постійній основі підвищення кваліфікації такими працівниками. Система має постійно вдосконалюватись та впроваджувати нові підходи, нове бачення до притаманних діяльності підприємства ризикам. Вказане передусім забезпечується шляхом перманентного відвідування профільних навчальних заходів, а також внутрішніми навчальними заходами всередині колективу.

Наступним важливим компонентом системи управління ризиками є розробка та впровадження внутрішньої документації з описом процесів управління ризиками, меж повноважень та відповідальності працівників. Ключовими внутрішніми документами в цій частині є: стратегія управління ризиками, декларація схильності до ризиків, політики управління ризиками, посадові інструкції відповідних працівників. Кожен із зазначених документів регулює та визначає окрему частину процесів управління ризиками:

- стратегія управління ризиками надавача фінансових платіжних послуг обов'язково повинна містити: 1) основні цілі управління ризиками; 2) перелік суттєвих ризиків із зазначенням видів операцій, які генерують ці ризики; 3) принципи та підходи щодо визначення прийняттого співвідношення дохідності та ризиків; 4) загальні принципи управління ризиками;

- декларація схильності до ризиків визначає: 1) рівень ризик-апетиту, який повинен узгоджуватись із загальною стратегією (стратегією розвитку) надавача фінансових платіжних послуг та впроваджуватися в його діяльність; 2) види ризиків, щодо яких надавач фінансових платіжних послуг прийняв рішення про доцільність / необхідність їх утримання з метою досягнення його стратегічних цілей та виконання плану діяльності надавача фінансових платіжних послуг; 3) види ризиків, яких надавач фінансових платіжних послуг повинен уникати.

- політика управління ризиками надавача фінансових платіжних послуг повинна містити: 1) визначення та класифікацію ризиків, включаючи інші визначені надавачем фінансових платіжних послуг суттєві ризики, притаманні діяльності надавача фінансових платіжних послуг, за видами ризиків; 2) перелік видів ризиків; 3) процеси та інструменти щодо виявлення, вимірювання (оцінки), моніторингу, контролю та звітування щодо ризиків, включаючи критерії

суттєвості, що застосовуються надавачем фінансових платіжних послуг до нових ризиків, порядок їх виявлення та пом'якшення; 4) ліміти ризиків за визначеними надавачем фінансових платіжних послуг видами ризиків відповідно до ризик-апетиту надавача фінансових платіжних послуг та порядок контролю за їх дотриманням; 5) методи, інструменти, положення, методичні вказівки, ключові припущення та обмеження в управлінні ризиками; 6) зміст та форму звітності щодо ризиків, порядок і періодичність / терміни її надання користувачам; 7) процедуру ескалації ризиків, що встановлює порядок інформування про порушення лімітів ризиків, ризик-апетиту; 8) процес погодження змін до стратегії управління ризиками, декларації схильності до ризику, лімітів ризиків; 9) положення, що регламентують діяльність підрозділу з управління ризиками; 10) підходи щодо здійснення стрес-тестування. [2]

Окремим компонентом в системі управління ризиками слід виділити належну зовнішню і внутрішню комунікацію з питань управління ризиками. Внутрішня комунікація полягає в: ескалації підозр та інцидентів ризику від працівників до фахівців в сфері ризик-менеджменту, звітуванню щодо ризиків учасникам підприємства, звітування на періодичній основі структурними підрозділами щодо ситуацій та випадків ризиків в межах таких структурних підрозділів тощо. Від підприємства в цьому напрямку вимагається забезпечити ефективні канали комунікації, такі як корпоративна електронна пошта, корпоративний мережевий ресурс, а також довести до відома кожного працівника підприємства інформацію щодо таких каналів комунікації та типові форми звернень. Зовнішня комунікація полягає в обміні досвідом і практичними кейсами з іншими учасниками платіжного ринку та з Національним банком України як регулятором, а також залучення зовнішніх експертів та аудиторів для поліпшення окремих процесів в сфері управління ризиками та виявлення недоліків в цій сфері.

Таким чином, система управління ризиками є дійсно комплексним та багатокомпонентним процесом. Відповідно від небанківських надавачів платіжних послуг вимагається забезпечувати функціонування та вдосконалення кожної частини такої системи: від розробки та впровадження внутрішніх нормативних документів до розбудови здорового мікроклімату в колективі і налагодження повноцінної комунікації між різними ланками внутрішнього контролю.

Список використаних джерел

1. Чечуліна О. О. Управління ризиками як компонента системи внутрішнього контролю державних установ / О. О. Чечуліна // Вісник Київського національного

університету ім. Тараса Шевченка. - 2011. - № 130. - С. 40-42. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/01/130_12.pdf (дата звернення: 24.02.2025).

2. Положення про вимоги до системи управління надавача фінансових платіжних послуг: Постанова Правління НБУ від 10.10.2024 року № 123. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0123500-24> (дата звернення: 24.02.2025).

Рудакевич О. М.,

УДК 323:351.746.1(477)

д-р політ. наук, професор, професор кафедри
політології та філософії імені Сергія Коновала,
Західноукраїнський національний
університет, м. Тернопіль

БЕЗПЕКОВІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Намагаючись відновити російську імперію, путінський рашистський режим прагне завоювати суверенну українську державу та "денацифікувати" її народ. Головною ціллю повномасштабної війни проти України є руйнація культури та історичної пам'яті народу, його національної свідомості та самосвідомості, всієї системи національної культури. В такій ситуації дослідження безпекових проблеми української нації є важливою теоретичною та практичною проблемою соціогуманітарних наук.

Питання націєтворення та безпеки українського народу в умовах незалежності України, сучасних геополітичних обставин, у тому числі викликаних російсько-українською війною, стали об'єктом дослідження таких вітчизняних дослідників, як Н. Авер'янова, В. Горбулін, Т. Воропаєва, М. Дністрянський, В. Євтух, О. Майборода, С. Пирожков, О. Рафальський, О. Рудакевич, М. Рябчук, Л. Шкляр та ін. Етнонаціональній стійкості українського народу в екзистенційному протистоянні ідеології та воєнним діям путінського режиму присвячені праці З. Гбур, Л. Залізняка, О. Калакури, О. Кадочнікової, Л. Павлова, О. Чиркова та ін.

Наш аналіз дає можливість зробити висновок, що у сфері досліджень національної безпеки існує ряд суттєвих теоретико-методологічних проблем. По-перше, домінують етатичні й авторитарні традиції визначати безпеку нації через поняття "державна безпека", підпорядковуючи йому смисл національної безпеки, або ототожнюючи їх. По-друге, поняття "нація" не фігурує ні в переліку об'єктів, ні суб'єктів національної безпеки, а замість нього вживається термін

"суспільство". По-третє, з поля зору законодавців та дослідників випала така соціальна реальність як українська етнічна нація, її мова і культура, яка має значні безпекові проблеми в умовах війни. По-четверте, у контексті вивчення національної безпеки не наголошується на тому, що головним інструментом її убезпечення є не просто держава, а національна держава. У дослідженнях безпекової теми практично не використовуються досягнення сучасної етнополітології щодо сутності та різновидів нації. По-п'яте, поглибленого дослідження вимагає роль основних чинників національної безпеки у її формуванні та функціонуванні: державного, політичного, економічного, соціального, культурного (етнокультурного), інформаційного, екологічного та інших.

Національна безпека як системне утворення має такі основні компоненти: життєвоважливі потреби та інтереси нації, внутрішній та зовнішній безпековий простір країни, виклики та загрози національній безпеці, суб'єкти безпекової політики, її об'єкти, принципи, правова основа, засоби, цілеспрямовані захисні дії, ефект безпекової стратегії і тактики [2].

Національна еліта повинна вчасно й адекватно усвідомлювати й розставляти за пріоритетами потреби й інтереси нації з точки зору її безпеки. Головною завжди виступає потреба у збереженні незалежності, суверенітету й територіальної цілісності нації та забезпечення прав і свобод її членів (*потреба-мета*). Важлива роль у безпечній життєдіяльності нації належить також *потребам-засобам*: дієздатній національній державі, розвиненому громадянському суспільству, силовим структурам держави, міжнародним безпековим об'єднанням тощо. Третя група потреб – *потреби-умови*: належний рівень національної свідомості й самосвідомості, національна єдність та злагода, внутрішньополітична стабільність, сприятливі міжнародні умови. На кожному з історичних етапів національного розвитку та залежно від геополітичних обставин, ті чи інші безпекові потреби стають особливо актуальними і вимагають вчасної реалізації.

Роки неспровокованої війни росії переконливо продемонстрували, що так звана "спеціальна військова операція" російської федерації під гаслом "денацифікації" та "демілітаризації" України в дійсності спрямована на геноцид української нації, її руйнації як своєї етнонаціональної спільноти. Так, один із провідних ідеологів "руського міра", політтехнолог Т. Сергейцев у статті "Що росія повинна зробити з Україною", яка була опублікована 3 квітня 2022 р. російським державним інформаційним агенством "РІА Новості", з особливою ненавистю висловлюється про українську етнічність і культуру та необхідність їх тотальної руйнації. "Українізм, – стверджує він, – штучна антиросійська конструкція, яка не має власного цивілізаційного змісту. Він підпорядкований елемент чужої цивілізації" (цит. за: [4]).

Не має сумніву, що саме свободолюбивість та незалежність української нації як самобутньої етнокультурної та політичної спільноти, є основними об'єктами російської агресії. Тому в понятті "національна безпека" мова має йти не просто про суспільство чи громадян держави, а про націю як особливий тип суспільності, і, що нації бувають різними. Очевидно, базові потреби й інтереси основних різновидів націй – етнічної, політичної та змішаної (етнополітичної) – є своєрідними за змістом і пріоритетами, що має відобразитися в стратегії і тактиці безпекової політики. Оскільки перші в світі закони про національну безпеку були прийняті в США та інших країнах Заходу, в яких сформувалися політичні нації (поліетнічні спільноти, об'єднані перш за все політико-правовими чинниками), і в яких поняття "нація" та "державна" як суспільно-політичні феномени практично ототожнювалися. Саме їхні ідеї і принципи стали "нормативними" для розкриття змісту національної безпеки інших країн. Однак, не можна копіювати концептуальні засади національної безпеки політичних націй у країнах, в яких формуються чи сформовані етнічні або етнополітичні нації.

В Україні відроджується та розвивається українська етнічна нація і саме на її основі формується українська політична нація, яка на добровільних засадах об'єднує існуючі в державі етнонаціональні спільноти. Діалектика української етнічної та політичної націй розглянута нами у монографії "Національний принцип: етнополітична концепція нації" [3, с. 79–120]. Російсько-українська війна засвідчила, що український державний соціум набув основних ознак політичної нації, яка продовжує консолідуватися та загартовуватися в буремний час. Однак, процес відродження українського етносу як нації вимагає ще значних зусиль, про що свідчать спровоковані ззовні сепаратистські прояви на окраїнах держави та етнополітичні процеси в умовах російської агресії..

Для розкриття змісту феномену національної безпеки слід розглянути її основні суб'єкти, об'єкти та засоби. До неінституційних суб'єктів та об'єктів національної безпеки належать насамперед сама нація (як свідомо своїх потреб консолідована спільнота), національна еліта, провідні суспільні страти та етнічні групи. Інституційними суб'єктами та об'єктами національної безпеки є органи державної влади та місцевого самоврядування, а також спеціалізовані безпекові структури (збройні сили, служба безпеки, розвідувальні органи, рада національної безпеки та оборони при главі держави тощо). В умовах демократії та публічної політики істотно зростає безпекова роль інститутів громадянського суспільства.

На стан національної безпеки можуть мати вплив загрози внутрішньонаціонального походження: міжкласові, міжетнічні та міжконфесійні конфлікти, політична корупція, сепаратизм, організована злочинність, зuboжіння

населення, втрата довіри громадян до влади тощо. Такі загрози часто стимулюються ззовні, що також мало місце в новітній історії України.

Особливо небезпечними є потенційні зовнішні загрози національній безпеці, які виникають через відкрите (або приховане) посягання ворожих країн на суверенітет і територіальну цілісність нації, її мову та культуру; регіональні та локальні війни; недотримання міждержавних безпекових угод; терористичні акти та руйнація системи міжнародного права загалом. Усі ці зовнішні чинники підриву національної безпеки української нації яскраво проявилися в діях путінського режиму проти суверенної України. Три роки повномасштабної війни проти суверенної молоді української держави переконливо довели, що, по-перше, головною умовою забезпечення національної безпеки є національний спротив широких народних мас, їх щире бажання відстояти Батьківщину усіма можливими засобами, не жаліючи свого здоров'я і, навіть, життя. По-друге, вельми важливе значення має солідарність демократичного світу, його рішуча та безкорислива допомога народові, який пропав у біді, опора на міжнародне право та загальнолюдську мораль.

Для дослідження державної безпеки молодих націй і держав Східної Європи та світу, які сформувались на основі політизації автохтонних етносів в умовах істотної поліетнічності населення – існує проблема розмежування понять "національна" та "державна безпека" за їх цілями, суб'єктами, об'єктами та засобами. Навколо цієї теми ведеться певна полеміка і в українському політико-правовому дискурсі, зокрема вносяться пропозиції розрізняти широкий та вузький смисли поняття "державна безпека", або враховувати контекст суспільно-політичної ситуації в країні.

Так, на думку Г. М. Куц, в концептуальній демаркації понять "національна безпека" та "державна безпека" "вагомого значення набуває тип політичного режиму в державі". За умов домінування недемократичного політичного режиму у державі (тоталітаризм/авторитаризм), "концептуальні ознаки цих понять "зливаються", що врешті призводить до їх ототожнення" [1, с. 139]. Дослідниця вважає, що "категорія національної безпеки є ширшою, ніж категорія державної безпеки, що є важливим маркером демократичності політичного режиму" [1, с. 143]. Очевидно, з таким твердженням слід погодитися, адже в умовах демократії держава підпорядкована індивіду і нації (суспільству), а громадянське суспільство є тим інститутом, який визначає стратегію і тактику держави. Однак, авторитарні режими в умовах інформаційного суспільства не можуть тривалий час існувати, спираючись на фізичний примус та моральний терор. Здоровий глузд та воля нації завжди перемагають узурпаторів, адже це

умова виживання та подальшого розвитку національної спільноти. Сьогодні, в умовах російсько-української війни можемо спостерігати напружені відносини між владою і суспільством не тільки в росії, а й в Україні. З часом перевага сил національного загалу стає все більшою над потугою політичного режиму і, рано чи пізно, має наступити розв'язка на користь здорового глузду та демократичних ідеалів народу.

Список використаних джерел

1. Куц Г. М. Концептуалізація понять "національна безпека" і "державна безпека" у політико-правовому дискурсі. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки* : зб. наук. пр. Харків, 2020. Вип. 1 (20). С.139–153.
- 2 Рудакевич О. М. Безпека національна. *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Безпека національна](https://vue.gov.ua/Безпека_національна) (дата звернення: 22.02.2025 р.).
3. Рудакевич О. М. Національний принцип: етнополітична концепція нації. Тернопіль: Вид-во ТНЕУ "Економічна думка", 2009. 292 с.
4. РФ обґрунтовує геноцид: державне видання пояснює, чому Україну та українців слід знищити. URL: <https://texty.org.ua/fragments/106221/u-rosiyi-pochaly-stvoryuvaty-ideolohichne-pidgruntya-dlya-vypravdannya-henocydu-ukrayinciv> (дата звернення – 22.02.2025 р.).

Semigina, T.,

Dr. in Political Sciences, MSW, Professor,
Academy of Labour, Social Relations
and Tourism, Kyiv

УДК 364.316

DIGITALIZATION OF SOCIAL SERVICES IN UKRAINE: WHEN TECHNOLOGY OUTPACES REALITY

Introduction. The digitalization of social services in Ukraine has been proclaimed as a key policy direction, aiming to enhance accessibility and efficiency. One of the flagship initiatives is the introduction of digital case management, including a personalized user portal where individuals can apply for social services online and submit supporting documents [1]. While this represents a significant step forward, it also exposes critical challenges.

This paper examines the opportunities and barriers in the digitalization of social services in Ukraine, emphasizing the role of social work in bridging the digital divide. It highlights the need for tailored digital literacy programs, targeted policy adjustments, and investment in social workers' digital competencies to ensure that technology serves all citizens effectively.

Methods. This study employed a **desk review** methodology to analyze existing literature and relevant research on the digitalization of social services in Ukraine. The study utilized a **qualitative approach** within the **critical paradigm [9]**, which allowed for an in-depth examination of the underlying issues related to digitalization. This approach focused on identifying structural and systemic barriers.

Key results. By 2024, the Ukrainian government has made significant efforts in the digitalization of the social sphere, introducing regulatory frameworks and digital tools to improve service accessibility and efficiency.

A key milestone in this process is the Strategy for Digital Transformation of the Social Sphere, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine [7]. According to it, Ukraine is developing and implementing the Unified Information System of Social Support (UISS), which serves as the foundation for digital social service provision.

As part of the UISS implementation, several digital solutions have been introduced:

– *Registry of Social Service Providers and Beneficiaries*: a national database available on the website of the Ministry of Social Policy of Ukraine, ensuring transparency and accessibility;

– *Social E-Services Portal*: this online platform allows users to apply for social services, track application status through a personal account, and report individuals in need of support;

– *Online Cabinet for Persons with Disabilities*: a dedicated digital space where individuals can apply for assistive rehabilitation equipment;

– *Digital Case Management System*: a pilot initiative that introduces an electronic personal record system similar to an electronic medical record; it enables beneficiaries to track their service plans and work collaboratively with social workers toward resolving their challenges;

– **interoperability with other state registries**: the system now allows data exchange with other government registries, improving coordination and reducing administrative burdens.

The desk review of documents and publications [5; 8; 11] indicates that the digitalization of social services in Ukraine presents both opportunities and challenges. While technological advancements enhance accessibility and efficiency, issues related to infrastructure, digital literacy, and bureaucratic barriers persist. The table below

outlines the key strengths, advantages, challenges, and disadvantages of this transformation.

Table 1

Digitalization of Social Services in Ukraine: Key Aspects

Category	Points
Strengths	<ul style="list-style-type: none"> - Established legal framework (e.g., Strategy for Digital Transformation of the Social Sphere, Resolution No. 1353-r) - Development of the Unified Information System of Social Support (UISS) - Improved transparency and accessibility through digital case management and e-services
Advantages	<ul style="list-style-type: none"> - Efficiency: Faster processing of applications and service delivery - User convenience: Online applications reduce the need for in-person visits - Better coordination: Social workers and beneficiaries can track service plans digitally - Inclusion of assistive technologies for people with disabilities
Challenges	<ul style="list-style-type: none"> - Digital divide: Many vulnerable populations, including the elderly and internally displaced persons (IDPs), lack access to digital tools - Digital literacy gap: Both service users and social workers need training in digital competencies - Limited infrastructure: Internet connectivity and technology availability vary across regions - Resistance to change: Some social workers and users prefer traditional (paper-based) systems
Disadvantages	<ul style="list-style-type: none"> - Bureaucratic barriers: Online applications still require numerous supporting documents - Data security concerns: Risks of cyberattacks and unauthorized access to personal data - Potential for exclusion: Those without digital skills or access may face additional difficulties in receiving services - Incomplete implementation: Some digital tools, like the case management system, are still in pilot phases - Non-compliance with web accessibility standards: Certain digital tools do not fully adhere to accessibility standards, making it difficult for people to navigate and use them effectively

It is important to point out specific peculiarities of Ukraine's social service provision system that impact the effectiveness of digitalization efforts [2; 6; 10]:

– *lack of client-centered orientation:* the system remains complex and difficult to navigate; it is not always clear which services a person is entitled to, as access depends on numerous by-laws detailing conditions and procedures. Service names can be unclear and sometimes duplicate each other, adding to confusion;

– *limited modernization of key documents:* many essential documents regulating social services, such as the classifier of social services and state standards of social services, are not fully digitalized. Even when available online, they are often static

PDFs or plain text files without search functionality, making navigation cumbersome;

- *challenges with the Social Service Providers Registry*: the national registry, intended to offer transparency, is not user-friendly and remains incomplete, limiting its practical value;

- *mismatch between digital applications and service availability*: while individuals can submit online applications for services, the requested service may not be available in their locality. The digitalization of applications does not compensate for the geographical inaccessibility of services, leading to gaps in actual service provision.

These structural issues highlight the need for further reforms to ensure that digitalization efforts translate into real improvements in accessibility, usability, and service delivery.

A critical issue is *the low level of digital competency among social workers* [4]. Many professionals lack a value-based commitment to continuous learning and the mastery of digital technologies essential for their work. Additionally, there is often limited awareness of how to ethically apply digital tools in social work practice, ensuring adherence to ethical principles such as confidentiality, informed consent, and professional responsibility.

Addressing these gaps requires targeted training programs, ongoing digital literacy initiatives, and the integration of digital ethics into social work education. Social workers need not only technical training but also guidance on the ethical use of digital tools, ensuring that core principles like confidentiality and informed consent are maintained. Continuous learning opportunities, including workshops, webinars, and peer learning groups, should be provided to support social workers at all career stages.

Ongoing digital literacy initiatives must cater to social workers with varying levels of technological experience, promoting professional development that cultivates a mindset that embraces digital tools as an integral part of modern social work practice. Additionally, social work curricula must include digital ethics to prepare future professionals for the challenges of technology use in practice. Investment in retraining social workers and addressing the digital divide [3] by improving access to technology and internet infrastructure is essential. Government initiatives and public-private partnerships can play a vital role in providing the necessary resources for these efforts.

In addition to developing their own digital competencies, social workers also play a crucial role in teaching clients, particularly vulnerable populations, how to navigate digital tools. By providing guidance on using online platforms and access to digital services, social workers can empower clients to become more self-sufficient. Tailored digital literacy programs, delivered through one-on-one support or group sessions, can help bridge the digital divide for those with limited technology experience. This

approach ensures that technology becomes a tool for empowerment, not exclusion.

Conclusion. While Ukraine has made significant progress in the digitalization of social services, challenges persist in ensuring equitable access, developing digital competencies, and achieving effective implementation. Strengthening digital literacy, modernizing social service regulations, and enhancing the usability of digital tools are essential to ensuring that digitalization benefits all citizens, particularly those in vulnerable situations. The rapid pace of technological advancement must be accompanied by parallel efforts to address these gaps. Without such efforts, the potential of digital tools to enhance social service delivery may be undermined by a lack of preparedness among both the workforce and the population.

Список використаних джерел

1. Електронний кабінет соціальних послуг / Міністерство соціальної політики України (2024). URL: <https://soc.gov.ua/welcome>
2. Жаворонок А.В., Лопашук І.А. Цифровізація соціальної сфери в контексті забезпечення економічної безпеки держави. *Економічний простір*. 2024. № 189. С. 253-258.
3. Каркач А., Семигіна Т. Зменшення цифрових розривів як складова соціальної роботи з літніми людьми. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 3. С. 26-32.
4. Каркач А., Семигіна Т. Цифрові компетентності соціальних працівників як передумова готовності до навчання літніх людей. *Path of Science*. 2021. № 5. С. 5008-5018.
5. Каркач А.В., Семигіна Т.В. Подолання цифрової нерівності як виклик для сучасної соціальної роботи з літніми людьми. *Paradigms of the Modern Educational Process: Opportunities and Challenges for Society* (1st ed.). Dallas: Primedia eLaunch LLS, 2019. P. 96-105.
6. *На шляху до інклюзії: соціальна робота з дітьми з інвалідністю та їхніми сім'ями* / Гладищук А.М. та і. Житомир: ТОВ "505", 2024
7. Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери: Розпорядження КМУ від 28.10.2020 № 1353-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-p>.
8. Салата Н. Дослідження питань цифровізації соціального обслуговування в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. Вип. 2 (11). С. 308–315.
9. Семигіна Т. *Сприяючи змінам: дослідження в соціальній роботі*. Таллінн: Teadmus, 2025.
10. Семигіна Т., Слосанська Г., Столярик О. Класифікація та стандартизація соціальних послуг: міжнародний та український досвід. *Аналітичний матеріал*. Київ: ПРООН, 2024. URL: <https://bit.ly/3EzsSMr>
11. Ihnatenko K., Sadzaglishvili S. The digitalization of social services in response to the war in Ukraine. *Social Work and Education*, 2023. Vol. 10(3). P. 276-289.

Фісун Д. Є.,

УДК 654.197:070.1+316.77(477)

здобувач вищої освіти,
Херсонський державний
університет, м. Івано-Франківськ

Науковий керівник:

Олексенко В. П.,

Херсонський державний
університет, м. Івано-Франківськ

СУСПІЛЬНЕ МОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ – ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРІВ, КОНТЕНТ ТА ЙОГО ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ

Це дослідження спрямоване на виділення ознак суспільного мовлення та формування його ролі у громадському житті. Актуальність теми обумовлена ситуацією в Україні, зокрема в інформаційному просторі, де з'являється велика кількість фейків, що впливають на національну єдність та емоційний стан українців.

Під час формування результатів дослідження був застосований метод спостереження, що дав змогу вивчити роботу суспільного мовлення, зокрема ефіри телеканалу "Суспільне"; порівняльний метод, який застосовувався для порівняння змін у суспільному мовленні до початку війни та після; метод контент-аналізу забезпечив якісну оцінку нових випусків та програм, аналітичний метод, дозволив ефективно оцінити вплив суспільного мовлення та результати його діяльності.

Суспільне мовлення в Україні має важливе значення: забезпечує розвиток національної ідентичності, інформує про реальний стан подій, впливає на формування громадської думки, залучає громадськість до обговорення важливих соціально-політичних питань. Суспільне мовлення широко займається протидією фейкам, що поширюють ворожі медіа. Так наприклад, Рівненський центр запустив проект "Де фейк", мета якого навчати розпізнавати неправдиву інформацію, спростовувати фейки [1]. Також великого розвитку серед спростування фейків здобув проєкт BRAMA. У них є Telegram канал з відповідною назвою, через який люди подають скарги на пропагандистські канали, також вони мають чат-бот BRAMA, куди можна самостійно кидати сторінки які містять фейки та пропаганду [2].

Таким чином, суспільне мовлення це незалежна медійна платформа, що виконує важливу соціальну функцію та сприяє формуванню орієнтирів. З початком війни діяльність суспільного мовлення дещо змінилася і тепер

журналісти все частіше ведуть репортаж із фронту, беруть інтерв'ю у військових та інших експертів у цій галузі. З'явилися спеціальні ефіри, такі як "Суспільне. Спротив" "Єдині новини", що цілодобово інформують про стан на фронті та в тилу. Варто зазначити, що суттєво зросло значення цифрових платформ, таких як Telegram та YouTube, які забезпечують швидке поширення інформації. Наприклад, Суспільне у Telegram каналі та в YouTube постійно викладають новини, які переглядають сотні тисяч людей.

Окрім висвітлення подій на фронті, суспільне мовлення сприяло розвитку української культури, її популяризації, висвітленню питань з Історії України, з метою акцентуації уваги на тому, що ці події почалися не в 2022 році. Це наприклад, такі програми як "Історія без міфів" та "Українська історія: боротьба за незалежність", які відтворюють боротьбу української держави від часів козаччини й до сьогодення. Співпраця з європейськими колегами дозволила популяризувати український контент на міжнародній арені, формуючи об'єктивний погляд на Україну в зарубіжній спільноті. Суспільне Мовлення разом з BBC News Україна створило серію матеріалів про війну, що транслювалися у європейських медіа [3, с.95].

Суспільне мовлення зіткнулося з низкою викликів, головний з яких – це недостатнє фінансування, що обмежує розвиток. Також існує загроза з боку політиків, які можуть намагатися маніпулювати висвітленням подій. Тому журналістам завжди доводиться балансувати між національною безпекою, власною безпекою та свободою слова. Телемарафон "Єдині новини", який вважається одним з найбільших, часто зазнає тиску з боку політиків та страждає через систематичне не виконання норм фінансування, а також залишається проблема забезпечення захисту програмістам, які перебувають у прифронтових зонах [4, с.192]

Довіра до суспільного мовлення постійно зростає. Згідно з дослідженням Київського міжнародного інституту соціології (KMIC) за 2023 рік, довіра до "Суспільного" зросла з 32% у 2021 році до 58% у 2023 році. Більша частина людей обирає суспільне мовлення, як основне джерело інформації, що свідчить про його стабільний розвиток та вплив на громадськість [5].

Загалом, суспільне мовлення є актуальним і важливим у сучасних реаліях, оскільки виконує роль національного медіа, що надає достовірну інформацію та сприяє суспільній єдності. Для його подальшого ефективного розвитку потрібно забезпечити стабільне фінансування, захистити незалежність журналіста та розширити використання цифрових платформ для охоплення ширшої аудиторії та покращення поінформованості громадськості.

Список використаних джерел

1. Старує новий проєкт "Де фейк". 2025. URL: <https://rivnespc.org.ua/startuye-novuj-projekt-de-fejk> (дата звернення: 17.02.2025).
2. Соціальний проєкт BRAMA: як протидіяти фейкам та пропаганді. 2025. URL: <https://suspilne.media/chnihiv/694806-socialnij-proekt-brama-ak-protidiati-fejkam-ta-propagandi> (дата звернення: 17.02.2025).
3. Цапок О. М., Коваль С. В. Медійний відеоформат рилзів в інстаграмі: жанрові та правові аспекти створення. *Інтегровані комунікації: збірник наукових праць*. 2024. С. 92–101. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/6630/1/10.pdf> (дата звернення: 17.02.2025).
4. Бутко О., Леськів О. Трансформація новинного контенту в умовах війни на прикладі телемарафону "Єдині новини". *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*. 2024. С. 184–197. URL: <http://audiovisual-art.knukim.edu.ua/article/view/318956/309695> (дата звернення: 17.02.2025).
5. Київський міжнародний інститут соціології. Довіра до ЗМІ в Україні: результати дослідження. 2025. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=1> (дата звернення: 17.02.2025).

Хоменко В. В.,
здобувач вищої освіти,
Навчально-науковий інститут
філософії та освітньої політики,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ

УДК 172

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДИСКУСІЇ

Цифрова трансформація суспільства – багатогранний феномен, що має глибокі соціально-філософські імплікації, охоплюючи технологічний прогрес, культурні зрушення та структурні зміни в економічній, політичній та освітній сферах. Оскільки цифрові технології все частіше стають посередниками людської взаємодії та комунікації, вони змінюють саму природу суспільства, знання, влади та ідентичності, що актуалізує їх проблематизацію у рамках соціально-філософського дискурсу.

Традиційним предметом соціально-філософського аналізу є природа соціальних структур та їхній вплив на індивідуальне та колективне буття. Цифрова трансформація суспільства репрезентує появу нових парадигм, що кидають виклик традиційним концептуалізаціям соціальної організації та взаємодії. Цифрові платформи стали новими осередками влади та домінування, децентралізувавши повноваження традиційних інституцій і водночас створивши нові форми контролю та спостереження. Поява "платформного капіталізму", що характеризується алгоритмічним управлінням та комерціалізацією даних, сигналізує про зміну економічних та соціальних відносин [6] і, відповідно, потребує нових інструментів осмислення цього феномену та адекватного реагування.

Крім того, цифровізація сприяє розвитку мережевих суспільств, в яких соціальні взаємодії все більше опосередковуються через віртуальні простори [2]. Цей парадигмальний зсув піднімає питання про автентичність цифрових взаємодій, формування цифрового громадянства та роль штучного інтелекту у формуванні соціального дискурсу. З соціально-філософської точки зору цифровізація змушує переглянути класичні теорії суспільних договорів, ролі соціальних інститутів і природу суспільних зв'язків у цифрову епоху.

Ключовим питанням соціальної філософії також є концепція свободи волі людини та здатності індивідів діяти автономно в рамках даної соціальної структури. В цьому контексті, цифрова трансформація створює як можливості, так і виклики для людської діяльності. З одного боку, цифрові інструменти покращують доступ до інформації, сприяють громадському активізму та розширюють можливості людей через децентралізований обмін знаннями [5]. З іншого боку, алгоритмічне прийняття рішень, спостереження за даними та цифрові маніпуляції становлять загрозу автономії та свободі вибору індивідів.

Концепція комунікативної дії Юргена Хабермаса [4] є особливо актуальною в цьому контексті. Інтернет, який спочатку задумувався як демократичний простір поширення раціонального дискурсу, дедалі більше наповнюється дезінформацією, дипфейками, політичними маніпуляціями, мовою ненависті, які перешкоджають відкритій комунікації на засадах демократичних цінностей. Це викликає занепокоєння щодо ерозії критичної свідомості та потенціалу цифрового середовища посилювати ідеологічну фрагментацію, а не сприяти демократичній участі.

З етичної точки зору, цифрова трансформація вимагає перегляду класичних моральних теорій у світлі нових технологічних реалій. Такі питання, як цифрова конфіденційність, етика штучного інтелекту та цифровий розрив, породжують дилеми, які кидають виклик традиційним етичним рамкам. Утилітаристські міркування щодо технологічних переваг необхідно балансувати з деонтологічними проблемами прав і обов'язків у цифровому просторі [3].

Крім того, онтологічні наслідки цифрової екзистенції вимагають окремого соціально – філософського аналізу. Оскільки люди створюють цифрові ідентичності та взаємодіють із віртуальними просторами, межі між реальним і віртуальним стають дедалі більш розмитими. Теорія гіперреальності Жана Бодрійяра [1] надає оптику, через яку можна зрозуміти це явище, у якому цифрові уявлення та репрезентації можуть замінити фізичну реальність, формуючи сприйняття та поведінку безпрецедентним чином.

Таким чином, цифрова трансформація суспільства – це не просто технологічний феномен, а й предмет соціально-філософського аналізу, який має значний вплив на людську діяльність, соціальні структури та етичні норми. Від децентралізації влади до викликів цифрової ідентичності та стеження, соціально-філософське осмислення цифрової трансформації має враховувати як її емансипаційний потенціал, так і прогресуючі ризики.

Список використаних джерел

1. Baudrillard J. Simulacra and Simulation. Michigan: University of Michigan Press, 1994. 164 p.
2. Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell Publishers, 2000. 594 p.
3. Floridi L. The Ethics of Information. Oxford: Oxford University Press, 2013. 256 p.
4. Habermas J. The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society. Boston : Beacon Press, 1984. 465 p.
5. Morozov E. The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom. New York : PublicAffairs, 2011. 432 p.
6. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. New York : PublicAffairs, 2019. 704 p.

Четверик В. В.,
здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Державний податковий університет, м. Ірпінь

УДК 342.2

ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ ТА СТРУКТУРА ВЛАДИ В ШВЕЙЦАРІЇ

Швейцарія є унікальною державою в Європі, яка поєднує елементи федералізму, прямої демократії та колегіальної форми правління. Конституційні основи державного устрою Швейцарії були закладені ще в 1848 році, а після реформи 1874 року та прийняття Конституції 1999 року вони набули сучасного вигляду.

Швейцарська модель державного устрою є зразком стабільної федеративної держави, яка забезпечує баланс між центральною владою та автономією кантонів. Як зазначає швейцарський конституціоналіст Карл Лоенбергер: "Федералізм у Швейцарії є не лише політичною структурою, а й основою національної ідентичності та стабільності держави" [1].

Особливістю швейцарської політичної системи є висока роль референдумів та ініціатив, які забезпечують активну участь громадян у прийнятті рішень на всіх рівнях влади. Це дозволяє Швейцарії зберігати політичну стабільність, незважаючи на етнічне, мовне та релігійне різноманіття населення.

Дослідження державного устрою та структури влади Швейцарії є важливим з кількох причин:

- Федеративна модель Швейцарії є однією з найуспішніших у світі – вона забезпечує стабільний розвиток держави, незважаючи на регіональні відмінності.
- Швейцарія є прикладом ефективного поєднання представницької та прямої демократії – завдяки референдумам та народним ініціативам громадяни мають значний вплив на політичні процеси.
- Особливості колегіального правління – уряд Швейцарії не очолюється президентом або прем'єр-міністром, а управляється Федеральною радою, що забезпечує консенсусне прийняття рішень.
- Система взаємодії між центральною владою та кантонами може бути корисною для інших федеративних держав – особливо в умовах багатонаціонального складу населення.

Як зазначає німецький політолог Ганс-Ульріх Вебер: "Швейцарія – це зразок унікальної моделі демократії, яка демонструє ефективність децентралізації та громадянської участі у політиці" [2].

З огляду на це, вивчення державного устрою Швейцарії є важливим для розуміння сучасних тенденцій розвитку демократії та федералізму у світі.

Державний устрій Швейцарії

Швейцарія є федеративною республікою, яка складається з 26 кантонів, кожен з яких має власну конституцію, парламент, уряд та судову систему. Федеративний устрій ґрунтується на принципах субсидіарності (рішення приймаються на найнижчому можливому рівні) та автономії кантонів.

Федеральна держава характеризується трьома рівнями управління, кожен з яких має свої особливості. На федеральному рівні вирішуються питання загальнодержавного значення, такі як зовнішня політика, оборона, фінанси та законодавство. Кантональний рівень надає кожному кантону значну автономію в сферах освіти, охорони здоров'я, податкової політики та громадського порядку.

Муніципальний рівень охоплює громади (комуни), які відповідають за місцеве самоврядування, надання громадських послуг та планування територій.

Як зазначає політичний експерт Петер Фріц: "Федералізм у Швейцарії дозволяє регіонам самостійно визначати політику в ключових сферах, що сприяє ефективному врядуванню та уникає централізації влади" [3].

Структура влади у Швейцарії

Швейцарська політична система базується на принципах поділу влади між законодавчою, виконавчою та судовою гілками.

Законодавчу владу здійснюють Федеральні збори, які складаються з двох палат:

- Національна рада (200 депутатів) – обирається громадянами за пропорційною системою.

- Рада кантонів (46 членів) – по два представники від кожного кантону.

Федеральні збори ухвалюють закони, затверджують бюджет, контролюють уряд і можуть ініціювати зміни до Конституції.

Виконавчу владу здійснює Федеральна рада – колегіальний орган з семи членів, які обираються парламентом на чотири роки.

- Президент Швейцарії змінюється щороку, не маючи особливих повноважень.
- Рішення ухвалюються колегіально більшістю голосів.

Як зазначає конституціоналіст Андреас Шмідт: "Федеральна рада унікальна тим, що її члени представляють різні партії та ухвалюють рішення шляхом консенсусу" [4].

Судова влада в країні представлена Федеральним судом, який є найвищим судовим органом. Він виконує функцію гаранта дотримання Конституції, забезпечуючи правосуддя та захист прав громадян.

Особливості прямої демократії у Швейцарії

Швейцарія є однією з небагатьох держав у світі, де механізми прямої демократії відіграють ключову роль у політичній системі. Існують два основні види референдумів: обов'язковий референдум, який потрібен для внесення змін до Конституції, та факультативний референдум, що проводиться, якщо громадяни зберуть певну кількість підписів протягом визначеного часу після прийняття закону.

Громадяни також мають можливість пропонувати зміни до Конституції, якщо зберуть необхідну кількість підписів протягом певного періоду. Як зазначає швейцарський дослідник Урс Бахман: "Система референдумів у Швейцарії забезпечує реальний вплив громадян на політичні рішення" [5].

Висновки. Швейцарська модель державного устрою є зразком ефективного федералізму та прямої демократії. Вона забезпечує високу автономію регіонів, стабільність політичної системи та ефективний механізм громадянського контролю через референдуми.

Система колегіального управління дозволяє уникати політичної поляризації, а широке застосування референдумів гарантує, що громадяни мають реальний вплив на політику.

Досвід Швейцарії може бути корисним для федеративних держав, які прагнуть розширити автономію регіонів. Механізми прямої демократії можуть бути запозичені іншими країнами для збільшення громадянської участі у прийнятті рішень. Колегіальна форма управління може слугувати прикладом для створення більш стабільних коаліційних урядів.

Список використаних джерел

1. Loenberger K. Swiss Federalism and Political Stability. – Bern: Helvetia Press, 2005.
2. Weber H.-U. Direct Democracy in Switzerland. – Zurich: Springer, 2018.
3. Fritz P. Political Institutions of Switzerland. – Geneva: Palgrave Macmillan, 2021.
4. Schmidt A. The Federal Council: A Unique Model of Governance. – Basel: Helvetia Verlag, 2019.
5. Bachmann U. Swiss Referendum System: Theory and Practice. – Zurich: NZZ Verlag, 2022.

Чиханцова О. А.,

УДК 159.923

д-р психол. наук, старший дослідник, в. о. завідувача лабораторії психології особистості імені П. Р. Чамати, Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ТА КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ: ФАКТОРИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Зважаючи на важливість вивчення психологічних факторів, які сприяють збереженню фізичного й психічного здоров'я людини, а також її загальному благополуччю, у світі активно розвивається новий перспективний напрям – концепція позитивного психічного здоров'я. Її ключова особливість полягає у зміні підходу: замість зосередження на симптомах і хворобах основна увага приділяється розвитку та зміцненню внутрішніх ресурсів особистості. У такому розумінні психічне здоров'я виступає основою психологічного благополуччя та ефективного функціонування людини, що допомагає їй розкривати власний потенціал, долати труднощі й досягати продуктивності в житті та діяльності [4].

На думку учених, життєстійкість позитивно впливає як на життя людини в цілому, так і на успіх окремо взятої діяльності. Як зазначається у дослідженнях [5; 6], життєстійкість – не вроджена, а набута якість. Її можна розвинути, застосовуючи спеціальні тренінгові програми. Вони складаються із низки вправ, спрямованих на формування адаптивних копінг-стратегій, ефективних міжособистісних стосунків, що базуються на підтримці й довірі.

За твердженням Т. Ларіної, ефективність подолання складної ситуації визначається відповідністю копінг-стратегій факторам життєздатності та ресурсам життєстійкості особистості. Дослідження опанувальної поведінки охоплює аналіз того, як реагує людина в умовах труднощів та які заходи вона вживає для подолання або зменшення наявних розбіжностей [3].

Проблему життєвих ситуацій також аналізують у контексті копінг-стратегій та захисних механізмів. Розглядаючи поняття життєстійкості не можна вважати його тотожним із поняттям копінг-стратегії. Копінг-стратегії, або стратегії подолання життєвих труднощів, - прийоми, алгоритми дій, які можуть набувати як продуктивної, так і непродуктивної форми, навіть вести до регресу, а життєстійкість – це система стійких позитивних властивостей особистості, за допомогою яких людина ефективно вирішує складні життєві ситуації, що призводять до особистісного зростання. Саме в стресових ситуаціях поряд з копінг-стратегіями проявляється життєстійкість людини. Як зазначається, копінг є одним із психоаналітичних захисних механізмів, що проявляється у поведінкових реакціях, спрямованих на уникнення загроз для власного "Я". Він відображає здатність людини долати життєві труднощі шляхом адаптації до умов, що вимагає сформованих навичок використання відповідних стратегій для подолання стресу. Обрання активних форм поведінки підвищує ймовірність нейтралізації негативного впливу стресових факторів на особистість.

Копінг-стратегії можуть бути корисними в одній ситуації і абсолютно неефективними в іншій, одна й та сама стратегія може бути ефективною для однієї людини й марною для іншої, а копінг-стратегія, використання якої поліпшує стан людини, вважається ефективною. Вибір стратегії подолання залежить від багатьох факторів. Це залежить передусім від особистості суб'єкта й особливостей ситуації, що викликала копінг-поведінку. Крім того, на вибір копінг-стратегії впливають стать, вік, соціальні, культурні та інші характеристики. Копінг-стратегія – найважливіша складова копінг-поведінки, метою якої є відкриття широкого кола альтернативних рішень, що сприяють загальній соціальній адаптації. Її розглядають як когнітивно-поведінковий процес, шляхом якого особистість обирає ефективні стратегії подолання складних життєвих ситуацій. Така копінг-стратегія передбачає активну розумову діяльність, яка полягає в аналізі стресової ситуації та засобів її зміни. Необхідною умовою реалізації її є фокусування на проблемі та визначення шляхів її вирішення [6].

Відомо, що найчастіше у стресовій ситуації поведінка та дії людини неадекватні й дезорганізовані. Така реакція на дію стрес-чинника вимагає від людини виконання мінімум двох дій: по-перше, оцінки ситуації та, по-друге, усунення або зменшення джерела стресу. Копінг-стратегія "розв'язання проблем" є найбільш раціональною й адекватною у стресовій ситуації, що передбачає зусилля, спрямовані на розуміння складної виниклої ситуації, її аналіз, пошук оптимального рішення шляхом аналізу можливих альтернатив, а також планування й поетапне долаття наявних перешкод. Застосування практичних кроків, спрямованих на розв'язання ситуації, значно підвищує конструктивність і ефективність її подолання. Тобто копінг-стратегії – це засоби управління діючим стрес-чинником, які виникають як відповідь особистості на загрозу. У теорії копінг-поведінки виокремлюють базисні копінг-стратегії, до яких належать "розв'язання проблем", "пошук соціальної підтримки" та "унікання".

Як зазначає О. Купреєва, копінг включає всі види взаємодії людини із ситуаціями зовнішнього або внутрішнього характеру, а саме психологічні характеристики суб'єкта відрізняють копінг від простого пристосування. Копінг-поведінка використовується індивідом свідомо, залежно від ситуації, та реалізується на базі копінг-ресурсів (особистісних адаптаційних резервів, що дають змогу здійснювати оптимальну адаптацію до стресових ситуацій) і копінг-стратегій (засобів подолання стресу). Ефективність обраної копінг-стратегії залежатиме не тільки від специфіки та контрольованості проблемної ситуації, а й від адекватності ситуації-виклику наявним та потенційним ресурсам особистості [2].

О. Ігумнова зазначає, що вибір копінг-стратегій у стресовій ситуації дозволяє передбачити рівень психічного та фізичного здоров'я людини. Застосування активних поведінкових стратегій сприяє покращенню самопочуття, тоді як уникнення проблем і використання пасивних підходів, орієнтованих на зниження емоційної напруги, можуть призводити до погіршення стану та зростання негативної симптоматики [1].

Отже, життєстійке ставлення людини не лише сприяє стійким копінгам, соціальній підтримці та навичкам життя, а й виробленню стійких навичок (наприклад, у навчальних програмах), що можуть поглибити життєстійкі установки, які допоможуть підтримувати весь процес життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Ігумнова, О. Б. (2019). Емпіричне дослідження стратегій копінг-поведінки та саморегуляції студентів-психологів. *Науковий вісник ХДУ. Серія Психологічні науки*. Харків, 2019. № 2. С. 57-64. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2019-2-8>.
2. Купреєва О. І. Психологічні основи самореалізації студентів в інтегрованому освітньому середовищі: монографія. Київ: Талком, 2021. 407 с. URL: https://lib.iit.ta.gov.ua/id/eprint/727960/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3._%D0%9A%D1%83%D0%BF%D1%80%D1%94%D1%94%D0%B2%D0%B0_%D0%9E.%D0%86..pdf.

3. Ларіна Т. О. Особливості вияву копінг-стратегій особистості, що зазнала впливу травматичної ситуації. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 2018. № 41(44). С. 180-191. <https://core.ac.uk/download/pdf/186336612.pdf>.

4. Сердюк Л. З. Психологічні технології сприяння позитивному психічному здоров'ю різних верств населення України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: практичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 168 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742839>.

5. Сердюк Л. З. Самодетермінація психологічного благополуччя особистості: монографія. Київ-Львів : Вікторія Кундельська, 2021. 236 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729023>.

6. Чиханцова О. А. Психологічні основи життєстійкості особистості: монографія. Київ: Талком, 2021. 319 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727629>.

Шипоша А. В.,

судовий розпорядник

Черкаського районного суду

Черкаської області, м. Черкаси

УДК 347.1

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Середньовічний нотаріат є важливим етапом у розвитку правових інститутів. Після занепаду Римської імперії нотаріальна діяльність продовжувала існувати, адаптуючись до нових соціально-економічних умов. У середньовіччі нотаріат став інструментом для забезпечення стабільності правових відносин, особливо в умовах феодальної роздробленості. Це дослідження спрямоване на аналіз правових засад та особливостей нотаріальної діяльності в середньовічний період, а також її впливу на розвиток права.

Актуальність дослідження полягає в тому, що середньовічний нотаріат став основою для формування сучасних нотаріальних систем. Вивчення його правових засад та особливостей дозволяє краще зрозуміти еволюцію правових інститутів та їх роль у забезпеченні правової безпеки. Крім того, середньовічні традиції нотаріальної діяльності вплинули на розвиток права в Європі та за її межами.

Правові засади середньовічного нотаріату

Середньовічний нотаріат базувався на римських правових традиціях, які були адаптовані до нових умов. У середньовіччі нотаріальна діяльність регулювалася як церковним, так і світським правом. Наприклад, у канонічному праві нотаріуси часто виконували функції свідків при укладенні церковних угод. Згідно з декретами Граціана: "Нотаріуси повинні бути присутніми при укладенні церковних угод, щоб забезпечити їхню законність" [1].

У світському праві нотаріальна діяльність регулювалася місцевими статутами та звичаями. Наприклад, у статутах італійських міст, таких як Флоренція та Венеція, були встановлені чіткі правила для нотаріусів, включаючи вимоги до їхньої кваліфікації та обов'язків.

Особливості нотаріальної діяльності в середньовіччі

Середньовічний нотаріат мав ряд особливостей, які відрізняли його від античного. По-перше, нотаріуси часто були пов'язані з місцевими органами влади або церквою, що надавало їхнім документам офіційний статус. По-друге, нотаріальні документи стали основним джерелом доказів у судах. Наприклад, у "Саксонському дзеркалі" (Sachsenspiegel) згадується: "Письмові документи, складені нотаріусами, мають вищу юридичну силу, ніж усні свідчення" [2].

Крім того, у середньовіччі нотаріуси часто виконували функції юристів, допомагаючи сторонам укладати угоди та складати юридичні документи. Це сприяло розвитку юридичної практики та формуванню професійних стандартів.

Висновки. Середньовічний нотаріат став важливим інститутом, який забезпечував стабільність правових відносин у феодальному суспільстві. Його правові засади та особливості діяльності стали основою для розвитку сучасних нотаріальних систем. Вивчення середньовічного нотаріату дозволяє краще зрозуміти еволюцію правових інститутів та їх роль у забезпеченні правової безпеки.

Список використаних джерел

1. Декрети Граціана. – Causa 2, Questio 1.
2. Саксонське дзеркало (Sachsenspiegel). – Книга I, глава 3.
3. Berman, H. J. "Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition". – Harvard University Press, 1983.
4. Brundage, J. A. "Medieval Canon Law". – Longman, 1995.
5. Bellomo, M. "The Common Legal Past of Europe, 1000–1800". – Catholic University of America Press, 1995.

Шипоша А. В.,
здобувач вищої освіти,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків

УДК 355.4

ОСОБЛИВОСТІ РАННЬОХРИСТІЯНСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ (ОРИГЕН, ТЕРТУЛЛІАН, АМВРОСІЙ МЕДІОЛАНСЬКИЙ, АВРЕЛІЙ АВГУСТИН)

Поняття справедливої війни є однією з центральних тем у християнській етиці та філософії. Розуміння того, за яких умов війна може бути морально виправданою, формувалося протягом століть і зазнало значних трансформацій. Ранньохристиянські мислителі, такі як Ориген, Тертулліан, Амвросій Медіоланський та Аврелій Августин, зробили вагомий внесок у розвиток цієї концепції. Їхні погляди відображають перехід від початкового пацифізму ранньої Церкви до більш складного розуміння умов, за яких застосування сили може бути виправданим.

У сучасному світі, де військові конфлікти залишаються невід'ємною частиною міжнародних відносин, питання моральної легітимності війни набуває особливої значущості. Розуміння історичних витоків концепції справедливої війни дозволяє глибше осмислити сучасні етичні дилеми, пов'язані з використанням сили. Аналіз поглядів ранньохристиянських мислителів допомагає виявити фундаментальні принципи, які можуть бути застосовані при оцінці сучасних військових дій.

Ориген (бл. 185–254 рр.)

Ориген, один із найвпливовіших богословів ранньої Церкви, відомий своїм пацифістським підходом до питання війни. Він вважав, що християни покликані до духовної боротьби, а не до фізичного насильства. Ориген підкреслював, що участь у військових діях несумісна з християнським вченням про любов до ближнього та ворогів. Він закликав вірян молитися за мир і уникати будь-якої форми насильства.

Тертулліан (бл. 160–220 рр.)

Тертулліан, ще один видатний апологет християнства, також дотримувався суворих пацифістських поглядів. Він стверджував, що після приходу Христа християни не потребують допитливості та досліджень поза Євангелієм, і тому не повинні брати участь у військових діях. Тертулліан наголошував на несумісності військової служби з християнськими принципами, підкреслюючи, що християни мають бути миротворцями.

Амвросій Медіоланський (бл. 340–397 рр.)

Амвросій Медіоланський, єпископ Мілана, відіграв ключову роль у переосмисленні християнського ставлення до війни. Він визнавав, що війна може бути виправданою, якщо її метою є захист невинних та відновлення справедливості. Амвросій підкреслював обов'язок правителів захищати своїх підданих, навіть якщо це вимагає застосування сили. Він вважав, що участь у справедливій війні не суперечить християнським принципам, оскільки метою такої війни є встановлення миру та порядку.

Аврелій Августин (354–430 рр.)

Аврелій Августин, єпископ Гіппонський, розвинув концепцію справедливої війни, систематизувавши критерії її моральної легітимності. Він визначив, що війна може бути справедливою за наявності праведної причини, такої як захист від агресії або відновлення порушених прав. Августин наголошував, що війна повинна бути оголошена законною владою та проводитися з правильним наміром – відновлення миру та справедливості. Він також підкреслював важливість дотримання принципів пропорційності та розрізнення між комбатантами та некомбатантами, щоб мінімізувати шкоду для мирного населення.

Спільні та відмінні риси в поглядах Орігена, Тертуліана, Амвросія Медіоланського та Аврелія Августина на справедливу війну

Розглядаючи ранньохристиянські концепції війни, можна виділити як спільні, так і відмінні риси у вченнях цих чотирьох мислителів.

Спільні риси в поглядах на війну у всіх чотирьох богословів ґрунтуються на біблійному фундаменті. Вони базували свої міркування на біблійних текстах, прагнучи знайти баланс між вченням Христа про мир і необхідністю підтримання справедливості. Всі погоджувалися, що насильство та війна є наслідком людського гріха, а ідеальним станом для суспільства є мир і любов до ближнього.

Крім того, усі мислителі підкреслювали, що християни повинні прагнути до миру, уникати конфліктів та агресії, виступаючи миротворцями. Вони наголошували на перевазі духовної боротьби над фізичним протистоянням.

Щодо ролі державної влади, Амвросій і Августин, як і їхні попередники, визнавали важливість держави у встановленні порядку. Однак, на відміну від Орігена та Тертуліана, вони вважали, що правитель може використовувати силу для захисту суспільного блага.

Відмінні риси у вченнях Орігена, Тертуліана, Амвросія Медіоланського та Аврелія Августина детально представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аспект	Оріген	Тертулліан	Амвросій Медіоланський	Аврелій Августин
Ставлення до військової служби	Категорично проти, вважає несумісною з християнством	Категорично проти, стверджує, що християнин не може бути солдатом	Дозволяє за певних умов, особливо для захисту невинних	Визнає військову службу як необхідність для підтримки справедливості
Моральність війни	Будь-яка війна є злом	Війна суперечить християнським принципам	Війна може бути виправданою для захисту справедливості	Формулює теорію справедливої війни
Роль держави у війні	Християни не повинні брати участь у державних війнах	Військові дії суперечать Божому закону	Держава має право застосовувати силу, якщо це необхідно для захисту суспільства	Війна є виправданою, якщо вона має праведну причину, проголошена законною владою і спрямована на досягнення миру
Застосування сили	Сила є неприйнятною, лише духовна боротьба	Будь-яке насильство заборонене	Сила може бути виправданою в захисті слабких	Сила може бути застосована за певних умов, якщо це сприяє справедливості
Основна ідея	Християнин має повністю відмовитися від участі у війнах і служити Богу	Християнин не може бути солдатом і не повинен брати участь у військових діях	Християни можуть воювати, якщо мета – захист слабких і невинних	Справедлива війна допустима, якщо вона відповідає моральним критеріям

Оріген і Тертулліан представляли абсолютний пацифізм і категорично відкидали будь-яку можливість участі християн у військових діях.

Амвросій Медіоланський і Августин розглядали війну як небажану, але необхідну складову суспільного життя, якщо вона служить встановленню миру та захисту справедливості.

Августин, зокрема, систематизував поняття справедливої війни, яке надалі стало основою середньовічної та сучасної військової етики.

Тож ми бачимо перехід від суворого пацифізму раннього християнства до концепції справедливої війни, що заклала основи майбутньої християнської доктрини про допустимість застосування сили.

Висновки. Еволюція ранньохристиянської концепції справедливої війни відображає складний процес адаптації християнської етики до реалій світу, де конфлікти є невід'ємною частиною людського буття. Від початкового пацифізму Орігена та Тертулліана до більш прагматичного підходу Амвросія Медіоланського та Аврелія Августина, християнська думка шукала баланс між ідеалами миру та необхідністю захисту справедливості. Ці роздуми заклали основу для подальшого розвитку теорії справедливої війни, яка й досі залишається актуальною у сучасних етичних та політичних дискусіях.

Список використаних джерел

1. Оріген. "Проти Цельса". – Київ: Дух і Літера, 2004.
2. Тертулліан. "Апологетик". – Львів: Свічадо, 2006.
3. Амвросій Медіоланський. "Про обов'язки священнослужителів". – Харків: Акта, 2008.
4. Августин Блаженний. "Про град Божий". – Київ: Основи, 2010.
5. Nadurak, V. "Релігійна філософія". – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015.

Штиршов О. М.,

УДК 351.84:37](043.2)

канд. наук з держ. упр., доцент, завідувач
кафедри місцевого самоврядування та
регіонального розвитку, Навчально-науковий
інститут публічного управління та адміністрування,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, м. Миколаїв

РОЛЬ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Загальновідомо що соціогуманітарна політика ґрунтується на визнанні невід'ємних прав людини, зокрема права на гідне життя для всіх, незалежно від національності, раси, віросповідання, віку, гендерної, індивідуальної чи

соціальної характеристики. На сучасному етапі Україна як держава трансформаційного типу стикається з глобальними проблемами які позиціонуються як найгостріші суперечності суспільного розвитку, економічні, екологічні та найважливіші: духовні та моральні кризи, наростання соціальних і національних конфліктів.

Державна соціогуманітарна політика – це системна і послідовна діяльність держави у відносинах з людиною зокрема та суспільством у цілому, яка здійснюється через органи державної виконавчої, законодавчої та судової влади із залученням суспільства та з урахуванням основних прав людини. Вона спрямована на досягнення високого рівня життя, духовного та інтелектуального рівня особистості як у власних інтересах, так і в інтересах держави в цілому.

В свою чергу соціогуманітарну політику можна визначити як систему рішень, спрямованих на створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуальної, духовної безпеки особистості, реалізації її духовних потреб і збагачення творчого потенціалу людини. У ролі суб'єктів гуманітарної політики, а також соціальної політики виступає держава в цілому, органи державної влади та місцевого самоврядування, політичні партії та асоціацій, соціальних груп, суспільства в цілому та окремих осіб.

Поняття гуманітарної політики поєднує дві основні складові: гуманізм і політику, що викликає багато питань про майбутнє людства, роль духовної культури та освіти в громадське життя. Слід розрізняти текстовий і контекстуальні аспекти управлінської діяльності суб'єкта, їм відповідають два рівні аналізу. Г.Х. Гадамер виділив рівень концептуального аналізу – розуміння сенсу тексту з точки зору задуму автора та його/її системи цінностей, а також рівень контекстуального аналізу – відкриття прихований сенс або причина, що виходить за межі [1].

Гуманітарні моделі управління мають кілька диференціацій. Вони представлені в основному в різних концепціях, що виділяють суб'єктивний аспект організаційних відносин: концепції школи: "людські відносини" (Е. Мейо), "організаційний гуманізм" (А. Маслоу), дихотомічний менеджмент - теорія X і Y (Д. МакГрегор), поведінкова теорія соціальних ролей (Р.Сейерт, Г.Марч). Соціокультурні принципи управління представлені в концепції гуманістичного планування Е. Фромма, яка передбачає: включення людини та умов її життя в систему планування, активізацію людського потенціалу, через участь у діяльності суспільства, зміну процесу споживання, формування нових форм духовно-психологічної орієнтації як еквівалента релігійних систем минулого.

Оскільки гуманітарна сфера суспільства пов'язана з реалізацією духовного потенціалу особистості, з процесами підвищення можливостей людини, вона напряму залежить від її добробуту, безпеки, здоров'я та духовності [2].

В основі сутності соціогуманітарної політики лежить розгляд людини як унікального осередку соціальної гармонії і розвитку. Термін "гуманітарний" походить від поняття "гуманізм" (лат. Humanus –гуманістичний, людиноподібний) - філософія світогляду, пов'язана з уявленнями про людину як про найвищу цінність суспільства. Завдання освіти полягає в тому, щоб допомогти суспільству зробити свідомий вибір суспільних цінностей і сформувати на їх основі стійку, послідовну, індивідуалізовану систему орієнтації, здатну забезпечити саморегуляцію і мотивацію поведінки.

На сучасному етапі, у зв'язку з початком переходу людства до інформаційної цивілізації, докорінно й принципово змінилися місце, соціальні функції та роль духовної культури й освіти у виробництві й відтворенні суспільного життя. Вихід із кризи освітньої системи не може бути знайдений лише за рахунок її організаційно-структурного реформування, комп'ютеризації (цифровізації), запровадження дистанційної форми навчання та збільшення інвестицій, як це передбачено в документах, присвячених реформуванню системи освіти. Насамперед необхідно змінити теоретичну парадигму так званої підтримуючої освіти на парадигму інноваційної, гуманістично орієнтованої освіти.

На нашу думку нова парадигма інтегрованої освіти підкреслює потребу у зростанні таких функцій як соціальна та гуманітарна освіта через становлення та розвиток моралі, духовності, соціальної відповідальності, культури як факторів професіоналізму. Виконання завдань і пріоритети гуманітарної політики повинні здійснюватися у багатьох сферах та галузях, усіма органами влади як в центрі так і на місцях.

Основою єдності всіх напрямків має бути ідея національного характеру гуманітарної політики, формування національної свідомості, захист прав і свобод, закріплених у Регламенті ООН, консолідація суспільства для злагоди та праці.

Важливу роль у розвитку процесів накопичення знань для формування соціально-гуманітарних аспектів в освіті грають також фундаментальні дослідження в галузі філософії, соціології, етики та культури, серед них варто також виокремити особливу роль та значення ідеології, духовних процесів у відродженні трансформаційних країн. У зв'язку з цим соціогуманітарна політика держави виявляється в послідовному здійсненні заходів, спрямованих на підтримку гуманітарного розвитку суспільства відповідно до визначених пріоритетів та національних інтересів.

Список використаних джерел

1. Гадамер Г.Г. Истина і метод: у 2-х томах. – К. Юніверс, 2000.
2. Чанишева Г. Соціогуманітарна політика: поняття, цілі та правове забезпечення. Підприємництво, господарство і право. 2020. №11.С. 80-85.

СЕКЦІЯ 9. ЕКОНОМІКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ

SECTION 9. ECONOMICS AND TECHNOLOGY

Єсипенко В. В.,
здобувач першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти,
Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського", м. Київ

УДК 658.788

**РЕВЕРСИВНА ЛОГІСТИКА – ЦЕ ШЛЯХ ДО
СТАЛОГО РОЗВИТКУ І ЗРОСТАННЯ БІЗНЕСУ**

Основна мета логістики – це досягнення синергії, яка забезпечить оптимальний розподіл ресурсів, прискорить матеріальний потік, зменшить сукупні витрати, підвищить рівень обслуговування та збільшить задоволеність клієнтів.

Традиційна логістика спрямована на ефективне планування, координацію й контроль потоків товарів, послуг, інформації та фінансів від початкового пункту виробництва до кінцевого споживача. Тоді як Реверсивна логістика має справу з товарами, що рухаються "проти течії" в ланцюгу постачання й зосереджена на поверненні виробникові продукції для доробки, відновлення або утилізації.

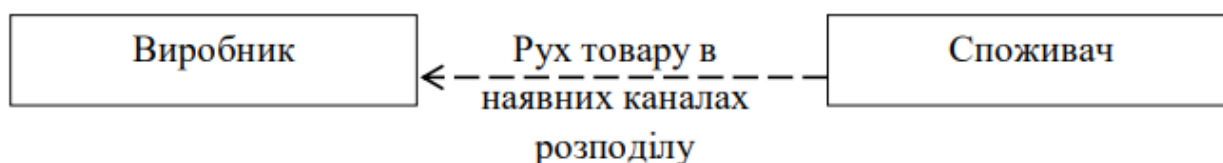

Рис. 1. Схема реверсивного розподілу товарів [1]

У сучасному світі, де екологічна відповідальність і економічна ефективність стають ключовими факторами успіху, реверсивна логістика виступає не просто трендом, а необхідністю. Це не повернення назад, а рух вперед – до сталого розвитку, оптимізації витрат і нових можливостей для бізнесу.

Так чому ж реверсивна логістика – це майбутнє?

- **По-перше, повернення товарів та їх повторне використання** дозволяє скоротити витрати на нову сировину.

- **По-друге, ремонт і відновлення продукції** подовжує життєвий цикл товарів і знижує потребу у виробництві нових.

- **По-третє, переробка матеріалів** мінімізує відходи та сприяє економії природних ресурсів.

- **А реінтеграція оновленої продукції на ринок** створює нові джерела доходу й підвищує ефективність бізнес-процесів.

Концепція "зворотної логістики" стає частиною циркулярної економіки. Цей підхід підкреслює не тільки важливість розвитку екологічної логістики у сучасному світі й рух до сталості, а й дає поштовх для оптимізації, вдосконалення та впровадження інноваційних рішень у сферу управління логістичними ланцюгами, сприяє ефективному використанню ресурсів, мінімізації відходів, зменшенню вуглецевого сліду, зниженню витрат, отриманню економічних переваг.

До інновацій, що змінюють реверсивну логістику, відкривають нові можливості для оптимізації процесів можна віднести:

- **Автоматизацію й цифрові платформи, що** роблять процес повернення швидшим і зручнішим для клієнтів.

- **Блокчейн-технології, які** забезпечують прозорість у ланцюгу постачання, визначають рівень стану повернень, контролюють якість.

- **ШІ як головний** аналізатор тенденцій повернень, експерт з оцінки помилок і помічник в покращенні майбутніх продуктів.

Багато світових компаній вже довели ефективність реверсивної логістики. **Apple, Samsung, HP, Xerox, Carlsberg, BMW, Toyota, IKEA, Нова Пошта – від скляних пляшок, меблі, піддонів до сучасних девайсів й старих автомобілів**, забезпечуючи їхню переробку та повторне використання, зменшуючи витрати на сировину та відходи.

Тому час діяти! Реверсивна логістика – це не лише ефективне управління ресурсами, а й стратегічний напрямок розвитку, який гарантує довгострокову конкурентну перевагу, успіх, відповідальність перед суспільством і планетою в цілому.

Список використаних джерел

1. Смерічевська С. В., Феоктістова Н.О. Концепція реверсивної логістики : сутність і практика застосування на виробничих підприємствах в умовах циркулярної економіки. Dynamics of the development of world science. The 9 th International scientific and practical conference (May 13-15, 2020) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2020. P.952-958. URL: <https://bit.ly/3sg5Sdm>

2. Давиденко В. Інтеграція реверсивної логістики в діяльність підприємств. I Міжнародна науково-практична конференція "Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи". 2020. URL: confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/201225.

3. Григорак М.Ю., Савченко Л.В. Концептуальні основи розвитку реверсивної логістики в циркулярній економіці. Приазовський економічний вісник. 2018. № 5 (10). С. 78–84.

4. Цимбалістова О.А., Юденко Є.В., Черніхова О.С.Проблематика та перспективи розвитку напряму реверсивної логістики в Україні. Економічний простір. 2020.

Косс А. В.,
здобувач вищої освіти,
Науково-дослідний центр індустріальних
проблем розвитку Національної академії
наук України, м. Харків

УДК 338.4

ПІДТРИМКА ВІДПОВІДНОСТІ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ ЯКОСТІ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Молочна галузь є одним із ключових секторів агропромислового комплексу України, який забезпечує продовольчу безпеку, розвиток сільських територій та формування експортного потенціалу країни. Однак у сучасних умовах глобальної конкуренції та зростаючих вимог до якості продукції українські виробники стикаються з необхідністю адаптації до міжнародних стандартів якості та безпеки харчових продуктів.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відкриває перед вітчизняними виробниками молочної продукції нові можливості, проте також вимагає приведення технологічних процесів, сертифікації та стандартів якості у відповідність до європейських та світових норм. Основними міжнародними вимогами, яким повинна відповідати молочна продукція, є:

- HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Points) – система аналізу небезпечних факторів та критичних контрольних точок, що гарантує безпечність харчових продуктів.
- ISO 22000 – міжнародний стандарт управління безпечністю харчових продуктів, що забезпечує контроль якості на всіх етапах виробництва.
- Global G.A.P. – система стандартів для сільськогосподарського виробництва, що передбачає дотримання екологічних та соціальних критеріїв.
- Європейські ветеринарні та санітарні норми, що регулюють якість молочної сировини, технологічні процеси та кінцеву продукцію.

Адаптація української молочної продукції до цих стандартів є необхідною умовою для виходу на міжнародні ринки та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Однак цей процес є складним і потребує значних фінансових, технологічних та організаційних ресурсів, що вимагає активного державного втручання та підтримки.

В умовах інтеграції України у світову економіку відповідність молочної продукції міжнародним стандартам стає стратегічним напрямом розвитку галузі. Недотримання цих стандартів значно обмежує експортні можливості та послаблює позиції українських виробників у міжнародній торгівлі.

Серед основних проблем, що гальмують впровадження міжнародних стандартів у молочній промисловості України, можна виділити:

- Технічна застарілість обладнання, що не відповідає сучасним вимогам харчової безпеки.
- Недостатнє фінансування сертифікації та впровадження систем управління якістю.
- Складнощі з адаптацією нормативно-правової бази до вимог ЄС та міжнародних організацій.
- Відсутність кваліфікованих кадрів, здатних забезпечити відповідність технологічних процесів міжнародним стандартам.
- Висока собівартість впровадження стандартів у малих та середніх виробників молочної продукції.

Державна підтримка у сфері забезпечення відповідності міжнародним стандартам якості є важливим фактором, який може прискорити процес адаптації, сприяти залученню інвестицій та покращити експортний потенціал галузі.

Метою дослідження є аналіз механізмів державної підтримки молочної галузі у впровадженні міжнародних стандартів якості та безпеки харчової продукції.

Основні завдання дослідження:

- Оцінка поточного стану відповідності українських молочних підприємств міжнародним стандартам якості.
- Аналіз основних бар'єрів та проблем, що ускладнюють сертифікацію продукції відповідно до стандартів HACCP, ISO 22000 та Global G.A.P.
- Дослідження механізмів державної підтримки підприємств у процесі адаптації до міжнародних стандартів.
- Вивчення міжнародного досвіду державного сприяння впровадженню систем управління якістю у молочній промисловості.
- Розробка рекомендацій щодо оптимізації державної політики у сфері підтримки сертифікації та відповідності міжнародним стандартам.

Об'єкт дослідження – державна політика у сфері забезпечення відповідності молочної продукції міжнародним стандартам якості.

Предмет дослідження – механізми державної підтримки у сфері сертифікації, адаптації до міжнародних вимог та підвищення конкурентоспроможності українських молочних підприємств.

У дослідженні застосовано економічний та порівняльний аналіз, методи статистичного оцінювання, експертні дослідження та аналіз нормативно-правової бази у сфері регулювання якості молочних продуктів.

Очікується, що результати дослідження дозволять:

- Визначити основні проблеми сертифікації української молочної продукції відповідно до міжнародних стандартів.

- Оцінити ефективність державних програм підтримки підприємств у впровадженні стандартів HACCP, ISO 22000 та інших вимог.

- Визначити найкращі міжнародні практики у сфері державного сприяння сертифікації молочної продукції.

- Запропонувати оптимальні шляхи адаптації державної політики до потреб молочної галузі, включаючи фінансові стимули, освітні ініціативи та правові механізми регулювання.

Наукова цінність роботи полягає у систематизації знань про міжнародні стандарти якості у молочній галузі, аналізі їх впливу на конкурентоспроможність підприємств та визначенні ефективності державної політики у цьому напрямку.

Практична значущість дослідження полягає у розробці рекомендацій для державних органів, аграрних асоціацій та молочних підприємств щодо вдосконалення політики підтримки сертифікації продукції та виходу на міжнародні ринки.

Висновки. Забезпечення відповідності української молочної продукції міжнародним стандартам є необхідною умовою її конкурентоспроможності та інтеграції у світову торгівельну систему.

Основні виклики, з якими стикаються виробники, включають відсутність фінансування, технічні труднощі адаптації, низьку обізнаність підприємств щодо вимог сертифікації та складність нормативно-правових процедур.

Розвиток державної політики у сфері підтримки сертифікації молочної продукції має включати:

- Фінансові стимули для підприємств, що впроваджують міжнародні стандарти.
- Освітні програми та консультаційні центри для підготовки фахівців із сертифікації.
- Гармонізацію законодавчої бази з європейськими вимогами для спрощення сертифікаційних процедур.

- Інвестиції у модернізацію виробництва з метою впровадження передових технологій управління якістю.

Таким чином, ефективна державна підтримка забезпечення відповідності молочної продукції міжнародним стандартам сприятиме зміцненню позицій України на глобальному ринку, розширенню експортних можливостей та підвищенню рівня довіри до української молочної продукції серед міжнародних партнерів.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України (2023). Сільське господарство України: статистичний збірник. Київ: Держстат України.

2. Міністерство аграрної політики та продовольства України (2023). Державна підтримка молочної галузі: офіційний звіт. Київ: Мінагрополітики.

3. Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки" (2023). Аналіз механізмів державного регулювання молочної галузі в Україні. Київ: ННЦ ІАЕ.
4. Європейський банк реконструкції та розвитку (2022). Перспективи інтеграції України у світові молочні ринки. Лондон: ЄБРР.
5. Світовий банк (2023). Глобальні стандарти якості молочної продукції: рекомендації для України. Вашингтон: The World Bank.
6. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (2022). Стандарти безпеки харчових продуктів у країнах ЄС та їх впровадження в Україні. Париж: OECD Publishing.
7. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (2023). Quality Standards for Dairy Products: Compliance and Certification. Rome: FAO.
8. USAID (2022). Реформування молочної галузі України в контексті міжнародної сертифікації. Київ: USAID.
9. Головне управління Державної податкової служби України (2023). Фінансові стимули для впровадження міжнародних стандартів якості у молочному секторі. Київ: ДПС.
10. Державний фонд підтримки фермерських господарств (2023). Грантові програми для впровадження HACCP та ISO 22000 у молочній промисловості. Київ: ДФПФГ.
11. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (2014). Регулювання стандартів безпеки харчових продуктів у Європейському Союзі. Офіційний текст угоди.
12. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" (№1877-IV від 24.06.2004, із змінами 2023 року).
13. Державне агентство з розвитку експорту України (2023). Впровадження міжнародних стандартів якості у молочній галузі: підтримка експорту. Київ: ДАРЕУ.
14. Global Dairy Platform (2023). Best Practices for Implementing Global Dairy Quality Standards. Chicago: GDP.
15. International Dairy Federation (IDF) (2022). HACCP and ISO 22000 in Dairy Industry: Global Experience and Adaptation for Ukraine. Brussels: IDF.
16. Програма розвитку ООН (UNDP) (2023). Green Certification and Sustainable Dairy Production in Ukraine. Нью-Йорк: UNDP.
17. European Commission (2023). Implementation of Food Safety Standards in Dairy Production. Brussels: EC.
18. Gulfood (2023). Тенденції міжнародної сертифікації молочних продуктів. Дубай: Gulfood.
19. Agricultural Trade and Policy Review (2023). Challenges and Opportunities for Ukraine's Dairy Industry in Global Trade. Brussels: ATPR.
20. Український клуб аграрного бізнесу (УКАБ) (2023). Аналіз впливу державної політики на відповідність молочної продукції міжнародним стандартам. Київ: УКАБ.

Ліхота О. В.,

УДК 339.9

канд. екон. наук, доцент
кафедри управління персоналом,
економіки праці та публічного управління,
Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут
Приватного акціонерного товариства "Вищий
навчальний заклад "Міжрегіональна Академія
управління персоналом", м. Чернігів

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В США

Інформація в сучасному світі є стратегічним ресурсом, що визначає політичні, економічні та соціальні процеси. В умовах глобалізації та цифрової трансформації інформаційний простір стає ареною як для демократичного розвитку, так і для потенційних загроз, пов'язаних із маніпуляцією громадською думкою, кібератаками та порушенням приватності.

США є світовим лідером у сфері інформаційних технологій, масових комунікацій та кібербезпеки. Інституційна структура інформаційної діяльності в цій країні є багаторівневою і включає державні установи, незалежні регулятори, громадські організації та приватний сектор. Державне регулювання спрямоване на забезпечення свободи інформації, захист персональних даних, боротьбу з дезінформацією та розвиток цифрової інфраструктури.

Важливим аспектом є баланс між свободою слова та необхідністю контролю над інформаційними потоками. За даними Pew Research Center, "90% американців отримують інформацію з Інтернету, що зумовлює важливість регулювання цифрового контенту" [1]. Це свідчить про потребу в ефективній правовій та інституційній базі, яка б забезпечувала безпечне функціонування інформаційного простору, враховуючи права громадян, інтереси держави та вимоги цифрової економіки.

Ця робота має на меті дослідити інституційне забезпечення інформаційної діяльності у США, визначити ключові державні органи, законодавчу базу, роль приватного сектору та громадянського суспільства у регулюванні інформаційного простору.

Актуальність дослідження інституційного забезпечення інформаційної діяльності у США зумовлена кількома ключовими чинниками:

Зростання ролі цифрової інформації у державному управлінні та суспільному житті стало помітним явищем. Інформація набула критично важливого значення

як ресурс у політичних процесах, економіці та безпеці. Дані звіту Brookings Institution свідчать: "Демократичні системи дедалі більше залежать від регулювання інформаційних потоків і боротьби з маніпулятивними технологіями" [2].

Загрози кібербезпеці та дезінформації стали серйозною проблемою. У 2022 році спостерігалось значне зростання кількості кібератак на державні установи США, що підтверджує дані звіту CISA. У звіті зазначено: "Необхідність посилення державного контролю над інформаційною безпекою є пріоритетним напрямком урядової політики." [5].

Проблема регулювання діяльності великих технологічних компаній (Big Tech) стала актуальною, оскільки компанії Google, Meta (Facebook), Amazon та Apple контролюють значну частину інформаційного простору. За даними Federal Trade Commission (FTC), "технологічні корпорації мають надзвичайний вплив на економіку та суспільство, що вимагає більш жорсткого регулювання." [4]

Вплив штучного інтелекту (AI) на формування інформаційного порядку денного також викликає занепокоєння. У звіті Stanford University зазначено: "Алгоритми штучного інтелекту здатні впливати на сприйняття інформації, що потребує чітких правових норм і регуляторних механізмів." [8]

Таким чином, дослідження інституційного забезпечення інформаційної діяльності у США є важливим для розуміння механізмів функціонування інформаційного простору, ефективності державного регулювання та викликів цифрової епохи.

Висновки. Аналіз інституційного забезпечення інформаційної діяльності у США дозволяє зробити кілька ключових висновків:

– Інформаційна політика США базується на поєднанні державного контролю, ринкової конкуренції та участі громадянського суспільства.

– Федеральна комісія зі зв'язку (FCC) та Федеральна торгова комісія (FTC) відіграють центральну роль у регулюванні цифрових комунікацій та захисті прав користувачів.

– Приватний сектор, зокрема великі технологічні компанії, має суттєвий вплив на інформаційний простір, що викликає дискусії щодо монополізації цифрового ринку.

– Головними викликами є боротьба з дезінформацією, захист кібербезпеки, регулювання штучного інтелекту та посилення відповідальності платформ за контент.

Перспективи розвитку інформаційної політики США включають посилення контролю над діяльністю Big Tech, реформування законодавства щодо захисту персональних даних, впровадження нових механізмів боротьби з фейковими новинами та розробку міжнародних стандартів регулювання цифрових технологій.

Список використаних джерел

1. Pew Research Center. (2023). Digital Media Trends.
2. Brookings Institution. (2023). The Impact of Social Media on Democracy.
3. Federal Communications Commission (FCC). (2015). Net Neutrality Regulations.
4. Federal Trade Commission (FTC). (2023). Consumer Protection Report.
5. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA). (2023). Cyber Threats Analysis.
6. OpenSecrets. (2023). Big Tech Lobbying Expenditures.
7. The Guardian. (2021). Facebook Data Leak Investigation.
8. Stanford University. (2023). AI and Information Control Study.

Марущенко О. О.,

здобувач вищої освіти,
Науково-дослідний центр індустріальних
проблем розвитку Національної академії
наук України, м. Харків

УДК 631.1

ВИЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ НА ЕКОЛОГІЧНИХ ЗАСАДАХ

У роботі розглядаються механізми державної підтримки інноваційного розвитку аграрного бізнесу на екологічних засадах в Україні. Проаналізовано сучасний стан інноваційної діяльності в аграрному секторі, визначено основні виклики та запропоновано рекомендації щодо ефективного впровадження екологічних інновацій через державні ініціативи.

Сучасні глобальні виклики, пов'язані зі зміною клімату та деградацією навколишнього середовища, вимагають від аграрного сектору України переходу до екологічно орієнтованих практик. Інтеграція екологічних інновацій є ключовим елементом цього переходу, що потребує активної державної підтримки та впровадження ефективних механізмів стимулювання.

Впровадження екологічних інновацій в аграрному секторі України є критично важливим для забезпечення сталого розвитку, підвищення конкурентоспроможності на міжнародних ринках та виконання міжнародних екологічних зобов'язань. Однак, недостатня фінансова підтримка, обмежений доступ до сучасних технологій та інформації, а також недосконалість

регуляторної бази створюють значні перешкоди на шляху екологічної трансформації аграрного бізнесу.

Сучасний стан інноваційної діяльності в аграрному секторі України

Аграрний сектор України є одним із ключових компонентів національної економіки, забезпечуючи значну частку валового внутрішнього продукту та експорту країни. Однак, попри значний потенціал, рівень впровадження інноваційних технологій, особливо екологічно орієнтованих, залишається недостатнім. Більшість підприємств продовжують використовувати традиційні методи господарювання, що призводить до виснаження ґрунтів, зниження біорізноманіття та негативного впливу на навколишнє середовище.

Дослідження показують, що лише незначна частина аграрних підприємств активно впроваджує екологічні інновації, такі як органічне землеробство, точне землеробство, використання біологічних засобів захисту рослин та енергоефективних технологій. Основними причинами цього є обмеженість фінансових ресурсів, недостатня обізнаність про сучасні екологічні практики та відсутність системної державної підтримки [1].

Виклики та перешкоди на шляху впровадження екологічних інновацій

Впровадження екологічних інновацій в аграрному секторі України стикається з низкою викликів та перешкод:

- Фінансові обмеження: Висока вартість сучасних екологічних технологій та обладнання є значним бар'єром для багатьох аграрних підприємств, особливо малих та середніх. Недостатній доступ до пільгового кредитування та інвестиційних фондів ускладнює процес модернізації виробництва [2].

- Нестача інформації та кваліфікованих кадрів: Багато аграріїв не володіють достатньою інформацією про переваги та методи впровадження екологічних інновацій. Крім того, спостерігається дефіцит фахівців, здатних розробляти та впроваджувати такі технології на практиці [3].

- Недосконалість регуляторної бази: Відсутність чітких законодавчих норм та стандартів щодо екологічних практик ускладнює їх впровадження та контроль за дотриманням. Нестабільність законодавства та бюрократичні перепони також стримують інноваційну активність підприємств [4].

- Обмежений доступ до ринків збуту: Продукція, вироблена з використанням екологічних технологій, часто потребує сертифікації та відповідності міжнародним стандартам. Отримання таких сертифікатів є складним та витратним процесом, що обмежує можливості виходу на міжнародні ринки [5].

Механізми державної підтримки інноваційного розвитку на екологічних засадах

Для подолання перешкод та стимулювання впровадження екологічних інновацій в аграрному секторі держава може застосувати комплекс механізмів підтримки. Одним із таких механізмів є фінансова підтримка, яка включає пільгове

кредитування та субсидії для підприємств, що реалізують екологічні технології. Це може передбачати компенсацію частини відсоткової ставки за кредитами або пряму фінансову допомогу на придбання екологічного обладнання [6].

Також важливими є грантові програми, які можуть фінансувати наукові дослідження та розробки в сфері екологічних інновацій, а також підтримувати стартапи та малі підприємства, що працюють у цій галузі [7]. Податкові стимули, такі як зменшення податку на прибуток або звільнення від сплати податку на додану вартість при імпорті екологічного обладнання, також можуть стати ефективними заходами для підприємств, які інвестують у екологічні технології [8].

Крім того, інституційна підтримка є важливим аспектом, що включає розвиток інноваційної інфраструктури через створення науково-дослідних інститутів, лабораторій та центрів, які спеціалізуються на розробці екологічних технологій в аграрному секторі [9]. Освітні програми та тренінги для підвищення кваліфікації працівників аграрного сектору в сфері екологічних інновацій також сприятимуть підготовці фахівців, здатних впроваджувати сучасні екологічні практики [10]. Важливо також створити інформаційні платформи, де аграрії можуть отримати актуальну інформацію про екологічні технології, джерела фінансування та успішні приклади впровадження інновацій [11].

Регуляторні механізми, такі як розробка та впровадження чітких екологічних стандартів для аграрного сектору, також відіграють важливу роль, оскільки вони визначають вимоги до виробництва та продукції, що сприяє підвищенню якості продукції та її конкурентоспроможності на міжнародних ринках [12].

Висновки. Інноваційний розвиток аграрного бізнесу на екологічних засадах є критично важливим для забезпечення сталого розвитку сільського господарства України. Впровадження екологічних технологій сприятиме зменшенню негативного впливу на довкілля, підвищенню продуктивності та конкурентоспроможності вітчизняної агропродукції на міжнародних ринках.

Основними бар'єрами для впровадження екологічних інновацій є фінансові обмеження, нестача фахівців, недосконалість регуляторної бази та обмежений доступ до міжнародних ринків. Недостатня обізнаність підприємців та відсутність державної підтримки у вигляді грантів, пільгового кредитування та податкових стимулів уповільнює процес модернізації агробізнесу.

Державна підтримка є ключовим фактором успішного переходу аграрного бізнесу до екологічної моделі розвитку. Найефективнішими механізмами стимулювання є субсидії, пільгові кредити, державні гранти, інвестиційні фонди, податкові преференції, створення науково-дослідних інститутів, консультаційних центрів та навчальних програм.

Євроінтеграційні процеси створюють додаткові вимоги до екологічної трансформації українського агросектору. Відповідність стандартам Європейського

зеленого курсу дозволить підприємствам вийти на нові ринки, отримати міжнародні інвестиції та інтегрувати найкращі практики сталого розвитку.

Міжнародний досвід підтверджує, що розвиток "зеленої" економіки потребує комплексного підходу, що включає державне стимулювання, приватні інвестиції, наукові дослідження та інституційну підтримку. Адаптація європейських моделей державно-приватного партнерства дозволить Україні забезпечити ефективну модернізацію сільського господарства.

Необхідно розробити ефективні механізми фінансової підтримки для підприємств, які впроваджують екологічні інновації, включаючи гранти, субсидії, державне пільгове кредитування, зниження податкового навантаження та відшкодування частини витрат на модернізацію виробництва. Важливим кроком є впровадження податкових стимулів для підприємств, що використовують екологічні технології, таких як податкові канікули, зниження ПДВ на екологічно чисту продукцію та державна компенсація інвестицій у "зелені" технології. Розширення державних програм підтримки малого та середнього агробізнесу, який займається органічним виробництвом, точним землеробством та екологічно орієнтованими технологіями, також є необхідним. Створення інноваційних агропарків та дослідницьких центрів забезпечить аграрні підприємства необхідними знаннями, технологіями та доступом до фінансування. Активна інформаційна підтримка та освітні програми для аграріїв, з проведенням тренінгів, семінарів та консультаційних сесій, підвищать рівень обізнаності підприємців щодо сучасних екологічних інновацій. Крім того, стимулювання державно-приватного партнерства у впровадженні екологічних інновацій через співпрацю між державою, бізнесом, науковими установами та міжнародними організаціями сприятиме розвитку високотехнологічного та сталого агросектору. Зміцнення законодавчої та регуляторної бази, адаптуючи її до стандартів ЄС у сфері екологічного сільського господарства, також є важливим завданням. Сприятливі умови для міжнародних інвестицій у розвиток екологічного агробізнесу в Україні, з наданням гарантій та сприянням залученню міжнародного капіталу для фінансування "зелених" проєктів, стануть ще одним кроком до успішного впровадження екологічних інновацій. Ці заходи сприятимуть ефективному впровадженню екологічних інновацій в аграрний сектор України, забезпечуючи сталий розвиток галузі та її конкурентоспроможність у глобальній економіці.

Список використаних джерел

1. Шубравська О.В. Ризики сталого розвитку АПК України в умовах глобалізації. Економіка України. 2007. № 2. С. 62–68.
2. Дуброва Н.П., Крючко Л.С. Державна політика у сфері інноваційного розвитку аграрного сектору України. Вісник ДДАЕУ. 2015. № 1. С. 94-97.

3. Бондаренко В., Дрипка К., Чобаль Л. Особливості інноваційних процесів в аграрному секторі економіки України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. № 2(136). С. 48-52.

4. Озвеньчук О., Озвенчук О. Організаційно-економічне забезпечення інноваційного розвитку фермерських господарств. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 10. С. 153-156.

5. Кіпіоро І.М. Проблеми та перспективи інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. 2014. Вип. 1. С. 120-126.

6. Боліла С.Ю. Інноваційний розвиток аграрного сектору: проблеми та важелі державного регулювання. Агросвіт. 2017. № 6. С. 49-54.

7. Москалець О.В. Механізм реалізації державної політики інноваційного розвитку економіки України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Житомир, 2024. 220 с.

8. Саранчук Г.М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності. Інноваційна економіка. 2010. № 1. С. 26-32.

9. Полегенька М.А. Особливості інноваційної діяльності в агропромислових підприємствах України. Агросвіт. 2017. № 6. С. 49-54.

10. Янковська О.І. Інноваційний процес у сільському господарстві. Наука і економіка. 2009. № 4, т. 2. С. 54-58.

11. Глотова І. Профіт від ІТ, або чому агрохолдинги змушені ставати розробниками програмних продуктів. Agravery. 3 квітня 2018 р.

12. Сан-Хосейська декларація міністрів сільського господарства. ІІСА. 2011.

Мухін В. А.,
здобувач вищої освіти,
Науково-дослідний центр індустріальних
проблем розвитку Національної академії
наук України, м. Харків

УДК 332.1

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Повоєнне відновлення економіки Харківської області потребує комплексного підходу, де ключову роль відіграє державна підтримка бізнесу. Державне регулювання, фінансові стимули та спеціальні програми розвитку сприяють стабілізації економічної ситуації, відновленню виробничого потенціалу та створенню нових робочих місць.

Робота аналізує роль державної підтримки бізнесу в Харківській області, визначає основні механізми державної допомоги, їхній вплив на відновлення економіки та розвиток підприємницької діяльності. Окрему увагу приділено фінансовим програмам, податковим стимулам, міжнародній допомозі та впровадженню цифрових технологій у сфері державної підтримки бізнесу.

Харківська область – один із регіонів України, що зазнав значних економічних втрат внаслідок військових дій. Велика частина бізнесу зупинила діяльність або зазнала руйнувань, а багато підприємців були змушені евакуюватися.

В умовах повоєнного відновлення важливу роль відіграє державна підтримка бізнесу, яка може стимулювати:

- Відновлення зруйнованої економіки регіону.
- Повернення підприємців і залучення інвестицій.
- Формування нових економічних моделей із високою доданою вартістю.

Важливо оцінити ефективність існуючих програм підтримки бізнесу, вплив державних ініціатив на відновлення економіки та роль міжнародної допомоги у фінансуванні підприємницької діяльності.

Об'єкт дослідження – державна підтримка бізнесу в Харківській області.

Предмет дослідження – механізми, програми та ефективність державної допомоги підприємству в регіоні.

Мета дослідження полягає у визначенні ефективності державної підтримки бізнесу у відновленні Харківської області та оцінці її впливу на економічне зростання.

Завдання полягає в аналізі стану бізнесу в Харківській області після війни, оцінці основних програм державної підтримки для підприємців, а також розгляді податкових стимулів і механізмів фінансової допомоги. Крім того, необхідно дослідити роль міжнародної допомоги у підтримці бізнесу та запропонувати рекомендації щодо посилення ефективності державної підтримки.

Стан бізнесу в Харківській області після війни

- Зниження економічної активності: понад 50% підприємств припинили діяльність або переїхали в інші регіони [1, с. 28].
- Руйнування промислової інфраструктури: значні збитки у виробничому секторі, логістиці та енергетиці [2, с. 47].
- Скорочення кількості робочих місць: високий рівень безробіття та міграція трудових ресурсів [3, с. 63].

Основні механізми державної підтримки бізнесу

Грантові програми для підприємців включають державну програму "єРобота", яка надає гранти на відкриття малого та середнього бізнесу [4, с. 78], а також гранти на релокацію підприємств із прифронтових територій. Податкові стимули

проявляються у зниженні податкового навантаження для бізнесу в постраждалих регіонах і податкових канікулах для відновлення виробництва [5, с. 89].

Фінансові кредити та підтримка банківського сектору реалізуються через програми пільгового кредитування, які пропонуються державними банками, а також через Фонд розвитку підприємництва для малого та середнього бізнесу [6, с. 102]. Міжнародна допомога включає гранти від Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) та фінансову підтримку від USAID, GIZ та інших міжнародних організацій [7, с. 115].

Висновки. Державна підтримка є ключовим фактором у відновленні економіки Харківської області.

Грантові програми та податкові стимули сприяють поверненню підприємців та запуску виробництва.

Міжнародна допомога відіграє важливу роль у фінансуванні підприємництва.

Ефективна реалізація програм підтримки потребує цифровізації та спрощення доступу до державних ресурсів.

Рекомендації включають розширення програм підтримки малого та середнього бізнесу, спрощення доступу до фінансування та цифровізацію державних послуг. Також важливо збільшити податкові пільги для підприємств, що відновлюються, і розвивати міжнародне партнерство для залучення додаткових ресурсів.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. Аналітичний звіт про стан бізнесу в Харківській області, 2023.
2. Міністерство економіки України. Програми фінансування малого бізнесу, 2023.
3. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Допомога Україні у відновленні економіки, 2023.
4. Програма "єРобота". Офіційний сайт. <https://diia.gov.ua/services/grant-na-vlasnu-spravu>.
5. Закон України "Про державну підтримку малого та середнього підприємництва". Офіційний сайт Верховної Ради України.
6. Фонд розвитку підприємництва. Державні ініціативи з підтримки бізнесу, 2024.
7. Європейська комісія. Підтримка економічного відновлення регіонів України, 2023.
8. USAID. Програми грантової підтримки українського бізнесу, 2023.
9. Державна податкова служба України. Податкові стимули для підприємств у Харківській області, 2024.
10. Міністерство цифрової трансформації України. Цифровізація держпослуг для підприємців, 2024.

Патlachук Т. В.,
здобувач вищої освіти,
Науково-дослідний центр індустріальних
проблем розвитку Національної академії
наук України, м. Харків

УДК 330.1

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЗАЛУЧЕНОСТІ ТА ЛОЯЛЬНОСТІ КЛІЄНТІВ В УМОВАХ ПОВЕДІНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У сучасних умовах ринкової конкуренції підприємства все більше зосереджуються на формуванні довготривалих відносин із клієнтами, підвищенні рівня їхньої залученості та зміцненні лояльності. Традиційні маркетингові підходи, які базуються на раціональності споживчих рішень, уже не можуть повною мірою пояснити поведінку клієнтів, оскільки в реальному житті вони часто ухвалюють рішення під впливом емоцій, соціального середовища та когнітивних упереджень.

Поведінкова економіка, яка поєднує економічні та психологічні підходи, пропонує нові методи підвищення клієнтської лояльності через персоналізацію маркетингових комунікацій, використання цифрових технологій та врахування поведінкових тригерів.

Актуальність цього дослідження зумовлена зростанням конкуренції, інформаційного перевантаження споживачів та необхідністю формування ефективних стратегій залучення клієнтів у нових ринкових умовах.

Сучасні компанії стикаються з такими викликами:

- Зниження клієнтської лояльності через високу конкуренцію та широкий вибір альтернатив.
- Інформаційне перевантаження споживачів, що ускладнює комунікацію брендів із цільовою аудиторією.
- Швидка зміна споживчих уподобань, що вимагає адаптивного маркетингового підходу.
- Необхідність використання поведінкових даних для розробки персоналізованих стратегій залучення.

Поведінкова економіка дозволяє ефективніше прогнозувати поведінку клієнтів, розробляти емоційно залучені маркетингові кампанії та використовувати цифрові технології (Big Data, AI, CRM) для персоналізації споживчого досвіду.

Метою дослідження є визначення ефективних організаційно-економічних механізмів підвищення рівня клієнтської залученості та лояльності на основі поведінкових підходів.

Основні завдання дослідження:

- Проаналізувати основні концепції поведінкової економіки та їхній вплив на клієнтську лояльність.
- Визначити ключові чинники залученості клієнтів у цифрову епоху.
- Дослідити роль персоналізації маркетингових комунікацій та емоційного брендингу у формуванні довготривалих відносин зі споживачами.
- Розглянути застосування Big Data, штучного інтелекту (AI) та CRM-систем у моделюванні клієнтської поведінки.
- Запропонувати інноваційні стратегії підвищення залученості та лояльності клієнтів у бізнесі.

Об'єкт дослідження – управління клієнтською лояльністю в умовах поведінкової економіки.

Предмет дослідження – організаційно-економічні механізми підвищення рівня клієнтської залученості та лояльності на основі поведінкових моделей.

Для досягнення мети використовуються такі методи:

- Нормативний аналіз – дослідження сучасних теоретичних підходів до поведінкової економіки та управління клієнтською лояльністю.
- Порівняльний аналіз – дослідження міжнародного досвіду формування програм клієнтської залученості.
- SWOT-аналіз – оцінка сильних і слабких сторін існуючих стратегій управління взаємовідносинами зі споживачами.
- Моделювання споживчої поведінки – аналіз поведінкових патернів клієнтів за допомогою цифрових технологій.

Очікується, що результати дослідження допоможуть визначити ефективні методи підвищення клієнтської лояльності та залученості, використовуючи поведінкові інструменти. Крім того, буде розроблено стратегічний підхід до персоналізації взаємодії з клієнтами, ґрунтуючись на аналізі Big Data та штучного інтелекту. Дослідження також передбачає пропозицію інноваційних програм лояльності, які враховують когнітивні особливості споживачів, а також формулювання рекомендацій для бізнесу щодо ефективного використання цифрових технологій у маркетингових комунікаціях.

Висновки. Застосування поведінкової економіки у сфері управління клієнтською лояльністю дозволяє бізнесу формувати емоційний зв'язок зі споживачами, створювати персоналізовані продукти та впливати на поведінку клієнтів у довгостроковій перспективі.

Основні висновки дослідження свідчать про те, що клієнти ухвалюють рішення не лише на раціональному рівні, але й під впливом емоцій та соціальних

факторів. Важливу роль у маркетингових стратегіях відіграють поведінкові тригери, такі як ефект дефіциту, соціальний доказ і звичка. Персоналізація маркетингових комунікацій, заснована на аналізі Big Data та CRM, суттєво підвищує ефективність взаємодії з клієнтами. Програми лояльності мають включати поведінкові інструменти, такі як гейміфікація, персональні знижки та соціальний вплив. Зрештою, оптимальне поєднання цифрових технологій і поведінкових стратегій сприяє підвищенню рівня клієнтської довіри та довготривалої співпраці.

Реалізація запропонованих стратегій допоможе підприємствам зміцнити конкурентні позиції, підвищити рівень клієнтської залученості та створити стійку бізнес-модель, орієнтовану на довгострокові взаємовідносини з клієнтами.

Список використаних джерел

1. Талер Р., Санстейн К. (2017). Поштовх: як допомогти людям зробити правильний вибір. Київ: Наш Формат.
2. Котлер Ф., Келлер К. Л. (2021). Маркетинговий менеджмент. Київ: Основи.
3. Акер Д. (2020). Побудова сильних брендів: стратегічний підхід до управління брендом. Київ: Видавництво Старого Лева.
4. Шет Дж. (2018). Маркетинг 4.0: перехід від традиційного до цифрового. Нью-Йорк: John Wiley & Sons.
5. Кампанья А. (2021). Big Data і маркетинг: як аналіз поведінки споживачів змінює бізнес. Нью-Йорк: McGraw-Hill.
6. Клейн Н. (2018). Психологія споживачів і поведінковий маркетинг. Берлін: Springer.
7. Чедіотті М. (2022). Цифрові стратегії у поведінковій економіці. Париж: OECD Publishing.
8. Лебедев О. (2020). Емоційний інтелект у маркетингу: як залучити клієнтів через емоції. Київ: Видавництво Юрінком Інтер.
9. Голубков Є. П. (2019). Маркетингові дослідження: методологія, аналіз і прогнозування поведінки споживачів. Москва: Альпіна Паблішер.
10. Міністерство цифрової трансформації України (2023). Аналіз цифрових тенденцій у поведінковій економіці. Київ: Мінцифра.
11. OECD (2023). Behavioral Insights in Consumer Policy: Strategies for Sustainable Business Growth. Париж: OECD Publishing.
12. Harvard Business Review (2023). The Future of Consumer Behavior: How Behavioral Economics is Reshaping Marketing. Гарвард: HBR Press.
13. Journal of Consumer Research (2023). Cognitive Biases and Their Impact on Purchase Decisions in Digital Markets. Нью-Йорк: Oxford University Press.

14. World Economic Forum (2023). Digital Marketing, Big Data, and Consumer Behavior in the Post-COVID Economy. Давос: WEF.
15. Google Insights (2022). AI, Personalization, and the Future of Customer Experience. Маунтін-В'ю: Google.
16. McKinsey & Company (2023). Building Customer-Centric Business Models Using Behavioral Economics. Нью-Йорк: McKinsey.
17. PwC (2023). Big Data and Consumer Behavior: Strategies for Sustainable Market Growth. Лондон: PricewaterhouseCoopers.
18. Deloitte Insights (2023). The Impact of AI and Machine Learning on Customer Engagement Strategies. Нью-Йорк: Deloitte.
19. Європейська комісія (2023). Роль цифрових технологій у формуванні поведінки споживачів в ЄС. Брюссель: European Commission.
20. USAID (2023). Behavioral Economics and Market Innovation: Case Studies from Ukraine. Вашингтон: USAID.

Подаков Є. С.,

канд. екон. наук, доцент кафедри економіки,
готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь

УДК 339.727.22

СУЧАСНІ ФАКТОРИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В умовах повномасштабної війни туристичний бізнес зіштовхнувся з рядом нових і непередбачуваних проблем, які призупинили динамічний розвиток галузі та потребують розроблення нових стратегічних рішень щодо адаптації в трансформаційних умовах в поствійськовий період. Виходячи з реалій сьогодення даний сектор економіки відіграє суттєву роль і у часи військового стану в нашій країні - заклади готельного бізнесу певною мірою задіяні для розташування внутрішньо переміщених осіб. Попри весь позитив, існують проблеми, що суттєво стримують динаміку відтворення цього сектора економіки та його конкурентоспроможність порівняно з розвинутими країнами світу. Стан готельно-ресторанного бізнесу впливає на розвиток індустрії туризму загалом, створення туристичних послуг, інші ключові сегменти економіки - транспорт,

будівництво, зв'язок, торгівлю та ін. На даний час вже відомо, що певна частина закладів готельного бізнесу в результаті бойових дій, дій окупантів повністю зруйнована, а значна частина зазнала пошкоджень. В більшій мірі, це стосується готельного сектору окупованих територій України, до яких відноситься і Херсонська область. Природно-кліматичні особливості Херсонської області сприятливі для туристичного бізнесу у зв'язку з наявністю в регіоні Чорного та Азовського морів, морського сполучення з країнами Близького Сходу, Азії та Середземномор'я.

Визначальним фактором у визначенні інвестиційної привабливості туристичного бізнесу області, являються наявні туристичні ресурси та їх розподіл по районах області. Відповідно до даних за 2021 рік найбільш привабливими для туризму являються Генічеський, Скадовський, Голопристанський, Чаплинський райони та м. Херсон їх туристична інфраструктура до повномасштабної війни була найбільш розвиненою в порівнянні з іншими в силу особливостей їх розташування відносно Азовського та Чорного морів. Частка їх туристичних ресурсів у загальному обсязі по області складала відповідно: 15,93%, 13,43%, 11,11%, 10,71% та 13,39%.

В Україні більшість питань управління інвестиційної діяльності сфери послуг були не вирішені навіть в довоєнний час, а певна частина реалізованих рішень вимагають коригування з урахуванням постановки завдань виходу країни з економічної кризи та післявоєнної відбудови країни в цілому. Формування якісної і доступної пропозиції на ринку туристичного бізнесу безпосередньо залежить від об'єму інвестицій, що залучаються в галузь. Виходячи з цього, розуміння інтересів і стратегій іноземних інвесторів, що фінансують український ринок готельної нерухомості, а також інших чинників, що роблять безпосередній вплив на потік інвестицій у вітчизняну готельну нерухомість, є суттєво важливим для розробки адекватного інструментарію регулювання їх діяльності і використання його в інтересах національної економіки.

Інвестування сфери туризму є важливою умовою розвитку туристичних ринків, розширення їх можливостей і масштабів, поліпшенні якості послуг, що надаються. Оскільки туризм за останні роки став однією із провідних галузей світової економіки, виникає необхідність в дослідження факторів його розвитку, що впливають на його інвестиційну привабливість [1].

Інвестиційна привабливість туризму - це сукупність мікро- та макрофакторів, що формують загальне уявлення потенційного інвестора про стан та рівень розвитку туристичної галузі в певній країні і надають йому можливість визначити наскільки досліджувана країна може бути привабливою та вигідною для інвестування цієї сфери [3].

Інвестиційна привабливість формується під дією факторів національного та регіонального рівнів. Фактори національного рівня характеризують інвестиційне середовище країни загалом, а регіональні фактори притаманні окремому місту чи області. У свою чергу, серед цих факторів виділяють позитивні та негативні. Географічне розташування, трудові ресурси, природні ресурси є позитивними регіональними факторами, які здійснюють вагомий вплив на інвестиційну привабливість регіону. Неприятливий клімат і корупція є негативними регіональними факторами, які завдають шкоди інвестиційному середовищу країни. Двома позитивними загальнодержавними факторами, які сприяють підвищенню інвестиційної привабливості регіонів, є спеціальні заходи із залучення інвесторів на державному рівні та євроінтеграція. Погіршення інвестиційної привабливості міст та областей України здійснюється під дією факторів державного рівня: відсутності законодавчих актів; нестабільності законодавчої бази; дії посадових осіб.

В Україні на сьогодні існує ціла низка проблем, що перешкоджають поліпшенню інвестиційної привабливості регіонів, а саме: інфляція; обмежена зацікавленість потенційних інвесторів; істотне податкове навантаження, безпосередньо військові дії на частині територій України. Повільні темпи прискорення розвитку туризму в Україні зумовлені великою кількістю негативних явищ. Перш за все до них треба віднести недостатність методичної та організаційної підтримки підприємництва у сфері туризму з боку державних регуляторів, невідповідність рівня комфорту більшості готелів, пансіонатів та будинків відпочинку світовим стандартам якості, невеликі обсяги інвестицій у розвиток матеріальної бази туристичного комплексу.

До основних проблем підприємств готельно-ресторанної індустрії, які потребують додаткової уваги з боку керівництва та управлінців вищої ланки, необхідно віднести наступні: застарілу специфіку управління і методи обслуговування клієнтів; неефективну організаційну структуру; відсутність грамотної рекламної діяльності; неефективне управління доходами; застарілі основні фонди і застосування недосконалих технологій; неефективну цінову політику; низьку якість пропонованого набору послуг, на якому відбивається незадовільний стан готельних будівель, що вимагають поточного або капітального ремонту; відсутність резерву підготовлених кадрів, що дозволяє гнучко вирішувати проблеми сезонного коливання завантаження; неефективну організацію праці; відсутність на ринку готельно-ресторанних послуг достатньої кількості кадрів, що мають необхідну для сучасних умов роботи кваліфікацію і т.д.

На сьогоднішній день провести аналіз сучасного стану туристичного бізнесу регіону практично не можливо, що зумовлено бойовими діями на території області. Вже зараз відомо, що певна частина закладів готельного бізнесу або частково пошкоджена, або повністю зруйнована.

Для покращення стану туристичного бізнесу в Херсонській області, незалежно від орієнтації на іноземних або внутрішніх туристів, необхідним є: розширення видів (асортименту послуг) та їх якості; збільшення різноманітності засобів розміщення; розвиток транспортного обслуговування (розширення асортименту та якості послуг) і підвищення якості транспортної інфраструктури; розвиток асортименту і підвищення доступності фінансових послуг; розвиток послуг і систем зв'язку для створення комфортних умов перебування; розвиток туроператорської діяльності та підготовки мережевих, комплексних і тематичних турпродуктів, можливості їх комбінування за індивідуальними замовленнями; розвиток інформаційного забезпечення індустрії гостинності, маркетингу, створення нових і реклама вже відомих туристських маршрутів; підсилення ролі оздоровчо-лікувального напрямку та орієнтація на потреби різних категорій туристів; законодавча та інвестиційна підтримка державою готельно-ресторанних підприємств, у першу чергу тих, які впроваджують інновації.

Так, на ринку готельних послуг інвестиційна привабливість готельного об'єкту визначається співвідношенням попиту і пропозиції на цьому ринку в конкретному регіоні. Активність інвесторів істотно зростає за наявності у регіону високого туристського потенціалу (висока ділова активність, присутність рекреаційних, культурних, історичних об'єктів) і розвиненої інфраструктури (розвиненою транспортною системою, різноманіття ресторанів і інших підприємств обслуговування). На інвестиційну привабливість готелю певний вплив має його місце розташування, чинник сезонності, професіоналізм керівника, впізнаваність бренду, під яким працює готель, і ряд макроекономічних чинників, найбільш значимим з яких є політика, що проводиться регіональною і національною владою в сфері туризму [2].

Отже, військові дії на значній частині України на тлі загальносвітової кризи призвели до значного сповільнення темпів розвитку туристичного бізнесу. З іншого боку, сповільнення зростання готельно-ресторанного бізнесу викликане відсутністю достатнього інноваційного забезпечення галузі, прорахунками в її регулюванні з боку відповідних державних структур і низькою купівельною спроможністю населення України, яке не в змозі користуватися цими послугами.

За таких умов необхідні формування та реалізація інвестиційної політики щодо розвитку готельно-ресторанного господарства, яка б включала в себе такі найважливіші складові, як: механізми державного регулювання цієї галузі; ресурсне забезпечення й пільгове фінансування розвитку; організаційно-функціональне забезпечення управлінських процесів; інформаційно-методичне забезпечення галузі (мається на увазі систематична інформація, розробка та впровадження абсолютно нових туристичних маршрутів, оцінювання впроваджених інновацій тощо).

Для залучення внутрішніх інвестицій (національних) ключовою вимогою являється зменшення оподаткування і гарантії забезпечення прав власності. Питання зниження оподаткування дозволить забезпечити зменшення частини відчужуваного доходу і стимулюватиме зацікавленість в розвитку підприємництва в туристичній сфері.

Після завершення повномасштабної війни на економіку регіону чекає доволі важкий період відновлення та відбудови, те саме стосується і готельно-ресторанного бізнесу Херсонської області. Очікується певний зріст туристичного попиту, але разом з тим, необхідне залучення значних інвестицій в зазначений сектор економіки та державна підтримка суб'єктів такого бізнесу. Вважаємо, що адаптація до нових умов потребує підтримки та стимулювання розвитку даної галузі на макрорівні - з боку держави та на мікрорівні - підприємствами готельно-ресторанного господарства. На макрорівні доцільним є впровадження ряду стратегічно-орієнтованих заходів, які визначено відповідно до Національної економічної стратегії на період до 2030 року з метою забезпечення державної економічної політики та підтримки розвитку креативної індустрії гостинності та туристичного потенціалу України в цілому та Херсонської області зокрема.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. URL: <https://www.unwto.org>.
2. Басюк Т. П. Інвестиційна привабливість підприємств готельно-ресторанного бізнесу. Вісник Запорізького національного університету. Серія "Економічні науки". 2013. № 4. С. 12-18. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16273/1/basiuk.pdf>.
3. Мархонос С.М. Туристична сфера як фактор підвищення інвестиційної привабливості регіону // Економіка. Управління. Інновації. 2012. №1(7). URL: https://tourlib.net/statti_ukr/marhonos.htm.

Попович М. В.,
здобувач вищої освіти,
Науково-дослідний центр індустріальних
проблем розвитку Національної академії
наук України, м. Харків

УДК 351

ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ ТА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Фінансова підтримка бізнесу та реального сектору економіки є важливим інструментом економічного розвитку України, особливо в умовах макроекономічної нестабільності, військових викликів та необхідності післявоєнного відновлення. Державні та міжнародні програми спрямовані на забезпечення доступу підприємств до кредитних ресурсів, грантів, інвестицій та інших механізмів підтримки, що стимулюють виробництво, експорт та інновації.

Як зазначає економіст П. Кругман: "Ефективна державна підтримка бізнесу є запорукою економічного зростання, створення робочих місць та підвищення конкурентоспроможності країни" [1].

В Україні інструменти фінансової підтримки охоплюють державні кредитні програми, податкові стимули, грантове фінансування, міжнародну допомогу та сприяння інвестиційній активності.

Аналіз фінансових інструментів підтримки бізнесу є важливим через такі фактори:

- Потреба у фінансуванні малого та середнього бізнесу (МСБ) – необхідність доступу до кредитів та капіталу.
- Вплив війни на економіку – зниження ділової активності та потреба у відновленні виробничих потужностей.
- Необхідність залучення інвестицій – як внутрішніх, так і зовнішніх.
- Роль держави у стимулюванні економіки – підтримка експортерів, промисловості, агросектору та інноваційних компаній.
- Європейська інтеграція – адаптація механізмів фінансування до стандартів ЄС та міжнародних фінансових організацій.

Як зазначає голова Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) в Україні Маттео Патроне: "Підтримка реального сектору економіки є ключовою умовою для стійкого економічного зростання України" [2].

Державні програми фінансової підтримки бізнесу

Програма "Доступні кредити 5-7-9%" реалізується через державні банки з метою підтримки малого та середнього бізнесу. У рамках цієї ініціативи підприємства можуть отримувати кредити під 5%, 7% або 9% річних. Фінансування доступне для інвестиційних проєктів, оборотного капіталу та рефінансування, з можливістю отримання позик до 60 мільйонів гривень.

На 2023 рік програма демонструє значні результати, адже було видано понад 90 тисяч кредитів на загальну суму 120 мільярдів гривень. Основними бенефіціарами стали агросектор, який отримав 60% фінансування, виробництво – 25%, а також ІТ та інноваційні бізнеси, що склали 15%.

Як зазначає міністр економіки Юлія Свириденко: "Програма 5-7-9% дозволяє малому бізнесу отримати доступ до дешевого фінансування навіть в умовах кризи" [3].

Грантові програми "єРобота" спрямовані на підтримку стартапів, малого бізнесу та виробничих підприємств. Основні напрямки програми включають надання грантів до 250 000 гривень для відкриття бізнесу, грантів до 8 млн гривень для переробних підприємств, а також грантів для агросектору в діапазоні від 100 000 до 7 млн гривень.

З моменту запуску програми у 2022 році було видано понад 7 500 грантів на загальну суму 5,5 мільярдів гривень.

Як зазначає прем'єр-міністр Денис Шмигаль: "Держава інвестує у підприємців, оскільки це гарантія робочих місць і стійкості економіки" [4].

Податкові стимули для бізнесу

Держава використовує податкові механізми для підтримки бізнесу, включаючи:

- Зниження податкового навантаження – спрощена система оподаткування для МСБ.
- Скасування ПДВ на імпорт обладнання для підприємств критичної інфраструктури.
- Податкові канікули – відстрочка сплати податків для компаній, що зазнали збитків через війну.
- Програми державних гарантій – уряд компенсує частину відсоткових платежів за кредитами бізнесу.

Як зазначає голова Державної податкової служби України Тарас Келечав: "Оптимізація податкової політики сприяє активізації підприємницької діяльності та виходу бізнесу з тіні" [5].

Міжнародні програми фінансової підтримки

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) інвестує в український бізнес через:

- Програму фінансування малого бізнесу – 1,5 млрд євро у 2023 році.
- Гранти для розвитку енергетичної інфраструктури – 500 млн євро.
- Інвестиції у відновлення виробничих підприємств – 300 млн євро.

Міжнародна фінансова корпорація (IFC, група Світового банку):

- Програма фінансування сільськогосподарського бізнесу – 800 млн доларів.
- Кредити для українських банків – 2 млрд доларів на підтримку підприємств.

Як зазначає директор IFC в Україні Джейсон Пеллмар: "Міжнародне фінансування сприяє відновленню економіки та довгостроковому розвитку підприємств" [6].

Фінансування інноваційного бізнесу та стартапів

Український фонд стартапів (USF) підтримує молоді компанії та технологічні проекти. Основні напрямки діяльності фонду включають:

- Гранти на розвиток стартапів: від 25 000 до 75 000 доларів.
- Програми акселерації для підприємців.
- Інвестування у проекти в сферах ІТ, медичних технологій та агроінновацій.

За останні 3 роки фонд профінансував 350+ стартапів на понад 300 млн грн.

Висновки. Україна активно впроваджує фінансові механізми підтримки бізнесу, що сприяє стабілізації економіки та розвитку підприємництва. Основними інструментами підтримки є:

- Державні кредитні та грантові програми (5-7-9%, eРобота).
- Податкові стимули та регуляторні полегшення.
- Міжнародні фінансові програми (ЄБРР, IFC, Світовий банк).
- Підтримка інноваційних стартапів та технологічного бізнесу.

Забезпечення доступу підприємств до фінансування та залучення інвестицій сприятиме швидкому відновленню та зростанню української економіки.

Список використаних джерел

1. Krugman P. "Government Support for Businesses in Crisis." – Harvard Business Review, 2023.
2. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) Report, 2023.
3. Міністерство економіки України. "Державна підтримка бізнесу в умовах війни". – 2023.
4. Шмигаль Д. "Економічна стратегія відновлення України". – Кабінет Міністрів України, 2023.
5. Державна податкова служба України. "Податкові стимули для бізнесу". – 2023.
6. International Finance Corporation (IFC) Report, 2023.

Шостак К. С.,

УДК 657.6(075)

здобувач першого

(бакалаврського) рівня вищої освіти,
Херсонський національний технічний
університет, м. Хмельницький

Єремян О. М.,

канд. екон. наук, доцент, доцент
кафедри фінансів, обліку та оподаткування,
Херсонський національний технічний
університет, м. Хмельницький

ФОРМУВАННЯ ЦІН НА ТОВАРИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ЇХ ДОТРИМАННЯМ

Формування цін є важливим процесом, що визначає ефективність функціонування економіки, рівень споживчого попиту та конкурентоспроможність підприємств. Ціни виступають одним із головних інструментів ринкових відносин, впливаючи на обсяги виробництва, прибуток та добробут суспільства. Контроль за дотриманням цін є невід'ємною частиною економічної політики, спрямованої на забезпечення справедливого розподілу ресурсів, стабільності ринку та захисту інтересів споживачів.

Для аналізу особливостей формування цін і контролю за їх дотриманням використовують системний підхід, порівняльний аналіз, економіко-математичні методи та методи моделювання. Основними джерелами даних є законодавчі акти, аналітичні звіти, статистична інформація та наукові публікації.

Ціна - це грошовий вираз вартості товару або послуги, яку покупець сплачує продавцю за право володіння та використання ним [1].

Відповідно до Закону України "Про ціни та ціноутворення" [2] торгові підприємства застосовують такі ціни на товари (рис. 1):

Формування цін на товари є складним і багатофакторним процесом, який враховує широкий спектр економічних, соціальних та технологічних чинників. Визначення ціни на товари не є ізольованим процесом, адже вона формується під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх обставин.

В економіці країни існують різні підходи до формування ціни на товари, серед яких основні:

Затратний метод: цей метод встановлення ціни на основі власної вартості товару. До виробничих витрат додається певний відсоток прибутку, що й формує

кінцеву ціну. Це один із найпоширеніших методів, але він не враховує ринкові умови, такі як попит і конкуренція.

Ринковий метод: тут ціна формується на основі запиту та пропозиції. Цей підхід гнучкий для підприємств, але водночас потребує постійного моніторингу ринку.

Метод конкуренції: можна встановити ціну нижчу за ринкову, щоб привабити клієнтів, або навпаки – вищу, якщо товар має додаткові переваги.

Основними факторами, які визначають цінову політику є: **попит і пропозиція**. Якщо товар користується високим попитом, виробник може збільшити ціну. Якщо ж на ринку є надлишок товару, ціни можуть падати.

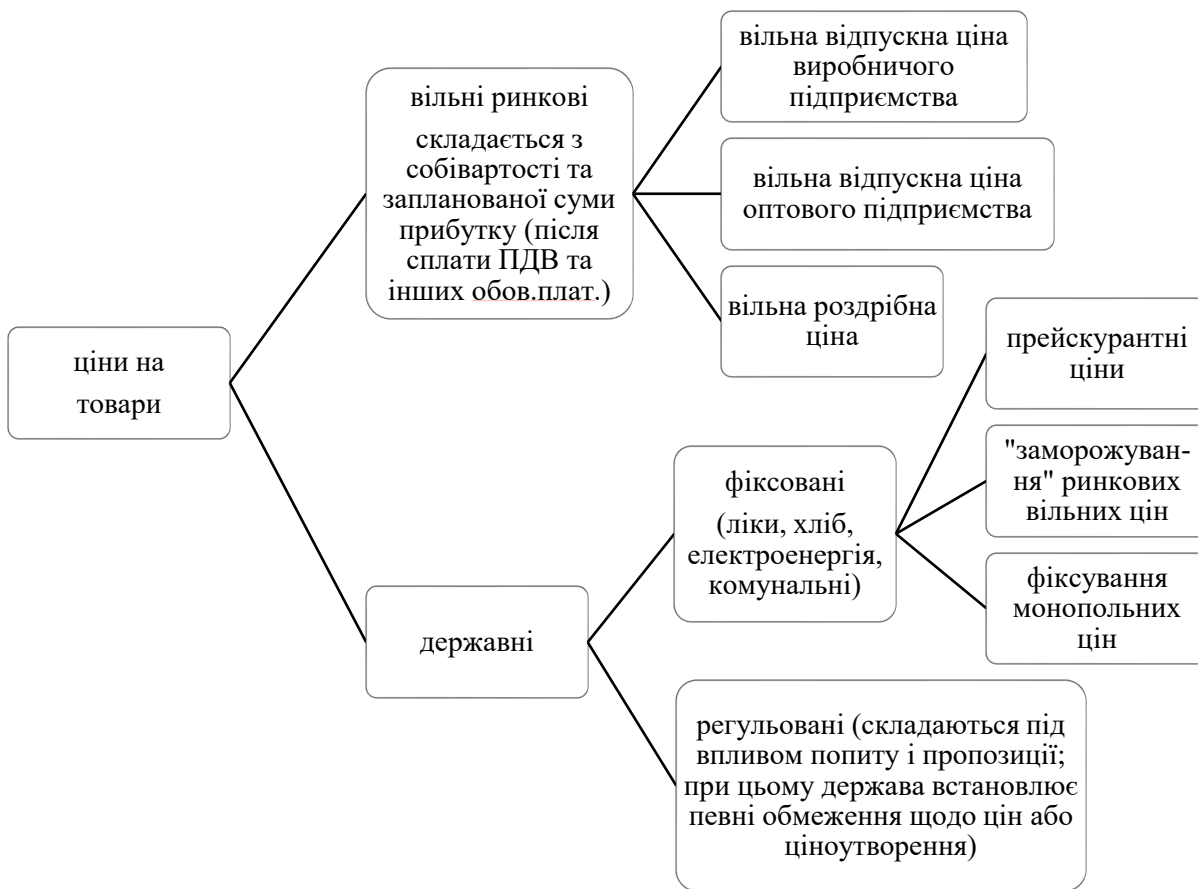

Рис. 1. Класифікація цін на товари та механізми їх формування
Джерело: узагальнено авторами [2].

Від витрат на сировину, зарплати працівників, енергію, логістику та інших витрат залежить мінімальна ціна товару [3]. **Рівень конкуренції.** наявність конкурентів змушує виробників встановлювати конкурентні ціни.

В окремих випадках держава може впливати на формування ціни через податки, субсидії, установити мінімальні або максимальні рівні ціни. Держава може впливати на ціни через сферу грошового обігу, прийняття та застосування антимонопольних законів шляхом впливу на баланс попиту та пропозиції, а також розробку ефективної системи митних тарифів та мит тощо [5].

Збільшення податків, таких як ПДВ чи акцизи, зазвичай призводить до підвищення вартості товарів для кінцевих споживачів. Навпаки, податкові пільги можуть допомогти знизити ціни.

Тому, ефективне управління ціноутворенням потребує глибокого розуміння ринкових умов, економічних тенденцій і потреб споживачів. Контроль за дотриманням цін є важливою складовою державної економічної політики, спрямованої на забезпечення стабільності ринку, захисту споживачів та забезпечення справедливих умов для бізнесу.

Хоча контроль за дотриманням цін є важливим інструментом, він має і свої обмеження. Надмірне регулювання може призвести до створення тіньового ринку або зниження мотивації підприємств до підвищення ефективності виробництва. Тому важливо дотримуватися балансу між регуляцією та ринковими механізмами. У перспективі ефективний контроль за ціноутворенням може базуватися на новітніх технологіях, таких як цифровий моніторинг, аналітика великих даних та автоматизовані системи виявлення порушень. Це дозволить державним органам реагувати оперативно та ефективно. Сучасний ринок стикається з низкою викликів у сфері ціноутворення: інфляція; дефіцит товарів; цифрова економіка.

Для вирішення цих проблем необхідно посилити контроль за ціноутворенням, використовувати сучасні цифрові технології для моніторингу ринку, а також адаптувати законодавство до нових економічних умов.

Отже, формування цін на товари є важливим елементом економічної діяльності, що впливає на конкурентоспроможність підприємств і добробут населення. Контроль за дотриманням цінових правил відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності ринку та захисті інтересів споживачів. Сучасні виклики вимагають удосконалення підходів до ціноутворення та застосування ефективних механізмів контролю, що забезпечать прозорість, справедливість та стабільність у сфері економіки.

Список використаних джерел

1. Кареба М. І. Ціни та ціноутворення : опорний конспект лекцій для здобувачів здобувачів вищої освіти ступеня "бакалавр" спеціальності 073 "Менеджмент" денної та заочної форми навчання. Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 6. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3fmb_finan/Tsiny_ta_tsinoutvorennya.pdf (дата звернення: 11.01.25).
2. Про ціни та ціноутворення : Закон України від 01.07.2024 р. № 5007-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 19-20. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17> (дата звернення: 11.01.25).

3. Макаренко Н. О., Лищенко М. О. Маркетингове ціноутворення. Теоретичні основи : навчальний посібник. Суми : СНАУ, 2020. С. 40. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/8280/1/13.pdf> (дата звернення: 14.01.25).

4. Бондаренко Н. М., Устименко А. К. Собівартість продукції: економічна сутність та її види : стаття. *Науковий вісник, серія Економічні науки*. Херсон : ХДУ, 2015. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_11/54.pdf (дата звернення: 14.01.25).

5. Михайленко О. К. Механізм державного регулювання та контролю над цінами в загальних країнах та України : наукова робота. Харків : ХНЕУ, 2013. С. 2. URL: <http://surl.li/zztvki> (дата звернення: 14.01.25).

Ян Буюнь,
здобувач вищої освіти,
Навчально-науковий інститут "Каразінська
школа бізнесу" Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків

УДК 330.3

СТАЛИЙ РОЗВИТОК У МЕТАЛУРГІЙНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ: ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ ЗА РІВНЕМ АДАПТАЦІЇ

Кризові економічні умови, глобальні екологічні виклики та посилення суспільних запитів щодо відповідальної бізнес-практики зумовлюють зростаючу актуальність впровадження концепції сталого розвитку. Поглиблене розуміння стану металургійних підприємств щодо сталого розвитку сприятиме посиленню їхньої конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішніх ринках, формуючи передумови для загального підвищення стійкості галузі й національної економіки в цілому. Визначення рівня сталого розвитку підприємств є ключовою передумовою для розроблення й удосконалення методичного інструментарію управління. Саме аналіз та оцінка рівня сталого розвитку дозволяють ідентифікувати найбільш критичні аспекти діяльності підприємства, з'ясувати, які напрями потребують посиленої уваги, а також виявити потенційні резерви для покращення економічних, екологічних та соціальних показників.

Для диференціації підприємств за рівнем сталого розвитку використано значення компонент сталого розвитку металургійних підприємств в Україні за період 2010-2023 рр. Такими компонентами, визначеними з використанням

методу головних компонент, стали: соціального розвитку та навчання персоналу (SDTP), прибутковості та фінансової стійкості підприємства (EEE), ефективності управління майном підприємства (EUA), ліквідності підприємства (LQ), ефективності управління трудовими ресурсами на підприємстві (ELP), корпоративного управління та етики (CGE), енергоефективності та екологічної відповідальності (EER), соціальних витрат та забезпечення (SES), громадського здоров'я та санітарії (PHS), оплати праці та витрат на персонал (LCE), стану основних засобів (CFA), соціальної підтримки та благодійності (SCB), військової допомоги та відбудови (MRA), культури та інфраструктури (CIC) [1, 2].

Диференціація металургійних підприємств України за рівнем сталого розвитку здійснена з використанням ієрархічної кластеризації та методу k-середніх в програмі Statistica 12.0.

Підприємства за рівнем сталого розвитку	
Кластер 1 Ресурсно обмежені підприємства з низькою екологічною відповідальністю	ПрАТ «Дружківський завод металевих виробів» (2012 р.), ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь» (2010-2016 рр.), АТ «Кременчуцький завод металевих виробів» (2013, 2016 рр.), ПрАТ «Завод металокопирцій Укрсталь Дніпро» (2010-2023 рр.), ПрАТ «Завод металокопирцій Укрсталь Запоріжжя» (2010-2023 рр.)
Кластер 2 Підприємства, орієнтовані на прибуток і фінансову стійкість, з низькою соціальною залученістю	ТОВ "ДМЗ Комінмет" (2016-2023 рр.)
Кластер 3 Підприємства з фокусом на розвиток персоналу та екологічну відповідальність	ПАТ "Арселорміттал Кривий Ріг" (2011-2013 рр.), ПрАТ «Донецьксталь» - металургійний завод» (2014-2018, 2021-2022 рр.)
Кластер 4 Підприємства, орієнтовані на прибутковість та фінансову стійкість, розвиток персоналу	АТ «Нікопольський завод феросплавів» (2010-2023 рр.), ПрАТ «Донецьксталь» - металургійний завод» (2010-2013, 2019-2020 рр.), ПрАТ «Дружківський завод металевих виробів» (2021 р.)
Кластер 5 Найбільш ліквідні підприємства з високою ефективністю корпоративного управління	ПрАТ «Дружківський завод металевих виробів» (2010-2011 рр.), АТ «Кременчуцький завод металевих виробів» (2018-2023 рр.)
Кластер 6 Лідери сталого розвитку з низькою ефективністю управління майном	АТ «Інтерпайп Новомосковський трубний завод» (2014-2018, 2022-2023 рр.), ПАТ «Інтерпайп Нижньодніпровський трубопрокатний завод» (2014-2023 рр.), ТОВ «Металургійний завод «Дніпросталь» (2018-2023 рр.)
Кластер 7 Лідери з управління майном підприємства	АТ «Кременчуцький завод металевих виробів» (2010-2012, 2014-2015, 2017 рр.)
Кластер 8 Збалансований розвиток з акцентом на розвиток персоналу, соціальну підтримку та благодійність	ПрАТ «Дружківський завод металевих виробів» (2013-2020, 2022-2023 рр.), ПрАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча» (2010, 2022 рр.), ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь» (2017-2023 рр.), ПАТ "Арселорміттал Кривий Ріг" (2014 р.), АТ «Інтерпайп Новомосковський трубний завод» (2010-2013 рр.), ПАТ «Інтерпайп Нижньодніпровський трубопрокатний завод» (2010-2013 рр.)
Кластер 9 Лідери сталого розвитку з акцентом на розвиток персоналу та корпоративне управління	ПрАТ «Електрометалургійний завод «Дніпроспецсталь» ім. А.М. Кузьміна» (2010-2023 рр.), ПАТ "Арселорміттал Кривий Ріг" (2015-2023 рр.), АТ «Інтерпайп Новомосковський трубний завод» (2019, 2021 рр.), ПрАТ «Донецьксталь» - металургійний завод» (2023 р.)
Кластер 10 Лідери сталого розвитку з низьким рівнем військової допомоги та витрат на персонал	ПрАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча» (2011-2021 рр.), АТ «Інтерпайп Новомосковський трубний завод» (2020 р.)
Кластер 11 Підприємства з низьким рівнем сталого розвитку за всіма компонентами	ТОВ "Дніпрометиз ТАС" (2010-2023 рр.), ТОВ "Днепропрессталь" (2019-2023 рр.), ПрАТ «Експериментально-механічний завод «Металіст» (2010-2023 рр.)

Рис. 1. Металургійні підприємств України, що сформули кластери за рівнем сталого розвитку

Для всіх змінних міжгрупова дисперсія перевищує внутрішньогрупову, що свідчить про істотну різницю між сформованими кластерами та підтверджує, що обрані показники адекватно відображають відмінності між групами. F-критерій є статистично значущим при рівні помилки (p) не більше 0,1. Вказані показники свідчать про те, що всі змінні, використані при кластеризації, мають високу кластеризаційну здатність, а результати кластеризації є релевантними [3].

За результатами проведеного кластерного аналізу виділено 11 кластерів підприємств за рівнем сталого розвитку (рис. 1).

Кластер 1, визначений як "ресурсно обмежені підприємства з низькою екологічною відповідальністю", об'єднує підприємства, що мають суттєві обмеження у фінансових, людських та матеріально-технічних ресурсах. Це безпосередньо впливає на їхню здатність інвестувати в оновлення обладнання, сучасні екологічні технології, системи енергоощадження та заходи, спрямовані на підвищення соціальних стандартів. Такі підприємства здебільшого орієнтуються на короткострокове виживання та утримання на ринку, а не на розвиток довгострокових екологічних і соціальних програм.

До кластеру 2 увійшли підприємства з найвищими показниками прибутковості та фінансової стійкості, що робить їх найбільш стійкими до несприятливих ринкових коливань та забезпечувати фінансову стійкість у довгостроковій перспективі. Кластер 2 можна охарактеризувати як "підприємства, орієнтовані на прибуток і фінансову стійкість, з низькою соціальною залученістю". Така модель поведінки в короткостроковій перспективі може забезпечувати високі фінансові показники. Проте, із часом відсутність інвестицій у розвиток персоналу, корпоративне управління, соціальні та екологічні проекти може призвести до погіршення репутації, високих репутаційних ризиків та підвищеної вразливості до регуляторних змін і вимог ринку щодо сталості та відповідальної бізнес-практики.

Кластер 3 – "підприємства з фокусом на розвиток персоналу та екологічну відповідальність". Підприємства кластеру виділяються серед інших відносно високою енергоефективністю та екологічною відповідальністю, що свідчить про їхню готовність інвестувати в технології та процеси, орієнтовані на мінімізацію негативного впливу на довкілля. Така стратегія робить підприємства кластеру привабливими для екологічно свідомих інвесторів, споживачів і потенційних працівників. Водночас відсутність комплексного соціального залучення за межами підприємств є бар'єром для розширення позитивної репутації підприємств.

Кластер 4 об'єднує підприємства, які, поряд із високою прибутковістю та фінансовою стійкістю, роблять акцент на розвиток персоналу. Поєднання

фінансової стабільності і пріоритетного ставлення до людського капіталу дає цим підприємствам низку переваг: вони можуть залучати й утримувати висококваліфікованих працівників, знижуючи плинність кадрів та формуючи позитивний імідж роботодавця. Це в підсумку підтримує їхню конкурентоспроможність та покращує виробничі показники. Проте інші показники соціальної активності знаходяться на низькому рівні.

Підприємства, що характеризуються високою ліквідністю, сформували кластер 5. Висока ліквідність свідчить про здатність швидко перетворювати активи на грошові кошти для покриття поточних зобов'язань і реалізації термінових інвестицій. Ці підприємства також мають найвищі значення компоненти корпоративного управління та етики. Тому цей кластер було визначено, як "найбільш ліквідні підприємства з високою ефективністю корпоративного управління".

Підприємства кластеру 6 досягли збалансованого розвитку за всіма ключовими компонентами. Завдяки комплексному підходу підприємства цього кластера можна вважати лідерами сталого розвитку, оскільки вони послідовно впроваджують принципи відповідального бізнесу та роблять вагомий внесок у соціально-економічний добробут як власних працівників, так і ширших спільнот. Слабкою стороною підприємств кластеру є найнижча ефективність управління майном підприємства.

Підприємства кластеру 7 відрізняються найвищою ефективністю управління майном підприємства, що дозволяє підприємствам оптимально розпоряджатися своїми виробничими та матеріальними активами. Така модель управління дає змогу не лише знижувати витрати й підвищувати продуктивність, а й поліпшувати конкурентні позиції на ринку за рахунок більш оперативного реагування на зміни попиту й технологічні виклики. Проте, підприємства мають обмеження в соціально-культурній сфері, що є дестимулятором у формуванні позитивного іміджу підприємств.

Підприємства кластеру 8 поєднують сильні соціальні та екологічні аспекти. Цей кластер визначено як "збалансований розвиток з акцентом на розвиток персоналу, соціальну підтримку та благодійність". За рахунок збалансованого поєднання турботи про працівників та екологічної відповідальності підприємства мають перспективи забезпечення конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі.

Кластер 9 – це підприємства – "лідери сталого розвитку з акцентом на розвиток персоналу та корпоративне управління". Високий пріоритет розвитку персоналу та корпоративного управління робить ці підприємства більш гнучкими до змін ринкової кон'юнктури та водночас соціально відповідальними. Як

наслідок, вони швидше адаптуються до нових стандартів у сфері сталого розвитку та формують позитивний імідж серед клієнтів, інвесторів, партнерів.

Підприємства кластеру 10 – підприємства, для яких інвестиції у довгострокові соціально-екологічні ініціативи переважають над безпосередніми виплатами працівникам, що може негативно відобразитися на мотивації персоналу. На підприємствах відсутні витрати на військову допомогу та відбудову.

Кластер 11 – "підприємства з низьким рівнем сталого розвитку за всіма компонентами". Підприємства ігнорують більшість компонентів сталого розвитку, крім оплати праці та витрат на персонал. Фокусуючись на покритті поточних операційних потреб та базових виплат працівникам, ці підприємства демонструють короткострокову орієнтацію. Підприємства не здійснюють значущих інвестицій у розвиток соціальної та екологічної відповідальності, не нарощують показники економічної ефективності, що в перспективі може призвести до втрати конкурентних переваг, зниження привабливості для інвесторів і погіршення репутації серед стейкхолдерів.

В рамках дослідження здійснено диференціацію металургійних підприємств за рівнем сталого розвитку, що включає 11 кластерів із визначеними економічними, екологічними та соціальними характеристиками. Така деталізація показала, як конкретні комбінації показників формують різнорівневі профілі сталості. Проведене дослідження створює підґрунтя для розробки адресних управлінських рішень, орієнтованих на специфіку кожного кластеру. Це дозволяє підприємствам та зацікавленим сторонам приймати більш обґрунтовані рішення щодо пріоритетних заходів, які сприятимуть підвищенню рівня сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Yang Buyun. Comprehensive evaluation of sustainable development in Ukrainian metallurgical enterprises. Ukrainian journal of applied economics and technology. 2024. Volume 9. № 4. P. 370 – 377.

2. Нескородева І., Ян Буюнь. Інтегративний погляд на поняття підприємства: суміжні концепції та їх еволюція. Modeling the development of the economic systems. 2023. №4. С. 225–233.

3. Cunningham C.J.L., Weathington B.L., Pittenger D.J. Understanding and Conducting Research in the Health Sciences. John Wiley & Sons, Inc., 2013. 137 p.

СЕКЦІЯ 10. ІНОЗЕМНІ МОВИ

.....

SECTION 10. FOREIGN LANGUAGES

Бакша Р. К.,
здобувач першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти,
Закарпатський угорський інститут імені
Ференца Ракоці II, м. Берегово

УДК 371.3:811.111

**DIFFERENTIATION IN THE EFL CLASSROOM:
OPPORTUNITIES AND CHALLENGES**

As English continues to establish itself as a global lingua franca, the number of non-native speakers has risen, and various English varieties—referred to as World Englishes—have gained recognition. Alongside increasing migration and globalization, these factors have contributed to the remarkable diversity within the field of English language teaching (ELT). Today’s English classrooms bring together students from diverse linguistic, educational, socio-economic, and ethnic backgrounds, posing ongoing challenges for teachers as classroom diversity continues to expand [13].

What exactly does the one-size-fits-all approach entail? Maria Eisenmann [6], drawing on the work of Prof. Dr. Wolfgang Hallet (2013), explores a theory that, despite being widely regarded as outdated, still lingers in education: the hypothesis of homogeneity. This theory assumes that all students within a school or classroom possess the same skills and competencies, leading to the belief that applying identical teaching methods will result in all learners achieving the same outcomes simultaneously. While this notion is now considered unsuitable for language education, it continues to shape many educational practices [ibid.].

Although educators increasingly recognize the diversity of student abilities and learning needs, systemic challenges persist. The education system often still structures learning in homogeneous groups, and many teachers continue to assess students through a generalized lens, comparing them to an undefined standard rather than considering individual strengths. This limits the effectiveness of language instruction and hinders students from reaching their full potential. Since every classroom consists of students with varying interests, skills, and abilities, the idea of teaching to an "average" student is no longer a viable model [ibid.].

Convery and Coyle [5] describe differentiation as a process where teachers create opportunities for students to progress at their own pace and unlock their

potential through various learning activities. Reese, referencing Carol Ann Tomlinson's *The Differentiated Classroom: Responding to All Learners*, explains that in differentiated classrooms, teachers begin from students' current knowledge rather than the curriculum's starting point. These teachers embrace learner differences and engage students with varied learning methods, interests, paces, and levels of instructional complexity [14]. However, if the one-size-fits-all approach is outdated, why is it still widely used in many institutions? Several factors contribute to its persistence. One key challenge is the increased preparation time required for teachers who design differentiated tasks for students at different proficiency levels. Creating multiple versions of assignments, adapting teaching strategies, and ensuring all students are adequately supported demand additional effort, which may not always be feasible within the constraints of teachers' workloads.

Differentiation. Differentiation is a fundamental approach to addressing the diverse needs of all learners, ensuring that each student receives the support necessary for their development. Every learner has the right to have their individual needs met, and it is the teacher's responsibility to implement effective strategies that accommodate varying abilities and learning requirements. This process involves integrating appropriate teaching methods within the curriculum to create an inclusive learning environment [5].

At its core, differentiation means designing instruction with student diversity in mind, recognizing that learners differ in both their learning pace and the depth of their understanding. This approach requires teachers to be flexible and adaptable, making informed decisions about what to teach and how to teach it based on the unique needs of their students. Differentiated instruction (DI) plays a crucial role in ensuring that all students receive the support necessary for their academic success [9].

Opportunities and challenges of Differentiation. Tomlinson [17] introduced DI as a student-centered, flexible, and qualitative teaching approach designed to accommodate the diverse needs of learners. Studies have shown that DI enhances comprehension, increases student engagement, and improves academic performance, particularly among low-achieving students [7; 8]. Additionally, research highlights its effectiveness in developing specific language skills, such as writing and reading comprehension [8]. By adapting instruction to students' readiness, interests, and learning profiles, DI creates a more inclusive and effective learning environment [11, p. 17].

While differentiated instruction (DI) offers numerous benefits, its implementation presents significant challenges for educators. One of the primary difficulties is managing diverse learner needs in mixed-ability classrooms, which requires extensive pre-instruction planning, including assessments of students' readiness, interests, and learning profiles. The process of adapting content, activities, and expectations to individual students is demanding and time-consuming [3; 10].

Several structural barriers hinder effective DI application. Large student-to-teacher ratios, limited pre-service training, and a lack of appropriate resources make it difficult for teachers to move away from traditional, uniform instructional methods [2; 16; 18]. Time constraints further complicate lesson planning, forcing some educators to rely solely on standard textbooks rather than incorporating diverse instructional strategies [4; 12].

Teachers encounter various obstacles when implementing differentiated instruction (DI), including limited training, high workloads, large class sizes, and insufficient administrative support. While differentiation demands extra effort, it also enhances student success. The key lies in the teacher's approach—by integrating specific strategies, personalizing the curriculum becomes a more manageable and effective process.

In recent years, classroom challenges have intensified, making it crucial to address student performance through an understanding of learner variability. Teachers must adapt their expectations, instructional content, and activities to align with students' diverse abilities and needs [3]. This is particularly relevant in EFL classrooms, where managing differentiation in mixed-ability groups presents significant difficulties. Greater classroom diversity requires extensive preparation, including pre-assessments to evaluate students' readiness levels, interests, and learning profiles [10].

Common barriers to effective DI include high student-to-teacher ratios, inadequate pre-service training, limited access to resources, low student engagement, and an ongoing reliance on traditional teaching methods [2]. Practical constraints, such as limited time and resources, often make it challenging for educators to implement necessary changes. The extra preparation time required for DI poses a major hurdle, as meaningful learning cannot take place without sufficient instructional time [16; 18; 12].

As a result, many teachers struggle to allocate enough time for both planning and delivering differentiated instruction [1]. Time constraints often lead them to stick to conventional methods, relying solely on standard textbooks rather than incorporating diverse learning tools like graphic organizers and jigsaw activities [4]. Even teachers who recognize the importance of supporting student learning may revert to familiar teaching styles due to the pressure of completing required coursework [16].

Another significant challenge is the lack of familiarity with DI's core principles, which can prevent teachers from fully realizing its benefits. Misunderstandings about DI often lead to skepticism and reluctance to embrace it, reinforcing traditional methods [16]. Successful implementation requires teachers to continuously reassess students' needs and adjust their instructional strategies accordingly. By adopting a flexible mindset and employing a variety of teaching techniques, educators can create an inclusive learning environment that ensures all students have equal opportunities to succeed [15].

Moreover, DI requires a fundamental shift in the teacher's role, transitioning from a traditional authority figure to a facilitator of learning. However, time pressures and rigid curriculum structures often push educators back toward conventional methods [16]. Additionally, a lack of understanding of DI can lead to misconceptions and reluctance to adopt it in practice [16].

To overcome these obstacles, educators must embrace a flexible mindset that acknowledges and accommodates student diversity. This involves continuous reassessment of learners' needs and the strategic adaptation of instructional methods [15]. Only through such efforts can DI foster an inclusive and effective learning environment that supports all students.

References

1. Aftab J. Teachers' Beliefs About Differentiated Instructions in Mixed Ability Classrooms: A Case of Time Limitation // *Journal of Education and Educational Development*. – 2016. – Vol. 2, № 2. – С. 94. – URL: https://www.researchgate.net/publication/314968452_Teachers'_Beliefs_about_Differentiated_Instructions_in_Mixed_Ability_Classrooms_A_Case_of_Time_Limitation.

2. Aldossari A. T. The challenges of using the differentiated instruction strategy: A case study in the general education stages in Saudi Arabia // *Canadian Center of Science and Education*. – 2018. – URL: https://www.researchgate.net/publication/324090436_The_Challenges_of_Using_the_Differentiated_Instruction_Strategy_A_Case_Study_in_the_General_Education_Stages_in_Saudi_Arabia.

3. Celik S. Can Differentiated Instruction Create an Inclusive Classroom with Diverse Learners in an Elementary School Setting // *Journal of Education and Practice*. – 2019. – Vol. 10, № 6. – С. 31–40.

4. Chien C.-W. Differentiated instruction in an elementary school EFL classroom // *TESOL Journal*. – 2012. – Vol. 3, № 2. – С. 280–291. – URL: https://www.researchgate.net/publication/380463274_Bibliometric_Analysis_of_Research_Developments_on_Differentiated_Instruction.

5. Convery A, Coyle D. *Differentiation: Taking the Initiative*. – London, United Kingdom: CILT (Centre for Information on Language Teaching and Research), 1993. – 51 p. (Pathfinder: CILT a series for language teachers).

6. Eisenmann M., Aicher-Jakob M., Seifert A. *Teaching English: differentiation and individualisation*. – Leiden, 2019. – 245 c.

7. Kotob M. M., Abadi M. A. The Influence of Differentiated Instruction on Academic Achievement of Students in Mixed Ability Classrooms // *International Linguistics Research*. – 2019. – Vol. 2, № 2. – С. 8. – URL: <https://doi.org/10.30560/ilr.v2n2p8>.

8. Magableh I. S. I., Abdullah A. On the Effectiveness of Differentiated Instruction in the Enhancement of Jordanian Students' Overall Achievement // International Journal of Instruction. – 2020. – Vol. 13, № 2. – C. 533–548. – URL: https://www.e-iji.net/dosyalar/iji_2020_2_37.pdf.
9. McLelland N., Coffey S. Language teaching: learning from the past. Differentiation and diversity. – Nottingham : University of Nottingham, 2021. – URL: <https://www.nottingham.ac.uk/CLAS/Research/Modernlanguages-research-groups/Learning-from-thepast/Language-Teaching-Learning-fromthe-Past.aspx>.
10. Naka L. Differentiated instruction in English foreign language learning in undergraduate studies // Journal of Literature, Languages and Linguistics. – 2018. – Vol. 42. – C. 102–112. – URL: https://www.researchgate.net/publication/333850835_Differentiated_Instruction_in_English_Foreign_Language_Learning_in_Undergraduate_Studies.
11. Ortega D. P., Cabrera J. M., Benalcázar J. V. Differentiating instruction in the language learning classroom: Theoretical considerations and practical applications // Journal of Language Teaching and Research. – 2018. – Vol. 9, № 6. – C. 1220–1228.
12. Porta T., Todd N. Differentiated instruction within senior secondary curriculum frameworks: A small-scale study of teacher views from an independent South Australian school // The Curriculum Journal. – 2022. – C. 1–17. – URL: <https://doi.org/10.1002/curj.157>.
13. Raza K. Differentiated instruction in English language teaching: Insights into the implementation of Raza's teaching adaptation model in Canadian ESL // TESL Ontario Contact. – 2020. – Vol. 46, № 2. – C. 41–50.
14. Reese S. Differentiation in the language classroom // The Language Educator. – 2011. – № 8. – C. 40–46. – URL: https://activecommunication.files.wordpress.com/2019/10/tle_aug11_article.pdf.
15. Shareefa M. Demystifying the impact of teachers' qualification and experience on implementation of differentiated instruction // International Journal of Instruction. – 2023. – Vol. 16, № 1. – C. 393–416. – URL: https://www.e-iji.net/dosyalar/iji_2023_1_22.pdf.
16. Sougari A.-M., Mavroudi. Differentiated instruction in the EFL classroom: Discrepancies between teachers' self-report questionnaires and actual practices // Selected Papers of ISTAL. – 2019. – Vol. 23. – C. 398–413. – ISSN 2529-1114. – URL: <https://ejournals.lib.auth.gr/thal/article/view/7356/7105>.
17. Tomlinson C. A. How to differentiate instruction in academically diverse classrooms (3-e vyd.). – Alexandria, VA : ASCD, 2017. – 186 c.
18. U. Widiati et al. (Eds.): ASIATEFL 2022, ASSEHR 749. – 2023. – C. 140–147. – URL: https://doi.org/10.2991/978-2-38476-054-1_13.

Yelisieieva, S. V.,

Senior Lecturer at the

University-wide Language Training Department,

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa

УДК 81'25

THE PERLOCUTIONARY EFFECT OF LEGAL COMMUNICATION AND PECULIARITIES OF TRANSLATION

In the context of legal communication, the perlocutionary effect has a special place. Perlocution directly influences the course of an investigation and the conduct of judicial proceedings. In order to consider the features of this effect and its translation, it is first necessary to focus on the very concept of legal communication.

Legal communication is a set of processes and entities that ensure the targeted transmission and dissemination of regulatory and legal information, as well as legal knowledge, in the context of the development of the information society. The effectiveness of legal actions often depends on how they are perceived and carried out by the participants in legal relations.

The issues of legal communication have been studied by both domestic and foreign scholars. In particular, J. Habermas, J. Peters, Mark van Hoek, A. V. Poliakov, A. S. Tokarskaia, I. P. Chesnov, V. A. Bachinin, N. Luhmann, S. I. Maksimov, N. M. Onishchenko, P. M. Rabinovich and others.

Legal communication influences the development of Ukrainian society in the context of European integration. Over the past two years, Ukraine has been experiencing the concentrated impact of challenges of various kinds, ranging from internal socio-political issues to external information and military aggression. Communication is becoming an integral part of the national security system [1].

Now we can proceed to consider the perlocutionary effect. According to the general definition, a perlocutionary act can be defined as the speaker achieving a response from the addressee that aligns with their communicative goal through speech acts of a certain illocution. In a certain sense, it can be noted that perlocution involves the use of additional means to achieve a result. To determine the perlocutionary effect in legal communication, it seems reasonable to consider the intentions guiding law enforcement officers in specific situations. Intention refers to the speaker's aim to express a specific subjective meaning through an utterance. For example, the investigator's intention in communicating with a suspect is to obtain the necessary information from the suspect. In a court hearing, the lawyer's intention is to confirm facts in favor of the defendant's defense, etc. It can be said that when

interrogating a suspect, additional means of communication are used, for example, such as the technique of neurolinguistic programming, which allows influencing the state of the person being interrogated and the course of the interrogation. J. Austin's speech act theory studies the methods of verbal manipulation.

Perlocution can be considered successful or unsuccessful based on the outcomes of its influence. It is understood as the connection between a speech act and its non-verbal consequences, meaning the effect achieved by making an utterance with a specific illocutionary purpose (intention). The impact can be either planned (intentional, targeted, potential) or unplanned (unintentional, real, actual). As for the effects of perlocution, they can be both planned and unplanned. In the case where the planned effect achieves its implementation, the perlocution can be considered as a positive, i.e. a positive pragmatic effect. If the planned and unplanned effects do not coincide, then in this case the perlocution can be considered as a negative, i.e. a situation when a pragmatic effect opposite to the planned one arises. For example, when considering the phrase *"The guilty must be punished accordingly"* – *"Винні мають бути покарані відповідним чином"*, the audience may perceive the suspect as the person guilty of the crime. "A person is presumed innocent of committing a crime and cannot be subject to criminal punishment until his guilt is proven in accordance with the law and established by a guilty verdict of the court" (Parts 1, 2, 3 of Article 62 of the Constitution of Ukraine) [2]. During the investigation it may be found out that the suspect is not guilty, and then the pragmatic effect in this case will be negative, i.e. perlocution is considered negative [3].

In the legal sphere, perlocutionary effects have some peculiarities. Let us consider each of these factors.

Willing execution. Willing execution is characterized by the active acceptance of legal requirements and the voluntary fulfillment of obligations. In legal communication, this manifests when the recipient fully accepts the legal prescriptions and follows them without resistance. This may be related to the clarity of the wording of the decision and the awareness of the legal consequences. Another example could be the voluntary repayment of debt obligations. This occurs in situations where the debtor promptly fulfills their obligations without pressure from the creditor. This often happens if the contract was clearly worded and outlined understandable consequences for non-compliance.

Reluctant execution. Reluctant execution occurs when legal requirements are formally complied with without genuine consent. This is manifested in the minimal fulfillment of obligations or the search for loopholes in the legislation. This can manifest in delaying the execution timelines. For example, a debtor uses all legally allowed time

frames to postpone debt repayment. Or, for instance, in the minimal fulfillment of formal requirements, where obligations are met only to the extent necessary to avoid penalties. For example, providing the minimum required set of documents.

Polite refusal. Polite refusal is common in business legal communication and is characterized by the courteous rejection of demands or proposals without confrontation.

Polite refusal can be characterized by a respectful tone in rejecting proposals. For example, declining to enter into a contract with an explanation of the reasons and a suggestion to reconsider the terms in the future. Or it can be a reasoned refusal, explaining legal or organizational constraints. For example, denying an installment plan due to the company's internal financial limitations.

Categorical refusal. Categorical refusal is characterized by a firm stance and can lead to legal conflicts. It is expressed through a sharp rejection of demands or proposals, sometimes using aggressive rhetoric. Categorical refusal can manifest in the non-recognition of jurisdiction. For example, refusing to comply with a court ruling in a foreign jurisdiction, or refusing to enforce court decisions, categorical disagreement with a judicial verdict followed by an appeal or ignoring the decision.

So, what should the translation and the role of the translator be to achieve a positive perlocutionary effect? First and foremost, the translator needs to pay attention to the illocution of the original statement and preserve it in the translation.

For example, during the interrogation of a suspect, an officer might say the following: *"Я вас дуже добре розумію, я розумію, що ви відчували, і, мабуть, на жаль, ви не змогли знайти іншого способу вирішити проблему, тож ви зараз тут. Я хотів би допомогти вам покращити вашу поточну ситуацію, але для цього вам потрібно допомогти мені"* – *"I understand you very well, I understand how you felt, and apparently, unfortunately, you couldn't find another way to solve the problem, which is why you're here now. I would like to help you improve your current situation, but for that, you need to help me"*.

In this text, NLP techniques are used to achieve a positive perlocutionary effect. When translating this text, it is important to preserve the illocution (intention) to avoid disrupting the flow of the interrogation. In the source text, we see the repetition of the word "розумію" – "understand". To achieve the necessary impact on the interrogated person, this repetition is important, so in the translation it is also necessary to repeat the word twice, without using the omission transformation. The phrase "на жаль" ("unfortunately") expresses regret and understanding of the interrogated person, which also contributes to achieving a positive perlocutionary effect, so it should not be omitted in the translation. In the translation of the original text "вам потрібно допомогти мені" ("you need to help me"), the word "потрібно"

is translated as “need” rather than “have to” or “should”, thereby indicating to the interrogated person that they truly have a personal need to help the investigation in order to improve their situation.

So, what helps make communication effective and achieve a positive perlocution? Clarity of the speech act's goal and the speaker's intentions contributes to the successful impact on the addressee. A high social or professional status of the speaker (such as a judge, lawyer, or notary) increases the likelihood that the addressee will accept and fulfill the demands. The authority of the information source fosters trust and enhances the perlocutionary effect. The context in which communication takes place plays a key role. For example, if the situation is under public scrutiny or is important for the legal system, it can affect the perception and fulfillment of the demands. Besides, the context in which communication takes place plays a key role. For example, if the situation is under public scrutiny or is important for the legal system, it can affect the perception and fulfillment of the demands. The perlocutionary effect may depend on how clearly and convincingly the possible consequences of failing to meet legal requirements are presented. The predictability and specificity of the consequences create pressure on the addressee and encourage them to take action. Cultural and ethical factors can also influence the perception and effectiveness of perlocutionary impact. For example, different countries may have varying expectations of legal documents and speech acts, which is important to consider when constructing communication. Perlocution may also be influenced by the level of trust in the legal system. In countries with a high level of trust in the legal system, the perlocutionary effect will be more pronounced, as participants in legal relations are more likely to fulfill demands based on confidence in the fairness of the system. In countries with low trust, on the other hand, resistance and delays may occur. Positive perlocution can also be influenced by this. It is important for legal communication to be flexible and able to adapt to changing conditions. For example, the ability to reconsider demands or offer alternatives can reduce resistance and increase the likelihood of compliance. Effective perlocutionary effects are achieved when the argumentation is based on logic and facts that the addressee perceives as justified. The more convincing the arguments, the higher the chance of a positive outcome.

All these factors contribute to the successful perlocutionary effects in legal communication, which in turn helps to effectively resolve legal issues and ensure compliance with legal requirements. To preserve the necessary illocution and achieve a positive perlocution in the translation, the translator must pay close attention to the semantic meaning of the words used in the act of communication and the overall sentence structure. If necessary, knowing the illocution, the translator can use transformations such as substitution or addition to achieve the intended goal.

References

1. Макеєва О.М. Поняття і сутність правової комунікації в сучасному інформаційному просторі. / *Наукові журнали національного авіаційного університету*, 2017. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/12061/16130>.
2. Конституція України. Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Стаття 62. URL: <https://constitution.in.ua/articles/62>.
3. Бігунова Н.О. Ілокутивні цілі та перлокутивний ефект мовленнєвого акту схвалення (на матеріалі англомовного літературного дискурсу). / *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019 № 38 Том 2. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_2/16.pdf.

Yemets, O. V.,

УДК 811.111'25

Candidate of Science in Philology,
Associate Professor, Professor of the Department
of Germanic Philology and Translation Studies,
Khmelnyskyi National University, Khmelnytskyi

THE CATEGORY OF TEMPORALITY IN THE CONTEMPORARY SHORT FICTION: LEXICAL AND STYLISTIC ASPECTS

Category (in the linguistic sense) is any group of language elements which is singled out on the basis of some common (lexical or grammatical) features. At present, scientists differ in opinion as for the number and types of major text categories. As a rule, such text categories are defined: cohesion, modality, prospection, retrospection, intertextuality, temporality and some others [1, p. 722].

Temporality is a compulsory text category which reflects the perception of such concept as TIME by people [3, p. 256]. The concept TIME has been investigated by such Ukrainian and foreign scientists as Iryna Kolegayeva, Nataliya Panasenko, George Lacoff and Mark Johnson, Giuseppe Ritella (the notion of chronotope), Dmytro Marieiev and others (temporality in political discourse). However, there has not been any detailed analysis of temporality in the contemporary flash fiction stories published in the twenty-first century.

The purpose of our paper is to determine the lexical and stylistic means of realization of the category of temporality in the contemporary flash fiction stories. Flash fiction is a very popular genre of short stories, the texts are usually two-three

pages long. They spread from the USA to other countries, particularly Europe, Australia, New Zealand. In this article we have analyzed 10 short stories from the anthologies of flash fiction published in 2006 and 2015 as well as in the electronic journal "Flash Fiction Magazine" (2021-2023).

The concept TIME, the basis of the category of temporality, can reflect the traditional, or conventional, understanding of this notion, but can also reflect some individual perception. George Lakoff and Mark Johnson, the authors of the theory of conceptual metaphor, give an example of a conventional metaphor: TIME IS A MOVING OBJECT: *The time will come; The time has long since gone* [2, p. 69-70]. Actually, in everyday speech similar sentences are common: *Time flies; time runs quickly; winter has come*, etc.

In the analyzed flash fiction stories the concept TIME is realized differently. The category of temporality is foregrounded in the title of the story "Oliver's Evolution" by the well-known American writer John Updike. The word *evolution* belongs to the semantic field "Time" because it means gradual changes in time. The main character in childhood was a weak and rather vulnerable person. But when he became an adult and created a family, he began to feel responsibility, for his children. Updike metaphorically describes Oliver's evolution in time: *Oliver has grown broad and holds the two of them at once. He is a tree, a sheltering boulder. They are birds in the nest. He is a protector of the weak.*

In a new story "Whispers" by David Neukirk such element of temporality as chronotype is realized, i.e. the unity of time and space. Time in the story is associated with the waves, the waves of the ocean, the waves are eternal, they whisper and call to peoples: *The waves will whisper until the bloated sun scorches the earth in billions of years. They will call to generations upon generations.* The idea of eternity of the waves is the leitmotif of Neukirk's story. There are few lexical units of the semantic field "Time", but various forms of grammar tenses and metaphors foreground the connection of time and space.

A very touching story "Bullhead" foregrounds a travel in time. The main character travels to the place of her youth, to the place where she made love with the boy, and this trip takes place annually, during 50 years. The author states that *"love and the memory of love can't be drowned"*. Therefore, two conceptual metaphors are realized in the text: TIME IS MEMORY, TIME IS A TRAVEL. Traveling in time is described in a very talented and paradoxical way in the story "My Date with Neanderthal Woman" by David Galef. The main character travels to the village where Neanderthals live to have a date with a woman. The very title of the story involves anachronism. The writer uses only several lexical units from the semantic field "Time": *decade, millennia, loincloth, cave*. However, the main idea of the story is the possibility of mutual understanding between people of different cultures and even epochs, the attitude of tolerance to people of different races and backgrounds. Galef foregrounds this idea in the strong position, i.e. the final paragraph: *Some couples are separated by decades but we're separated by millennia.*

I'm modern Homo sapiens and she's Neanderthal, but I think we can work out our differences if we try. The stylistic device foregrounding this idea is antithesis.

The story "My Mother's Many Scarves" by Andre Guendron describes how the main character, a woman, started to understand and deeply love her mother. Here the category of temporality is also based on the conceptual metaphors TIME IS MEMORY. But, as distinct from the story "Bullhead", the concept of time is associated with material objects – scarves.

Conclusions. The contemporary flash fiction stories are distinguished by brevity and rather paradoxical plot. The category of temporality is realized by means of such stylistic devices as extended metaphors, simile, antithesis (which creates the contrasting relations) and paradox.

Among the key underlying conceptual metaphors in the analyzed stories we can single out TIME IS TRAVEL, TIME IS MEMORY. The story are characterized by humanism, tolerance and humor (Galef).

The prospects of future research involve a more detailed analysis of chronotope from linguistic and translation viewpoints.

References

1. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля – К., 2010. 844 с.
2. Lacroff G., Johnson M. *Metaphors We Live by*. Chicago: University of Chicago Press, 2003. 242 p.
3. Sukhorolska S.M., Fedorenko O.I. *Methods of Linguistic Analysis*. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 378 с.

Тернова О. І.,
старший викладач,
Державний торговельно-
економічний університет, м. Київ

УДК 811.111`36

ПОНЯТТЯ "ЮРИДИЧНИЙ ТЕРМІН"; ЙОГО ОСНОВНІ ВЛАСТИВОСТІ ТА ОЗНАКИ

Перш ніж говорити про юридичні терміни, важливо згадати і про ту мову, де вони функціонують, тобто. про юридичну мову. Англійська юридична мова широко досліджується наразі. Її вивчення та вивчення правового дискурсу ведеться з 1980-х мм. Англійська юридична мова розглядалася вченими у трьох дискурсах: у процесі правозастосування, у судовому дискурсі та при кримінальне

діловодство. Створення законів, юридична техніка, розробка термінів та юридичний переклад викликають також непідробний інтерес з боку вчених. Існує безліч факторів, що впливають на її формування, які обумовлені лінгвістичною специфікою, соціологічною, культурною тощо. Ці фактори, так чи інакше, взаємопов'язані з суспільною свідомістю та політикою. Усе це накладає відбиток на лексичний склад права, з його поняття та термінологію. Науковці виділяють основні фактори, які впливають на виникнення та функціонування юридичної мови:

- 1) суспільна свідомість;
- 2) правова думка;
- 3) стан правової системи суспільства;
- 4) особливості законотворчої діяльності.

Предмет дослідження – юридичний термін як основа юридичної англійської мови.

Мета доповіді – визначити основні властивості та ознаки юридичного терміну.

Юридична мова як система функціонує на двох рівнях: вертикальному – являє собою ієрархію утворюють його мовних одиниць; горизонтальному – області функціонування мови права. У вертикальній ієрархії лексичний рівень викликає найбільшу зацікавленість, так як одиниці, що входять до нього, мають тенденцію називатися термінами юриспруденції та права. Існує чимало визначень поняття "юридичний термін", які складаються внаслідок наявності безлічі властивостей та ознак подібної термінології. Юристи визначають юридичний термін як слово або словосполучення, яке вжито у законодавстві, будучи узагальненим найменуванням юридичного поняття.

Артикуца Н. В. визначає, що юридичний термін (від лат. terminus – межа, кордон) – слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях). Юридичний термін співвідноситься з правовим поняттям як першоелементом правового знання і слугує його знаковою (мовною) моделлю, репрезентованою у звуковій і літерній формах. Поняття, його внутрішній зміст, обсяг і структура є логіко-сисловою основою для побудови термінологічного значення у вигляді дефініції, яка узагальнює найістотніші ознаки і взаємозв'язки правового явища. [2, с 87]. Це слово або словосполучення. Приблизно до сімдесятих років ХХ ст. у радянському термінознавстві панувала думка, що галузева термінологія – це виключно номінативні (називні) терміни. Потім все більше дослідників доходили до висновку про те, що номінативними назвами термінологія не обмежується, а включає й найрізноманітніші словосполучення. Дійсно, вивчення мови права переконливо свідчить, що слова-терміни становлять лише частину юридичної термінології. Переважна більшість її – це термінологічні словосполучення, які

становлять близько 80% сучасного законодавчого словника. [1, с 120]. Лексика юридичної мови представлена різномірною термінологією, а її обсяг у носіїв мови, які не є спеціалістами в галузі права, досить широкий, що також говорить про те, що особливої лексики юридичного характеру зі своєю специфікою достатньо легко можна виділити у мові. Як елементи системи, терміни юриспруденції мають також певні функції. Вчені вважають, що їх вивчення дозволить отримати нові знання у галузі термінознавства права.

Як елементи системи, терміни юриспруденції мають також певні функції.

1. Функція позначення предмета, явища. Термінологічне позначення набувають будь-які предмети, процеси чи явища, що функціонують у юридичному дискурсі. Якщо позначення не відбувається, то такі об'єкти не виділяються та не отримують номінації.

2. Функція специфікації юридичного знання. Для юридичних термінів властива специфічність, що виражається у наступних аспектах:

а) змістовна унікальність та неповторність знання у терміні.

б) встановлення та фіксація законодавцем семантичних компонентів терміна у вигляді дефініцій.

с) у виразі та формулюванні в тексті будь-яких властивостей, функцій, станів предмета через термін, тобто. у розкритті сутності визначається предмета, що дозволяє відрізнити його від суміжних із ним предметів.

3. Функція редукції знання, що міститься в терміні. Термін відтворює більш просто і ясно будь-які знання в області складнішого знання, тобто. редукціонізм виявляється у висновку значно більш просту форму, зберігаючи складний зміст.

Таким чином, проблема юридичної термінології у текстах адміністративного законодавства має багато важливих аспектів, які потребують подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія: Навчальний посібник. / Н. В. Артикуца // – К.: Стилос, 2004. – 277 с.

2. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации / Т. А. Журавлева // – Донецьк: Донбасс, 1998. – 252 с.

3. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. / В.І. Карабан // - Флоренція-Страсбург-Гранада-Київ: TEMPUS, Ч. I "Граматичні труднощі", 1997. 317 с.

4. Раєвська Н. М. English lexicology - Київ Головне видавництво видавничого об'єднання "Вища школа" 1979- 152 с

5. Чайка О., Остапенко Я. Новітній погляд на поняття "термін" у лінгвістиці. / О.Чайка, Я. Остапенко// - Філологічний часопис. Philological Review, Issue, 2020. 2 (16). С. 103–110.

Chernionkov, Y.,

УДК 004:378.147:81'243

Ph.D in Education, Candidate of
Pedagogical Sciences, Head of Foreign
Languages Department, Associate Professor,
Donetsk State University of Internal
Affairs, Kropyvnytskyi

AI IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES AT IHE

Artificial intelligence has long entered our lives. Now, we don't even think about the everyday things that we use. Just 10-15 years ago, we hadn't even heard of them. The same goes for educational activities; artificial intelligence is slowly starting to penetrate the learning process at Institutions of Higher Education (IHE).

It is worth noting that computer innovations are necessary for engaging students and visually explaining the material. One of the leading online platforms for interactive English learning is MyEnglishLab, which universities in Ukraine have successfully used for a long time. It is one of the most advanced, as it controls student linguists, including deadlines for completing tasks, saving their achievements, offering various trainings and tests, and tracking the progress of the learned material over a certain period [4].

Chatbots and AI-based virtual language assistants (e.g. ChatGPT) can engage learners in language interactions, providing opportunities for practice and instant feedback. These systems can simulate real-world language situations and help improve communication skills [1].

Scientists who study artificial intelligence identify two main types: weak and strong. The weak type has the ability to perform a limited range of tasks. Such systems include mobile voice control applications such as Google Assistant, Alice, and Siri. They allow users to speak commands to the operating system and receive intelligent responses limited to a particular set of functions [2].

Among all AI technologies, Gartner analysts highlight four of the most effective proposals for implementing AI in the educational process of foreign language learning at Institutions of Higher Education [3, c. 156–157]:

1. Additional Intelligence (these are automation tools that help increase the productivity of human mental labour. They help organize a "partnership" between the student and AI, in which the human factor takes precedence. The use of artificial intelligence helps reduce the number of errors in the process of completing tasks. Effective in this regard is using ICT to present and process educational material, case methods, and game modelling in studying foreign languages).

2. Chatbots (virtual assistants, chatbot programmes) satisfy users' needs in communication between chatters, that is, a person and a chatbot endowed with artificial intelligence. Automatic communication using chatbots is carried out using text or voice messages).

3. The use of Multimedia Learning Technologies. Among the tasks that multimedia learning technologies can solve are personalization in providing services and using mathematical models to manage the educational process in higher education institutions. The principle of operation of this flexible pedagogical technology is to organize the learning process based on the formation of foreign language competence by activating modular educational blocks during language learning according to an individual educational trajectory (e.g., conducting practices, webinars, didactic games, implementing educational program projects).

4. Gamification. Game elements are used for students to use game practices and mechanisms in a non-game context to involve users in solving problems. A vivid example of using artificial intelligence to study a foreign language effectively is using specially developed programs and applications. One of these is the interactive MyEnglishLab platform from Pearson [3].

Our practical experience with MyEnglishLab allows us to observe the active implementation of artificial intelligence in studying a foreign language. For example, the platform can control the time spent completing tasks, save all results, select the best ones, and facilitate training at any time convenient.

5. Grammarly for Education. Donetsk State University of Internal Affairs participates in the six-month pilot project initiated by the Ministry of Education and Science of Ukraine. We have received free access to the educational platform since September 1, 2024, and now the representatives of this program will extend this project for free for another year.

Grammarly for Education provides students with comprehensive support beyond correcting grammar and spelling errors to help improve the clarity, conciseness, and tone of English texts. Grammarly also offers additional features powered by generative AI that school administrators can optionally enable. The service's strategic recommendations are accompanied by explanations that help improve writing skills over time, while the automatic citation generation functions and plagiarism detection support students in maintaining academic integrity. The company adheres to the principles of safe and responsible use of artificial intelligence. It has also developed an "AI for Students" course that guides students on the responsible use of generative AI.

This problem remains the focus of educators, researchers, and teachers who work together to ensure high-quality and effective foreign language studying in the

face of modern challenges and opportunities. Prospects for further research may be aimed at analyzing the effectiveness of using artificial intelligence in the process of learning a foreign language (developing speaking skills and mastering vocabulary and grammar elements), investigating the implementation of the platform "Grammarly for Education" in Donetsk State University of Internal Affairs' educational process.

References

1. Акоп'янц Н. М. Використання ChatGPT в процесі вивчення англійської мови: переваги та можливості. *Вісник Національного технічного університету "ХПІ"*. 2023. № 1. С. 69-72. DOI: <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2023.1.13> (дата звернення: 15.02.2025).
2. Зубенко О. В. Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. № 2(27). С. 80-85. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.15> (дата звернення: 16.02.2025).
3. Кадемія М., Візнюк І., Поліщук А., Долинний С. Використання штучного інтелекту у вивченні іноземної мови здобувачами освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 2022. С. 153–163. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-63-153-163>(дата звернення: 19.02.2025).
4. Козубай І. Комплексний аналіз впливу штучного інтелекту на викладання та вивчення іноземних мов. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 1(63). С. 210-214. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-1-32> (дата звернення: 20.02.2025).

СЕКЦІЯ 11. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

SECTION 11. PHYSICAL CULTURE AND SPORT

Воловик Н. І.,

УДК 796.035:613.8:378]"364"

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
олімпійського та професійного спорту,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ

Підвальна О. В.,

старший викладач кафедри
технологій оздоровлення і спорту,
Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського", м. Київ

**ЗАСТОСУВАННЯ ЗАНЯТЬ З ФІТНЕС-ЙОГИ
ДЛЯ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ СТРЕСУ ЗДОБУВАЧІВ У
ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Одним із найбільших викликів для здоров'я та благополуччя людей є стрес, і відомо, що тривалий стрес призводить до різноманітних проблем. У сучасному суспільстві зростає занепокоєння щодо ментального благополуччя як контрасту до стресу. Таким чином, такі поняття, як щастя, процвітання та якість життя, разом із благополуччям стали більш центральними. Благополуччя часто розглядається як фундаментальний елемент і передумова міцного здоров'я. Тобто, те, що зменшує стрес, йде рука об руку з тим, що підвищує благополуччя [2, с. 6; 5, с. 259; 13, с. 3].

Стрес став глобальною проблемою громадського здоров'я. Він є основним джерелом проблем зі здоров'ям. Стрес погіршує відчуття благополуччя та якості життя, і відомо, що тривалий стрес викликає проблеми з ментальним та фізичним здоров'ям людей. Довготривала війна та умови воєнного стану призводять до збільшення рівня стресу. Стрес – це те, що впливає на організм, який його переживає. Реакція на стрес – це сукупність фізіологічних реакцій. Коли людина відчуває стрес, симпатична частина вегетативної нервової системи активується, і виникає біологічна "реакція тривоги". Сучасна реакція на стрес, зазвичай, є перебільшену реакцію на зміни зовнішнього або внутрішнього

середовища, що виснажує енергію людини. Стрес не тільки негативно впливає на фізичне та ментальне здоров'я молоді, але й погіршує якість досвіду в здобутті вищої освіти та успішність. Патологічні наслідки таких змін підкреслюють потребу в ефективних стратегіях управління стресом, які можуть не тільки пом'якшити симптоми, пов'язані зі стресом, але також можуть запобігти розвитку цих патологій. Фітнес-йога пропонує один з можливих способів зменшення стресу. У наукових дослідженнях з фітнес-йоги основним фокусом є зниження рівня стресу та боротьба з ним. В останні десятиліття зростає інтерес до фітнес-йоги, яка застосовувалася в різних умовах, у тому числі в закладах освіти та на робочих місцях. Фітнес-йога – це комплексна практика, що включає активні та відновлювальні вправи, дихальну роботу, релаксацію та медитацію, в якій щороку беруть участь мільйони людей. Фітнес-йога – це також свідомий процес, який допомагає зосередитися і заспокоїтися, бути сконцентрованим та збалансованим [2, с. 17; 3, с. 7; 4, с. 7; 5, с. 259; 13, с. 3].

Наукові дослідження свідчать про позитивні впливи занять фітнес-йогою на здоров'я та благополуччя, а також на зниження рівня стресу та його симптомів. Практика фітнес-йоги забезпечує безпечний, науково обґрунтований та підтверджений, дієвий та ефективний набір навичок для безпечного та здорового подолання стресу. Заняття фітнес-йогою зменшують стрес і пов'язаний з ним дискомфорт, тим самим позбавляючи потреби застосовувати нездорові форми поведінки. Однак доступ до занять фітнес-йогою нерівний, як це підкреслюється в соціально-економічних відмінностях, що виникають у витратах на фітнес-йогу. Тому такі тренування для багатьох зараз недоступні, ті, хто не має наявного доходу, в тому числі багато здобувачів вищої освіти, не в змозі їх відвідувати. Саме з цієї причини для того, щоб вони могли отримати доступ до переваг фітнес-йоги, необхідно усунути фінансові бар'єри та запровадити її викладання в закладах вищої освіти [1, с. 7; 2, с. 20-21; 6, с. 2; 7, с. 2; 8, с. 2; 9, с. 3; 10, с. 3; 13, с. 14; 14, с. 17].

Позитивний вплив цієї практики рівень стресу пояснюють впливом на регуляцію гіпоталамо-гіпофізарно-надниркових залоз і симпатичної нервової системи. Біологічні механізми включають вегетативну нервову систему і особливо зв'язок між парасимпатичною та симпатичною нервовими системами. Психологічні механізми, які знімають стрес під час занять фітнес-йогою, включають більш позитивне ставлення до стресу, самоусвідомлення, покращені механізми подолання, більшу оцінку контролю, підвищений спокій, уважність, самоспівчуття [11, с. 8; 12, с. 12; 13, с. 14; 14, с. 17; 15, с. 14]. Результати свідчать, що люди, які пережили травму війни, як правило, сприймали фітнес-йогу як

діяльність, яка є корисною для їхнього сну, розслаблення та здатності заспокоїтися [13, с. 13].

Заклади вищої освіти стикаються з високим рівнем стресу серед здобувачів у всьому світі, а в Україні ця проблема загострилась з початком повномасштабної війни. Високий рівень дистресу негативно впливає на благополуччя, академічну успішність. Це є справжньою проблемою громадського здоров'я і має серйозні довгострокові наслідки. Такий стан справ вимагає ефективних утручань із тривалим ефектом, які потенційно можуть знизити рівень стресу та поліпшити ментальне та фізичне здоров'я молодих людей. Заклади вищої освіти є важливим місцем для формування дієвих та безпечних навичок для зниження рівня стресу здобувачів. Таким чином, фітнес-йога може бути важливим інструментом життєвих навичок для здобувачів у закладах вищої освіти, щоб справлятися зі стресом і саморегуляцією під час війни та в перспективі протягом усього життя.

Список використаних джерел

1. Воловик Н.І., Підвальна О.В. Фітнес-йога – як ефективний засіб поліпшення фізичного та ментального здоров'я молоді. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. Випуск 3К (176) 24. С. 166-169.

2. Воловик Наталія. Основи фітнес-йоги: навч. посіб. для студентів закладів вищ. освіти. Київ: Вид-во УДУ ім. Михайла Драгоманова, 2024. 163 с.

3. Воловик Наталія. Фітнес-йога для правильної постави: навч.-метод. посіб. для студентів закладів вищ. освіти. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. 77 с.

4. *Воловик Наталія. Фітнес-йога для здоров'я поперек: навч.-метод. посіб. для студентів закладів вищ. освіти. Київ: Вид-во УДУ ім. Михайла Драгоманова, 2025. 69 с.*

5. Воловик Н. Оздоровчий фітнес: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2022. 297 с.

6. Воловик І., Підвальна О. Ефективність фітнес-йоги для залучення здобувачів вищої освіти до здорового способу життя. Матеріали XVII міжнародної науково-практичної конференції "Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи". Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 68-69.

7. Воловик Н.І., Підвальна О.В. Застосування фітнес-йоги для навчання стресостійкості в закладах вищої освіти // Фізичне виховання в контексті сучасної освіти: тези доповідей XIX Міжнародної науково-методичної конференції. Національний авіаційний університет. Київ, 2024. С. 25 - 27.

8. Воловик Н.І. Формування навичок стрес-менеджменту за допомогою занять фітнес-йогою в здобувачів вищої освіти. Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини: досвід, проблеми, перспективи : матеріали XI Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., м. Київ, 12 грудня 2024 р. Київ: Київський столичний ун-т ім. Б. Грінченка, 2024. С. 131-133.

9. Воловик Н.І. Підвальна О.В. Фітнес-йога – як ефективний засіб збереження стресостійкості у здобувачів вищої освіти. Матеріали VI Міжнародного симпозіуму "Освіта і здоров'я підростаючого покоління": Зб. наук. Праць / За ред. Білик В.Г. Вип. 6. К.: Алатон, 2024. С. 41-43.

10. Воловик Н.І. Фітнес-йога – як сучасна інноваційна технологія збереження здоров'я здобувачів вищої освіти. "Молодий вчений: сучасні тенденції формування та збереження здоров'я людини": збірник тез VII Всеукраїнської молодіжної науково-практичної конференції з міжнародною участю, 28-29 березня 2024 року. Харків: ХДАФК, 2024. С. 33-36.

11. Castellote-Caballero, Y., Carcelén-Fraile, M. D. C., Aibar-Almazán, A., Rivas-Campo, Y., & González-Martín, A. M. (2024). Yoga as a therapeutic approach to mental health in university students: a randomized controlled trial. *Frontiers in public health*, 12, 1406937.

12. Hagen, I., & Hagen, Ø. (2024). The impact of yoga on occupational stress and wellbeing: exploring practitioners' experiences. *Frontiers in public health*, 12, 1352197.

13. Hagen, I., Skjelstad, S., & Nayar, U. S. (2023). Promoting mental health and wellbeing in schools: the impact of yoga on young people's relaxation and stress levels. *Frontiers in psychology*, 14, 1083028.

14. Khunti, K., Boniface, S., Norris, E., De Oliveira, C. M., & Nicola Shelton (2023). The effects of yoga on mental health in school-aged children: A Systematic Review and Narrative Synthesis of Randomised Control Trials. *Clinical child psychology and psychiatry*, 28(3), 1217–1238.

15. Maity, S., Abbaspour, R., Bandelow, S., Pahwa, S., Alahdadi, T., Shah, S., Chhetri, P., Jha, A. K., Nauhria, S., Nath, R., Nayak, N., & Nauhria, S. (2024). The psychosomatic impact of Yoga in medical education: a systematic review and meta-analysis. *Medical education online*, 29(1), 2364486.

СЕКЦІЯ 12. КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

.....

SECTION 12. CULTURE AND ART

Пешкова В. А.,
доктор філософії, доцент кафедри
історії музики, Київська муніципальна
академія музики імені Р. М. Глієра, м. Київ

УДК 78:159.98]:615.851:355.1

**ВПЛИВ МУЗИКИ НА ЛІКУВАННЯ
ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СИНДРОМУ У ВІЙСЬКОВИХ**

Сучасна Україна перебуває у стані трагічних випробувань та викликів, що впливає на загальний психоемоційний стан населення. Реальність українського народу потребує активізації методів та технік подолання різних психологічних розладів задля збереження нації. Одним з таких розладів є посттравматичний стресовий розлад (або скорочено ПТСР). Найбільш уразливою групою людей для даного розладу стають військові, що беруть участь у бойових діях, часто наражаються на високий ризик та перебувають віч-на-віч зі смертю. Військові страждають від різних симптомів розладу: нав'язливі спогади (кошмари, блешбеки); негативні зміни у мисленні та настрої людини; гіперемоційне збудження (часто виникає неконтрольована агресія, підвищена тривожність), складнощі з концентрацією уваги та ін.

Діагностика посттравматичного розладу проводиться лікарем-психіатром на основі клінічної картини та спеціальних діагностичних критеріїв, а лікування ПТСР включає психотерапію (наприклад, когнітивно-поведінкову терапію, EMDR) та, в деяких випадках, медикаментозне призначення.

Проблему подолання розладу та повернення людини до стабільного емоційного стану вирішують професіонали у різних галузях психіатрії. Одним із дієвих методів лікування ПТСР визначають арт-терапію¹, яка за визначенням практикуючої української психотерапевтки та арт-терапевтки Юлії Гундертайло "...дає особистості можливість висловити себе "іншими голосами": рухами, кольором, формою, пластикою, ландшафтом. Людина може означити свої переживання у всіх сенсорних каналах (які звичайно не працюють), що

¹ Нерідко як доповнення до основної психотерапії та медикаментозного лікування.

допомагає їй краще усвідомити свої життєві ресурси. Використання арт-терапевтичних методів передбачає інтерактивні форми взаємодії всіх учасників процесу, перетворює споживачів на творців і дослідників, які перестають ідентифікувати себе з жертвою і дають хід власній винахідливості та креативності"² [2, с. 60].

Серед різних видів мистецтв, які вдало використовують в арт-терапії, виокремимо музику як потужний терапевтичний інструмент та зазначимо деякі особливості її застосування в процесі проходження лікування ПТСР.

Музика вже давно використовується як засіб зцілення та заспокоєння. Її терапевтичний ефект визнається у багатьох культурах світу. В останні роки все більше наукових праць присвячено вивченню впливу музики на лікування ПТСР у військових [6-11]. Дослідження показують, що музика може допомогти зменшити симптоми ПТСР у військових та покращити когнітивні функції. Наприклад, прослуховування музики може знизити рівень тривоги та депресії, покращити якість сну та зменшити кількість нічних кошмарів.

Оскільки музика має унікальну здатність проникати в глибини людської свідомості, вона спроможна оминати раціональні бар'єри та звертатись безпосередньо до емоційної сфери. У пацієнтів з ПТСР, чиї емоційні переживання часто заблоковані або спотворені, музика може стати ключем до їх вивільнення та переробки.

Музична терапія має потужне значення в активізації різних областей мозку, таких як лімбічна система (що відповідає за емоції), префронтальна кора (функції якої визначаються прийняттям рішень, плануванням), мозочок (який відповідає за координацію рухів та покращення моторики), слухова кора (зона відповідальності якої – обробка звуків та слухове сприйняття).

Серед терапевтичних ефектів музичної терапії важливими є здатність зниження тривожності та стресу: повільна, спокійна музика сприяє зниженню рівня м'язової напруги, що особливо важливо для пацієнтів з ПТСР, які страждають від гіперзбудження та безсоння. Коли пацієнт переходить у стан розслаблення, його мозок працює більш ефективно, що дозволяє покращити концентрацію та пам'ять.

² Також психотерапевтка підкреслює, що "на відміну від інших видів психологічної допомоги арт-терапія не має протипоказань. Навіть тим, хто перебуває в комі, можна запропонувати прослуховування спеціально дібраної музики або літературних творів" [2, с. 60].

Ритмічна структура музики може стати зовнішнім стимулом для покращення координації рухів, адже ритм є ключовим елементом музичної композиції, який стає синхронізуючим фактором впливу на рухові центри мозку. Сприйняття ритму стимулює моторну кору та мозочок, що дозволяє покращити координацію рухів та їх точність. Покращити моторику також дозволяє гра (або навчання гри) на музичних інструментах, адже під час музикування відбувається розвиток нейропластичності мозку, через що він набуває здатності змінювати свою структуру та впливати на реакції людини (емоційні та фізичні).

Вибір музики для лікування ПТСР залежить від індивідуального смаку людини. Однак наявні дослідження [6, 7, 8, 9] показують, що класична музика і музика в стилі нью-ейдж можуть бути особливо ефективними, адже ці напрями мають унікальні характеристики, які роблять їх потужними терапевтичними інструментами. Класична музика, як правило, має чітку структуру, гармонійне поєднання інструментів та мелодій, що створює відчуття порядку та стабільності, які особливо важливі для людей з ПТСР, чиє життя часто сповнене хаосу та непередбачуваності.

Музика New Age також відрізняється гармонійністю та плавністю, сприяючи створенню атмосфери спокою та умиротворення. Повільний темп та м'який ритм, характерні для багатьох класичних творів та музики New Age, сприяють розслабленню, зниженню частоти серцевих скорочень та артеріального тиску. Це допомагає зменшити фізіологічні прояви тривоги, такі як прискорене серцебиття та пітливість. Плавні та мелодійні лінії, властиві обом жанрам, надають заспокійливий вплив на психіку. Вони допомагають відволіктися від негативних думок та переживань, зосередитися на приємних відчуттях, пов'язаних із музикою.

Підкреслимо, що музична терапія може проводитися як індивідуально, так і в групі. Військові можуть слухати музику під час сеансів психотерапії, а також самостійно вдома у комфортному режимі, як додатковий метод лікування до основного курсу. Симптоматично, що музична терапія має ряд переваг у порівнянні з іншими методами лікування ПТСР, адже вона неінвазивна, безпечна та доступна. Однак особливо важливо підкреслити, що музична терапія не є повноцінною заміною професійної кваліфікованої медичної допомоги.

Отже, музика має глибокий і багатогранний вплив на психіку людини. Вона здатна викликати широкий спектр емоцій, від радості та захоплення до смутку та ностальгії, і впливати на настрій, мотивацію, концентрацію та навіть фізичний стан. Прослуховування музичних композицій активізує різні області мозку та може стимулювати вироблення нейромедіаторів, таких як дофамін, який

пов'язаний із почуттям задоволення. Вплив музики на емоційний стан та когнітивні процеси пацієнтів відкриває нові шляхи до лікування та відновлення військових, які набули посттравматичний стресовий розлад.

Список використаних джерел

1. Вознесенська О. Л. Арт терапія у подоланні психічної травми : практ. посіб. Київ. Золоті ворота, 2015. 148 с.
2. Гундертайло Ю. Д. Використання арт-терапевтичних методів для накопичення ресурсів особами, що пережили травматичні події. Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій : зб. статей за матер. однойменного укр.-пол. наук. семінару (м. Київ, 20–21 червня 2015 р.). Київ, 2018. С. 57–67.
3. Застосування психотерапевтичних технологій у наданні допомоги постраждалим з проявами посттравматичного стресового розладу: практичний посібник / Я. Омельченко та ін. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 256 с.
4. Ми пережили. Техніки відновлення для сімей військових, цивільних та дітей: практ. посіб. для внутрішньо переміщених осіб, демобілізованих та їхніх сімей / Г. Циганенко та ін. Київ : Психологічна кризова служба ГО "УАФПНПП", Посольство Сполученого королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Україні, 2018. 100 с.
5. Романишин А.М., Бойко О.В., Гузенко І.М. Первинна психологічна допомога і реабілітація в бойових умовах : навч. посіб. Львів: АСВ, 2014. 140 с.
6. Lee J. Y. The effects of music therapy on physiological and psychological outcomes in patients with posttraumatic stress disorder: A randomized controlled trial. *Journal of Music Therapy*. 2020. Vol. 57, № 2. P. 207–232.
7. Hanser S. B. Music therapy for posttraumatic stress disorder: A randomized controlled trial. *Journal of Traumatic Stress*. 2015. Vol. 28, № 6. P. 598–606.
8. Lindeke L., Zeidler M. Using music therapy to treat symptoms of posttraumatic stress disorder: A review of the literature. *Arts in Psychotherapy*. 2014. Vol. 41, № 5. P. 518–524.
9. Briere J. Principles of trauma therapy: a guide to symptoms, evaluation, and treatment. University of Southern California, Keck School of Medicine, 2012. 428 p.
10. Landis-Shack N., Heinz A. J., Bonn-Miller, M. O. Music therapy for posttraumatic stress in adults: A theoretical review. *Psychomusicology: Music, Mind, and Brain*, 2017, 27(4), P. 334–342. DOI: <https://doi.org/10.1037/pmu0000192>
11. Lister S. Current bereavement theory: Implications for art therapy practice. *The Arts in Psychotherapy*. 2008. Vol. 35. P. 245–250.

**Research
Europe.org**